

I. SIKEMÄE

*Näoga
tuleviku noole*

Ilmar Sikemäe sündis 18. detsembril 1914. a. Järvamaal Albu vallas. Alg- ja keskhariduse omandas ta Tallinnas. Punaarmee eesti rahvuskorpuse koosseisus võttis ta osa Suurest Isamaasõjast. I. Sikemäe on töötanud ajalehtede ja ajakirjade toimetustes juhtivatel kohtadel.

Kirjanduslikke katsetusi hakkas I. Sikemäe tegema juba keskkoolis õppides. Isamaasõja ajal avaldas ta luuletusi ja olukirjeldusi väeosa ajalehes, «Rahva Hääles», kirjanduslikus almanahhis «Sõjasarv» ja teistes eestikeelsetes väljaannetes. Pärast sõda on I. Sikemäel ilmunud novellikogu «Tee-kond jätkub» (1951) ja novelle ning olukirjeldusi vabariigi perioodikas.

I. S I K E M Ä E

Näoga
tuseviku
hoole

NÄOGA TULEVIKU POOLE

ILMAR SIKEMÄE

*Näoga
tuleviku poole*

JUTUSTUSI

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1961

E
S 52

Kunstiliselt kujundanud
I. Torn

2

Tartu Riikliku Uniboli
Raamatukogu
53336

Da Kõhva

Linna servas, kus haljendas siiani rohumaa ja poisijõmmid palli loopisid, hakati maju ehitama. Teati rääkida, et enne talve tulekut lüüakse paar-kümmend maja püsti, sest töölistele on hädasti kortereid tarvis.

Nii jah, esmalt mõõdeti tänavad välja, siis kaevati sügavad kraavid torustiku jaoks. Hakkasid voorima veoautod alusmüüri kividega.

Töö läks ruttu ja ladusalt. Mehed olid nagu töömehed ikka: kui tarvis, siis tehakse, ei viideta aega seljasirutamise ega jutujorutamisega. Ainult üks mehemürakas, Simmeli-nimeline autojuht, kipus teistel jalus olema ja ülearu palju suud pruukima. Kuid esialgu püüti siiski ära kannatada.

See Simmel oli toeka kehaga mees. Säärane punase näo, jämeda kaela ja laia turjaga sell. Ei olnud imestada, kui teised kord küsisid, kas ta varem lihunikuametit ei pidanud.

«Ei, sõbrad,» vangutas Simmel nukralt pead. «See lihav keha on kõik looduse viga. Pärисelt olen ma nälja-aastaid elanud. Teenisin üle kümne aasta Kärblas ja Kõhva juures, pidasin seal kah autojuhiametit. No on see alles töörahva vereimeja, peab ütleva. Kuidas ta mind kurnas, nagu luupainaja kohe.»

«Ei ole märgata, et sind oleks kurnatud,» tähendasid teised.

«Ma ometi räägin, et looduse viga,» õiendas Simmel. «Mind vaevab raske sisemine tõbi, maksapõletik või sinnapoole. Aga ma ütlen: see Kõhva, ei ole maamunal, no ei ole teist sihukest sigudikku. Ligi viisteist aastat olen seda sindri nahka orjanud. Vedasin teisele linnast kaupa, rebisin ja tarisin et kõhunahk marraskil ja seljasooned rebevil. Härrale kerkisid majad, aga mina lõikasin aina sõimu ja sajatusi. Palk, see oli nagu armuand, paar korda aastas pisteti mõni paberike pihku. Kui hakata tagantjärele rehkendama, oma viie aasta palk on mul saamata. Ja mine nihukese muukrauaga kohut käima — tühi töö ja asjata ettevõtmine.»

«Nüüd on teised ajad, pressi aga palk välja,» andsid mehed nõu.

«Aituma, seltsimehed, tubli nõu eest!» hüüatas Simmel heldinult. «Tõsijutt, ei maksa jätta. Ja ega ma jätagi. Oota sa, Kõhva, sinu aeg on läbi! Kaovad varsti su majad ja kaob su kauplus et kärtsahais taga. Ei ole enam Simmel su truu ega alandlik ori, vaid nõuab oma õigust ja teenitud palka.»

«Nõua jah,» ässitati meeste seast, «ja ära prot-sente unusta.»

«Hähähäh.» kähistas Simmel laia naeru, «tore on mõelda, kui me kõik, keda va Kõhva on nõõrinud ja tüssanud, hakkame oma osa nõudma.»

Nõnda see Simmel praalis ja räuskas. Teised mehed upitasid kive autolt maha, tema aina seisis ja seletas, vahel harva võttis moepärast ja tõstis mõnda õhemat killukest.

Kuulati, kuulati ja arvati, et ega ta jutt ole kuigi ehtne. Varsti ta tuba rääkis, et oli ligi kaks-kümmend aastat Kõhvat orjanud ja kümne aasta

palk jäänud saamata. Ning päevade edenedes paisusid need arvud veelgi suuremaks.

Töömehed arvasid lõpuks, et Simmel lobiseb rohkem kui asi väärt. Kelgib ja kiitleb suusoojaks. Võib-olla elutseb seal Kärblas too Kõhva, ehk ongi igavene ihuskoi, aga Simmel puhub nähtavasti oma häda ja õnnetuse ülemäära suureks. No olid närused ajad, no maksti viletsat palka ja osa jäeti hoopis maksmata — aga kes meist ei ole nii või teisiti pitsitada saanud, ega me sellepärast ööd-päevad järele soiu.

Päevad läksid oma rada. Ühel uuel päeval oli keegi autojuhtidest haigeks jäänud ja tema asemel ilmus teine — kõhna näo ja vimmas turjaga, nime poolest Rähn.

Hakkasid mehed küsima, mis nurga ja kustkandi mehepoegi tema's on.

«Kärblast,» vastas Rähn.

Jäädi kuulutama. Või Kärblast.

«Kas seal on ikka säärane tegelane — Kõhva?» nõuti põnevalt.

«On küll,» ütles Rähn ja krimpsutas nägu. «On küll säärane kaupluse ja majade omanik. Kutsutakse teist va Kõhvaks. Oma alamaid kihutab tagant nagu vanaõelus, aga palkadega koonerdab ja närutab. Majadele remonti ei tee, aga üüri ahnitseb.»

Mehed noogutasid mõtlikult. On siis tõesti maa-munal nihuke muukraud, nagu tema kohta Simmel ütleb.

Rähn sülgas ja lisas:

«Ise ma olin Kõhva juures autojuhiks, tunnen seda tõhku läbi ja läbi.»

«Või olid tema juures,» tõusis meeste huvi. «Aga kuidas palgaga, kas said kätte?»

«Või veeli Poole aasta eest tänini saamata,» jutustas Rähn mornilt. «Kõhva on säärane mees, et maksab mõnekümne sendi kaupa, ja sedagi peab manguma et lähed halliks. Tulid uued ja paremad ajad, lõin siis selle saatana orjamisele käega ja kupatasin Tallinna.»

«Näe,» rääkisid mehed, «meil siin enne sind teinegi mees, kellel samuti va Kõhvalt rahasid saada.»

«Või teinegi mees?» imestas Rähn. «Mis tööd ta teeb? Ja kes ta Kõhva juures oli?»

«Samuti automees. Ütleb, et olnud sealgi vedude peal.»

«Vedude peal?» Rähn naeratas nõutult. «Pagan võtaks, vedude peal! See oli kogu aeg minu töö. Teist autojuhti tal polnud. Või ehk üsna hiljuti. Oli kuulda, Kõhva ostnud teisegi auto, pannud selle Tallinnas ametisse. Hiljuti, vastu kevadet. Mis selle mehe nimi peaks olema?»

«Simmel! Eks ikka Simmel!» vastati läbisegi.

Rähn jäi algul rumala näoga vahtima, siis puhkes mürinal naerma:

«Hõhõhõh, või Simmel! Hõhõhõh, no kas sa näed!»

Alles tüki aja pärast sai öelda:

«Teate, mehed, tolle saksa hüüdnimi on Kõhva, aga päriselt on ta Ants Simmel.»

Nüüd hakkas meeste trobikond vihaselt sumisema ja täie häälega kurja vanduma.

Ennäe kirjut kuradit ja sinist sarvikut! Või Kärbla turske saamamees poeb siia ausa töörahva sekka ja nimetab meid sõpradeks ning seltsimeesteks! Põhjab ja sajatab va Kõhvat, vereimejat ja luupainajat, aga ise ta, silmamoondaja, ongi see vana korra kummitus!

Miks ta Kärblast jalga laskis, mida ta siit otsib?

Endal majad ja kauplus, aga käib lapitud pükstes ringi, nimetab ennast ausaks tööliseks. Teadagi, miks: tahab jälgi segada, tahab töömehe nahka pugeda ja niiviisi edasi hingitseda ja sahkerdada, salaja ja tasapisi.

«Muidugi sedamoodi,» arutas Rähn. «Oli endale liigset raha soetanud, pani selle uue auto alla. Aga see peab ju uuemat raha teenima, kuidas muidu. Praegu kahtlane palgalist pidada, tuli siis ise linna autoga sekeldama. Eks poeg — see juba kah paras sulgi — jäänud alevisse poodi pidama ja maju majandama.»

«Peenike sulgi,» imestati. «Siin ta tükib niisuguseks sõbraks, et hoia ja keela. Vaata, et kaela ei lange. Kirub ja vannub endist korda, igasugu rasked ja rasvased sõnad suus.»

«Kus ta siis praegu on?» küsis Rähn.

«On oma voriga teel, peaks varsti kohale jõudma.»

«Siis näen ehk minagi oma ihusilmaga seda ehtsamast ehtsamat «töörja»,» naeris Rähn.

«Sa poe parem kõrvale,» anti talle head nõu. «Muidu vennike, kui sind näeb, pistab tulisijalu leekima.»

Varsti kuuldus auto mürinat. Rähn puges kivi-virnade vahele. Teised mehed jäid autot seirama, nägudel mõnus-muhe ootuspinevus.

«Oijah,» ohkis Simmel autost välja ronides, pühkis olematut higi ja hõiskas meeste poole: «Vist läheb vihmale.»

«Võib juhtuda, et hakkab koguni pikne paukuma,» hüüti talle vastu.

«Ei teeaa,» venitas Simmel ja tuli salga hulka.

Mehed, elevil ja iseviisi muhedad, ümbritsesid Simmelit tiheda sõõrina.

«Kuule,» rääkis üks eakas töömees asjalikult, «va Kõhvat olevat linnas nähtud.»

«Tohoh,» kokkus Simmel, aga rahunes kohe ja küsis: «Ei tea, kesse nägi.»

«On keegi, kes ka Kõhvat orjanud ja kellel ka tublisti palka saada.»

«Ega nime ei tea?»

«Oli vist . . . Rähn,» meenutas keegi.

«Rähn jah,» kinnitasid teised.

«Ah Rähn,» ütles Simmel külmavereliselt. «Seda poissi ma tunnen. See mu vana hea semu.»

Meeste hulgas pahvatas naerumürin. Nüüd peaks nalja saama! Ring Simmeli ümber tõmbus koomale.

«Hei, Rähn!» hüüti virnade poole. «Tule lagedale, tule sõõra teretama! Tule ehtsat tööorja kaelustama!»

Simmeli punetav nägu lõi lausa lõkkele. Heitis mees ärev-ahastava pilgu enda ümber, aga polnud pääsu loota — meestesõõr oli tihedamast tihedam.

Juba Rähn tuligi, näol pilges naer.

«Tere siis, va Kõhva!» hüüdis ta teiste hirnumise saatel.

«Tere!» surus Simmel läbi hammaste ja sirutas käe välja, lootes nagu heatahtlikkust ning leppimist.

Rähn ei võtnud pakutud kätt vastu, ei teinud sellest väljagi.

«Noh, Kõhva,» alustas Rähn tõsist juttu, «räägitakse, sa olevat linnas ränka raha kokku löönud. Ehk maksad nüüd minu saamatajäänud näljapalga kinni.»

«Ah et palga . . . seda küll . . . kas ma siis . . . ei lubanud . . .?» pudistas Simmel, kogu aeg altkulmu mehi luurates, kellest osa naeris, osa aga vihaselt põrnitses.

«Helde lubaja oled sa alati olnud,» ütles Rähn pilketoonil. «Nüüd aga otsi tengelpung välja.»

«Praegu ei ole, ei ole, noh,» laiutas Simmel käsi. «Tule siis, kui palka saan.»

Meeste hulgas tõusis vihane mõrin. Küll on sõge ja ülbe see tõlkjas, tulgu aga teine jälle ja uuesti oma veeringuid manguma!

«Ära vigurda!» hüüdis Rähn. «Ei ole endised ajad.»

«Maksa aga kohel!» nõudsid mehed. «Müidu — leiad enda pogrist ja jääd oma autoloksust ilma.»

Simmel välgutab silmi, urises. Ta otsis rahakoti välja, pika toimega ja mornilt. Hakkas raevunult, värisevate kätega, raha lugema. Luges kaua ja põhjalikult.

«Säh!» andis raha Rähnile.

«Nagu koerale!» hurjutas keegi meeste seast.

«Peaks õige olema,» lausus Simmel asjalikult.

«Aga protsendid! Protsendid jah!» hakati läbi-segi hüüdma.

«Olgu,» ühmas Simmel. Tahtis vist rutemini kimbutajaist lahti saada. Tõmbas kotist viielise paberraha, ulatas Rähnile, sõnas: «Viivitus-rahaks.»

Rähn võttis raha vastu, ei lausunud sõnagi. Ei lugenud üle, pistis uhke liigutusega taskusse.

Meestesumma hulgas tekkis liikumist. Äkki kerkis Simmeli pea kohale lai kott — enamik ei teadnud ega näinud, kust ja kuidas see ilmus — ja vajus turskele mehele ümber kere.

«Nõnda tehti vanasti töörahva kurnajategal!» kõlas vali ja vihane hüüe.

Oli nüüd alles naeru ja lõkerdamist, parastamist ja sajatusi. Simmel rabeles ja räuskas, aga tõlmav lubjakott rebiti alla, suruti mehe jaladki sisse ja köideti kotisuu kinni. Ning see juhtus nagu iseenesest, et kott pisut maad mööda veeres ja mõne õrna müksu külge sai.

Laia naerulagina saatel upitati kotti topitud mehemürakas ta oma veoautole.

Kuhu siis nüüd? Kes teda, rajakat, vedama läheb? Õige, Rähn, kes muul! Ja Rähnile patsutati heatahtlikult õlale, ta otse lükati rooli taha. Paar nooremast meest hüppas autokasti, et kotti kinni hoida, muidu võib teine veerema minna ja mehike asjatult haiget saada.

Auto hakkas liikuma.

Kuuldus Simmeli haledat ägamist:

«Kuhu te mu viite?»

«Ikka sinna, kuhu kõik vana rämps, — prügimäele!» hüüti ja naerdi.

Saab tõsisegi asjaga nalja, muhelesid vanemad töömehed. Ja need, kes olid nooremad ja sõnakamad, pildusid autole järele igasugu hulle ütlemisi ja paljusid niisuguseid, mida see Simmeli-nimeline salatseja oli ise va Kõhva kohta tarvitanud.

Auto suunduski linnast välja prügimäele.

Kui Rähn jättis auto seisma, hakkas Simmel kotis halisema ja manguma, et talle halastataks.

Rähn ei vastanud poolt sõnagi. Kaks noormeest, kes lusti kaasa sõitsid, ütlesid mõned nõökavalt lohutavad sõnad ja laused.

Prügimäe ala on laialdane. Seal käiakse harva. Sealsed häälotsused ei kosta kaugele. Ärgu siis kotimees lootku juhuslike möödakäijate abile,

pangu aga oma küüned ja hambad mängu, neid oskab ta ülearu hästi kasutada.

Kui Rähn hiljem Simmelilt saadud raha üle luges, leidis ta, et va Kõhva oli andnud ühe kümnelise rahatähe vähem.

September 1940

Koduvärvavas

Näis, et rinne on juba lähedal, sest lõunatuul tõi hooti kahurikõma. Kuid Mäenuki omad — ema ja tütar — ei pannud käsi rüppe ega jäänud nõutult ootama. Oli kibe heinaaeg ja neil, hiljutisel popsirahval, oli nüüd oma maa ning oma töö. Ja nii, töötades, ei pääsenud muregi ligi — eks see, et sõda laastas ja tappis ning aina lähenes, olnud põhjus raskeks mureks. Ja seegi, et poeg ja vend võitles maa, oma maa kaitsjate ridades.

Anni tuli heinamaalt loogu võtmast. Ta jäi õueväravas kohkunult seisma. Lasilasse oli seotud kaks ratsahobust. Praakil uksest paiskus välja meeste rämedaid hääli. Kes? Ratsanikud? Mingid luurajad? Ega ometi sakslased? Juba? Mehed kõnelesid emaga, sõnadest ei saanud aru, aga jutu toon oli äge. Anni hiilis köögiakna kõrvale, poetas reha räästa najale ja jäi ärevalt kuulatama. Sisse vaadata ei julgenud.

«Kuule, eit,» kärgiti emaga, «kui sa ei ütle, kus poeg on, siis . . . nalja ei ole. Ja kähku, meil pole aega!»

Ema vastas aeglaselt ja kindlalt:

«Juba ma ütlesin, et ei tea. Reedel läks linna, tagasi ei ole tulnud. Ärev aeg, teed kinni.»

«Küll sa juba tead!»

«Läks hobuste-punkti asju ajama, rohkem ei tea.»

«Luiskad, vanamoor!» räusati. «Tead küll, kus metsas need nadikaelad pesitsevad.»

Emä vaikis kangekaelselt. Annil läks kuum viirg üle selja: ega nad hakka ometi emä peksma?

Ja juba ähvardatigi:

«Peab sulle valu andma, küll siis jutt lahti läheb.»

Siis hakkas teine mees rääkima. Ta kõnetoon oli kange- ja raskevõitu ning keel pisut nagu joomisest pehme.

«Vallavanem, ei ole tarvis. Meie oleme kultuuri ja tehnika inimesed, oleme eesti rahva sõbrad ja päästjad. Mammi, kommunistid on su poja pea segi ajanud, aga olgu, me anname talle andeks. Noor inimene, rumal. Las elab ausalt, las tuleb metsast välja. Me ei tee talle halba. Seda luban sulle, mammi, Rolf von Löther, Karumaa paruni poeg. Ehrenwort, mammi, ausõna!»

Ja ongi parunid platsis, tuikas valus mõte Anni peas. Vana jõhkra Lötheri võsu! Lobiseb sõprussest ja päästmisest, lubab andestada — mida? . . . Nüüd julges Anni kööki piiluda. Vallavanem — muidugi turjakas Rägadik — ja parunivõsu seisid parajasti seljaga akna poole. Sakslasel oli vormimüts peas ja vormikuub seljas ning käsi ehtparunlikult puusas. Vallavanem kandis lossis kaabut ja linnariidest pintsakut. Ning mõlemad olid relvaga varustatud: von Lötheril rippus revolvritasku vöörihma küljes ja Rägadikul kõlkus püss õlal.

Emä paistis selgesti — nägu pingul, laup kipras ja silmis vihasädemete tulv.

«Ütlete, et olete sõbrad,» lausus emä sakslasele. «Teie isa oli kah minu isa sõber — ta vemmeldati mõisatallis vigaseks.»

Parunivõsu naeris kähedalt:

«Hähähäh, siis oli vähe haridust ja kultuuri, sellepärast.»

Vallavanem muutus kärsituks:

«Mis me teeme selle eidega? Ta nangun ei räägi midagi.»

Ema astus sammu ettepoole ja surus läbi hammaste:

«Tehke, mis tahate, kui arvate, et olete võimumed.»

Ema on tubli! Anni oli temale uhke. Aga samas pitsitas ärev ahastus kurku. Ei saanud, ei osanud kuidagi aidata.

Vallavanem hooples:

«Muidugi oleme võimumed. Punaste lips on läbi. Enam nad maad ei tükelda ega jaga igasugu sulidele ja päevavarastele.»

«Vara veel kiidelda,» hoiatas ema, hääles väike pilkevarjund.

«Jajah, mammi,» tänitas sakslane, «meie vägi pühib Eestimaalt kommunistide võimu. Meil on vahvad poisid ja kõva tehnika. Täna mina, von Lõther, teen üks pisike luure, aga homme on siin meie suur vägi, ja siis, mammi, pead sa olema lahke ja viisakas, sest . . .»

Kõhahoog katkestas sakslase jutulara.

Vallavanem kibeles uuesti:

«Mis me siin nii kaua jamame. Ega ta meile heast meelest midagi räägi.»

Vallavanem kukkus rahutult mööda kööki tammuma. Anni tõmbus aknast kaugemale. Ta süda vasardas, käed hakkasid tulitama.

Oli kuulda, kuidas ema kõvasti ütles, iga sõna rõhutades:

«Mul, jah, ei ole teile midagi rääkida. Ei teile, parunile, ega ka teile . . . rahva äraandjale.»

Hästi ütlesid, mõtles Anni, ent samas välgatas mõte: liiga ägedalt ja ohtlikult . . .

Juba vallavanem kisendaski:

«Pea suu, eit, või muidu . . .!»

Sakslane aga irvitas:

«Ära kardada, mammi, mina ei peksa ega piina . . . ma olen tehnikainimene.»

Siis juhtus midagi ootamatut. Midagi kohutavat! Köögist kähvatas järsk lask. Ja järgnes inimkeha kukkumise raske mürts.

Anni süda hakkas visklema nagu pääsu otsiv puurilind. Silme ees virvendas, jalad muutusid nõrgaks. Aga ta suutis siiski väravast välja joosta ja ruttas pooluimaselt komistades ja taarudes teed mööda mäest alla.

Kui ta mäeveerul pajupuhma varjus peatus, nägi ta, kuidas kutsumata külalised ta kodumajast väljusid. Köhn sakslane toppis revolvrilt kabuuri, aeglasele, mingi iseteadva rahuga. Tüse eestlane hoidis pliidi alt võetud tukki ja puhus seda lõkkele, puhus kärsitult, nagu kardaks ülemuse etteheiteid kohmakuse või saamatuse pärast. Tema see oli, endine vallavanem Rägadik; ja paistis ta juba esimesest hetkest sakste truu ning abivalmis sulasena.

Rägadik pistis tule maja räästasse. Sakslane jälgis ta tegevust harkisjalu, tursunud silmi pungitades. Katus süttis kergesti — ilm oli kaua kuiva pidanud —, hele leek ronis kõrgemale.

Anni vajutas käed silmadele. Kogu keha värises. Oleks tahtnud karjuda. Aga kurk oli valusalt umbne — meeletust karjest sai jõuetu kähin. Mõte raius peas: maja põleb ja ema on majas, ema on

majas, on haavatud ja lämbub. Teine mõte tuksatas valjemini: ema on surnud, ah, surnud — ta ei karjatanud ega oianud, ta suri nagu välgust raba-tult.

Nõnda seisis Anni tiheda pajupõõsa varjus, silmad kätega kaetud ja pea vapustavast tajust ning rusuvaist mõtteist kuum. Ja siis tundis ta, et meeletult pekslev süda hakkas aeglaselt rappuma, otse-kui hoiaks ta jõudu kokku. Ja äkki tundus talle, nagu ei olekski ta enam nooruke kaheksateistkümnene tütarlaps, vaid päris vana, päris vana inime-ne, kes jaksab valu kannatada ja tuliselt-tuliselt vihata.

Anni käed laskusid silmilt, tõmbusid nii tugevasti rusikaisse, et pihud valutama löid. Jõhkrad elajad! Tapsid ema, nüüd põletavad maja, põle-tavad koos surnud emaga. Anni põskedele nõrises pisaraid, vihast ränki ja soolaseid.

Seal nad — kaks timukat — nõjatusid vastu lasilat, naersid, räuskasid ja vaatasid isemoodi himuralt katusel määratsevaid leeke. Juba lõken-das katus üleni. Siis nilpasid tulekeeled akendest välja, maja põles ka seest. Ratsud käänasid rahu-tult päid, neil hakkas tulepaistel kuum. Aga tap-jate-põletajate tuju tõusis tule levides. Parunivõsu lobises, veheldes ratsapiitsaga, ja vallavanem kuu-las ahnelt-aplalt, kallutades kõrva mundrimehe poole, sest tule pragin kippus jutust üle kostma. Siis otsis sakslane sadulataskust laperguse pudeli, rüüpas sellest ja pakkus kaaslaselegi, kes jõi aland-likult õige pisut.

Anni hakkas higistama. Ta imestas veidi ja mõt-les, et maja põlemine ei peaks ometi nii kaugele kuumust andma. Ta ei jõudnud ära oodata, millal metslased ükskord lahkuvad.

Ja korraga pööras ta selja tulle mattuvale kodule ja puhkes valjusti nuuksuma — ta oli ikkagi kaheksateistkümnene tütarlaps. Nagu hiljaksjäämist kartes hakkas ta pooleldi joostes metsarada pidi allapoole tõttama, läks otsima vend Reinu ja ta sõpru-seltsimehi, maa vabaduse eest võitlejaid.

Rein oli üleele kodus käies poolvihjamisi märku andnud, et nende hävituspataljoni laager asub Üleoja metsakurus. Valveposti võiks sealt-sealt leida. Kui peaks midagi tähtsat ja erilist teatada olema. Sinna Anni nüüd tõttas.

Kuid juba eespool, sillatruubil, tuli tunnimees vastu, pidas kinni. Küsis märgusõna, nõudis dokumenti. Ei olnud Annil midagi vastata ega näidata. Jutustas ainult katkendlikult, ahastades ja nuttes, mis kodus oli juhtunud, ise värises ärevusest, et ei saagi ehk vennaga kokku. Siis pidi tunnimees lahkuma, talle tuli vahetus. Ja lahkuv tunnimees lubas, et saadab Reinu, kui ta peaks kohal ja saadaval olema, kohe õe juurde.

Kui tütarlaps vennast ootas, rahunes ta nutt. Ta hõõrus näo kuivaks ja kohendas pooleldi hajameelselt juukseid.

Rein tuli. Ta kandis tavalist tööülikonda, millele oli tõmmatud vöörihm padrunitaskutega. Ta rõõmutses õde nähes, seda võis märgata ta ilmast ja kogu olekust. Kuidas ta's niimoodi, ehmus Anni, miks ta ei mõtle, et on midagi juhtunud? Ning tüdruk muutus kohmetuks ja sõnatuks, oskamata ja suutmata suurest õnnetusest kõnelda.

«Mis siis kodus uudist?» küsis Rein.

«Mis uudist?» kordas Anni, viivitas pisut ja kutsus siis: «Sa pead koju tulema, kohe, otsemaid.»

Rein imestas:

«Kuju? Ja kohe? Mispärast?»

«Meile tulid . . . vaenlased . . .»

«Vaenlased? Kas sakslased?»

«Üks sakslane ja teine, noh . . .»

Rein noogutas mõistvalt.

Ja ometi ei aima ta midagi, ahastas Anni. Ei aima, et on juhtunud kõige õudsem, kõige kohutavam. Ning Anni keel tõrkus sellest vennale jutustamast. Ta oli kõnelnud võõrale tunnimehele, suuri vaevu ja läbi nutu. Aga vennale, lihasele vennale . . . Mõte hakkas vastu ja keel ei tulnud toime. Sellest ei pääse mööda, ei, seda mitte. Ent pisut viivitada, jõudu koguda, jah.

«Tule kohe,» kiirustas Anni venda. «Nad jäid sinna.»

«Siis tulen ma küll,» otsustas Rein. «Oota, lähen ja küsin ülemuselt luba.»

Rein lahkus jooksusammul. Mõne minuti pärast jõudis ta tagasi. Nüüd kandis ta automaati õlal.

«Lähme,» ütles ta. See oli niisama öeldud. Anni tõttas juba ees.

Anni sammus kärmesti-kärmesti ees ja mõtles ärevalt: et ta nüüd midagi ei päriks! Ja Anni aina kiirustas, ta õhetas näost ja hakkas lõõtsutama. Rein pidi pikki samme võtma, et õe kannul püsida.

Kodumets jõudis aina ligemale. Ning kodumetsa taga on kodumägi. Varsti . . . Mida ja kuidas Reinule öelda, arutas Anni. Ei saa ometi, ei tohi kõige raskemast äkitselt ja huupi kõnelda. Aga millest siis alata?

«Kas sa tead ka,» küsis Anni, «mis mees on Rägadik, see endine vallavanem?»

«Kuidas — mis mees?» küsis Rein taipamatult.

«Sakslaste sabarakk,» ütles tüdruk. «Tema ongi

meil koos paruniga. See nimetas teda vallavane-
maks, vist tahetakse uuesti pukki upitada.»

«Ahah,» ümises Rein.

Sinnapaika nende jutuaajamine jäigi. Nad jõud-
sid kodumetsa kaskede alla. Anni peas huugas
mõte: mis siis küll juhtub, kui vennas näeb nende
põlevat elumaja ja mörvarid on veel kohal?

Kuid äkki . . . teekäänaku tagant kuulus
hobuse kabjamüdinat. Kohe paistis hobune lõd-
valt istuva ratsanikuga. Ratsanik oli vallavanem
Rägadik.

«Rägadik!» sosistas Anni, peatus ja astus
sammu tagasi.

Ka Rein peatus. Ta vaatas õele näkku ja kokkus.
Tüdruku nägu valgenes ja kivines, silmi tõusis
jäine helk.

Anni haaras ärevusest tukslevate sõrmedega
venna käe ja sundis kähinal:

«Lase! Tulista!»

Rein ei mõistnud, kehitas õlgu.

«Ta on . . . meie vaenlane,» ütles tüdruk hin-
geldades. «Ta oli meil ja . . .»

Rägadik lähenes hobuse turjal edasi-tagasi õõt-
sudes. Siis nõksatas jooonu pea, ta nägi vastutuli-
jaid. Küllap ta aimas hädaohtu, sest käsi kahmas
õlal rippuva püssi järele.

Anni, nähes ratsaniku liigutust, kargas teelt
kõrvale põõsastikku ja hüüdis vennale:

«Lase! Ruttu!»

Purjus inimene, mõtles Rein. Võõrastav oli sää-
rast tulistada. Samas õigustas teine mõte: enda-
kaitseks. Ta haaras automaadi. Lühike valang rat-
saniku poole.

Rägadik ei teinud häälteki. Kukkus teele nagu
kott. Hobune ehmus ja põikas metsa.

Rein astus pikil sammel Rägadiku poole. Anni järgnes talle areldi.

Rägadik oigas. Vasakust õlast nirises verd. Jõlitas ülespoole vaadata ja pigistas ähkides hammaste vahelt:

«Punane klutt! . . . Kallilt maksad, tead, väga kallilt . . .»

Ta naeris võikalt. Püss lebas siruli maas, mehe sõrmed roomasid selle poole.

Rein rebis püssi enda kätte.

Rägadik kirus silmi pööritades:

«Kuradi vurle! Kuradi popsivärdjas!»

Siis hakkas kähinal naerma ja räuskas:

«Saatus on karm, hähäh! Tulin su hütist mööda, see lõõmas nagu tõrvik. Keegi hulgus, mõni su oma semlak oli tule räästasse pistnud.»

«Tule räästassel!» Järsk võbin lendas üle Reinu näo.

Rägadik aina lõkerdas naerda.

«Ta ise pani, ma nägin!» hüüatas Anni.

Rein hakkas kodu poole jooksmas. Ta unustas majapõletaja sinnapaika, ta ei pannud enam õdegi tähele. Ta jooksis tulisijalu, nagu tahaks veel midagi päästa.

Anni ruttas talle järele, sikutas teda käest ja näitas taha, naeru kõkutava vallavanema poole.

Rein pöördus järsult, otsustunult. Ta tõstis vallavanema enese relva, mis tal ikka veel käes ripnes, ja laskis kaks sähvakat.

Ta pidi edasi liikuma, aga pöördus siis ja lausus:

«Jäi teine . . . inimesi hirmutama.»

Ta läks, veeretas vallavanema sügavasse tee-kraavi ja viskas talle püssi järele. Edasi tõttava õe kõrvale jõudes ütles ta:

«Võigas niimoodi. Aga on sõda. Ja ta on ju, nagu sa ütlesid, meie vaenlane.»

«Vaenlane,» kordas Anni. «Ta süütas meie maja . . . Kui me veel paruni, paruni poja kätte saaksime!»

Nad jõudsid kodumäe jalale. Mõlema pilgud tõusid mäele ja hüppasid üle õuevärava. Kerkis ainult nõrka suitsu. Maja katus ja pooled seinad olid juba kokku langenud, korsten seisis veel püsti nagu sajatav hiiglanäpp.

«Enam . . . ei päästa midagi,» ütles Rein sumbunud hääli.

Suitsvale kodumajale lähenedes küsis Rein äkki seda, mida Anni oli ammu kartnud:

«Kus siis . . . ema on?»

«Jah, ema . . .» ütles Anni. Nüüd tuleb jutustada. Ta algas katkendlikult: «Ema oli tubli . . . vahva. Tuletas sakslasele meelde, kuidas meie vanaisa mõisatallis vemmeldati. Ma tulin heinamaalt, kuulsin kõnekõminat, sisse ei läinud, piilusin aknast. Nad pinnisid, et õelgu, kus sina oled, aga ema — nagu raud.»

«Ja siis, ega nad ometi . . . tapnud?» küsis Rein ja tundis, et see sõna jäi kurku kinni.

Anni purskas nutma ja suutis ainult noogutada. Alles natukese aja pärast sai ta öelda:

«Sakslane. Tunneksin ta kohe. Kõhn ja tursunud silmadega.»

«Ja siis panid maja põlema?»

«Jah. Seisid, vahtisid ja jõid.»

«Ja ema . . .?» Rein näitas suitsvaise varemeisse.

«Seal, sees,» noogutas Anni.

Nad jõudsid õueväravasse. Majast oli järel ainult lasu põlevaid palgiotsi ja iga hetk variseda

ähvardav seinanurk. Ei olnud enam lopsakaid sirelipõõsaid seina ääres, ei olnud majaesist haljast muru, ja õuekase tüvi oli süsimustaks kõrbenud.

Nad seisid õueväravas ja mõtlesid üht-samarusuvat mõtet: ema korjus on varemete all.

«Ema, vaeseke,» ütles Rein ja paljastas pea.

«Nad ei piinanud teda,» meenutas Anni. «Üksainus lask. Ta ei karjatanud. Kukkus vaikselt.»

Siis tundis Anni, et pisarad ta näol olid tahenenud. Ta vaatas vennale näkku: seegi oli kuiv, oli kivine. Ja alles täna, alles praegu märkas Anni, et Reinu — temast ainult paar aastat vanema — pehmesse noorukinäkku oli sööbinud rangeid mehejooni.

Kuid mõlemad mõtlesid kättemaksust, sellepärast olid nende näod pisaraist kuivad.

«Tunneksin selle sakslase paljude hulgast,» ütles Anni.

«See ei ole üksik,» rääkis Rein. «Neid, kes niiviisi . . . tapavad ja põletavad . . . on palju. Neid on nõnda kasvatatud ja õpetatud.»

Rein vaikis, vaadates tükk aega tulle ja suitsu. Siis ütles:

«Meie ei ole ainukesed, kes niiviisi seisavad . . . oma kodude alles hõõgivate varemete juures. Väga paljud seisavad . . . ja vannuvad kättemaksu.»

Nad seisid mõne viivu sõnatuina.

Siis küsis Anni:

«Mis nüüd . . . mis nüüd saab?»

Rein otsekui ärkas.

«Ma pean minema,» ütles ta. «Sain loa tunniks ajaks.»

Ta vaatas üksisilmi suitsuvines varemeid ja rääkis poolihääli:

«Me ei saa enam midagi ema heaks teha. Ta põleb tuhaks. Kas sa oled lugenud, ons sul meeles, et muistsed eestlased põletasid oma surnuid, oma kangelasi?»

Anni noogutas.

Kui Rein edasi rääkis, vaatas ta nagu varemeist üle, kaugemale. Ta ütles:

«Me peame vaenlase võitma. Muud võimalust ei ole, kui me ei taha orjadena virelda. Siis ehitame uue kodu. Ja siia, ema kalmule, asetame mälestusmärgi.»

Kuid Anni mõtles: mis saab minust? Põlenud majalt libises pilk laudale ja aidale. Need olid päris tühjad. Loomad olid viidud sugulaste juurde — metsanurka, suurte teede lähikonnast eemale — ja vili oli peidetud maa sisse — igaks juhuks, rüüstavate ja laastavate fašistide eest. Anni vaatas ja leidis mõtte: mind ei ole siia tarvis.

Kohe tuli uus mõte, tugev ja pakiline: mind on tarvis sinna, võitlejate juurde.

Anni võttis venna käe, võttis kuidagi vargsi ja hellalt ning ütles:

«Siin ei ole praegu enam . . . midagi teha. Hakame pealegi minema. Muidu jääme hiljaks.»

Rein vaatas küsivalt õele näkku.

«Ma tulen sinuga kaasa,» lausus tüdruk.

Rein noogutas. Ta silmis oleks nagu virvendanud rõõmus välgatus.

Kodu! . . . Ahervare, ema kalm . . . Viimane valuline vaade. Praegu on kõik värske ja tuline, aga tuleb vihm ja kustutab hingitseva tule, ning tõuseb tuul ja puhub tuha laiali . . .

Nad hakkasid vaikides minema.

«Võtame pikemad sammud,» ütles Rein. «Muidu võime maha jääda. Teised hakkasid lahingusse minekuks ettevalmistusi tegema.»

Nad võtsid pikemad sammud, et mitte lahingusse minejaist maha jääda.

Leningrad, 1941

Vendlus

1

Südatalv. Vene linn Velikije Luki. Eesti Korpuse võitlejate rünnakud noppisid saksa dzotte.

Sel sulavõitu päeval märgati poollagunenud kivimajas vaenlase snaiperit, kes oli osav ja tabas mitmeid nõukogude sõdureid. Ta tulistas korra, siis vaikis päris kaua, ja kui enam ohtu ei aimatud, tulistas uuesti. Ning tabas neetult hästi.

Mart Soopalu, kolmanda pataljoni paremaid snaipereid — koguni parimaks nimetatud —, sai ülesande fašistlik täpsuslaskur hävitada. Ta läks koos vennaga. Nad võitlesid ikka koos.

Mõlemad olid alles noored mehed — Mart kahekümne kolme aastane ja Toomas kahekümne — ja olid töömehed. Nad olid õppinud töömehed, Mart lukksepp ja Toomas treial. Sõda tungis maale, lõikas katki rahuliku elu ja töö. Mardil jäi maha naine viiekuise poisikesega. Küllap Toomastki jäi keegi ootama, kellega mõtles elutee ühendada. Ja nüüd . . . tuli sõdida, tuli sõda lõpuni sõdida.

Ning praegu pesitses üksikus kivimajas salakaval fašist . . . Mart ja Toomas roomasid kuuseheki varjus mööda raudteekraavi. Tugev tuul puhus vastu, pani näod õhetama.

Nad roomasid pikkamisi, püüdsid hästi varjuda. Kivimajani jäi meetrit kolmsada. Äkki põikas üksik tinisev kuul vendade vahelt läbi.

«Märkas . . . saatan!» sisistas ees liikuv Toomas.

«Paistab, et kibe sell,» naeris Mart.

Nad peatusid, et aru pidada.

«Tead, Toomas,» õpetas Mart, «sa rooma ettepoole ja torka kiiver petteks välja.»

See oli tuntud võte, tuntud küll, ent ikkagi tulus. Toomas nihkus edasi, hästi kraavi põhja hoidudes. Juba ta võttis kiivri peast ja tõstis selle kepi otsas kraavi äärele.

Sakslane tulistas. Ei olnudki täpne, laskis mööda.

Rohkem ei olnud tarvis. Mart pani tähele, et lask tuli august maja katusel. Ta tulistas sinna, ei tabanud aga samuti.

«Pagan võtku,» kirus Mart muheldes, «jätsin kiiruga tuule arvestamata.»

Mardi tulistamine oli reetnud nende asukoha. Nad roomasid jälle tahapoole.

Siis märkasid nad kivimaja katusel liikumist. Nad vaatasid kordamisi pikksilmast. Katusel lehvib kotitaoline ese.

«Ärgu ikka püüdku!» hüüatas Toomas.

Kotti nad ei tulistanud. Teisest august tõusis kiiver. Nüüdki nad ei lasknud.

«Mine veel tahapoole, tõsta uuesti kiiver,» käskis Mart.

Nii Toomas tegigi. Sakslane tulistas viivitamatult, laskis kiivri ette mättasse.

Samal hetkel lajatas Mardi lask. See tabas. Hitlerlane katusel lõi vaaruma, pillas relva, libises august välja ja kukkus laiali kätega alla.

Kõrras, ütles Toomas endamisi. Pinevus kadus ainsa hetkega.

Kuid Mart lebas samas paigas, ei liigutanud ennast, vaikis. Siis rääkis ta tujutult:

«Saaks selle sõja kaelast! Tõuseks hommikul ja läheks tööle, teeks midagi, mis . . .»

Ta jättis lause pooleli ja hakkas aeglaselt, justkui vihatsi, venna poole liikuma.

Saksa dzottide tagant paistis raagus puude allee. Puude tihedate okaspuhmaste vahel kükitasid vaenlase snaiperid, varitsesid ja pillasid harvu laske.

Vennad lebasid mürsuaugus. Eestpoolt varjas neid pikk ja tihe kuluhein.

Mart sihtis kaua ja vajutas päästikule. Snaiper varises puu otsast.

«Üks harakas,» ümises Mart.

Sihtis uuesti. Lask. Teine snaiper vajus okste vahele rippu.

«Teine harakas,» muhatas Mart.

«Nüüd hakkavad meid otsima,» arvas Toomas.

«Ronime allapoole, muidu, kes teab . . .»

Nad tõmbusid augu sügavusse. Juba hakkaski saksa kuulipildujatuli auguesist puistama.

Mart roomas augu servale tagasi ja piilus ettevaatlikult välja.

«Kuhu sa, hull, tikud!» hurjutas Toomas venda.

Mart ei pannud Toomast täheleegi.

«Ahah, käes!» hüüatas ta, leides vastase kuulipilduri.

Mart sihtis ja tulistas. Otse saksa dzoti pilusse. Kolm lasku järjest.

Mart kuulatas korra ja laskis heleda vile. Kül-

lap see pidi tähendama, et tolle kuulipilduja laul on lauldud.

Aga otsemaid hakkasid saksa miinipildujad vendade asukohta nõeluma. Miinid lendasid vingudes ja lõhkesid siin-seal augu ümbruses.

Mart vilistas miinidele kaasa, algul üsna lõbusalt, ent pikapeale, kui miinide vihin ei lakanud, juba päris vihaselt.

Siis lõhkes miin otse augu kõrval ja puistas vennad mulda täis.

Oli tõsi taga, aga Mart naljatas:

«Näe, kui tähtsaiks meid peavad, et raiskavad meile terve koorma miine.»

Mida teha? Auku jääda ei võinud. Tagasi roomata ei saanud, tagapool tõusis maapind kõrgemaks, seal paistaksid nad nagu peo peal.

Sadakond meetrit vasemal losutas väike lohk. Sellest tuleks varju otsida.

Vennad roomasid läbi miinide vingumise. Saagu mis saab, mõtlesid nad. Mart surus hambad kokku. Toomas tõmbas pea õlgade vahele. Neil oli õnne, nad jõudsid tervelt kohale.

Nad laskusid robinal lohku. Ja alles siis märkasid, et vajusid porri ning vette. Kuid teist valikut ei olnud. Nad lebasid külgepidi vees ja tundsid, kuidas rõivad imesid endasse niiskust. Pikkamisi hakkas vilu.

Toomas pani tähele, et Mart muutus mõtlikuks.

«Ega sa . . . ?» küsis ta areldi.

«Ah et pihta? Ei. Mis sellest varjata.» Mart vaikis pisut ja ütles siis tusaselt: «Kodu tuli meelde. Ja Kai. Mis elu siin meilgi, iga hetk võib juhtuda, et . . . aga seal, Kaiel ja teistel, kas on leivatükki suhu panna ja lapsele piimatilka . . .»

«Eks midagi ikka ole.»

«Üksinda pisikese lapsega . . .»

«Tal on vanemad ja meie omad ka, eks nemadki aita.»

«Viha teeb, et kiiremini edasi ei jõua.»

«Jah, sadu ja sadu kilomeetreid . . . veel minna.»

Nad rääkisid vähe, rohkem mõtlesid ja mõlgu-tasid. Vihaseid mõtteid. Sellest, et sajad kilomeet-rid, mis kodust lahutavad, on fašiste ja nende punkreid täis. Ning sellest, et kõik need fašistid tuleb punkreist välja kõrvetada nagu katkutõbised rotid.

«Aega võtab . . .» ütles Toomas.

«Aega ja mehi . . .» lisas Mart.

Nad lebasid pimedas tulekuni vesises lohus.

2

Juba oli pool linna sakslastelt vallutatud. Võit-lused käisid linna südames. Nõukogude patareid peitusid majarusudes, sealt nad heitsid mürske linna fašistide-poolsesse ossa. Selge ilm oli välja meelitanud seitse-kaheksa vaenlase lennukit, need tiirlesid ja pillutasid pomme, püüdes meie patarel-sid tabada.

Kolmas pataljon oli kaitsepositsioonil, paikne-des piki lagendiku serva. Vasakul, madalate puu-majade varemels pesitsesid venelased-suurtükiväe-lased, kes olid öösi eesti üksusele appi tulnud. Ven-nad Soopalud lebasid üksikus mürsuaugus, meetrit viis-küüskümmend kaaslastest eespool. Nad oota-sid ja varitsesid, ehk saab mõne ettevaatamatu fašisti kirbule võtta. Kuid lagendiku vastasserval jäi vaikseks, ei olnud liikumist märgata üksikute lumeväravate juures ega väikese kivihunniku taga.

Nad olid tükk aega vaikinud. Üldse jäi tänane jutupoolis kasinaks. Mart oli hommikul rääkinud oma unenägu: ta kinkis pojale mängukaru ja see hakkas koera kombel haukuma ning ehmatas last. Mõnetunnine rahutu uinak kaevikus või keldrinurgas — mis head ja mõnusat unenägu see tuua võiski. Ja hiljem vaikis Mart süngelt, nagu oleks unenägu meeolelu viletsaks teinud. Ning Toomalgi polnud erilist lobisemishimu.

Kui saksa lennuk üle lagendiku pörises, ütles Mart:

«Siin on ohtlik, paistame ülalt hõlpsasti silma.»

«Tuleb ümber kolida,» arvas Toomas. «Taha-poole.»

Vennad uurisid ümbrust. Ei ligidal ega kaugemalgi paistnud midagi kahtlast.

«Läki,» ütles Mart ja hakkas ees roomama.

Mart roomas kähku ja kärsitult ning vältis tavalisi siksakke. Vähemalt niiviisi paistis see vennale. Mis ta küll kiirustab, mõtles Toomas pahaselt. Ta viivitas pisut, pidi Marti hoiatavalt hüüdma, ent mõtles ümber — küll ta ise teab ja oskab.

Äkki — tihe tärin, madal laskude rahe. Nende pihta! Vaistlikult surus Toomas enda maadligi. Kuulid vihisesid üle pea.

Vaikus. Toomas vaatas ettepoole. Mart lamas edasi, ei liigutanud. Lamas kuidagi imelikult, vasak käsi välja sirutatud. Kui ta ootab ja puhkab, miks ta kätt ligi ei tõmba. Ega ometi . . . ?

Toomas ei jõudnud mõtet lõpetada, kui tärises uus automaadivalang. Seekord hoopis kõrvalt, oma patarei poolt. Tulistati lumeväravate suunas, kust oli äsja lastud. Seal jäi vaikseks.

Toomas tõstis pea, otsis viimast tulistajat. Ja nagu tema otsivale pilgule vastuseks kerkis vasa-

kul käsi automaadiga. Kerkis käsi automaadiga, viibutas korra ja langes alla. Kes see oli, kas mõni patareimees? Mis ta öelda tahtis? Ei tea.

Mardiga ei olnud sugugi õige asi. Ta lebas endiselt, käsi eemale sirutatud. Toomas surus raske mõtte tagasi ja hakkas venna poole roomama. Talle tundus, et ta ei jõua küllalt kiiresti edasi, nagu peaks ta mingit ränka koormat kaasa vedama.

Vend lamas kummuli. Ja väljasirutatud rusikas käsi oli paljas, kindata. Toomas katsus venna kätt. Kül m, jääkül m. Peas tuikas ebamäärane mõte: mis ta sest kindast ära võttis, muidugi hakkab käsi nii viisi lumel lebades külmetama. Aga seda ta ei märganud, et tal endalgi ei olnud kindaid käes; nii oldi harjutud, roomates hakkas kuum ja kinnasteta oli lähedam. Ning ei märganud ta sedagi — või ei teinud märkama —, et venna vatikuub oli hakanud selja kohalt pisut narmendama, kuidagi pahaendeliselt narmendama.

Ettēvaatlikult käänas Toomas venna selili. Ja esimene, mis ta nägi, oli Mardi pärani silmade tardunud vaade. Siis märkas ta, et vend oli täiesti välja sirutatud. Ta vaatas ja otsekui imestas, et Mart nii pikk ning sirge oli. Pikem ja sirgem kui elusalt! Ja otsekohe tõrjus ta selle mõtte tagasi, nagu oleks see midagi kurja ja ülekohtust. Ta katsus venna otsaesist ja katsus põski. Ning siis taipas ta, et oli aimanud Mardi surma juba eemal olles, kui nägi väljasirutatud kätt.

«Südamesse,» ümises Toomas.

Ja nagu painava mõtte sunnil või selle mõtte küüsisist pääsemiseks pöördus ta ümber ja hakkas tagasi roomama. Möödus mürsuaugust, kus nad äsja lamasid, ja võttis otsesuuna lumeväravate poole. Talle hüüti midagi järele, ta ei hoolinud sel-

lest. Ta roomas kiirustades, pooleldi ettevaatust unustades. Siis, meetrit viiskümmend enne lumeväravaid, peatus ta väikeses lohus. Pani kiivri automaadi otsa, tõstis selle parajale kõrgusele, liigutas aeglaselt siia-sinna. Kiiver pidi lumeväravate juurde näha olema. Ja samuti kivihunniku juurde. Aga ei tulistatud. Kas sakslane — vististi snaiper — liikus mujale või sai tõepoolest pihta? Tarvis järele vaadata! Edasi minnes otsis Toomas varjulisi lohke ja liibus hästi maadligi. Lumeväravateni jäi paarkümmend sammu. Ta peatus uuesti. Silmitses valvsalt ettepoole. Ta nägi sakslast, kes lebas mürsuaugu äärel, oli poolest saadik välja roninud ja vaatas pärani silmi lagendikule. Ning mehe otsmikust immitses verd.

Mõned kiired-kärmed liigutused ja Toomas jõudis fašisti juurde. Ta heitis sakslasele rutaka pilgu, nägi kuidagi ähmaselt tema tardunud silmi, lahtist suud ja habetunud nägu. Ta haaras fašisti relva ja lükkas koolnu alla auku. Ja hakkas tagasi roomama. Paari hetke pärast vaatas ta selja taha. Midagi ei paistnud, ei meest ega tema pärani silmi.

Juba eemalt nägi Toomas, et keegi oli Mardi juurde läinud. Oma, hallis sinelis. Lamas paari sammu kaugusel, vaatas aeg-ajalt läheneva Tooma poole, ootas nähtavasti teda.

Võõras — laia näoga, avala pilguga mees — ütles Toomale vene keeles:

«Surnud.»

Toomas noogutas.

Võõras oli nähtavasti patareilane.

«Ja see?» näitas ta lumeväravate poole.

«Läbi,» ütles Toomas.

«Minu vend,» teatas ta siis, peaga Mardi poole näidates.

Venelane silmitses Marti ainiti ja küsis:

«Vanem vend?»

«Vanem vend,» vastas Toomas poolihääli,
«Mart.»

Venelane kordas surnu nime. Vaikis hetke ja ütles:

«Ma selle fašisti, kes tema . . .»

Siis meenutas ta Toomale:

«Silmad tuleb kinni vajutada.»

Toomas kordas seda mõttes. Ta tegi seda.

«Tuleb maha matta,» lausus patareimees edasi.

Toomas noogutas. Ja enam rohkemat rääkimata hakkasid nad surnud Marti tahapoole viima.

Nad asetasid langenu purustatud majaseina äärde. Alla panid poolsöestunud ukseplaadi. Et ei oleks lausa jääl ega lumel, ütles venelane. Sellel ei olnud tähtsust, ei mingit tähtsust, aga lahkunut — pealegi venda — tuleb austada, süda ei luba teisiti. Nii palju jääb elavale inimesele ütlemata ja tegemata, olgem siis surnugi vastu tähelepanelikumad, mõtles Toomas ja kattis venna telkmantliga.

«Ma käin oma patareis, siis tulen tagasi, aitan kaevata,» ütles venelane.

Läks. Varsti oli tagasi. Varsti. Võib-olla poole tunni, võib-olla tunni aja pärast. On hetki ja tundeid, mida ei märgata mõõta.

. . . Toomas vaatas viimset korda venda ja asetas pikaks sirutunud keha hauda . . .

Automaadid täristasid langenu auks.

Siis oli vaikne. Peaaegu täiesti vaikne. Ei paistnud enam saksa lennukeid tiirlemas ega pikeerimas, nõukogude hävitajad olid need paku kihu-

tanud. Kuuldus ainult üksikuid suurtükkide hau-
gatusi ja miinide ühetoonilist vingumist. Ning see
oli tavaline, tavaline nagu leivasöömine.

Venelane — tema nimi oli Igor Markelov —
ütles Toomale:

«Siin hakkavad kevadel õunapuud õitsema.»

Ime, päris ime, kuidas noored õunapuud terveks
olid jäänud. Ümberkaudsed majad konutasid vare-
meis, neid olid pommid ja mürsud rädinud ning
tuli kõrvetanud. Aga noored sirgetüvelised õuna-
puud — tükki kümme — ei teadnud rüüstamisest
midagi.

3

Lahingud kestsid, visad ja vihased lahingud.
Tuli edasi minna, edasi tungida. Sammhaaval.
Fašistid peitsid end varemeis, keldreis ja pöönin-
guil, müürikurudes ja seinajäänuste taga. Neid
tuli luurata, otsida ja välja põletada. Tuli roomata
lumes ja poris, mööda kivirähka, üle rimpsu-
rämpsu ja hõõgivate tukkide vahelt.

Kui sõdimist tööks nimetada, siis on see raske
töö. Toomal oli rängem kui enne. Rängem sellepä-
rast, et ta kogu aeg tundis ja märkas tühja kohta
enda kõrval. Sõpru leidus. Oma jaos ja rühmas on
palju sõpru ning keset tuld ja verd saadakse hea-
deks sõpradeks. Aga kõnelda ei tahtnud ta kelle-
gagi. Ei olnud sõnu, ei olnud.

Ta rääkis iseendaga. Lebas maas, istus müüri
ääres või roomas ja rääkis endamisi: kasvatan suu-
reks Mardi poja, kasvatan kangeks poisiks, jutus-
tan talle, et isa oli tubli sõdur, vilistas keset tuld,
oli osav ja täpne snaiper . . .

Jälle roomas ta varemete vahel. Oli viia teade pataljoni staabist roodu komandopunkti. Tähtis teade. Sõjas on iga teade väga tähtis.

Fašistide miinipildujad ulgusid lakkamatult. Eemal ragistasid omade automaadid. Toomas seisatus müüriköksi taga, ootas ja kuulatas. Vihin. Põmakas. Ta nagu niideti pikali.

Võttis natuke aega, kuni ta toibus. Silmad virvendasid ja kõrvad huugasid. Ta vaatas müüri. See oli auklikuks raiutud. Kobas ennast. Sineli selg lipendas. vatipükstes laiutas auk, vildisäär narmendas. Vasakus reies oli kerge haav. Sidus kiiresti. Ja edasi.

Jooksis järgmise müüri taha, seal peatus ja mõtles: kui seda müüri ei oleks olnud, kes siis Mardi poisi põlvele oleks tõstnud ja talle isast rääkinud?

Ta ei tundnud valu. Ta viis teate kohale.

Fašistid olid sisse piiratud. Rõngas tõmbus aina koomale. Ei võinud vaenlast hingata lasta, ei olnud aega puhata.

Ei olnud aega ööselgi puhata. Öö oli valge, valge rakettide helgist ja majade põlemise kumast.

Tungiti nelja-viiekesi majja, mis ei paistnud enam õige maja nägu. Trepikoda, paar korrust, mõni ripakil seintega tuba . . . Kõigepealt uuriti kelder läbi. Siis esimene korrus. Ei kedagi, ei ühtki sakslast. Joosti treppi mööda ülespoole. Toomas lippas ees, ei märganud ennast varjata.

Välgatas lask. Sädemed kõrvetasid Tooma nägu. Kuul pörkas vastu kiivrit ja vajutas sellesse mõlgi.

Toomas nõksatas pisut tagasi. Samas tulistas pika valangu laskja suunas.

Oodati. Jäi vaikseks. Kui üles mindi, leiti trepinurga tagant kaks kokkuvajunud sakslast. Olid nad lamanud päris kõrvu ja olid huupi üheainsa automaadivalangu ette sattunud. Rohkem selles majas fašiste ei leidunud.

«Olgu needki . . . Mardi eest!» ümises Toomas ja hakkas trepist alla laskuma.

Vastu hommikut, kui Toomas keldrikurus tukkus, juhatati tema juurde võõras seersant. Venelane, Igor Markelov. Tulnuk raputas teda.

«Tere, vennas!» ütles. «Tulin sulle külla.»

«Tere,» ütles Toomas. «Tere tulemast.»

Igor Markelov nägi mõlki Tooma kiivril, vangutas pead ja hoiatas:

«Ära sa huupi torma, ära torma!»

«Ah, täpe!» lõi Toomas käega.

«Ma tulin õieti hüvasti jätma,» jutustas suur-tükimees. «Meid paigutatakse ümber, kes teab, kas ja millal jälle näeme. Ei tahtnud niisama ütlemata minna.»

Markelov võttis tubakakoti. Keerati vilka ette.

«Ma tahtsin rääkida,» ütles patareimees, «et kui sõda läbi, ole meheks ja sõida mulle külla.» Ta otsis taskust paberilehe. «Siin on minu aadress, kirjuta kohe, kui koju jõuad.»

Toomas otsis omakorda lehekese paberit ja pliitsijupi ning kirjutas oma aadressi. Ja andis Markelovile.

Istuti lähestikku kivipankadel.

Markelov tiris suitsu ja rääkis aeglaselt ning sõnu otsides:

«Nojah, ma mõtlesin, et venda mul pole — on küll kaks õde — ja sinul tapsid fašistid venna . . . ja mina maksin kätte . . . ja seal me kokku sai-

me . . . et oleme nüüd nagu vennad. Ära siis unusta!»

Toomas neelatas. On see aga mees! Kare hääl, aga missugune jutt . . .

Toomas võttis suurtükimehe tugeva kämbla, raputas seda ja ütles:

«Ei unusta . . . ja ole tänatud!»

«Tule külla, tule tingimata,» kutsus Markelov. «Kevadel on tore, kirsipuud õitsevad akna all. Suvel läheme Volga äärde õnge loopima, ja talvel, kui juhtud tulema, siis joome teed ja jutustame sõja- ning rahulugusid.»

Tema pilk viibis eemal; võib-olla nägi ta silme ees koduküla ääretuid põlde ja määratud luhti ja päikeses sillerdavat emakest Volgat.

Siis venelane tõusis. Oli aeg minna.

Kui nad paar sammu kõrvu astusid, märkas külaline:

«Vead jalga järel. Said pihta?»

Toomas vastas hooletult:

«Tühiasi, väike kriimustus. Palaviku lõi sisse.»

«Vaata, et mürgitust ei tule.»

«Küll ma vaatan.»

«Kas valutab?»

«Ah, pole midagi. Ei saa aega valu tunda. Linn pole veel käes.»

Paar fašistide miinipildujat lõi huupi tümitama.

Igor Markelov kiirustas minekule.

«Hakkavad ärkama. Vaja minna. Muidu ei pääse läbi.»

Ta haaras kahe käega Toomal õlgadest, surus nagu tangidega ja ütles:

«Noh, vennas, jääme sõja lõppu ootama.»

«Eks see ole meie eneste lõpetada,» arvas Toomas.

Turjakas kogu kadus varemete sekka. Hoidis pead õlgade vahel, jooksis längakil ja pisut taarudes.

Hommik valgenes. Varemete vahel hakkasid peale uue päeva mürinad ja tüminad. Ei olnud püsi. Et saaks juba ükskord asjad ühele poole.

Saaks jälle elama, mõtles Toomas Soopalu. Kuluks käia ja vaadata. Ja seal Volga ääreski ära käia, seda kindlasti.

Velikije Luki, 1943

Kohtuotsus

1

Sel oktoobrikuu ennelõunal helgitas päike nii soojalt ja kenasti Muldre keldriesist ning vana Tõnise-Tõnni näolahmakat, et oli päris rõõm kogu elust ja olemisest. Tõnis, keda enamasti lühemalt Tõnniks kutsuti, tuustis kühvliga kartulihunnikut, tuustis säärase vaga rahuga nagu õige aus mees kunagi. Ta eraldas parajat jagu uueks puskari-teoks.

Ja nõnda ametis olles ei märganudki Tõnn tulijaid enne, kui õuevärav kääksus.

«Tere, jõudu kah!» hüüdis pikk eessammuja, tõstes sõjamehe kombel sirge käe sonimütsi äärde.

«Teere jaah!» venitas Tõnn ja piidles tulijaid altkulmu.

Esimene mees, kiitsaka kasvu, lahja näo ja puurivalt vaatavate silmadega, oli päris võõras. Temast sammu võrra tahapoole jäi pilkeliselt muhelev nosunina, surnud Voosalu popsi sõnakas poeg Kustas, see külanõukogu esinik. Ja kolmas, lüheldane karukäppadega jändrik, eks see olnud valla varumismees, endine sulaspõiss Joosep Lõuk, kes on ennegi käinud Tõnni piima ja vilja pärast mungumas ning näägutamas.

Tõnn sirutas selja õigeks, tõmbas vestiveere üle kõhukuhila sirgu ja toetas jalasambad kindlalt maakamarale.

«Jõudu tarrvis!» põristas Tõnn, kui tulijad midagi ei lausunud ja ainult vilkalt õues ringi vahtisid.

Siis ütles see vilajas eesrühkija üsna lahkelt:

«Tuulutate ja tahendate kartuleid. Mõtlete vist normiks viia.»

Tõnni peas tuksatas valusalt: egas olegi muud kui uuem norminurumine! Ei enam üksi ega kaks, kohe trobikonnaga platsis... Või tulid koguni varandust üles kirjutama? Mullu jäid pooled normid õiendamata ja tänavu on viidud ainult tilguke piima, ning jutt liikus ringi, et mõne päeva eest Kuiste külas pandud Sutlepa Vidrikul paar lehma, täkutükk ja seauumik paberile, ikka samuti normivärgi kattedeks.

«Seda ma uurin ja vaatan,» ümises Tõnn, «et ei jätku siit iseendale soolveetorkeks, riiginormist maksa mitte rääkidagi.»

«Mis sa ägised, endal kardulad kui kaalikad,» nõokas Voosalu popsi poeg, külanõukogu asjamees.

«See mu tänavune kardulasaak ongi, kõik ja puha,» tõmbas Tõnn käega sõõri kartulihunniku kohale. «Vedasin kevadel kemmergukraami põllupõnkale, aga liiga vänge oli, kõrvetas kardulad sootuks ära, kasvatas ainult rakvere raibet.»

«Aga needsamad mürakad?»

«Need natukesed sain põlluservalt, kuhu toda rammu enam ei jägund.»

Tõnni lõõskavad põsepõied lõid sellest oma arust osavast valest lausa veretama. Einoh, on sellel vanamehel peale hea kere ka tublit nutti, teeb päris lolliks need äbarikud nannipunnid!

Kuid võõras mees, see lahke vibalik, heitis laginal naerdes käega:

«Hehehee, olete te, Muldre peremees, alles naljahammas. Aga lähme parem toa poole, ajame pisut asjalikku juttu.»

«Kui toa poole, siis toa poole,» ühmas Tõnn ja hakkas kaasa minema.

Kes seda võõrast teab, arutas ta endamisi. Oleksid ainult need ennetunud, siis otsiks puskaripudeli lauale. Niisama muuhulgas, suusoojaks ja jutujätkuks, nagu külalistele ikkagi. Küllap joogipoolis käänaks kõneaine lahedaks. Siis vediks endised ajad lagedale. Umbes nii: saadi alati Kustase isaga hästi läbi, anti taadile kraave rammida ja hagu rappida ning tasuti päris mõistlikult; või jälle, eks Joosep mäleta, kui toekalt Muldrel sulaspoisse toideti. Tõsi küll: oli ju muiste viha ja vimma tolle sõgeda teenijasrahvaga, vahel üsna tublisti ja tõredalt, aga või siis nooremad seda mäletavad.

Ei jõutud veel üle lävepaku astuda, kui Joosep Lõuk ütles Voosalu Kustasele:

«Sa mine ja kutsu Kärbi Leenu ka siia, ehk on tunnistajat tarvis.»

Tõnn ehmus seisma ja lõi ärevalt käega:

«Mis sest Leenust nüüd. Siin isegi hulk rahvast, eks siit jätku tunnismehigi, kui tarvis on. Mis tollest Leenust, pahurast ja põdurast, ta koikus pikali, pooleldi halvatud teine.»

«Ma siiski vaatan,» arvas Kustas. «Kui vähegi jalule tõuseb, siis toon ikka kohale.» Ja läks.

Istuti avaras peretoas laua äärde pinkidele, võõrad jäid kõrvuti ühele poole ja Tõnis-peremees laskus röötsakile nende vastu.

«Mina olen Rein Tork, täitevkomitee esimees, vallas päris uus mees,» rääkis pikk külaline. «Kui ma siia valda tulin, märkasin kohe, et siin leidub

mõnigi turris vigurdaja, kes ei hooli korrast ega korraldustest. Ja siis ma leidsin, et egas teisiti saa, tuleb mul endal nende tõrgestega sülitši kokku minna. Tuli sõjas surmaga maadelda . . .» Ta peatus, langetas otse nõelava pilgu Tõnnile näkku ja lisas peopesaga lauale laksatades: «. . . küllap siis tulen ka nihukestega toime, nagu teie oletel!»

Kuradima äkiline! kokkus Tõnn ja nihutas enda lauast pisut eemale.

«Kes ma . . . siis olen?» küsis ta virilalt naeratades, püüdes rahulikuna näida.

«Või kes? Nagu ise ei teakski!» muhatas Rein Tork ja sähvas viivitamatult: «Valge laeva ootaja, rusikas taskus ja puss või tukk varuks valmis.»

«Tohoh!» Tõnn upitas enda püsti ja jäi kuidagi kohevil seisma. «Peaks ikka ka nõukogu riigis niisuke seadus olema, et laimajatel tuleb vastust anda.»

«Ära sa keeruta ühti, ei see päästa,» hurjutas Joosep Lõuk vahele.

Rein Tork tõusis pingilt ja rääkis ägedalt, üha kasvava hooga:

«On teid küllalt pilpal hoitud, on üleearugi suud kulutatud, et teile aru pähe panna, nüüd aitab naljast. Teid hoiatati ja manitseti nagu väetit last, te pidasite ainult naeru. Hea küll, nüüd puhume karmi mehejuttu.»

Ta jäi silmi pungitava lihava vanamehe vastu kolme-nelja sammu kaugusele ja raius teravaid lauseid:

«Riiginormidele te aina vilistasite. Ühistu masin ei jätnud teid vahele, peksis ka teie vilja. Teised õiendasid oma normikohustuse, teie silkaside varumisvoliniku eest padrikusse. Siis toodi

teile hoiatuskiri, üleele oli tähtaeg. Ootasime veel eilegi, ehk tulete oma kottidega, aga ei ühti. Olgu siis peale, täna koostame akti ja paneme varanduse kirja.»

«Ma oleks tuld ja natike toond... aga põld sedasamust vedamisevangert,» pomises Tõnn nina alla.

«Teil on kirjade järgi kümme hektarit maad,» ütles Rein Tork äkki, suunates terava pilgu Tõnnile näkku.

«Sedasi seda nagu mõõdeti,» kinnitas Tõnn. «Soolahmakas ja metsalank aeti riigireserviga kokku ja Kärbi Leenule tehti põllust uuemaakrunt.»

«Palju siis Leenule tuli?» astus Joosep Lõuk lähemale.

«Või mina nende mõõduriistu tundsin ja takseerisin. Öeldi, et kaksteist.»

«Palju Leenul enne oli?» usutles Rein Tork edasi.

«Mis tal seal oli, ainult saunaase ja sületäis peenramaad.»

Parajasti siis jõudis Leenu ise kohale. Teretas käbedalt, vaatas uudistades ringi. Nägu oli vanainimese moodi kortsuline, aga haigust ei paistnud välimusest ega olekust.

«Mis sa, Tõnis, lorisid,» asus Leenu kohe käredalt peremehe kallale, «et ma puha halvatud ja pikali. Alles eile tegin sulle põrsa eest päeva ära.»

«Seda kõike arutame pärastpoole,» talitses Rein Tork naise õhinat. «Las me, ametimehed, ajame enne oma asjad ühele poole.» Ja viivitamatult esitas ta Leenule küsimuse: «Teil on siis kaksteistkümmend hektarit maad?»

«Mis? Kudas?» Leenu näole viskus ärev vari. Ta maigutas korra sõnatult suud, vaatas kordamisi võõrastele meestele üllatunult näkku ja astus siis Tõnni poole, vilkuvais silmis ehmatuse ja meeleheite segu ning kogu keha rühis pulbitsev pinevus. Tõnn hakkas kohmetult taganema.

«Ei olegi siis nii palju?» püüdis Joosep Lõuk selgust kätte saada.

«Mis kaksteist!» hüüatas Leenu. «Kolm . . . ainult kolm! Vallamajas öeldi. Andsin allkirja ja . . .»

«Paberil, kohapaberil on küll teie allkiri,» ütles Rein Tork, «aga see on selle kohta, et teile on antud kaksteist hektarit ja te olete selle vastu võtnud.»

«Kaksteist! . . .» Leenu ohkas, tema silmad läikisid niiskelt. Siis tõstis ta saajatades käe ja hüüdis Tõnni poole: «Sa saadana silmamuna!» Ja teiste poole pöördudes jutustas: «See sohkam muudkui müksis, et kirjuta alla, mis sa kohmitsed. Sättisin küll prillid ninale, aga need olid udused ja . . . paningi siis nime alla, häbi lollilt vahitada.»

Siis hüüatas Leenu valla meestele, tema hääl ja toon olid endisest ägedamad, ta otse kähvatas:

«Mis sulid teil seal vallamajas sekeldavad? Öeldakse küll, et töörahva riik ja valitsus . . . aga va Muldre Tõnis ostab teid üles ja maksab kinni nagu vanu tallukaid.»

Rein Tork jäi täiesti rahulikuks, ta vastas vaikselt ja pisut nagu naljatades:

«Ei ta enam osta . . . ja enam meil neid sulisid ei sekelda. Endine täitevkomitee esimees oli küll lahke ja meeltemööda kehvikutele, aga laskis ennast sihukeste rammumeeste poolt» — Tork

osutas Tõnni suunas — «ära meelitada ja hirmutada. Maakorraldaja meelt ja meelsust suunasid viin ja puskar ja tema paragrahviks oli seakints. Enam nad tähtsat ametit ei pea. Aga nende kõverusi annab veel tükk aega õigeks ajada.»

Kui Rein Tork vaikis, küsis Joosep Lõuk Tõnnilt:

«Noh, pärisperemees, mis sina nüüd kostad?»

Tõnn ei vastanud. Ei teinud kuulmagi. Ta nõjatus seljaga vastu aknapiita, käed rippusid loiuult ja poolsuletud tuhmide silmade uhmjas pilk oli leidnud endale mingi ebamäärase tugipunkti, kas siis lauanurga või ukselingi.

Leenu haaras jutujärje uuesti endale:

«Mis tal kosta! See ju kohtuväärt tegu. Nii-suke . . . ei oska kohe öeldagi, kes! . . . Eks see ole küll hull lugu, et ma sedasi alla kirjutasin. Loll ja kohmetand inime, teadagi. Teised kõik, need esimehed ja asjatalitajad, sunnivad tagant, et tee aga kähku, veavad joone ette, kirjuta siia ja siia. Mis siin enam kahetseda . . . Mul siis, tuleb välja, seaduse järgi tubli lahmakas maad, tema aga kordab ja korrutab: kolm ja kolm. Ja tee talle, sunnikule, sui läbi päevi, küll seapõrsa eest, küll hobusenati laenamise eest. Rühma tööd ja tee päevi . . . omaenese põllul, vili aga läheb niisukese puskaritõrre aita.»

Tõnni ninasõõrmed hakkasid värisema ja nägu muutus lapiliseks — kohati ärritusest verevaks ning tükati vihast kaameks.

«Ää sa, vanamoor, lahverda!» mõrises ta siis. «Annad veel kohtus vastust . . . teotamise eest.»

Leenu tõstis hääle heledaks kilkeks:

«Kuulsite, see petis ähvardab veel! Mis te selle kohta ütlete?»

Joosep Lõuk venitas naeru:

«Pole tal, hallivatimehel, enam kedagi ähvardada.»

Rein Tork arutas tõsiselt:

«Maa-asja ajame korda ja küllap siin on muidki pahandusi parandada.»

Leenu nägu venis muigele. Ta silmitses korraks Tõnni ja muhatas parastavalt. Siis pööras ta pilgu akna suunas ja kohendas suurräti silmanurgast eemale. Ta oli esimene, kes kuulis väljast lehmade ammumist.

«Vist Mall ajab lehma koju,» ütles Leenu aknale lähenevaile külalistele.

«Hoopis Kustas, meie sõbramees,» pani Joosep Lõuk tähele. «Tuleb oma karjaga.»

«Mõni kari!» uuris Rein Tork omakorda. «Ainult kolm looma.»

Akna juures olijad vaatasid Tõnni poole. See ei teinud teistest ega nende jutust väljagi, vaid põrnitses üksisilmi põrandat, nagu oleks tal endal hoopis midagi tähtsamat mõelda.

Tuli sisse Kustas Soop, õhetas näost ja vehkis reipalt kätega.

«Kuidas kütt, nõnda saak,» kiitles ta. «Leidsin Muldre võseriku tagant lagendikult kaks lehma, kolmanda tõin põllult köiest. Tõnnisel on ainult üks piimalehm kirjas, küll siis mõni ulakas on sokutanud oma kaks sarvilist Muldre rohumaadele nuumale. Või tunnistad, peremees, siiski kõik omaks?»

Tõnn heitis oimetult käega.

«Siis pole muud,» ütles Kustas Soop, «viin loomad külanõukogusse, omanik saab sealt kätte.»

«Need ju Leenu omad,» kompas Tõnn hale-

virila pilguga Leenu poole, nagu otsiks lepitust ja ühtlasi abi.

«Mis minu?» sähvas Leenu.

«Ise rääkisid, noh . . . et võtad külast söömale,» õiendas Tõnn.

«Nägid vist unes,» naeris Leenu kõledalt. «Ei mina tea midagi, viige aga nõukogusse.»

Nüüd ajas Tõnn pea kuklasse, surus lõua trotsivalt ettepoole ja mõrises poolihääli:

«Võtke ja viige, mis te enam pärite, kelle oma. Teil ju võim ja voli käes!»

«Mees, mis sa tänitad!» vihastas Joosep Lõuk. «Hari oma põldu, tasu oma maksud, siis ei tülita sind keegi.»

«Aitäh hoolitsuse eest!» ümises Tõnn.

«Kui aga vembutad ja kihutad teisigi sabuteerima, siis . . . saad paragrahvi tunda,» hoiatas Kustas Soop.

Rein Tork ütles Tõnnile asjalikult:

«Loomade varjamise kohta teeme akti. Võlguolevate normide kattedeks paneme varandusele aresti. Aga normid võite ikka tasuda, kas või hommepäev, küll kohus võtab kõik selle arvesse.»

«Aitäh jah hoolitsuse eest!» kordas Tõnn mürgiselt ja istus pingile.

Rein Tork avas portfelli ja hakkas pabereid välja otsima. Talle puutus kätte ajaleht . . .

«Näe, värske leht, kas soovite lugeda? Nürnbergi kohus mõistis enamiku sõjaroimareid surma . . . Göringi ja need teised.»

Tõnn kuulatas: Nürnbergi kohus mõistis surmal Ta kahmas ajalehe ja vajus kummargile selle kohale. Lehitses, vedas sõrmega mööda pealkirju ja leidis õige. Ei olnud ta paaril viimasel päeval

raadiot kuulanud ega ajalehte näppu saanud, nojah, oldi porujommis ja . . .

Tõnn laskis silmad üle ridade libiseda. Või surma, ja poomise läbi! Küll arutasid ja venitasid teised, aga lõpuks tegid siiski otsuse. Otsus on üks asi, täideviimine sootuks teine, jaa. Rahvaste kohus, öeldakse. Rahvad nõuavad sõjaroimarite karistamist, räägitakse. Nõukogude Liit ja teised riigivõimud, kes kohtupidamisest osa võtsid, küllap nad selle otsuse eest seisavad. Kuid on veel teisi vägevaid jõude, kes . . . Ärgu need valla-mehed tühja kilagu, tema, Tõnis, teab mõndagi ja aimab sedagi, et too kohtuotsus on tühi paberilipakas. Niisuguseid nutikaid mehi pooma hakata, kui uus sõda, kommunismi lömmilöömise sõda, ootab peatset järge, ei-ei, seda juba ei tehta. Niisuguseid käremaid mehi nagu see Göring ja teised läheb hädasti vaja. Ühel hommikul minnakse vaatama, vangikongid juba tühjad. Kadunud, õhku auranud, maa alla vajunud — kõik need saksa jõmmkärakad!

Kuid Leenu kummardus üle Tõnni õla ja sädis-tas nagu harakas:

«Ah too saksa Göring puuakse siis võlla!»

Vaata rajakat, eidelõhvardit! Sellepärast ta niimoodi väaksus, et ülbet ja kerekat Muldre Tõnni pilgati ja pilgatakse veelgi Vahestu küla Göringiks. Oodaku see lõuapoolik ja äraandja, tema valupäevad on alles ees.

Muldre pärisperemees Tõnis Poverus käänutas oma rasket keret ja tegi Leenule põlglik-pentsiku lõusta. Tõnis-Tõnn tundis, et oli oma tavalise kuraasi tagasi saanud. Ta ajas enda väarikalt püsti ja poetas näole pilkliku muige. Las need kõhetud asjamehed kirjutavad ja sekeldavad, küll

tuleb neilegi kohtupäev ja küllap nad kord ise siplevad kõrhipidi silmuses. Küll leidub veel laias maailmas mehi ja vägesid, kes rikka mehe õigust taga nõuavad ja täide saadavad. Ning näljarotte võllapuusse venitavad, hähähäh!

2

Raadio nohistas tasast muusikat. Laual vubises petrooleumilamp, selle kõrval seisid pudel, kaks kruusi, taldrik leivaviilukatega ja teine lihakamatega. Diivanil konutasid kaks mehemürakat: ühe munajad põsed hõõgusid nagu söed, teise aukus silmad helkisid võikalt ja mustjas hõre habemevõru heitis näole kahvatu varju.

«Oota, Villem, ivake . . .» kähistas Tõnn.

«Viljam!» haugatas külaline.

«Hea küll, Viljam! Oota, ma lähen ivake karauuli.»

Tõnn õõtsus toast välja.

Ta tuli puhkides kööki. See oli pime; ainult pliidi all õhkuvad tukid viskasid põrandale heledaid laiuke. Akna ees järil lösutas lüheldane tüdruk, pea vastu aknapiita nõjatatud. Paistis küll, et vaatas üksisilmi teele, õigemini mustendavale vöödile, mis pidi tee olema. Aga vististi ei vaadanud ta kuhugi, vaid tukkus avasilmi või mõlgutas üksluiseid mõtteid.

«Mall-Malleke,» ümises Tõnn ja libistas oma lödvad pihud tüdruku õlgadele. «Valva hoolega, et mõni ootamatu külaline . . .»

«Ah, saada ta juba minema,» pahurdas tüdruk. «Päeval tee tööd, öösel vahi su hulgest.»

«Mis sa, tüdruk, tembutad! Seda meest tuleb hoida ja kaitsta, teda läheb meil vaja.»

«Pähl!»

«Ta toob häid uudiseid.»

«Juba kaks aastat toob neid uudiseid. Petab ja valetab.»

«Rumaluke, ega need asjad nii kähku lähe, uue möllu ettevalmistamine võtab aega. Ehk venitavad veel aastakese, kes teab.» Tõnn madaldas häält. «Aga nii see ei jää, ei jää.»

«Pista talle pudel tasku, mingi ja pugegu oma pessa.»

«Kus ta pimedas läheb, ei näe teed ega rada. Kui koitma hakkab, eks siis.» Tõnn pigistas tüdruku õlgadest ja sahistas talle kõrvale sosistada: «Tulevad teised ajad, siis on sel mehel hinda, siis on ta kangelane.»

«Haisev karvapundar!»

«Siis räägid teist juttu, siis kõlbab mehekski.»

Tüdruk tõstis pea, ta silmad sähvisid pimedaski, kui ta ütles:

«Säärast koopakaru ma endale ligi ei lase, nii suurt mehevalu mul ei ole ega tule kah!»

«Hea küll, hea küll, eks sa ise tea,» püüdis Tõnn tüdruku rahustada.

Püüdis tüdruku rahustada ja tegi kähku minekut. Läks õue. Tatsas pimedas ümber maja, uuris tükk aega hämarat teed ja pilutas siis silmi sinnapoole, kus pidi saunanaise, selle äraandja majahüti olema. Valguskuma ei paista, magavad. Lartsas poriauku astuda ja otsis kirudes trepiastmed ja uksekäepideme üles. Ja tüdrukest möödus vaikselt, otsekui aimates ja kartes teise etteheiteid või vihapurskeid.

Tõnn vajus külalise kõrvale diivanile ja teatas käimavaevast lõõtsutades:

«Õhk on klaar. Ei paist võõrast varjugi.»

Külaline vaikis tuseselt.

Tõnis püüdis poolelijäänud mõttekäiku selgemaks harutada:

«Ah siis sa, Villem . . .»

«Viljam!» käratas teine.

«Nojah, Viljam . . . arvad, et neid saksa naasesid võlla ei tõmmata.»

«Ei tõmmata. Kindel see.»

«Aga kohtuotsus?»

«Tühi paberilipakas!»

«Kas võtad seda oma peast või . . .?»

«Kuulsin. Inglise ütles.»

«Noh, aga . . .?»

«Tühi manööver.»

Tõnn kehtas õlgu. Seda muidugi, meieril on metsakoopas raadioaparaat ja ta saab mõnest väljamaa keelest aru ning eks seal ole mõndagi räägitud ja seletatud.

Metsamees püüdis selgitada:

«Viiakse Ameerikasse, peidetakse ära ja siis . . .»

«Kas seda ka öeldi?»

«Tola! Kes siis seda! Aga nii see läheb.»

«Ahah!» ühmas Tõnn ja noogutas, nagu oleks talle nüüd kõik päris selge ja nagu ei käiks «tola»-sõna hoopiski tema kohta.

Metsamees rääkis õhinal edasi:

«Saksamaa jõude ei killustata, neid läheb tarvis, nendega antakse Venemaale uus löök.»

«Millal see siis tuleb?»

«Lollilt küsid. Küll ta juba tuleb, karmauhti!»

«Ja sõda . . . sõda käib jälle meist üle?»

«Käib üle, kus sa muidu saad.»

«Põletab ja tapab . . . egas muud, jää viimaks varandusest ja elunatukesest ilma.»

«Ja mis siis! Kui sa ise ennast peita ega päästa ei oska, kes see muu sinust, tühipaljast lihakuhi- last, nii väga hoolib. Aga maa tuleb päästa, saad aru?»

Maa tuleb päästa! . . . Tõnn muigas endamisi. Mis sa, meierisaks, tühja tänitad, eks sinagi hoia ja päästa seal metsas kõigepealt oma nahka!

See vihastas Tõnni, et meier — õige mul meier või asi, tühipaljas meieri varil! — patrab vägevaid sõnu, ise aga puges kimbutamist kartes pakku. Ja selles õiglas vihas Tõnn hüüdiski:

«Kuradile käigu kogu krempel . . . kui mind enam ei ole.»

Meieri suunurk tõmbles põlglikult, kui ta ütles:

«Sa siis jätaksid maa . . . isade maa . . . punaste tallata ja . . .»

«Pärast mind löögu siin kas või vanasarvik kukerpalli,» ägetses Tõnn.

«Aga lapsed ja lapselapsed?» küsis meier. «Neist ja nende saatusest pole sul sooja ega külma?»

«Lapsed ja lapselapsed! Tühi lori . . . Tütar, näe, leinab seda kaupmehe poega taga . . . seda Määritsa Ossi . . . seda libedat parisnikku. Laskis jalga üle mere, igavene sänikael, ei olnud Malle meeleski . . . aga plika muudkui vesistab silmi. Teisi mehepoegi ei salli ta silmaotsaski, kust need lapselapsed tulevad.»

«Tulevad, küll nad tulevad. On siingi veel mehi ja . . . on kaissuvõtjaid, höhöhö!»

«Seda minagi talle, et on teisigi mehi, aga . . .»

«Kui raginaks läheb, tuleb see parisnik tagasi ja . . .» Meier võngutas etteheitvalt sõrme ja

manitstes: «Peaasi, ära virise, vend, ja ole patrioot! Mina nahahoidjaid ei salli.»

«Nahahoidja!» imestas Tõnn, laial näol parastav muie. «Kas sinule oma nahk armas ei olegi?»

Metsamees ei teinud miskipärast seda kuulmagi, tõstis kruusi ja hüüatas lõbusalt:

«Joo, vend! Kuniks elu! Proosit!»

«Proosit . . . Viljam!» vastas Tõnn.

Tõnn rüüpas pisut. (Hakka n'd ennast meeletuks lakkuma, mõtles ta valvsalt.) Meier aga kallutas tubli sõõmu, puristas ja maigutas suud.

Tõnn, heites pilgu naabri poole, kordas jälle mõttes: meieri vari! Kas ei pidanud sa, vilets mehike, omal ajal Muldre Tõnni rumalaks matsiks, aga praegu lakud tema puskarit! Kas ei olnud sul kunagi peened kümmelid peene klaasi sees peene lina peal, ja eks olnud siis puskar sinu meelest vastik solk; aga praegu jood sa seda solki labasest savikruusist ja linnuprae asemel on kõrbenud seakülg ja linaks on vakstu. Ja valla vanema, köstri ja kaupmehe asemel oled sa leidnud joomakaaslaseks harimatu matsi, olgugi jõuka talu omaniku, kelle terele sa kunagi ainult moka otsast vastasid. Kulub sulle ära, vend Viljam, — hähäh, kus leidis aja võõra nimega tembutada! — kulub sulle ära kõik see alandus ja muldses koopas vettimine, liiga uhkeks ja upsakaks läksid, sõbrake! Kuid nüüd oled ainult meieri vari, kõhn ja karvane, nägu nälgunud ja riided räpatunud.

Kuid sel meieri varjul olid veel uhked ja epakad mõtted peas, kui ta õpetavalt rääkis:

«Ja õpi inglise keelt . . . nagu mina. Läheb vaja, kui jänkid ja inglismannid langevarjudega alla saavad. Võib-olla kukuvad Kõrula sohu, võib-olla prantsatab mõni su häärberi katusele . . .

ja kus selle häbi ots, kui sa jääd neile lollilt, suu lahti, otsa vahtima. Pead mütsi kergitama ja rõõmsalt hüüdma: «Gut morning, hau tu ju tuul!»»

«Ise seletad, et sakslased?» küsis Tõnn mõistmatult.

«Sakslased ka, aga jänkid ja inglismannid on peremehed.»

Aga kuidas siis oli, oleks Tõnn küsida tahtnud, kui sakslased siin peremeest mängisid? Kas sina, meieri vari, ei tikkunud siis kah sakslaseks, kas sa ei jootnud ega söötnud saksa jõmme, kas sa ei purssinud maainimestegagi rääkides mingit segakeelt? Ja kui sa omakaitsepealiku ameti pärast värisedes sohu poed ja seal inglismanniks õpid saama, kas see ei ole totter ja kentsakas?

Olgu pealegi, mõtles Tõnn, olgu meieriga kuidas tahes, jänkid ja inglismannid võivad muidugi tulla ja peavadki tulema. Edasi mõtles ta kõvasti:

«Olgu kes kurat tahes, jätku mulle mu maa ja andku õigused kätte.»

«Mis õigused?»

«Peremehe õigused! Et võin oma maa peal, noh, sulase läbi sõimata ja saunaeidele, kui isu tuleb, näkku sülitada.»

«Need õigused sulle antakse. Aga kui sa võitled ja oma verd valad, siis saad rohkem maad ja suuremad õigused . . . saad kas või mõisa.»

«Mõisa?» imestas Tõnn ja pidi peaaegu naerma pahvatama. Kas meier loodab tõesti, et temale, haledale koopaelanikule, tullakse mõisat kinkima? Aga see totravõitu mõte äratas huvigi, ja Tõnn kordas: «Mõisat . . .» Lori, mõtles ta edasi ja leidis öelda: «Ma ei ole suur sõjamees . . . ei ole kunagi olnud.»

Kes teab, kes teab, arutas Tõnn, meier on alati jutumees olnud, ehk räägib, kui muutus tuleb, enda osavalt välja, räägib enda määratu tähtsaks ja vahvaks. Ja Tõnn tuletas oma teeneid meelde:

«Ma olen sind tasapisi toidumoonaga toetand ja . . . eks see maksa ka.»

«Maksab, maksab,» nõustus meier heldelt.

«Aga see kuradima venitamine!» hakkas Tõnn kiruma. «Et nad juba ei tule, need päästjad!»

«Tulevad, oota, kannata!»

«Kaua sa kannatad!» Tõnn ohkas. Olukord oli tõepoolest räbal. «Nagu nad nüüd . . . panid varanduse kirja, võtavad veel talu käest, torkavad vangi. Peaks neile natuke normiks viima . . . pisikese noosi, paar kotitäit . . . siis ehk unetavad, lasevad jälle natuke hingata.»

«Tuleb klaari joont hoida,» nõudis meier.

«Klaari joont!» osatas Tõnn. «Mis sul viga joont hoida . . . seal koopas. Mind aga pinnitakse iga jumalapäev. Pistetakse vangikongi, seda veel tarvis! Ja kes siis sind ja sinu kampa toetab ja poputab?»

«Küll neidki leitakse.»

«Kui ei taha vangimajas viirelda, pean samuti metsa kolima. Aga et mina, vanamees, peaksin maa all hallitama ja vettima . . . Maapealses majas on ikka mõnusam.»

«Mõnusam!» Meieri hääl kerkis vihaseks. «Las teised hallitada ja vettida, sinul olgu pehme küljalune ja rammus ninaesine. No kuule, vennas, see lõhnab juba . . .»

Meier lõi pahuralt käega ja neelas lonksu puskarit.

Kuid Tõnni vaevasid oma mõtted, teise ähvar-

dav toon ei puudutanudki nagu teda; ta arutas vaikselt:

«Noh, viiksin natuke, ega see mind vaeseks tee. Jäetaks ehk jälle rahule, saaksin sullegi abiks olla.»

«Kena jutt küll, aga . . .» Meier tõmbas hinge ja pahvatas ägedalt: «Hakkad punastele kaasa sörkima! Seda sulle . . . seda ei kingita.»

Metsamehe silmad välkusid hirmuäratavalt. Tõnn pööras pilgu kõrvale ja lükkas kruusi teisele lähemale.

«Joo, Vil . . . Viljam!»

«Proosit!» Meier jõi, puristas, unustas nagu äsjase vihastamise ja ütles leebelt: «Pea vastu, vennas! Kevadel tuleb muutus. Aga hoi a endale, ära välja lobise.»

«Saan aru, sõjasaladus,» sosistas Tõnn.

«Sõjasaladus!» kordas meier samuti sosinal. «Kevadel, pärast lumelagunemist tuleb muutus. Siis on parem, kui oled olnud sirge selja ja kange kaelaga.»

Meier patsutas Tõnni põlvele ja rääkis mingi palavikulise õhinaga:

«Ei ole enam kaua oodata . . . see rahmakas tuleb äkitselt. Meid juba hätta ei jäeta, ei jäeta . . . meiesuguseid ristirüütleid.»

«Oleks hea küll . . . kui tuleks . . .»

«Ma kosten sinu eest . . . kindlasti kosten . . . sel hirmsal kohtupäeval, kus sikud lammastest lahutatakse, hõhõhõ!»

Meieri naer oli võigas. Kas see koopas lesimine ei hakka viimaks mõistuse peale? Tõnn surus vastikustunde tagasi ja hakkas teisele järele kiitma:

«Mehejutt! Selle kinnituseks . . . rüüpame. Proosit!»

Joodi. Ja äkki Tõnn — ei saanud ta isegi aru, kas oli ta juba natuke purjus või tahtis ta metsamehele meeldida —, äkki Tõnn naljatas:

«Tütrel annan sulle naiseks, kui... tahad. Toekas tüdruk... madal ja matsakas, tasane ja taltas... vingub küll veidi vastu, aga käsku täidab ausalt.»

Kahe joobnu naer kärises üle raadiost kiunuva viiulivile.

«Kuradi elu!» sajatas metsamees. «Mädane seal... mulla all nagu raibe. Mõttele igasugu jaburaid mõtteid... ja ihu läheb hukka.» Ja äkilise mõtte tõukel virutas meier küünarnukiga teisele küljele pihta ja sundis järsu tooniga, mis ei sallinud vastuvaidlemist: «Sa, vana, mine nüüd ja valva ise. Saada tüdruk siia, las viskab ka suutäie krõbedat ja...»

Tema, Tõnn, oli ju lihtsalt nalja heitnud ja pealegi kõlas meieri sundus lausa käsu moodi, ning see kõik hakkas talle vastu ja sellepärast ta ütleski puiklevalt:

«Ta nagu ei hooli sellest...»

Meier ei sallinud vasturääkimist, seda võis märgata jäigast toonist, kui ta vastas:

«Küll ta juba hoolib... sellest ja teisest!» Ja põlastavalt lisas ta: «Ise tahad patrioot olla!»

Tõnn läks kööki, läks kuidagi loiult ja väsinult ja ütles vaikselt tütrele, kes parajasti pliidualust kohendas:

«Kutsus teine sind. Eks sa mine... ole talle natuke seltsiks.»

Tütar ajas enda sirgu, tuletangid ta käes klõpsatasid ja nagu tõusidki pisut.

«Käi põrgu!»

Ei teadnud Tõnis-Tõnn, milliseid radu tütre mõtted olid parajasti liikunud. Oli siin hämaras köögis mõeldud kurbi ja vihaseidki mõtteid. Tühjaläinud elust ja noorusest, mis kihutab tuhatnelja minema. Käis ta perenaiste koolis ja oli uhke ning valis seltskonda. Oodati ja otsiti talle väarikat peigmeest. Kena haritud peretütar ja ümbruskonna jõukaim talu — miks ka mitte. Aga nüüd: talust on riismed järel, toda haridust ei hinnata, ja kõik vaatavad sind nagu äpardunud inimest ning oma isa ütleb nagu viimasele hilbakale: mine ja ole seltsiks... sellele viletsale koopatõhule!

Ei osanud Tõnis-Tõnn taibata oma kadunud naise mõtteid ja ei oska aru saada Mallegi tujudest. On teine viimasel ajal tusane ja mossis. On vahel endamisi arutatud: ah, naiste tujud, need tulevad ja lähevad, ei neid maksa tähelegi panna.

Nagu nüüdki. Visati tangid pliidi ette. Haarati varnast lambanahkne kasukas. Heideti uks müri- nal kinni.

Teadagi, hing kargas täis. Minnakse lauda peale või aida vahele, keeratakse heinavirna magama. Ei tasu pärast enam meeldegi tuletada.

Tõnis-Tõnn õõtsus kambrisse tagasi. Mõte uimles peas: tütrele on kuraasi ja uhkust, aga peabki ta siis tallukas olema... peabki ta siis selle habemiku mullamuti manuliseks hakkama!

Metsamees oli vajunud tagaspidi diivani seljatoe najale, suu oli lahti ja põsed aukus, hingas raskelt ja kähinal. Magas. Tõnis nihutas ta pikali. Kähin vaibus, hingamine aeglustus. Aga suu jäi lahti, põsed auku. Ning eemalt vaadates paistis ta päris maa-aluse moodi.

Tõnis kallutas pudelit. Tühi. Ta krimpsutas nägu, nagu tahaks öelda: pudelitäis kanget kraami ära raisatud, vana setvertnoi pudelitäis, ja kasu ei ole viie kopikagi eest. Ta ei öelnud midagi, kel- lele ta pidi seda ütlemagi.

Ta keeras kägiseva raadiokasti vaikseks, puhus tahmunud lambi pimedaks ja läks käsikaudu kobades välja.

Pilkane pime. Ega sellise ööga jälgi aeta. Et ta, see meieri vari, vastu hommikut jalad alla võtaks ja oma koopa poole hiiliks! Muidu hakka teist veel päeval varjama ja tema pärast värisema. Lausa needus kaelas!

Välisust lukku käänates mõtles Tõnis: käskis teine vastu pidada, kevadel pidi muutus tulema... Ning Muldre peremees haigutas, justkui oleks see ammukuuldud ja igav jutt.

3

Sadas juba kolmandat päeva. Lahistas pikka ja tihedat sügisvihma.

Need päevad tõid Muldrele raskeid ja rabavaid uudiseid. Maaailma asjad läksid umbsõlme. Maa- ilma asjad ja oma elu. Häda ja õnnetusi hakkas uksest ning aknast tulema.

Ühel virilal õhtupoolikul pistab Kärbi Leenu, see saunaidelõhverdis, pea ukse vahelt sisse ja kukub otsemaid seletama:

«Noh, läbi ongi nende tähtsate sakstega, oled kuulnud? Nende tuhk puistati kõik tuulde laiali. Ainult Göring ei kannatand ära, neelas ise kihvti, et jõuaks aga enne teisi põrgusse ja saaks mahu- kama katla omaie.»

Ning vaatab see krõmpskont sulle nii häbemalt otsa, nagu tahaks lausa öelda, et mis sinagi, Vahestu küla Göring, enam ootad ja viivitad, eks lase aga armsale ristiisale traavi järele.

Või siis ära lõpetati need saksad! Pidi küll hoitama ja kaitstama ja uue sõja tarvis varutama, sest neil on häid kogemusi ning kanget kuraasi. Ei oska arvata, miks ja kuidas . . .

Tõsi mis tõsi! Raadio kuulutas sama uudist. Mis saab niiviisi maailma elust ja rikaste peremeeste õigusest, kui ameeriklased ja inglismannid aitavad saksa vüürereid tappa ning puua?

Pühapäeva hommikul oli Kõrula raba poolt laskmist kuulda. Päris pikaldast täristamist. Lõuna paiku tuli jälle see Leenu, tuli ja teatas, endal silmad lõkendasid peas:

«Nii jah, võsavendade pesa tuustiti pillapalla. Üks vennike saadud haavatud peast kätte. Meierisaks leitud surnult, kõhn ja karvane nagu nälgind vanatühi.»

«Kust sina tead, mis kõhn ja karvane ta oli?» osatas Tõnn.

«Ega ma teagi,» vastati, «aga oma valla mehi oli piiramas ja püüdmas, eks need näind.»

See uudis andis mõelda. Ei usu, et sellest suurt häda on, kui mõni paotseja vagaseks tehti ja üks kinni nabiti. Neid pidi ju hoopis rohkem olema, pesa siin ja urgas teisal ning kokku sootuks korralik vägi. Kui neid aga mujalgi püüti ja puistati, jaa . . . Aga parem on, et meier otsa sai kui kätte jäi. Hoopis parem ja troostikam. Ei ole ütlejat, et Muldre toetas, jootis ja söötis ning kaasa tundis. Kuid paganama sandisti läks sel uhkel-ülbel Viljamil ikkagi. Soigus teine kangelasenimest, au-tähtedest ja mõisast, aga sai paljast tina ribide

vahele, muud ei ühti. Vesine rabaauk — see on tema au, kuulsus ja rikkus!

Ja siis kolmas rohmakas. Oma tütar tegi tembu ja viskas vembu.

Seisab ühel total hommikul keset tuba, nägu puudritolmune ja suu määritud, ning käsutab:

«Ehk paned hobuse ette, viid mu jaama. Ma sõidan linna.»

«Mis siis sinna?»

«Tädi juurde.»

«Mis sinna?»

«Elama.»

Soo-oh! Oli see alles uudis. Ei osanud Tõnn otsemaid midagi öelda. Siis sähvas:

«Sinu elamine on Muldrel.»

«Minu elamine on nüüdsest peale siin,» näitas tüdruk kohvrile.

«Ja mis mina peaksin üksinda peale hakama?» küsis Tõnn.

«Seda ma ei tea,» vastas tüdruk. «Külas räägitakse, Sutlepa Vidrik pannud koorma peale ja kadunud öösel teab kuhu.»

Taga targemaks! Põgene oma kodunt, põgene õõ varjus nagu viimane masuurikas!

«Minu elu ei mahu kohvrise ega koormasse,» kostis Tõnis-Tõnn väarikalt ja pööras tütrele selja.

«Siin enam elada ei saa,» rääkis tütar vaikselt. «Panid mu kooli, õpetasid uhkeks, hellitasid, aitäh selle eest. Pärast enam ei hellitanud, ladsid töid kaela et aitas, sest teisi töötajaid ei olnud. Aitäh sellegi eest, käed läksid tugevamaks. Nüüd aga on sinne elu läbi, tänu sinu totalre jon-nile ja... üldse, ei ole mõtet targutada.»

«Mis sa mõtled siis tegema hakata?»

Tüdruk kehtas õlgu.

«Otsin, ehk leian mõne hõlpsama ameti. Kui ei leia, siis ei jää muud üle kui raske töö.»

Ei läinud Tõnis-Tõnn tüdruku jaama viima. Küüdimehe pidi ta külast otsima.

Ja siis tulid üksluised, vihmasegased päevad. Tõnn konutas voodis, tõusis, talitas loomi, sõi, jõi, magas, valutas pead... Kõik toimingud läksid segamini. Päeval vedeles magada, öösi pikutas lahtisi silmi. Unustas enese ja loomade söömaajad. Hakkas üksinda valju häälega kõnelema. Ning vali jutt ja samuti mõtted olid katkendlikud ja segased.

Ja nüüd, pika vihma kolmandal päeval, ilmus Muldrele tähtis külaline. Täitevkomitee esimees Rein Tork isiklikult. Suur au! Vaevalt ta sõbramehe juttu ajama tuli. Tahtis vist oma silmaga näha seda üksikut mahajäetud hunti. Tõi kohtukutse. Nõudis allkirja vastuvõtmise kohta.

Nii ja nii, siis-siis, sinna-sinna. Hakkavad kohut mõistma... need saunikunässid ja sulase-tossid... ja ei olegi nad enam nii nässid ja tossid... oma jõus ja õiguses on nad päris kindlad... ja võivad sinuga seitse imet teha...

Rein Tork vaatas Tõnis-Tõnnile näkku, vaatas pundunudsilmalisse-hallitüükalisse näkku, vaatas kasimata lauda ja räämas pliiti ning vangutas imestades pead.

«Kurba elu elate, Muldre peremees.»

Vaata aga, kipub kaastunnet avaldama, säni-kael! Kuid ükskord ütles ta Tõnise kohta suisa suhu ja lausa näkku: valge laeva ootaja.

«Peaks naise võtma, hähähäh,» püüdis Tõnn nalja visata. «Ehk teate kedagi soovitada?»

«Ei tea, kahjuks ei tea,» vastas asjamees ja pistis: «Selle töö peaks ikka ise ära tegema.»

Kui minema hakkas, ütles:

«Kohus on muidugi kohus, aga normi võiksite ikkagi tasuda, see võetakse kohtus arvesse.»

Kus mul alles hoolitseja! Viisakas ja lahke pealekauba, pühib jalgu, võtab mütsi peast ja annab kätt ja... ah, oleks pidanud reole koera peale ässitama!

Kohus on kohus... Katsu sa ilmumata jätta! Aga ehk pistavad otsekohe pokri? Kui viia midagi normiks, ehk jätavad veel vabaks? Kevadel pidi muutus tulema... Muutus! Kelle tuhk laiali puistatud, kelle armetu korjus rabaaugus... seal on nende muutus ja puha! Mitte kellegagi ei ole aru pidada, mitte kellegagi. Mall-tütar tegi sõgeda tembu, kihutas, saba seljas, linna. Sutlepa Vidrik ladus koorma peale ja... Kas peaks isegi kaduma? Kuhu? Kas suurde linna paksu rahva hulka? Seal sind pidu ja pillerkaar ootab! Või soosaarele punkrisse? Hallitama, mädanema! Tema elu on ju siin... Maja ja hooned, õunaaed ja mesipuud, peidetud vili ja sile-rammus põllumaa — neid ei saa ometi kaasa võtta. Tema elu ei mahu kohvrisse ega koormasse! Kuradima sulaspõisid ja popsipojad ja irvhambad saunaeid, kuidas nad on sisse piiranud ja uppi lükanud rikka mehe elu ning õigused, karju või appi! Kohus on kohus... seal tehakse otsus... kas ei ole see otsus juba ammugi tehtud?!...

Sadas ja sadas... Ja niisuguse ilmaga, niisuguse koerailmaga pead sa, Muldre pärisperemees Tõnis Poverus, midagi väga tähtsat otsustama ja midagi väga kindlat tegema. Kuradi kurat!

1946

Tööpäeva lõpp

1

Vana inimese juurest põgeneb uni kergesti ja ei anna end tundide kaupa ligi. Nii oli Tõnis Kasegagi täna öösi. Ta lamas selili ja võttis kokku kõigi aastate töid ning vaevu. Täna kogunes tal kaheksakümmend aastat vimmas turjale. Ja nii pikk elu annab tõesti mõelda ning mäletada.

Palju on juhtunud ja olnud. Seepärast on algus ähmane. Kuid mõisa tallimehe vemblahoop on meeles. Samale veretavale pihale kuhjus aastatega muid raskusi, ja nüüd räguvad turja nagu nürid saed juba kümneid aastaid iga vihma ja sombu puhul. Isa oli moonakas, endast sai samuti moonakas. Lagi oli ikkagi pea kohal ja orjata tuli mujalgi. Kupjad olid küll sõimumeistrid ja valitsejal oli ränk kepp, aga mujalgi oli tööinimesel kari sundijaid taga.

Siis jõudis viies aasta oma julgete nõudmiste ja kõva raginaga; pandi endagi käed külge, aidati mõisa-aitu laiali kanda ja viinavaate kuivaks lasta. Junkrud tulid soldatitega, inimesi peksti ja pandi vangi. Elu jätkus; et elada, tuli edasi rühmata. Mõisnik oli nüüd püstiõelus, ajas kord hurdakarja Tõnise kallale. Ta tümitas paar koera surnuks, endal sääred nõrgusid verd; ja siis ei olnud tal enam asu, tuli mujale minna. Naine oli rännanud kopsutõvega juba surnuaeda ja kaks poega olid mehepikkused ning rohmitsesid oma radu.

Mõtles, et linnas on kergem ja lähedam elada. Ise oli neljakümnene täisjõuline mürakas, aga hakkas alles õppima uut tööd, elupõlist ametit. Jäi treipingi taha ja voolis seal rauda ning terast kolmkümmend aastat. Sel ajal said endal pojad vanaks ja saatsid maailma rändama trobikonna lapsi. Üks poeg kisti vihase sõja möllu ja ei tulnudki enam tagasi. Teine poeg takerdus kättpidi hammasrataste vahele ja suri verejooksu. Vabrikuis polnud ju alati masinail kaitsevõresid ja öeldi lihtsalt, et oma süü. Tema, juba vanamehe-aastais, elas edasi.

Vabrikuaastaidki oli mitmesuguseid. Nagu tormine seitsmeteistkümmes aasta. Miitingud, streigid. Kord miitingul tabas ta Kerenski nuhi, kes kavaldas inimestelt kõnelejate nimesid pärida. Ta virutas nuuskurile rusikaga, see, raibe, aga sopsas pussiga. Sellest ongi pikk arm vasakul käsivarrel. Siis — pärast suurt revolutsiooni — küsis ta endale püssi õlale ja tõmbas Punakaardi lindi varrukale. Ei olnud see ainult viha nuhi ega selle pussihoobi vastu, mis lükkas teda revolutsiooni poolele. See oli kõigi tööinimeste häda, mis piitsutas tema viha, ja see oli teadlik viha kõigi vabrikantide ning mõisnike vastu. Nii ta teeniski revolutsiooni ausalt ja veendunult. Ja töörahva võimu pingelistel kuudel tundis ta end päris noorena ning teovõimsana.

Tuli ahistav saksa okupatsioon. Vangistamised ja tapmised. Kodusõda, rahameeste vabariik. Jälle vangistamised, sõjakohus, kuigi polnud enam sõda. Endalgi tuli paar nädalat kongis olla, pinniti ja uuriti. Kahtlustati, et on korterit andnud põrandalusele mässumehele. Muidugi andis. Aga salgas maha. Polnud mõistlik sellise teoga eriti hoobelda, ja ehk oli mõnel neist, julgustava ning virgutava

sõna meestel, veel edaspidigi ulualust tarvis. Ja töö, aina töö ikka ühe ning sama treipingi taga, ja palgapäeval vana uudis: paar marka tunnist maha, viis senti tund odavamaks. Streigid, mark tagasi, sent juurde, aga enamasti ei mingit tulu. Kui palk ei meeldi — lõpparve, võtame odavaid õpilasi. Aga elu tahab elada ja elati lihtsalt kitsa-
mini. Siis ühel palgapäeval öeldi: minge asjaajaja juurde. Ja see: koondame, olete vaba. Teadagi, mees seitsmekümnene, juba vimma kuivanud, mis töömees säärane enam — aeg oleks surra.

Hea küll, ei jäänud surma ootama; see pole ju külaline, keda oodata kõlbaks. Võitles endale läbi mitme komisjoni väikese pensioni ja hakkas korve punuma ning harju meisterdama. Suvel kuurisopis, talvel kööginurgas. Samas pojapoja köögis oli voodikoht, kast voodi all ja varn seinas — see oli vanainimese kitsas elamine. Pojapoeg Endli naine — lokitud ja pikaripsmeline — ei raatsinud sedagi ruumi anda ja virises piibuhaisu üle. Noris oma mehegagi vähese sissetuleku pärast, kolis varsti teise juurde ja hakkas lahutust manguma. Siis nad jäidki pojapojaga kahekesi.

Aastatel on komme rutata. Tuli neljakümnes. Pööre, töörahvas ise riigitüüril. Siis mõtles Tõnis kord, et läheks sellesama treipingi taha ja keeraks jälle vanu tuttavaid kange ning rattaid ja töötaks seal selle päevani, millal inimene jääb pärispuhku-
sele. Aga samas arvas ta, et sõrmed on kohmetud ning silmad ei võta enam, ja nüüd oma riigile praaki teha — kus sa sellega! Jäigi minemata. Uus sõda. Jälle saksa okupatsioon. Siis võit ja rahva oma võim — nõukogud.

Ja elu on alles ning käedki ei taha rüpes seista, toob siis vahetevahel artellitööd ja nokitseb seda

kodus. Elavad ikka pojapojaga kahekesi ja see ainult muigab, et vana, kuigi võiks, ei istu niisama. Pojapoeg Endel on juba neljakümne ligi, peab raamatuid ja istub pikkadel koosolekutel.

On ju neid järglasi elus nii mõnigi, aga laiali on nad kõik ja ega nad vist mõtlegi, et päikese all liigub keegi vanamees Tõnis Kask ja et täna on tal täiesti kaheksakümmend kukil. . .

Õo kadus. Pika elu arve jäi kokku võtmata. Ei meenugi mõne öötunniga kõik oluline.

Kuid pojapojal oli tänane päev meeles. Ta tõi pudeli ja klaasid.

«Kaheksakümmend pole naljaasi,» ütles. «Terviseks!»

«Pole küll naljaasi,» nõustus Tõnis pärast rüügamist vurre pühkides. «On mõisat orjatud, vabrikandile kasu kokku treitud ja lõpuks, näe, töörahva riiki välja jõutud.»

Selle terviseviina uimas ta mõtles varsti, et täna olgu püha üsna hommikust peale. Ta kõõpis lõua ja lohkus põsenukid habemest puhtaks, lõikas vurrud siledaks ja tõmbas selga valge särgi.

Siis helistati ukse taga. Tuli postiljon, kõbus pikavurruline mehike; näost selgesti näha, et alles noor mees — vaevalt kuuekümnene. Postiljon muigas aimamisi. Teadagi, millega sellised mehed säärastel päevadel tulevad. Telegramm. Tõnis kohendas prille ninal. Telegrammis oli kirjas: «Vanataadile palju õnne ja head tervist suure juubeli puhul». Ja edasi: «järeltulijate armaada nimel» (jah, küllap siin on tegu vahva meremehega). Oligi Oskar, noorema poja Augusti vanema tütre Lilli poeg, kes õpib Leningradis mereväe ohvitseriks. Tubli poiss, pidas ikka meeles! Heheh, lausa armaada nimel!

Tõnis valas postiljonile klaasitäie märjakest, siis soovis see «noormees» talle «venitada sada täis» ja nad löid klaasid kokku.

Pojapoeg Endel ruttas töökohta. Ja nüüd arutas Tõnis: kui õige läheks vabrikusse, seisaks korra oma treipingi taga ja võtaks kahe käega tugevasti pidemeist ning kangidest kinni, teretaks nagu vana head sõpra!

Muidugi ta läheb. See on tänase päeva vääriline käik. Ta võttis kastist valge rätiku, sidus selle kaela ja mõtles, et rätiku kinkija, oma naine, oleks võinud veel elada, kas või ainult tänaseks ärgata.

Ta upitas palitu selga. See oli ostetud viimase vabrikust saadud palga eest ja oli äärtest, külgedelt ning hõlmanurkadest tublisti kulu- nud.

Rauga kohmitsemised pole kiired. Kui ta võttis oma vanaduspäevade sõbra, kadakase kepi, ja läks välja, oli juba keskpäev käes. Peent vihma udu- tav novembriilm ei rikkunud vanamehe muhedat pühapäevatuju.

2

Vabrik oli sama ja polnud siiski. Endised luitunud seinad olid saanud uue värvi ja uusi seinu oli juures. Akende piidad ja raamid olid heledad ja seetõttu nagu rõõmsamad ning nooremad. Vanale jämedale korstnale oli seltsinud kõrvale noorem ja hoopis pikem vend.

Kontorihoone aga oli kahekordne ja laiaaknaline ja nii uus ning pidulik, et vana Tõnis ei saanud teisiti, kui pühkis tükk aega tallaaluseid.

Tõnis astus pikast valgeseinalisest koridorist esimesse ruumi. Kehitas luitunud nokätsmütsi kaenla all, hõõrus prilliklaasid kuivaks ja vaatas otsivalt ringi.

Kuid polnudki vaja otsida. Juba tõusis lähedase laua tagant naisametnik ja päris, keda tulijal vaja. Tõnis küsis direktorit, sest kellelt muult ta pidi nõutama luba vabrikuruumi pääsemiseks. Ja juhatati kohe direktori kabinetti.

Ta koputas. Kutsuti sisse. Samas ta mõtles, et vanasti oli teisiti: ei olnud ega tohtinudki olla lihtsal mehel otsimist nii tähtsa mehe juurde kui direktor.

Suure laua taga istus lüheldane mees. Laual oli pabereid, arvelaud ja telefon.

Direktor tõusis. Tõnis ütles tere-sõna. Direktor teretas vastu.

Tõnis nägi, et direktoril olid kained pruunid silmad ja harvad hambad.

«Segan vähe,» ütles Tõnis aeglaselt nagu inimene, kelle rutud on möödas. «Olen selle vabriku tööline . . . sedap, et olin . . . Minu nimi on Tõnis Kask. Astusin väheks sisse.»

«Ah soo, endine tööline,» vastas direktor tõsiselt. «Võtke istet, jah, istuge.»

Tõnis istus. Direktorgi istus. Tõnis vaatas talle näkku ja leidis, et see on liiaks kahvatu. Ja rauk mõtles: mees käib vähe värske õhu käes ja viibib palju kontoriruumis ja vabrikuhooones.

«Olen siin treial olnud oma kolmkümmend aastat,» hakkas Tõnis kõnelema. «Nüüd olen kahekümnene, üsna täna on sünnipäev.»

Direktor kuulatas, oli korraks veidi kõhevil, siis nõjatus jälle küünarnukile. Tõnis mõtles: vist tahtis õnne soovida, aga jättis siiski soovimata, sest

see tundus võib-olla naljakas — ikkagi võõras inime, keda pole enne nähtud ja kellest teatakse hoopis vähe.

«Päris seitsmekümneni olin treipingi taga,» rääkis Tõnis. «Siis anti lõpurehknut. Ei arvatud enam töömeheks.»

«Seitsmekümneni,» imestas direktor, naerata-des põgusalt, «nii vanu treialeid on vähe.»

Siis ta tõusis, astus Tõnisest mööda ukse juurde, avas selle ja hüüdis välja:

«Kas Loognat on näha? Las astub sisse.»

Direktor tuli tagasi, istus ja hakkas sõrmedega lauale trummeldama. Tõnis arvas: mõni kiire tege-mine tal pooleli, tahab minust lahti saada või mõis-tatab, mida minusugune siit otsib.

Siis helises telefon ja direktor rääkis pika loo. Selle kestel koputati ja sisenes kuivetanud kesk-ealine mees.

«Oodake, seltsimees Loogna,» ütles direktor tul-nukale, «jälle on nende pangaülekannetega sega-dus.» Ja ta tõttas pikil sammel toast välja.

«Kuhu ta läks?» küsis Tõnis kuivetanud mehelt.

«Vist raamatupidajatega õiendama,» vastas see ja istus.

«Kas olete meistreid?» uuris Tõnis vurre silu-des.

«Ei, komitee esimees,» vastati.

«Tean, olen kuulnud, et on nüüd selline amet,» rääkis Tõnis. «Kui ma viimati vabrikus olin, nojah, see oli kümne aasta eest, ega siis töolistel enestel tohtinud olla mingit asjaajamist. Ja ega kümne aasta eest pääsenud niimoodi direktori juurde. Aga see direktor, ega ta mõni haritlane ole? Nii lihtne ja...»

«Oli aasta tagasi alles lukksepp . . . Vabrikut tunneb päris hästi ja õhtuti õpib ja täiendab ennast . . .» rääkis komiteemes ja hakkas siis äkki kiruma. «Ainult et rühmab ja rabeleb natuke liiga. Vaadake praegugi: kutsub enda juurde, ise aga jookseb minema. Nagu minul oleks palju aega! Vaja ometi koosolekut — seesamane — organiseerida.»

Tõnis kehtas õlgu ja võttis jälle oma jutu käsile:

«Ma töötasin kah siinsamas . . . hea portsu aega, oma kolmkümmend aastat. Olid keerulised ajad. Virelesime, streikisime . . . Juhtus ka meistrite kottiajamist.»

«Teadagi,» lõikas komiteemes rauga jutuheid katki ja pomises oma mõtet: «Tuulepea see direktor!»

Naljakas mees seesama kiruja, mõtles Tõnis, egas direktorit kõlba nii halvaks panna, ta on ju tulnud tööliste eneste hulgast ja on ikkagi vabriku juht. Ta on ehk oma rabeluses vahest hoolimatu ja tormakas, aga teda ja tema head tahet tuleb mõista. Ja kui sina, viriseja, teisi ja nende püüdeid ei austa, kes siis sindki austab.

Direktor tuli tagasi. Ta vaatas korraks kohmetunult Tõnise poole . . . ja rauk taipas kohe, et direktor tundis tema ees piinlikkust.

«Jätsin teid ootama . . .» ütles direktor, otsis ilmselt vabandavaid sõnu, ent ei leidnud neid ja heitis käega. «Kõiksugu asjaajamist, sellepärast . . .» Istus oma laua taha ja lausus: «Õige jah, te rääkisite ju oma loo ära.»

Tõesti veidi tormakas, muigas Tõnis mõttes, ma pole saanud veel midagi rääkida.

«Kui teil on kiire, ega ma siis palju tülita,» lau-

sus Tõnis leplikult. «Ainult niipalju tahtsin, et saaksin loa vabrikusse, tahaksin nagu korraks oma treipinki vaadata.»

«Miks mitte, seda saab,» oli direktor nõus. Aga Tõnis nägi ta silmadest, et tema mõte viibis poolleldi mujal ja ta ei juurelnud põrmugi, miks rauk tahab seda masinat näha.

«Teile ma tahtsin öelda,» pöördus direktor komiteemehe poole, «et Ranna tänava omad on saanud oma rahvale kütet. Võiks uurida, jah, tuleks kähku uurida, millal meie oma inimestele saame. Ja kui on mehhaanikaosakonda minekut, tuletage Tüvikule meelde aruannet ratsionaliseerimise kohta. Öelge, et homme hommikuks, ei, parem juba täna õhtuks. Ja ehk juhataksite ka meie veterani sinnapoole.»

«Küll ma juba minna oskaksin,» ütles Tõnis reipalt tõustes, aga tardus samas küürakile, sest turi — imelik — üsna naksus ja rinda läbis kuum piste. Ja nõnda, kummargil, ta lisas: «Aga eks kahekesi ole seltsim.»

«Hea küll,» oli komiteemees direktoriga päri. «Mul endalgi on Tüvikuga õiendamist nende õppe-ringide pärast.»

Kui Tõnis oli saanud enda sirgeks ja oli minekul, poetas direktor naeratuse näole ja ütles:

«Pärast, kui tagasi tulete, astuge aga uuesti sisse, ehk siis on veidi aega juttu vesta.»

See mees võib olla päris lahkegi, arutas Tõnis kontorist väljudes, näe, kutsus tagasi ja nimetas veteraniks. Ja sellest piisas, et vähenõudliku rauga mõtteid ning kogu olekut heatujuliseks õhutada.

Nad sammusid komiteemehega kõrvuti ja see polnud hoopiski jutukas. Tõnis aga arutas: peab

teine vist ennast ja oma ametit nii tähtsaks, et ei kõlba olla lahke ega sõbralik, nagu tõmbaks lahke olek inimese tähtsust maha; või on siis lihtsalt sõnakehv tööinimene.

«Suitsuotsi maha loopinud,» leidis Tõnis vabriku pikas trepikojas ja painutas oma kanget selga, et neid üles noppida.

«Kes teiste järel korjata jõuab,» ühmas komiteemees.

«Siin pole prügikasti, sellepärast,» arutas Tõnis, hõõrudes paberossiotsa pisut käes ja pistis siis oma taskusse, sest polnud neid kuhugi mujale panna. «Mehed hommikul tulevad, ei taha suitsuga sisse minna ja loobivadki siia. Oleks prügikasti vaja.»

Tõnist vaadati tõreda muigega, nagu tahetaks öelda: mis sa, vanamees, tuled maailma õpetama! Aga küll ise mõeldi, et tõsijutt, sadu kordi on siit mindud, aga sellele pole tulnud, et siia tuleks panna see tarbeese.

Kuid rauga mõtted vasardasid aeglaste sammude taktis: hooletus ja hoolimatus . . . Oleks veel, et rahameeste aegu, siis muidugi ei hoolitud, aga nüüd — töörahva oma vabrikus — peaks ikkagi teisiti olema.

3

Suur saal, helehallid seinad, valgendatud lagi ja loosungid seintel. Vanasti olid seinad ja lagi sünged, võidunud. Ja uusi masinaid on juures, see paistab kohe silma. Jajah, vabrik on uutmoodi, mõlgutab rauk ringi vaadates, ja kindlasti tekib sellises heledas ja ehitud ruumis päris hubane töömeeleolu. Kuid sumin ja mürin, need on peaaegu

endised. Ainult kuulduvad veidi kiiremaina ja tublisti rühikamaina. Või on vanainimese süda hakanud endisest aeglasemalt tuikama?

Komiteemes müksab ja näitab: lähme sinna. Õige, seal on klaasluukidega meistriruum, seal see viinanina-kikkiskõrv alati tukkuski, see, kes kunagi kotti sikutati.

Nüüdne meister on elavate nirgisilmade ja luukava jalaga. Küllap see jalahaigus on tal sõjapäevilt, sest mehe pluusil kirendab aumärgilintide rida. Meistri laual on pabereid ja plaane, ta mõõdab neid sirkliga.

«Meie vana tööline,» ütleb komiteemes oma sõnad üsna teise kõrva, sest siiagi ulatub masinate tugevat mürinat. «Tahab oma masinat näha.»

«Tore, tore,» kostab meister ja surub teretuks Tõnise kätt.

Meister hakkab välja lonkama ja peatub teel, kui rauk ei jõua kähku järele.

Tõnis tunneb, et on roidunud ning veidi uimane. Õieti istuks natuke, kuulataks mürinat ja mõtiskleks. Rääkida oleks siin raske, aga nii imehea selle ühtlase kohina saatel mõtteid lükkida. Kuid meister on kärsitu, tõtleb oma haigest jalast hoolimata. Ei tea, kas tahab külalisest ruttu lahti saada või on siis läbematu nagu kõik noored ja noorepoolsed; tõsi see on, pole neil nooremail huvi ega tahtmist sammu pidada raugaga, kel on aega ohtrasti või kes ei jaksa hästi kaasa kiirustada. Kuid ega Tõnis kurjustagi nende noorematega, sest masinate kohin lämmatab pahandamise alged ja see kohin on nii rahustav, otse uinutav ning uimastav. Ja Tõnis läheb meistriga kaasa.

Tõsi, uusi masinaid on juures. Keskel pole enam tühja ruumilarakat. Ja ventilaatoreid on päris

palju. Õhk on nii selge. Ega nooremad usukski, kui neile räägitaks, et esimeseks ventilaatoriks vabrikus oli seina torgatud plekkтору.

Aga kus on tema masin? See oli ju vasakult vilmane. Paistab, et seda rida pole liigutatud.

Tõnis astub päris kiiresti tuttava treipingi poole. Seesama, kindlasti seesama. Ainult rohkem läikima kulunud. Palju tööd on siin tehtud vahepeal, teadagi. Midagi on siiski teisiti: tööriistad on seatud uutmoodi ja laud osade jaoks on pandud teise kohta.

Treipingi taga on lüheldane noormees, tal on käsil mingi lai rõngas. Töömehe nägu on veidi higine, huuled on tugevasti koos ning pilk on nagu seotud töö külge.

Meister ütleb Tõnise kõrva noormehe nime. Tõnis ei saa nimest aru.

Meister nimetab edasi, et eesrindlane. Seda Tõnis mõistab, ja ta veretud huuled naeratavad.

«Ühte rõngast treib pool tundi,» räägib meister rauga kõrva. «Normiks on aga tund.»

Tõnis jälgib töömeest. Üsna peagi selgub talle, et sel on päris uued töövõtted — kiired ja sujuvad. Noormees on vana masina ajakohaselt tööle pannud — töörahva-peremehe nõuete kohaselt.

Nüüd läheb meister töömehe kõrvale ja lausub temale midagi vanast töölisest. Noormees heidab vilka pilgu Tõnise poole ja noogutab naeratades. Tõnis aga patsutab noormehele õlale: ta on seda võrd pikem, et ulatub seda hästi tegema.

Lühike, aga tugev poiss, seda on kohe näha. Terav pilk, ehtne treiali oma. Ja näikse, et hakkaja ning nobe. Ja vana Tõnis muheleb rahuldunult.

Nad on kahekesi treipingi taga, Tõnis töömehest sammu tagapool. Ta kohendab prille ja hakkab

ainiti treiterale vaatama, siis aga tunneb, et otsmik läheb higiseks, nagu oleks vaataminegi töötgemine.

«Tahate proovida?» hüüab noormees, paneb valmis rõnga teiste juurde ja juba tõmbubki kõrvale.

«Ma päris uutmoodi ei oska,» ütleb Tõnis vabandavalt, ent noormees naerab ja teeb julgustava viipe.

Tõnis asetab kepi vastu tööpingi alust, võtab mütsi peast ja istutab kepi käepideme otsa. Tal käib erutav surin kehast läbi, kui astub oma vanale töökohale. Ja siis kohendab ta veelkordselt prille ja paneb käed töö külge.

Nagu poleks kümnet aastat vahepeal, nagu poleks valutavat raskust turjal ja imelist uima peas ning raugust kogu kehas. Võll keerleb, treitera sätendab ja läikiv metallilaast eraldub rõngast, venib pikaks, tõmbub keerdu. Aga käed nõjatuvad kindlalt ja silmad prillide taga on päris selged. Rahulik muie uitab suul, kuivanud huuled nagu nuigaksid kaasa mõttele: pole enam pealekaebavat meistrit, asjaajajat, kes lahti laseb, pole enam palku kärpivat vabrikanti, ja tema, kaheksakümne Tõnis Kask töötab oma vana hea treipingi taga.

Higi ilmub rauga näole, natuke kiire on töö tema pilgule. Kas on prillid tuhmunud või on silmad läinud ähmaseks erilisest tundesegust? Sünnipäev, oma tööpink, ja sellelt puhub nagu tervituseks nõrk tuuleke ning õõtsutab surnud naise kingitud kaelaräti valgeid pehmeid narmaid.

Mis sellest, et pilk on ähmane. Treipink on kindel, treitera lõikab ühtlaselt. Nagu alati, nagu aastate eest. Kolmkümmend aastat? Ei, pole võima-

lik, ta tunneb oma masinat nii hästi, nagu oleks seisnud selle taga kogu pika elu, poisikesepõlvest alates tänase pühapäevani.

Huugab! Eks see ole vabrikuvile, ja sellesse seguneb nagu aisakella vallatut, nooruslikku helinat . . .

«Tööpäeva lõpp,» tuikab mõte Tõnis Kase peas, samal ajal aga rebib südant järsk kramp.

Masin laksatab seisma. Tugevad käed haaravad keha, mis tahapoole vajudes veel jalul taarub.

Kui tõstetakse pikk vimmas rauk kanderaamile, on ta silmis pisut hägune ilme. Aga suunurkades väreleb naerukurd: vanamees on oma pika pingelise tööpäeva lõpul rahul iseendaga ning kõigiga, on rahul tänaste inimestega ja ei kurjustagi nende kiirustamise pärast.

4

Sellistel puhkudel koguneb alati inimesi. Kõhn komiteemes oli läheduses ja aitas Tõnis Kasse masinate vahelt välja kanda. Direktor juhtus uktsel vastu. Kandam asetati maha suure töösaali läve kõrvale. Direktor vaatas küsivalt ringi, aga enne, kui keegi sai vastata, taipas ta ise ja noogutas tõsiselt. Siis tõstis ta uuesti silmad, ja saadi aru, et ta tahab küsida: «Kas on kindel, et . . . surnud?» Kuid noor treial puudutas oma töetolmuste sõrmedega rauga laupa ja tema huulilt võis lugeda ainsa sõna: «Jah.» Teadis direktor ja teadsid teisedki, et treial Vello Kivirand oli rindel sanitariks — küllap tal on õigus . . .

Ja sealsamas rääkis direktor kogunenuile, rääkis aeglaselt, vaikselt ning mõtlikult:

«Meie veteran Tõnis Kask on lahkunud. Ta töötas meie vabrikus kaua . . . siis, kui tuli kapitaliste õrjata . . . Ta tuli täna siia, et oma treipinki näha . . . häil päevil näha . . . Ja siin, keset töömürinat, vaikis ta süda . . . Ma arvan, et me kõik läheme teda matma . . . kui sangarit, kelle armastusest töö vastu meil kõigil on õppida.»

Kanderaamil lebavat vana töömeest kandsid mööda pikka trepikoda direktor ja noor treial. Minki endamisi mõtteid mõlgutades.

Direktor mõtles sellest, et vana töömees pidi tulema tema poole juttu puhuma. Tahtis ehk kõnelda oma pikast elust ja tööst. Küllap tal oli pajatada mõndagi tarvilikku. Ja nüüd, surnut kandes, mõtles direktor: oleks pidanud teda kohe kuulama, oleks tulnud selleks mahti leida . . .

Komitee esimees astus üsna kandjate kannul. Ta juhuslikult maas uitav pilk leidis paberossiotsa. Mees kummardus, tõstis selle üles ja poetas taskusse — nagu ennist see rauk tegi. Mõte aga arutas: vanamehel oli õigus, tuleb käia ja ringi vaadates ka näha . . . Samal ajal nägi ta nagu esmakordselt eemal vabrikuseina ääres jäätmetehunnikut, millest ulatus välja rauatükke ning plekiribasid. Eks ta ole sealtki mööda käinud, mõeldes, et see tuleb ära koristada, aga see püsib tänaseni. Ja edasi liikudes mõtles ta: kes siis muu kui tema, komitee esimees, peab palju nägema ja tegema, algatama ja tähelepanu juhtima . . .

Kui jõuti surnuga kontoriruumi, helistati arst kohale.

«Täna on tal kaheksakümnes sünnipäev,» jätkas direktor nagu poolelijäänud juttu. «Meie vabrikus on ta töötanud tervelt kolmkümmend aastat.»

«Kas ta töötab kõik kolmkümmend aastat sama treipingi taga, kus nüüd minagi?» küsis noor treial Vello Kivirand.

Ei teatud. Ei mäletatud, et rauk sellest oleks rääkinud.

Siis lausus noor töömees:

«Täna sai mul täis kahe aasta plaan. Õieti täitis rauk sellest lõpuosa.»

Noogutati sõnatult.

Noormees vajus mõtteisse ja seejuures tõmbus ta pisut vimma ning tundus veelgi jässakamana. Ta mõtles: tähtis on see, et rauk töötab täna oma tööpingi juures ja nägi oma järglast ning suri töötades — nagu sõdur postil.

Noormehele meenus midagi. Ta läks joostes tööruumi, võttis treipingi jalalt mühkliku kepi ning luitunud mütsi ja tuli pikil sammel tagasi. Ta pani kepi, rauga truu kaaslase, uinunu kõrvale raamile ja tahtis suruda mütsi tema pähe. Aga samas mõistis ta, et magaja kahvatul pealael ning hallil juuksevärul pole mütsist enam mingit sooja. Ja ta aetas mütsi surnu rinnale, vaikselt lebavaist soonilistest kätest ülespoole.

Las puhkab! Noormees sirutas oma selga, tundis sitket lihaste tõblemist ja teadis, et suudab jätkata lahkunud töömehe tööd.

1946

Üksik post

1

Sajahäälne töö . . .

Varahommikul tuli inimesi jalgsi, hobustega, autodel. Saabus poisse ja tüdrukuid Võõpsu koolist, noormehi ja neide Põlvast, Moostelt ja Verioralt, Räpina paberivabriku töölisi ning talumehi omakandist ja pisut kaugemaltki.

Ja algaski sajahäälne töö. Rõkkavam, kirevam, hoosam kui ühelgi eelmisel päeval. Metsatukk kõmas kirvelajatustest, saevihinast ja puude langesamise raginast. Okste laasimise heledaid kõlksatusi, koorimise ühetoonilist sahinat ja postiotste teritamise täkse. Teel kuuldus koormat vedavaie hobuste norsatusi ja kõrvalsammuvate meeste ning naiste ohjalaksatusi. Pikk, katkematu voor valgeid siledaid vaigulõhnalisi elektriposte. Need asetati ridastikku tee veerde varem kaevatud aukude kõrvale. Aga kus polnud auke, sinna jõudsid varsti poisid — mõni alles üsna madaluke — ja hakkasid paari-kolmekesi kivirähasesse teeserva auke murdma. Peagi ilmusid kohale need, kelle hooleks oli toekate postide püstiupitamine. Kuid elektrijaamas vinnati laudu ja klopsiti naelu, oli käsil lae katmine. Kiviviske kaugusel vurises saekaater, sealselgi brigaadil oli täna palju jaksu.

Päike ei lõõsanud enam hoopiski sellist kuuma nagu suvel, vingemal tuulehoogudel oli kaasas

külmalõhnagi. Aga siiski oli soojem kui mõnel tuulisel juulipäeval. Soojem tundus sellepärast, et kokku oli tulnud varemast rohkem inimesi ja et kõlas naeru ning hõiskeidki.

Kuid Võhandu lained voolasid rahulikult edasi, loksusid aeglaselt vastu liivakivikallast ja jäid eespool tammi koguni seisma, et siis tasahilju edasipääsuks teed otsida. Paistis, et neil voogudel pole sooja ega külma tänasest suurest rahvahulgast ja ülepea sellest, kas langetatakse puid, saetakse laudu või pannakse lage . . .

«Näe, kui loiult meie Võhandu täna loivab, päris laisalt kohe . . .» hakkas Heino mõtet kõvasti edasi mõlgutama. Ta tahtis öelda, et jõgi paistab küll laisk olevat, aga suvel — kas mäletad? — kandis ta palke edasi ja küllap ta kord need rängad elektrimasinad liikuma paneb. Võib-olla tahtis Heino jõe kohta mõnda muudki öelda, aga lause jäi pooleli, sest naabrimees Enn uuris eespoolseid maju ja tõstis äkki käe, et: näe, vaata!

«Mis, kus kohal?» sai Heinogi tähelepanelikuks.

«Turgu lauda taga, kas sa ei näinud? Nõjatus vastu laudanurka, piilus suurele teele. Aga kui meid silmas, laskis kohe jalga.»

«Eks ta olnud siis va Turgu Madis ise.»

Nad läksid edasi. Heino Vabamets ja Enn Kosk, mõlemad seitsme-kaheksateistkümnened noormehed, kohalikud. Neil olid kummalgi õlal pikad konksudega ridvad, mida tarvitati postide püstitamiseks. Kaasa sammus lüheldane koolipoiss, Räpinast. See oli neil labidameheks.

«Imelik lugu,» rääkis Heino, «et Turgu Madis eemale hoiab. Nagu kardaks seda elektrit. Teised löövad hoolega kaasa, et saaks aga kiiremini val-

guse majja. Mõnelgi mehel juba sada töötundi täis.»

«Teised jah kõik mestis,» lisas Enn, «ainult tema ajab kiusu. Turgu on täna külas ainuke talu, kust pole väljas ei inimest ega hobust.»

«Piilub nurga tagant ja pungitab silmi, et tohohl!»

Nad asusid esimese külamaja taga posti upitama. Vaevalt said sellele tuule alla, kui käbe eideke juurde astus ja oma käed külge pani. Sa heldeke, noormehed katkestavad endid ära! Vana-meelne läinud hommikul vara hobusega talgutele, tema jäänud kodu hoidma, üks lapselapsed taha valvata ja loomad talitada, noneh, saab nüüd vähemalt oma õue all natuke abiks olla. Eide käed polnud veel sugugi rammetud, temast oli tõesti abi.

«Kas sa tead, miks see Turgu Madis ennast nii eemale hoiab?» küsis Heino eidelt. «Teised mehed kõik tööl, tema kõõritab nurga tagant.»

«Imeasi jah,» arvas eit. «Oleks veel et tõbi küljes või ülearu vana, aga ei seda ega teist. Või oleks võim vastumeelt, et nagu kulakuks arvatud ja maad kärbitud, aga ei sedagi. Nii palju ma tean, et paha loomuga ja pika vihaga on see mees.»

Post saadi püsti et polnud asigi. Loobiti mulda ja kruusa ümberringi, eit tatsas veel jaluli otsas, et ikka kõvem oleks — ja edasi. Eit aitas teist ja kolmandatki posti rükkida ning kogu aeg rääkis, kui isekas mees on Turgu Madis. Kui kanapojuke juhtub tema vilja sattuma, siis kirub ja põhjab aasta otsa. Ära sääraselt pahuralt mine atra laenama või kibedal ajal, kui endal pole mahti leibu seada, pätisikest küsima.

Kui jõuti esimesest talust mööda ja eit oli pöördunud oma õue tagasi, lähenes neile pikk noor-

mees, kellest oli juba eemalt näha, et uhke oleku ning tähtsa sammuga. Pintsaku oli võtnud seljast ja heitnud üle käeselja, tuul aga võngutas kirjut lipsu.

«Jõudu, mehed!» hüüdis tulnuk. «Mind saadeti teile appi.»

«Kui appi, siis appi,» vastas Heino. «Aga sul peenike särk seljas, määrid veel ära.»

«Ei ole me veel sina peal,» vastas teine upsakalt.

«Kustpoolt mehi?» küsis Enn.

«Ontult.»

«Ei ole enne siin töodel nähtud,» leidis Heino.

«Mis sellest. Tulin suurtele talgutele. Kui abi ei taha, hea küll, ega vägisi pakuta.» Ja uhke noormees oli juba minekuvalmis.

«Pea, peal» hõikas Enn. «Löö aga käed külge!»

«Te pole veel sina peal,» ütles Heino nõökavalt.

Nüüd noormees tutvustas end. Rein Lepistu. Siis asetas pintsaku korralikult murule, kääris särkikäised üles ja hakkas abiks. Ja tulu oli temast ometi. Pärast lühikest võõristamist läks juttki liikuma. Ontu mees ütles lõpuks, et oli pannud enda antsakamalt riidesse õhtuse simmani jaoks. Heino noogutas muheldes Ennule: see pole ju töömees, vaid rohkem peokala.

Jõuti Turgu talu kohale.

«Nüüd peaks Madise kutsuma, las aitab vähemalt oma läve taga mõne posti püsti ajada.»

Nii arvas Enn. Heino kehtas õlgu.

Ontu külaliselegi oli vahepeal pisut räägitud, milline mees see Turgu Madis on. Paistis, et temale meeldis toda isemeelset natuke tülitada.

Selle mõtte juures lõi tema muldu väärikas nagu kelmile naerule.

«Ma lähen ja kutsun,» ütles Ontu noormees. «Olen võõras, ehk võtab kuulda.»

Läbski.

«Uhke läks upsakat pöörama,» naeris Enn.

Möödus minuteid. Polnud juttu kuulda, räägiti nähtavasti majas. Siis — Rein Lepistu ilmus maja nurga tagant, võttis pikki, kiireid samme. Talle järgnes Turgu Madis, nagu sünge, käed raskelt rusikas. Nohises vihaselt, ei saanud sõnagi suust.

Kui Rein Lepistu oli löönud värava kõva kolk-suga kinni, jäi peremees harkisjalu värava taha seisma.

«Nadikaell!» tänitas ta külalisele järele. «Või tuleb võõraid uksi lõhkuma, väravaid paugu-tama . . . haukuma!»

«Lubage,» pöördus ontulane kannal ringi, «ma ei narmenda kuskilt, pealegi rääkisin viisakalt.»

«Või mulle jutlust lugema, et . . . ptüi!» Madis sülitas üle värava ja pörutas jalga vastu maad. «Tehke, et kaote, kollanokad! Mul pole vaja teie poste, teie elektrit, teid endid. Kerige põrgul!»

Mees pungitas silmi, viibutas käsi, ähkis. Ei saanud ta jälle ärrituse tõttu sõnagi öelda.

Nüüd astus Heino lähemale.

«Tõepoolest,» rääkis ta rahulikult, «ega meie talguseltsimees halva pärast tülitanud. Kui teile, Turgu peremees, ei meeldi, et me teie läve taga askeldame, siis me jätame ühe posti vahele. Loode-tavasti ajate te selle posti oma jõududega püsti. Tervis ehk ei lubanud talgutest osa võtta, aga selle postiga tulete vahest siiski toime. Pealegi, sellega pole kiiret, ega enne nädalat hakata traate panema.»

Madis kuulas ja kuulas noormehe nõökavaid sõnu, ja kui see vait jäi ja aru pidas, kas veel midagi lisada, lausus Madis aeglaselt ning üleolevalt:

«Ma juba ütlesin, et laske jalga. Ja teatage Umbsoo Kustale, sellele vägevale asjamehele, et . . . kui ennast meheks peab, tulgu ise näole, aga ärgu saatku poisiklutte nagu kutsikaid lõri-sema.»

Turgu Madis muhatas endamisi. No hästi, päris hästi ütles ta, vängelt laskis tolele korraldajale-sekeldajale edasi teatada. Mõnus oleks veelgi midagi lausuda, midagi säärast, mis neil oma arust tähtsatel kisakõridel luust ja lihast läbi pistaks; aga ei tulnud küllalt salvavaid sõnu keelele ja ei öelnudki siis midagi. Läks hoopis jalgu kõvasti maha vajutades maja nurga taha.

«Head päeva, peremees!» hõiskas Rein Lepistu Madisele pilketoonil järele. «Küll me anname ter-vitused edasi, ärge muretsege.»

Üksik post jäi pikuti tee äärde, otse Turgu värava taha. Tagapool kulges püstiaetud postide rida ja eeski kerkis üks post teise järel.

Ilm oli läinud pilviseks. Pilvealune päike andis kasinasti sooja, aga töösoojus niisutas särgiselgi. Ontult tulnud talguline võttis lipsu eest, rullis kokku ja pani taskusse.

2

Süda helises rõõmu pärast. Heino Vabamets, kes oli suvel käinud elektriijaama rajamise töodel üksikute päevade kaupa, otsustas nüüd pärast tal-gupäeva pidevalt tööle jääda. Oli päevast päeva kohal, koju ruttas ainult magama. Ja tundis ehtsat rõõmu, et võis ja suutis tähtsale tööle kaasa aidata.

Töö jõudis edasi. Kuid aegki ruttas. Oli tarvis elektri jaam oktoobripühiks käiku lasta. Nii olid noored töotanud. See töotus tuli täita. Päevad kahanesid lühemaks, teha oli aga küllalt palju. Tuli ööst lisa võtta. Gaasilaterna valgusel asetati jaama põrandat ja ehitati vaheseinu. Heino Vabamets, kes kuulus nüüd A-postide püstitamise brigaadi, töötas samuti pimeduses.

Harjuti kõrgeid poste üles upitama tuhmis kuuvalguses ja üsna käsikaudugi.

Üks õhtu oli teistest hoopis olulisem. Väikest tuba valgustas ähmane lamp, koos oli palju noori. Nad istusid tõsiste, tähtsate nägudega. Kuid üks tõmmuks kõrbenud-tuuldunud noormees, selline asjalik, pikaldase jututooniga ja kirvevarre hoidmisest pahkunud peopesadega, rääkis teistele: «Meile on esitanud avalduse Heino Vabamets, rahvuselt eestlane, kehviktaluniku poeg, sündinud 1929. aastal . . .» Siis öeldi, Heino jutustagu elulugu. Ta jutustas, ei olnudki paljust kõnelda. Siinsamas Leevakul on ta sündinud, kasvanud ja koolis käinud ning nüüd ühistest tööddest osa võtnud — algul saekaatri juures, siis ajutise tammi rajamisel ja pärast postide püstitamisel. Soovitajaiks olid töösõbrad, kellega oli kõrvuti palke tõstetud ja kive veeretatud ning koos lauldud ja rõõmu tuntud. Tõusid käed. Kõik olid poolt! Heino Vabamets, tavaline tüüakas valgepäine maapoiss, oli võetud väärrika kommunistliku noorsooühingu liikmeks. Tõusti, tungeldi Heino ümber, suruti kätt — siiralt, kogu jõust. Heino oli tõsine, nägu lõõskas ja süda vasardas.

Kuid oli mõningaid sekeldusi ja seiklusigi. Nimelt selle üksiku postiga Turgu värava taga. See püsis endiselt — pikali. Oli kohe arvata, et

Turgu Madis ei hakka sellega jändama. Säärane ennast-täis väänkael: miks Umbsoo Kusta, ühistu esimees, ise ei tulnud tööle anuma ja kutsumal! Heino käis igal hommikul ja õhtul Turgu väravast mööda ning mõtles: veider küll, kuidas mõni inimene võib oma jonni ja kangust täis olla. Lihtne olnuks temalgi, Heinol, tulla kord paari sõbraga ja ajada post sirgu. Aga ta ootas veel. Ootas muidugi asjatult. Kuni see viivitamine takistas juba traatide panekut.

Siis juhtuski väike seiklus. Ühel hilisõhtul kutsus Heino Enn Kose ja Rein Lepistu kampa. Muidugi, sama Rein Lepistu, kes tuli talgupäevaie «peokalana». Ta ilmus päev hiljem nagu «välk selgest taevast» ja rääkis igale teisele ägedasti: «Viskasin tööürbid selga ja nüüd ärgu arvatagu, et ma töömurdmisest tagasi kokkun.» Tuli ja jäigi. Algul tegi tööd nagu viha pärast, oli sünge näo ning okkalise suuga. Hiljem kodunes ja taltus, ajuti võis sõbrameeski olla.

Sel pimedal õhtul läksid nad ja pidasid aru.

«Kõigepealt sikutame sedasamast posti,» ütles Rein Lepistu, «aga pärast, tõsijutt, kuluks ära toda lõuapoolikut kimbutada. Võiks mätta korstnasse torgata, täis veeämbri õueukse kohale sättida või . . . noh . . . poisid, aidake mõelda.»

Enn kihistas naeru. Eks nalja saaks.

Kuid Heino arvas, et ega vist tasu. See oleks lausa ulakus ja ei parandaks mitte kuidagi seda tõrgest või . . . mis ta õieti on. Selle üksiku samaldunud tüüka pärast ei jää töö seisma. Ühine töö liidab inimesi nagu . . . nagu tsement liitis põllukivimürakad sillasambaiks.

Rein ei hakanud Heinole vastu rääkima. Heino sõnad ei veennud teda põrmugi, need olid ülearu

raamatutargad. Ärgu ta tulgu seletama, muhe nali ja särts vemp maksavad kah midagi. Aga olgu pealegi, vähemalt esialgu; kõigepealt tuleb post püsti upitada. Nii mõtles Rein.

Nad asusid kolmekesi posti kallale. Õues hakkas koer kiledalt klähvima. Ei jäetud tööd pooleli. Majast ei tulnud välja ühtki inimest, ei tulnud isegi aknale uudistama.

Olid nad juba harjunud sellise tööga. Tegid päris käsikaudu. Heino ja Enn hoidsid posti otse, Rein loopis auku kinni.

«Peaks teisele midagi . . . midagi mälestuseks tegema,» ütles Rein poolihääli, nagu iseendaga rääkides.

Noh, post oli kindlalt paigal. Homme võib traadipanija otsa ronida.

«Nüüd ma . . . lähen, lähen jah,» ütles Rein kärsitult.

«Mis sa tühja jändad, see pole mehetegu,» püüdis Heino kaaslast tagasi hoida.

Aga juba oli Rein üle värava.

«Lollus!» kurjustas Heino.

Nemad, teele jääjad, läksid pisut edasi ja istusid kraaviservale ootama. Turgu õues hakkas koer üha ägedamini haukuma. Uks kriuksus. Madis — oli kohe häälest tunda — vandus ja ässitas koera. Käidi laternaga õues ringi. Koer aina häälitsetes.

«Ei tule sest tembust midagi,» arvas Heino.

«Kui ikka terve nahaga tulema saaks,» soovis Enn.

Siis nägid nad eemal põllul mustavat kogu, kes paiguti nagu komistas ja kadus, paiguti aga kummargil edasi veeres. Küllap see oligi põgenev Rein Lepistu. Ta tuli suure ringiga üle rukkikõrre. Mindi talle maanteele vastu. Rein ähkis, puhkis ja

turtsus vihaselt, hoides rebenenud püksisäärt ülal. Teadagi, ei olnud ta saanud mingit vingerpussi mängida. Hea veel, et tulema pääses ja nahk terveks jäi.

«Nihuke . . . nihuke pastlakand! Kus ikka kukkus sõimama: «Tee sääred, varganägu, vaata, kui äigan kirvega!» Või mina varganägu! Teate, semud, nii seda ei jäeta.» Rein nohises tükk aega, siis rääkis ägedalt edasi: «Kas mäletate seda siinset talgupäeva? Õhtul tüdrukud — meie oma külast — narrisid mind, et lips ees kui linnutiib ja käed puhtad nagu leivategijal, ei leidu neil ainsat kriimu ega vaigukübet, ja ülepea, ei olevat mul töömehe nägu ega tegu. Tõsi küll, ega ma tööle tulnudki, tulin rohkem simmanile. Kuid tööd tegin siiski, käed aga küürisin õhtuks puhtaks. Teate, semud, siis läks mul kops üle maksa ja need pilajad olid mulle tühi õhk. Ja suure vihaga jäingi siia tööle. Et nähku ja vaadaku, kas on poisil töömehe nägu peas! Ma olen sellest puust, et kui alles vihaseks saan, siis . . . siis pole nalja. Küllap veel näidatakse sellele Turgu Madisele, kuidas varganägu välja näeb!»

«Lollus,» ütles Heino. «Mis selle ühe sõna pärast õiendama hakata!»

«Ühe sõna pärast!» osatas Rein. «Üksainus sõna võib terve maailma maksta.»

«Paljugi, mis kõik ägedusehoos öeldakse.»

«Siiski, siiski . . . see «varganägu» võetakse veel päevakorda.»

Kuid Heino keerutas oma lepitavat mõttekäiku. Hommikul Turgu Madis näeb äsja püstitatud posti, hakkab mõtlema ja aegamisi kahetsemagi, et on jonnakalt tähtsast tööst eemale jäänud. Aga kui saab teada, et postipanija hiilis vargapoisi kombel

tema õues ja hoonete ümber, siis muidugi ei häbene ega kahetse midagi.

Rein Lepistu koputas endale vastu rinda ja hüüdis hooplevalt:

• «See sell . . . juba ei jäta!»

Tulid uued tööpäevad, saabusid pingsatele talgutele uued hulgad noori ja vanu ja siis — oligi käes see päris pidupäev.

Töö, mis oli pihta hakanud suve kuumadel päevadel, oli sügisel lõpule jõudnud. Jaamahoone valendas-helendas päikesepaistes, kindel tamm tõkestas voolamast vett, üle jõe küündis uus, tugev sild. Küladesse viisid pikad read sirgeid poste, traadid undasid mahedas tuules.

Jaamahoone vastas majaseinal õõtsus loosungikangas, mis kandis noorte töotust taastada elektri- jaam revolutsiooni pidupäevaks. Tulitav suvepäike oli riiet tublisti pleekinud. Kuid kiri, mis kõneles noorte täidetud töotusest, oli püsinud helevalgena.

Avaral õuel seisis ja sagis sadu inimesi. Neid, kes võtsid tööst osa. Neid, kelle eluhooneisse ulatub elektrivalgus.

Jaama välisseinal süttis põlema pikk lambirida. Valgus! Valgus, mis annab elule uue jume ja hoo . . . Rõõm kerkis inimeste nägudele, rõõm pani suud hõiskama. Plaksutuste laine pahises üle õue.

Heino Vabamets oli jäänud üsna taha seisma; mis siin nii trügida, küll paistab üle peadegi.

Ennäe! Turgu Madis kah välja tulnud! Seisab seal, kus rahvamurd lõpeb, hoiab end teiste selja taha. Pole halb, et tuli. Näeb ometi oma silmaga, milline töö sai teoks. Kuuleb, mis ja kuidas.

Pilgud kohtusid. Heino noogutas. Madis astus sammu lähemale, ulatas käe nagu tuttav kunagi.

«Ma vaatasin,» lausus Madis, «su nimi ka autahvlile pandud.»

See oli öeldud nõnda, et seda sai mõista ainuüksi kui siirast tunnustust. Ei sellest kõlanud mingit trotsi ega vimma.

Nüüd hakati seal eespool, vanikutega ääristatud puldis, kõnesid pidama. Kõnesid oli päris mitu, oli lihtsaid ja südamest tulevaid ja oli ka keerukaid ning ülearu seatud-sõnalis. Paaril korral, kui parimatest töömeestest räägiti, nimetati Heinot, ja seda oli erutav ning pisut nagu ebamugav kuulata.

Kui tekkis kõnede juures pisike vahe, nihkus Turgu Madis Heino kõrvale ja küsis vaikselt:

«Kuule, Heino, kas sa tead, kes meie värava taga selle posti püsti ajas?»

Madis küsis tõsise häälega, aga endal suunurgad nagu muhelesid.

«Ei tea,» vastas Heino. «Pole aimugi,» lisas kohe ja tundis, et soe hoovus valgus põskedesse.

Küllap vist punastas. Kuigi polnud selleks vähi-
matki põhjust.

3

Õues valitseb sügav talv. Ajuti annab pakane ennast tõsiselt tunda. Kuid hoones ei ole külma märgata, siin on tööd ja tegemist, rõõmu ning rõõkamist. Suvel ja sügisel kõneldi ja kirjutati palju Leevaku elektrijaamast. Nüüd hakatakse rääkima uuest paigast ja uuest ehitusest, kuhu koguneb jälle sadu töökaid noori. Uus noorsooehitus! Suur raadiosaatejaam!

Koridoris tõtleb pikk noormees, valgeid pritsmeid täis kittel lehvib käigul. Talle satub vastu paar neitsikut, käes panged kuuma veega.

«Eest ära, tee lahti! Koridor on kõikide päralt!»

«Ärge's teist inimest pikali jookske . . . roosinupud!»

«Või pilkab ka veel! Niikuinii korista tema järelt!»

«Öelge, neiud, kas ma olen praegu tööinimese nägu?»

«No oled. Pealaest saapaninani.»

«Oodake, tüdrukud, ma avaldan teile saladuse. Kas teate, miks ma siia tulin? Suure viha pärast. Koduküla kaunitarid kilkasid, minul ei olewat mingit töömehe nägu. Siis ma mõtlesin, et olgu, küll ma teid ehmatan. Ja kukkusin Leevakul tööle. Seal aga keegi onu leiutas, ma olevat päris varganägu. Tõsijutt, siis ma alles vihastasin. Võtsin jalad selga ja tulin ära siia. Nüüd on päris rõõmustav kuulda, nimelt teie suust, et hakkab kord ometi jumet võtma . . .»

See pikk lõõpija on Rein Lepistu. Ikka seesama uljas poiss, kes tuli omal ajal Leevakule mitte tööd murdma, vaid simmanil tüdrukuid keerutama. Kuid nüüd räägib ta — seda on hästi näha ja kuulda — tollest hiljutisest klanitud peokalast kergel naljatoonil ja mõnusa üleolekuga, nagu ei olekski juttu enesest, vaid hoopis kellestki teisest.

Rein Lepistu pidas siin sedapuhku krohvijaametit ja Heino Vabametsal oli maalritöö käsil.

Heino värvis tubades paneele. Nüüd jõudis tööjärg lõpule.

Heino tõttab lõunale. Korrapidaja ulatab kirja. Tohoh! Leevakult, Turgu Madiselt. Mida's tema?

«Tere, Heino-poiss!

Oled sa, Heino, aga tagasihoidlik mehike! Muidugi olid sina selle üksiku posti püstiupitaja. Mul oli selle üle Kase Ennuga pikka juttu, ta rääkis

kõik ära. Kukkus rumalasti välja küll, et ajasin jonni nagu viimane tohman. Aga vahel kargab hing täis, siis lööb just nagu mõistuse pimedaks. Nüüd, kui õige aru käes, paneb see lugu ennastki imestama. Puha totrus ja sõgedus. Tead sa, miks ma õieti nendele elektriijaama töödele käega viskasin ja ligilähedalegi ei tulnud? Sellesama pärast, et Umbsoo Kusta ühistu esimeheks valiti. Ausalt öelda, mees nagu teisedki mehed, aga sellel ajal on oma vana põhi all. Poleks mõtet seda enam meeldegi tuletada. Kuid sulle, Heino, ma siiski räägin, ma tean, et sa oled tõsine poiss ega jookse mööda küla latrama. Lugu on nii, et noospõlves, umbes sinu vanuselt, läksime Kustaga tüdrukute pärast tülli, ma sain natuke sugeda. Mis siin pikalt seletada, küll sa aru saad. Ja nüüd muidugi mõtlesin, et ei hakka mina selle Umbsoo Kusta ettevõtet toetama. Muidugi, see pole ainult tema ettevõte. Aga ma ju ütlesin, et löi mõistuse tuhmiks. Nojah, nii see kõik tuligi ja see postijant kah. Ma vist kirusin teile, noormeestele, et Kusta peab ennast uhkeks, ei tule ise õiendama, saadab poisid. Teile võis mulje jääda, et kui Kusta tuleks ja kutsuks, siis ma hakkaksin tööle. See oli muidugi tühi norimine. Ma arvasin, ega Kusta nangunii ei tule. Sa küsid ehk, et aga mis siis, kui Kusta siiski oleks tulnud. Oleks jääb oleks'iks. Sa muidugi tead, et minu ja Kusta elukoha vahet on kilomeetrit neli. Eks ole, nii võib kokku sattuda ja veidi jutukski minna. Aga näe, seda pole juhtunud. Viimati olime jutus 39. aastal. Võrus, laadapäeval. Kõrtsi leti ääres, mõlemal väike kilk peas. Tuli see noorepõlve tüli keelele ja läksime üks ühele ja teine teisele poole. Hea veel, et uut kaklust ei tekkinud.

Me sinuga, Heino, võiksime siiski ära leppida.

Ilusa tüdruku pärast tasub veelgi tülis olla, aga mingi puuposti pärast vist küll ei maksa.

Et mul vähekorrad ühiskonnaga sassi läksid, seda viga püüan parandada. Praegu müdistan kõvasti metsatööl. Üks raienorm on tehtud, hakkasin juba teisega pihta.

Jääme siis sedapuhku terveks ja tervita ka minu poolt seda «varganägu» ja ütle talle, et ega ma seda tegemata tempu pahaks pane, oleme ju kõik noored olnud.

Sinu üleaedne
Madis Ant.»

Päris mõnus kiri! Heino luges selle ühe hooga läbi, siis andis Reinule lugeda. Ja siis arutasid seda koos ning oli nende jutus tõtt ja nalja. Õhtul kirjutati ühine vastus. Alla kirjutati selliselt: Heino, üksiku posti upitaja; Rein, «varganägu».

Nad märkisid kirjas muuhulgas sedagi, et täna lõpetatakse suure ühiselamu ülakorral remont ja nemad kaksiki olid sealsete töömeeste killas, ja praegu — selle kirja kirjutamise ajal — paistab aknast, et põlispuudega palistatud teelt veeres hoonete vahele autobuss uute töönoortega . . .

Õõvahetus

1

Aadu Taimre, tänaõine jaamakorraldaja, valgepäine tõsine noormees, trummeldas sõrmedega lauale ja vaatas inimestest mööda hämarasse nurka.

«Oleneb meist, kindlasti oleneb,» surus ta läbi hammaste.

Jässakas pikavurruline rongikoostaja vaatas kiitsakale, vimmas haakijale otsa ja kehtas õlgu.

«Ega see meiegi rabamine suurt päästa,» venitas haakija Konks.

«Kui mujal logiseb,» lisis rongikoostaja Purt. Taimre sähvas terava pilguga meeste poole.

«Midagi ei logise,» lausus ta ägedalt. «Viga on selles, et kõrgemaltnud korraldusi täidetakse poolikult.»

Jutuks oli see, et nende jaam on võlgu. Juba nädal aega jääb laadimis- ja veoplaan täitmata. Ikka kümme, parkümmendki protsenti vajaka. Ometi oli kuu aega tagasi tööl hoopis teine minek: Oktoobripühiks täideti jaama aastaplaan kahekordselt. Tähendab, tööpinge on lõtvunud ja igaühel tuleb selle elustamiseks pingutada. Selline oli noore jaamakorraldaja arvamus.

Vana rongikoostaja Purt kõhatas, haakija Konks lõi vargsi käega. Pole mõtet selle tulipeaga üldse õiendada. Võtab sul igast sõnast, nagu oleksid viimane looder.

«Noh, lähme,» ütles rongikoostaja haakijale. Nad väljusid lumelörtsi puistavasse öhe.

Aknast möödudes nägid, et ülemus haaras telefonivändast ja keerutas seda kärsitult.

«Noormees hakkab pihta,» muhatas Konks. «Nii ta ragistab nüüd öö otsa.»

«Kärgib ja paugub läbi kõik Tapad ja Rakved, Kävad ja Ahuksed.»

«Visa vend. Ehtne komnoor.»

Mehed läksid aeglaselt. Polnud kiiret. Hiljem võib tulla tõttamist, aga nüüd on paras hinge tõmata.

«Lähen uurin kolmandat teed,» arutas Purt.

«Kui tarvis, olen Kärbise pool,» teatas Konks.

Rongikoostaja Purt liikus üle rööpmepaaride, õõtsutas laternat. Haakija Konks kõndis piki teed, eemaldus jaamahoonest.

Haakija läks pöörmelatena heleda laigu suunas. Läks ja astus putkasse. Ruum oli kuum, raudahi nahises küdeda. Kogukas pöörmemees Kärbis istus pingil, oli teine särgiväel, õhetas näost. Pakkus enda kõrvale istet, soovitas jopi maha võtta.

«Kuule, Konks-Ets,» ütles Kärbis lahkelt, «oled alati kambamees ja . . . näh, võta siit tubli lahkam, muidu sandi ilmaga sant tuju.»

Ulatati pudel, Konks-Ets rüüpas sõnalausumalt. Polnud mõtet toekale mehele vastu pui-gelda. Ja võib-olla ei tahtnudki viinalonksust ära öelda.

Rüübati kordamisi. Jutt hargnes. Peamiselt rääkis Kärbis. Ta jutustas oma kümneid kordi räägitud lugu.

«Ma saan aru, kõik areneb ja muutub. Saan aru sellestki, et minu häärber pidi minema selle kaevanduslinna alla. Noneh, nüüd tagantjärele . . .

Aga siis, kui see patakas tuli, lõi küll segaseks. Vaatan, minu õuevärava vastu teeservale taotakse suur kaigas. «Mis see on?» küsin. «Siia tuleb linnahaigla,» öeldakse. Kiskusin vaia üles, viskasin ahju. Paari kuu pärast mõõdeti uuesti. Virutati uus vai maasse. Tõsi, siis tundus, et see vai taoti otse minu südamesse.»

«Sulle pakuti ju teisalt elukorterit. Miks sa sinna ei kolinud?»

«Mina, Jaan Kärbis, olen karakteriga mees, pea seda meeles. Ei tahtnud sinnakantigi jääda, ei tahtnud näha, kuidas minu majas elavad teised või see koguni maha kistakse. Pea meeles, oma maja ei ehitanud ma teistele, vaid endale. Mõtlesin: olen rahameestele majakolakaid ehitanud, lõõn õige iseendale ühe püsti. See oli neljakümnenda sügisel, kui nõukogud tulid. Sõjapäeviks sain maja katuse alla, aga polnud ahju sees ega aknaid ees. Saksa ajal kohmitsesin köögi elukorda, kuid päris valmis ehitasin pärast sõda. Korralik elamine paarile inimesele.»

«Mis sa siis ehitasid teisest sinna kaevanduse ääre peale?»

«Või ääre peale! Oma viisteist kilomeetrit oli kaevanduse servani. Või mina's teadsin, et see värk ennast nii kaugele sirutab.»

«Eks võtnud ja vedanud nüüd maja ära.»

«Kuhu? Kas ma ei tea, et terve Virumaa kükitab põlevkivi otsas. Lasksingi siis komisjoni tulla, oma sauna ära hinnata, võtsin rahapataka vastu . . . ja siin me siis nüüd tütreirtsuga oleme, ühes ametis ja kahes vahetuses. Rüüpa, Etspoiss selle peale!»

Konks ei lasknud teist korda öelda, neelas pudelist korraliku sõõmu.

Telefon seinal hakkas põrisema. Kärbis küünitas oma palja käsivarre sinnapoole.

«Kärbis kuuleb. Ah et rong tuleb, et teiselt teelt läbi lasta. Selge.»

Kärbis hoovas enda pingilt üles ja suurustas lõõpides:

«Nüüd hakkavad rongid voorima, ja pane tähele, kuidas ma nüüd pöörangut käenan ja väänan.»

Joppi selga ajades Kärbis tõsines, kurtis ja põhjas:

«Ainult et Taimre, see komnoor, kärgib ja käsutab, see mulle ei meeldi. Sest ajast saadik, kui ma kontoris rääkisin, tead küll, neist vaiadest õueväravas, ja kui ta pahvatas, et olgu ma vait, ärgu ma ajagu vaenulist juttu . . . vaat, sest saadik ma ei kannata tema kamandamist.»

«Vastutav töötaja,» märkis Konks-Ets leebelt. «Pealegi agitaator ja ülepea . . .»

«Olgu kes tahes! Aga jätku minu plika rahule!»

Kärbis väljus, lõi ukse hooga kinni.

Konks muigas ja kallutas pudeli suule. Võtku või jätku too ülemus seda plikat, tema, aastais vanapoiss, jääb sellelt kohalt päris külmaks.

Rong saabus. Veduri puhkides, rataste nagisedes, puhvrite kriuksudes veeres ta jaama ette. See oli esimene rong, mis öövahetusel oli vastu võtta ja läbi lasta.

2

Aadu Taimre istus laua taga ja mõtles.

Ei klapi, täna öösi ei klapi nende töö.

Ta oli rääkinud Tapaga ja uurinud Rakverest,

ja nüüd oli talle selge, et tühjade vagunite erirong jääb täna öösi üldse tulemata, sest palju vaguneid seisab tühjendamata. Kõik see takistab põlevkivi laadimist. Tähendab, nii öösi kui järgmisel päevalgi jääb laadimis- ja veoplaan täitmata. Kaevandustes aga aina toodetakse, kogunevad suured põlevkivikuhilad ning takistavad edasist tööd.

Aadu oli kärsitu. Sõrmitses heledais juuksekahtludes ja hakkas uuesti helistama.

«Ahukse kaevandus! Kas Ahukse? Kes kuuleb? Kes? Ah tehniline? Kuulge, seltsimees tehniline, kas kedagi transpordibriigaadist pole? Pole? Kui keegi tuleb, öelge, et tühje platvorme on vähe. Teil on seal platvormid propside all kinni, laadigu tühjaks ja pangu põlevkivi peale. Kes pangu? Muidugi inimesed, töölised. Et küllap esmaspäeval? Kohe on tarvis, saage aru, kohe! Puhkepäev? Käsutagu välja, erakorraliselt! Ei puutu hoopiski teisse? Ma ju palusin, et ütleksite edasi! Ah mida? Ma kogu aeg räägin ometi! Hüva, kui tuleb keegi transpordist, helistagu siia. Jah, jaamakorraldaja.»

Aadu pani toru hargi otsa, ohkas.

Rongikoostaja Purt libises ruumi, jäi kõrge nurgaahju najale seisma.

«Purt, kas kolmas tee on korras?» tõstis jaamakorraldaja pead ja nägi vaeva, et muretuna näida.

«Korras,» vastas vanamees vurre siludes.

«Kas ärasaatmiseks valmis?»

«Seda just mitte, veduril pole mõtet nende pärast tossutada. Eks pärast, kui kaubarong tuleb, võib korraga.»

«Ei, nii viidab aega. Need vagunid joonde ajada, kohe, jalamaid!»

Purt oli segaduses, nohises, ei söandanud aga midagi öelda. Võttis oma laterna maast ja väljus niisama vaikselt, nagu oli tulnudki.

Hoonest eemaldudes kuulis, et noormees juba ägetses telefonitorru.

Astus pikaldasi vanamehesamme, läks esimese pöörmeputka poole. Jõudis kohale, läve taga sirutas lumest märgunud vurre.

«Tohoh!» hüüatas Purt kuuma ruumi sisenedes. «Kas hakkad leili viskama?»

«Hakkan karvu võtma,» lõõpis Kärbis vastu ja viipas, et istugu Purt pinginurgale.

Purt istus, kuulatas jutuka Kärbise sajatusi.

Kärbis algas sellest, et vanasti meelitati plikad tantsupeole või näitemängu vaatama, aga see — Taimre ikka — veab tüdruku agitaatorite koosolekule. Hea küll, oleks veel tubli poiss, aga igavene käristi! Purt siis lisis, et: ja-jah, raske on asjamees olla, kui pole veel aastaid ega teeneid, egas kurused ja eksamid üksi aita. Nüüd meenus Purdile, et ta tuli ju siit Konks-Etsi otsima. Ta küsiski Konksu järele.

«Konks neh,» lõi Kärbis endale meenutades laubale, «tema peaks ammu tagasi olema. Meil oli siin tilgake joodavat, aga sellest ei jätkunud, siis Ets kippus uut otsima.»

«Sina, vemmal,» ütles Purt etteheitvalt, «jootsid selle kanapea purju ja saatsid veel pimedasse hulkuma. Aga kes teeb töö?»

«Ise jõi! Ise läks!» ühmas Kärbis.

«Ja endalgi sul parajad tuurid peal,» lausus Purt tõredalt.

Kärbis muigutas pahuralt suud ja hakkas ägetsema:

«Või tuurid peall Mina, vennas, kannatan palju. Ära sa, vana, minu pärast muretse. Teen oma töö ja teen ka Konksu oma. Mis seal teha oligi? Tulen kohe, ära hädalda!»

Kärbis rebis varnast jopi, hakkas seda selga tõmbama. Siis helises telefon.

«Kärbis ise. Ah kaubarong tuleb? Tubli, võtame vastu. Kas Purt on siin? On.»

Kärbis ulatas toru Purdile. See kuulatas ja ladus mitu «saan aru» ritta.

«Noh, mis sa kostad?» vaatas Purt Kärbisele nõutult näkku. «Rong sõidab kohe sisse, aga Konks on kadunud.»

«Ära hädalda, sõber,» ütles Kärbis reipalt, hõlmu kinni nõõpides. «Keetsin supi ja ise ka süön. Tulen appi, ega see ole esimene kord nende haakide ja siduritega jännata.»

Läksid putkast välja. Mõlemal olid laternad käes. Eemalt ehk nähti, et oli kaks inimkogu, aga vaevalt pimeduses ning sajus tunti, kes oli kes.

Kaks meest kõrvuti rööpmete vahel. Vaiksehäälnelne lubas minna rongile vastu, jäägu teine maha, oodaku rongi edasiminekut. Teine, lärma-kam, vastas midagi ja jäi pöörme juurde.

Rong tuli aeglaselt ähkides, peatus. Jaama ees askeldas inimesi. Oli näha punamütsilist meest, see vehkis kätega, kiirustas teisi. Vagunite lahtihaakimise kolksatused. Vile. Vedur hakkas ägedalt hingeldama, puhus tagedalt auru, liikus. Vagunite rivi venis edasi, punane lõpulatern kauges, vähenes, kadus.

Siis ilmus manöövrivedur vaikse pahinaga. Vilesignaaliid, laternaviiped. Saabunud vaguneid lahutati, rebiti laiali, veeti pöörmest mööda ja tõugati haruteele. Uuesti tirises vile.

«Kas sa ikka näed numbreid, mis ma paberile kirjutasin?» hüüdis Purt.

«Ega ma pime ole!» uhkustas Kärbis.

«Vaata hoolega, ää sassi ajal!»

«Vend, ära värise!»

Purt pöördus jaama ette. Kärbis askeldas taga-pool.

Müts kuklas, nägu higine, uuris Kärbis vagu-nite numbreid. Ta tundis, et nüüd väljas käis pea ringi. Kuidas nii? Sees oli ju päris selge olemine.

Üle vaguniukse oli suur kiri. Kärbis tõstis laterna, luges. Klaas! Teadagi, kaevanduselinna uute majade jaoks. Siin on vaguneid tellistega, platvorme lubjaga, propsidega, laudadega. Aina ehituste tarvis. Sinna, kus elas temagi. Aga nüüd on ta siin, on tähtis mees, juhib ronge õigesse kanti.

Kuid see nooruke tegelane, Taimre, käratas talle, et ärgu ajagu vaenulist juttu. Tohoh, kas rääkida ei tohi! Ja juua! See raha, mida ta joob, on saadud oma maja eest. Sai parajasti uude paika kolida ja jäi raha veel ülegi. Või tema joob! Joob neh ja teeb ka tööd! Tema, Jaan Kärbis, jaksab ja oskab tööd teha ja oskab juua! Nihuke isekas asja-mees — see Taimre ikka! Aina kärgib ja käratseb, kuid Anne — tema tütre — vedas agitaatoriks, et tüdrukut oma kampa saada ja tal aru segi ajada . . .

Lähenes vedur. Kärbis jättis omaette kirumise, haakis vaguni kinni, hüppas veduritrepile ja vilistas.

Jaamakorraldaja tuli jaamast, võngutas hoop-
kaupa laternat. Ta oli ärritatud.

Kõik läks ja läheb viltu, päris viltu! Tapal, Rakveres ja kaevandustes veeti alt, ei antud tühje vaguneid ja platvorme. Pühapäev, polevat inimesi laadimas. Mis sellest, et pühapäev. On ometi korraldus, et vagunid tuleb kohe tühjendada, olgu päev või öö, ka pühapäeviti. Ja nüüd siinsamas, kus täna tema vastutab. Siingi on märgata korralagedust.

Aadu Taimre oli vihane, lükkas pöörmeputka ukse kõva hooga lahti.

Kärbis lebas ristseliti pingil, jopp kägaras pea all.

«Magatel!» hüüatas Taimre.

«Ei maga, pikutan,» vastas Kärbis rahuliku muigega.

«Magasite, veerand tundi tagasi ei vastanud telefoni väljakutsele.»

«Olin väljas, pöörmelamp oli korrast ära, parandasin seda.»

Taimre tuli keset ruumi. Kärbis venitas enda istukile.

«Olete purjus!» leidis Taimre.

«Ei ole.»

«Lehkate viinast.»

«Või . . . lehkan!»

Taimre ei vastanud.

«Ülepea,» nõudis Kärbis, «lubage küsida, mis lahti on? Rongid sõitsid läbi, manööverdused on tehtud. Ju ma siis sain pöörmega hakkama. Muu ei puutu teisse.»

«Puutub. Joote töö ajal, see on keelatud.»

«Töö ajal, ohoh! Tehke kindlaks! Ehk pühitsesin eile hoopis ristiisa sünnipäeva.»

Kärbis hakkas kähinal naerma.

«Vait!» paugatas Taimre.

«Ennäe poisikest!» mõnitas Kärbis. «Tütrega lööb serva, aga isale karjub näkku.»

Taimre tundis, et süda peksab ägedalt ja käed hakkavad värisema. Ta hingas paar korda sügavalt, pingutas end, et rahuneda.

«Minge koju,» ütles siis vaikselt. «Te pole ju võimeline . . .» Jättis lause pooleli ja lisas: «Ma luban teil koju minna.»

Taimre pöördus ja väljus. Kui ta oli juba eemal, tuli Kärbis uksele.

«Või mina pole võimeline!» hüüdis ta kätega veheldes.

Aadu Taimre läks sajus, vaatas käekella. Uue rongi tulekuni oli aega. Ta sammus jaamahoonest vastassuunas.

Piklik maja, raudteetöölise ühiselamu. Aadu avas välisukse, läks valgustatud koridoris kolmanda ukseni. Koputas, kuulatas, koputas uuesti, endisest kõvemini.

«Kes seal on?» küsiti seest.

«Taimre.»

«Mis on?»

«Asi puutub teie isasse.»

Uks läks praokile. Ukseavast paistis tüdruku pea, silmis unerähm ehmatusega segi.

«Isa on purjus. Pole muud teha, tulge asemele. Teie vahetuseni on veel üle viie tunni, aga pole muud väljapääsu.»

«Või jälle purjus. Olgu, tulen.»

Tüdruk naeratas. Aadu püüdis naeratusega vastata, aga see tuli tal kohmakas.

«Vabandage, et tülitasin.»

«Palun. Panen riidesse ja tulen kohe.»

Uks sulgus. Aadu Taimre sammus jälle lumesajus ja esmakordselt täna öösi mõtles ta muust kui tööst. Ta mõtles Anne Kärbisest. Mis see joomar ütleski? Et tema lööb Annega serva. Ja ta ei vaielnud sõnagagi vastu, nüüd jäi vanal mulje, et lugu on tõesti selline. Aga tegelikult . . . Nojah, ollakse koos laulukooris ja agitkollektiivis, seal paratamatult satutakse pisut — kuidas nüüd öelda — erajuttu ajama. Kindla olekuga tüdruk, ütleb, mis mõtleb, ja võtab asju selge peaga. Aga säärane mahe naeratus tal ja sütitav sära silmis, et töögi asjus ei saa päris ametlik olla ja temaga valjul toonil rääkida. Kuid isa tal seesugune viinapump, distsipliinirikkuja!

Vagunirodu servas, allatuult, seisis rongikoostaja Purt varjus.

«Kas kaevandusrongid jutis?» küsis Taimre vanamehelt.

«Jutis,» vastas Purt. «Tugilast tuli põlevkivi ära, lühike jupp. Läks kaubavagunitega tagasi. Kuulake, Ahukse poolt kuuldub pahinat. Eks näe, palju nad sealt põlevkivi saadavad.»

«Teadagi, et vähe,» vastas Taimre. «Ainult kaheksateist. Pole ju tühje.»

Taimre seisatus hetke, mõtles kiruda Tapat ja teisi, aga jättis kirumata. Ütles ainult, et koerailm.

«Koerailm tõesti,» ümises Purt. Temagi mõtles veel midagi öelda, kohendas vaid harjunud liigutusega oma märgi vurre.

Taimre liikus jaamahoone poole.

Vanal Purdil oli hea meel, et Taimre ei küsinud Konks-Etsi. Sest Etsiga oli tõepoolest kuri lugu. Juba paar tundi ära. Egas viina järel nii kaua

käida. Kas saadakse või ei saada, ikka peaks olema tagasi.

Purt läks üksinda Ahukse põlevkivirongile vastu.

4

Anne, hakkaja tüdruk, oli peagi väljas. Tuli, heitis pilgu üle putka läve ja hüüdis isale tumedate silmade ägedalt välkudes:

«Mine koju — magama! Tulid tööle, siis ole ka tööinimese moodi.»

Vana Kärbis vaatas päranisilmi ukse poole ja nõudis pahuralt:

«Mis tööinimese moodi?»

«Jälle oled purjus, noh.»

«Mis purjus! Käin ma kápuli või . . .?»

«See veel puudub!»

«Ennist natuke võeti . . . kõha ja nohu vastu . . . pea juba üsna lahtunud . . .»

«Ära joruta! Mine aga magama!»

«Või magama! Et sul oleks hea siin pois- tega . . .»

«Jätal Pole mul ühtki poissi. Sina aga — mine!»

Vana Kärbis tahtis vastata midagi teravat, aga samas lõtvusid nii mõte kui ka keel ja ta lõi loiult käega.

Tüdruk võttis laterna ja lahkus. Läks pikil sammel, juuste ja palituhõlmade lehvides. Sisenes jaamahoonesse, astus ametiruumi.

«Ilmusin,» sõnas ta telefoni juures vântava Taimre poole.

«Kas isa läks ära?» jättis Taimre vântamise pooleli.

«Läheb.»

«Kas te väljas Purti ei näinud?»

«Ei.»

«Ma ei tea, mis sodi nad selle Konksuga teevad. Praegu helistati Ahuksest ja vannuti. Neil on telegramm, et kella 23 kaubarongiga tuleb klaasi ja tementi. Aga pole kumbagi. Hoopis vagunid, mis neile ei kuulu.»

«Vist Tugilaga segi aetud.»

«Ehk jäeti rongi külge, kihutavad Narva või teab kuhu.»

Telefon helises. Taimre haaras toru.

«Ah Purt? Mis lahti? Ah Tallinna põlevkivirong valmis? Viimaks ometi!» Ta vaatas kella. «Ma ei saa aru, mis te seal koperdate. Tervelt 45 minutit jätate rongi hiljaks. Hüva, tulen, saadame kohe välja.»

Kui Taimre väljus, oli ka Anne minekul.

Noormees müksas kogemata tüdrukut ja läks kohe näost punaseks, ning tal oli hea meel, et väljas oli pime.

Anne muigas endamisi. Ta oli ennegi märganud, et noor jaamakorraldaja satub tema juuresolekul pisut nagu segadusse. Heameelega julgustaks teda kuidagi . . .

Viimaks oli sadu lakanud. Pikk põlevkivirong väljus. Juba tossutas vedur võsanurga taga. Lõpuplatvormid, möödusid esimesest pöörmeputkast.

Siis paistis, et viimaste platvormide kohal jookseb keegi tõlbat-tõlbat. Sai kätega haarata, vinnas enda trepile.

«Hei, kukkus!» hüüti pimedusest. Hüüdja oli Purt. Ta oli lähemal ja märkas esimesena, et ronija kukkus trepilt.

Purt hakkas hingeldades jooksuma. Peagi said Anne ja Taimre ta kätte.

«Üsna mütsatas, kui kukkus,» rääkis Purt jooksul. «Teab, kas sai vopsu. Näe, vajus ja mitte ei liigutagi.»

Kui nad lähemale jõudsid, kuulsid nad kõigepealt oigamist. Siis nägid, et inimene oli kägaras, pea jalgade vahel.

«Et kuidas . . . kas oled terve või?» päris Purt lõõtsutades.

«Ee-ei tea . . .» venitas konutaja. See oli Anne isa, pöormeseadja Kärbis.

«Katsu, kas käed-jalad annavad liikuma,» ütles Anne.

Taimre seisis teistest sammu tagapool ja ei lausunud sõnagi. Lihtsalt ei osanud midagi öelda. Oleks pigemini sajatanud meest, et paarikümnet sammu ei saa käidud, vaid hüppab trepi külge, pealegi joobnuna. Aga sajatada õnnetuse puhul, kui ei teagi, kas luud-kondid on terved, ja kuna Annegi on juures. Ei, ta ei ütle midagi, vähemalt esialgu.

«Vist pole midagi katki,» rääkis Kärbis ennast kobades. «Kukkusin pehmele kohale, natuke põrutas, veidi valutab ja kange nagu . . . aga muidu . . . pole viga.»

«Mis sa sinna ronisid!» hurjutas Purt. «Vaata, oleksid saanud nihukese matsu, et . . . või oleks rebinud sind rataste alla.»

«Miks?» kordas Kärbis, istudes kraaviservale. Konutas veidi aega ja vastas siis hoobeldes: «Milleks jala käia, kui rong läheb ukse alt läbi!» Äigas käelabaga üle lauba ja jätkas tõsiselt: «Olin muidugi kuraasi täis ja . . . Aga kui käed lahti rebe-

nesid, siis käis nagu välk kerest läbi . . . et elu või surm . . .»

«Mis elu või surm!» osatas Purt. «Ise purjus, ei sihukesel ole elust või surmast.»

«Purjus . . .» ümises Kärbis. «Natuke ikka uimane olin, aga . . . nii kui lendasin, nii võttis kohe pea klaariks ja aru selgeks. Eks ehmatas, sinder, ära.»

Kärbis ajas enda püsti, esimesed sammud pani areldi, siis astus päris julgesti.

Liiguti. Kõik imestasid endamisi, et näis algul kohutava õnnetusena, aga ei olnud õieti midagi katki.

Nüüd oli Taimre saanud tagasi oma ametliku hoiaku.

«Kuulge, Purt,» rääkis ta valjusti, kiirustades. «mis puder ja kapsad teil täna öösi õige ongil Koostate rongid nii, et maailm on kisa-kära täis. Ahukse kauba saadate Tugilasse, ja mõni kohalik vagun on ehk otsaga Leningradis. Lausa totrus, ütlen ma. Ise vana, aastates inimene, aga pea nagu kõlkaid ja saepuru täis.»

Taimre vaikis, sõnadest tuli puudus.

Kuid Purt, tavaliselt Taimre vastu aupaklik ja kuulekas, sai öises pimeduses julgust. Nüüd hakkas ta vastu.

«Kuule, noormees, ära minu aastaid ja pead puuduta ja . . . üleüldse, sa armastad kärkida ja sõimelda ja arvad, et siis oled õige ülemus. Õpi inimese moodi rääkima!»

Kõik vaikisid. Imestuti. Keegi polnud veel Taimret sinatanud peale jaamaülema Otsa enese. Ja nüüd äkki vana Purt!

«Mul on ju õigus,» ütles Taimre vaikselt ning tusaselt. «Keetsite supi, mida keegi ei söö.»

«Ma olen ammu märganud,» jätkas Purt oma juttu, «et sa ei oskagi nagu inimene olla ja rääkida, paugud siia ja sinna, telefoni ja mujale. Ise haritud poiss, komnoor. Aga jaamaülem Ots on ka komnoor ja aktivist ja valimiskomisjoni liige veel pealekauba. Vaata teda: lahke, sõbralik, kui tarvis, noomib seltsimehelikult, aga ei kärgi. Kuid sina, kas tähtis amet hakkab pähe või . . .?»

«Kurat!» ägestus Taimre äkki uuesti. «Me räägime praegu sellest lollist segadusest, mitte millestki muust.»

«Noormees, noormees!» hõikas nüüd Kärbis vahele. «Mina tegin segaduse ja mina vastutan.»

«Sina!» hüüdis Anne.

«Sina!» hüüdis ka Taimre ja märkas kohe, et oli öelnud tüdruku järgi valesti. Ta parandas: «Või teiel!»

Taimre punastas oma eksituse pärast, aga vaevalt seda punastamist tuhmi valguse tõttu märgati.

«Mis siin ikka,» ütles Kärbis eksituse kohta, «ülepea, mis siin saksa mängida, kui me kõik omavahel ja jaamaülemagagi oleme sina peal, ainult et sina, Taimre, oled enda ümber nagu müüri ehitanud.» Ta vaikis mõne hetke. Teisedki olid vait. Siis ta jätkas: «Ah et see segadus vagunitega. Pakkusin enda Konksu asemele ja ajasingi vagunid segi. Ei mäleta, kuidas, vintis pea asi. Ülepea, mina olen süüdi. Lastagu lahti või võetagu palgast maha, ükskõik.»

Kõik neli sammusid kobaras. Nõrk tuul puhus nägusid.

«See oli halvasti,» rääkis siis Purt, «et lasksid Etsi uue pudeli järele. Teab, mis temagagi juhtus.»

«Norskab mõnes kraavisopis,» arvas Kärbis. «Soe öö, pole tal häda.»

«Sul õigus pealegil!» noomis Purt. «Vaevalt pääsesid rataste alt, aga ikka ei saa aru, et . . .»

«Saan aru!» hüüdis Kärbis ja nagu kartes, et teised ei usu, kinnitas: «Ausõna, saan aru . . .» Mõtles pisut ja ütles: «Palun arvesse võtta, et olen nüüd kaine . . . päris kaine . . . ja lähen kontorisse, klaarin ise telefoni kaudu selle vagunisegaduse ära.»

Ta võttis kärmeid samme ja ruttas teistest ette.

5

Kellaaeg oli niikaugel, et öövahetusel tuli töö päevasele üle anda.

Anne jõudis üsna jooksupalu putkasse.

«Noh, vana,» ütles ta isale, «mine puhkama, algab minu pärisvahetus.»

Kui vana Kärbis ei vastanud, hakates kuu- lekalt joppi selga ajama, jätkas Anne rutakalt:

«Taimre jälle kärkis telefoni. Nimelt helistati, et varsti tuleb Tapa poolt rongi sabas meie jaama neli kaubavagunit. Ehitustrustile. Taimre siis kohe trustile, et olgu mehed jalamaid neid vagu- neid tühjendamas. Paukus nagu ikka.»

«Pole viga, ehk telefoni veel kärgib, aga ini- mesele otse näkku, ei ta seda enam . . .» arvas vana Kärbis. «Noh, ja trust?»

«Ainult kolm-neli meest, rohkem ei saa kätte. Muidugi, pühapäev, rahvas lennus. Aga vagunid on tarvis kahe tunni jooksul tühjendada.»

Kärbis — nimelt isa — sügas lõuga ja tegi siis peaga järsu nõksaku — tuli niisugune mõnus ja imelik mõte, einoh, mehine mõte. Ja ta väljus sõnatult.

Kärbis läks jaamahoonesse. Sisenes ametiruumi. Vaatas uurivalt ringi. Aadu Taimre vestles päevase jaamakorraldajaga. Purt nõjatus vastu aknapiita. Teine pöõrmemees Reinsoo kohmitses midagi ahju juures. Vedurijuht Varma tuli parajasti uksest.

«Mehed!» algas Kärbis aeglaselt. «Oli nagu kuulda, et varsti tuleb kaubarong. Kas on tõsi?»

«Tõsi,» vastas Taimre. «Kell 8.15.»

«Ja meie, öövahetuse rahvas,» jätkas Kärbis valjusti, «oleme tööst vabad ja . . . mul tuli praegu mõte, et mis see meile ikka maksab, kui aitaksime trusti inimestel vagunid tühjaks tõsta. Kuidas arvate?»

«Ei tea, nagu öö otsa rahmeldanud, väsinud,» venitas vedurijuht Varma.

«Seltsimees Taimre, mis sina ütled?» pöördus Kärbis Taimre poole.

«Igaühel vaba aeg,» vastas Taimre, «ega mina käskida saa.»

«Aga ise? Kaasa tuled?» küsis Kärbis ja vaatas pinevalt noormehele otsa.

«Ise . . . tulen.»

Siis ühmas Purt, et võib temagi. Taimre ütles veel, et: üks osa sellest materjalist, mis igapäev tuleb, läheb varsti meie eneste, jaamatöölise uute, suurte elumajade ehitamiseks. Kärbis lisas kohe juurde, et: õige jutt, ja kaua me seal madalas hädaelamus konutame, nagu silgud pütis. Pärast sellist kõnelust olid teisedki valmis sekka lööma.

Kaubarong saabus. See oli päevavahetuse esimene rong. Aga täna oli veel öövahetuski kohal, välja arvatud Konks-Ets.

Kärbis ja Taimre sattusid väljas kõrvuti seisma.

«Mina ei tulnud sellisele heale mõttele,» lau-

sus Taimre. «Alati kirume, et vagunid seisavad tühjendamata. Hüva, aitame ise tühjendada.»

«Mul oli kogu aeg sant tunne . . . selle öise pahanduse pärast ikka,» kõneles Kärbis. «Aga nüüd . . . sain ehk natuke . . . heaks käänata ja . . .»

«Ja mul oli enne mõte,» rääkis Taimre aeglaselt, sõnu otsides, «et teen jaamaülemale ettepaneku, avaldagu teile . . . sulle noomitus. Aga on vist õigem, kui ma sellist ettepanekut ei tee.» Tal oli veelgi midagi südamel. Vaikis, mõtiskles, siis rääkis: «Varem arvasin, et oled ehk . . . vastane, et pead viha oma maja pärast. Nüüd ma enam nii ei arva.»

«Mis nüüd vastanel!» ütles Kärbis naerdes. «Alguses, kui see väljakolimise sekeldus hakkas, võttis küll meelega kibedaks. Pikkamööda andis siiski järele. Arutasime tütreaga, et mis seal ikka ja küll elu läheb teisitigi. Mõnikord aga, näe, kukkus mingi vimm uuesti hinge närima.»

«Eks igal inimesel ole mitmesuguseid meeleolusid,» lausus Taimre leplikult.

«Ja lolle tujusid,» jätkas Kärbis. «Ega inimene tohi ennast tujudest juhtida lasta. Mina aga laskisin. Eks ma muidugi torisesin, näitasin vihast nägu ja viskasin viina. Mingi vimm neh. Punnisin küll vastu, mõtlesin endamisi: ei see obadus meest uppi löö!»

«Muidugi mittel!» kiitis Taimre reipalt. «Trust ehitab uued majad ja . . .» Ta sirutas käe ja lisas vaiksemalt: «Lepime ära!»

«Noh, lepime!» muheles Kärbis noormehe kätt surudes. «Või mis siin õieti ongi leppida!»

Kohal olid kaks vagunit ja kaks platvormi. Jõudsid päralt trusti mehed, vagun ja platvorm jäid

nende tühjendada. Aga vagun tellistega ja platvorm plankudega — need võttis jaamarahvas oma hooleks. Ja nii on hea, vagunid on ruttu tühjad ja võivad minna kaevandusse laadimisele.

Hommikus hämaruses läks töö kiire tuhinaga. Osa inimesi tõstis planke hunnikusse. Teised andsid telliseid käest kätte, üks, lõpulüli, aga ladus need riita. See laduja oli Aadu Taimre.

Anne Kärbiski astus ligi. Oli rongide vaheaeg, pöörme juures polnud tal midagi teha.

Anne tuli sinna, kus loobiti rida mööda telliseid.

«Kuule, sul riit kisub viltul!» hüüdis Anne Kärbis Aadu Taimrele.

Aadu vaatas Annele otsa. Anne naeratas ja noogutas. Praegu oli ta esmakordselt sinatanud Aadut. Varem ei olnud sobivat juhust leidnud.

«Kui viltu, siis lao ise!» hüüdis noormees vastu. Nägu oli tal naerune. Nüüd oli temagi öelnud Annele oma esimese sina. Nagu muuseas, tööhoos. Ja miks siis mitte Annegagi sinatada, kui juba kogu jaamarahvaga . . .

Anne hakkas ise telliseid laduma. Aadu hüppas vagunisse, sest esimesed kiviread oli välja tõstetud, nüüd oli vaja juba kaugemalt küünitada.

Käed käisid, aga ega juttki paigal seisnud. Taimre kutsus inimesi õhtul agitpunkti, seal on tutvumine saadikukandidaadiga kohalikku nõukogusse. Kärbis — ikka isa — lisas planku upitades, et vaja tõesti minna kuulama — see päris tubli mees, põline kaevur. Purt osatas planguplatvormilt alla, et: tohoh, va Kärbis hakanud agitatoriks. Taimre aga lisas kõrvalt: muidugi agitaator ja üldse . . . Taimre tahtis öelda: näitab teistele õiget eeskuju . . . kuid kohkus samas ja jättis lause

pooleli; sest pole siiski õige vana Kärbist lausa kiita, kuna tema õised pahandused on alles värskest meeles. Ja oli näha, et Kärbis isegi muutus kohmetuks. Aga siis ta, vana Kärbis, ütles asjalikult: eks lähe neid agitaatoreid tõepoolest tarvis. Küllap see tunnustus käis päris-agitaatorite kohta.

Anne ja Aadu pilgud kohtusid nagu juhuslikult. Nad lugesid teineteise näost: hea, et vana Kärbis on hakanud agitaatoreist nii hästi arvama, sest eks nemad mõlemad ole agitaatorid.

Siis otsekui kogemata sattus jaamaülem Kaarel Ots töökohale. Tema lai nägu oli nagu harilikult muhelust täis. Hakkas otsemaid kampa. Ja rääkis, et leidnud Konks-Etsi ühiselamu puukuuri lävelt magamast. Raputanud teda, aga mees käänanud teise külje.

«Purt,» hõikas Taimre vanamehe poole, «mis sa arvad, kas talle noomitusest aitab?»

«Aitab,» pomises Purt. «Kui välja magab, saab minult selle pärisauna.»

Jaamaülem oli pannud midagi tähele. Veidi aja pärast, kui vagun hakkas tühjenema ja sinna sissepoole oli abijõudu vaja, hüppas Ots vagunisse.

«Oled rahvaga sina peal?» küsis Ots Taimrelt sosinal.

«Tänasest ööst,» noogutas Taimre.

«Nii on hea,» ütles jaamaülem erilise rõõmsa ilmega. «Nii klapib töö paremini.»

Aadu Taimre naeratas endamisi. Tal oli hea meel, et tema oli päris lihtsalt, pooleldi tülitsedes võetud ja tunnustatud siinses kollektiivis omanimeseks.

Planguvirnad ja telliseriidad raudtee ääres aina kerkisid. Ning hommik üha valgenes.

Hea hommik

1

Akna taga kõrge pöökpuu otsas hakkas laulma mingi tundmatu öölind — ja Rein Laas ärkas. Ta käänas harjumuslikult teist külge, kuid tajus, et on täiesti virge, ja tõusis istuli.

Õhk toas tundus umbsena, kuigi aken oli avatud ja ainult õhukese eesriidega kaetud. Toanaaber professor Mihhail Kozin magas rahulikult, hingates aastates inimese kombel aeglaselt ning raskelt. Lind akna taga jätkas kimedat siristamist.

«Noormees, ära maga oma elu mahal!» naljatas Rein endamisi, riietus käratult, võttis toanurgast oma tammekepi ja väljus.

Ta peatus maja ees ja hingas ahnelt. Väline õhk ergutas.

Ilmse rahuloluga mõtles ta, et tema üksi on ärkvel: magavad kõik puhkajad, magab puhkekodu direktor, uinub söökla perenaine ja — ta vaatas käekella, see näitas viiendat tundi — köögitöölised ei näe veel undki hommikukohvi keetmisest.

Öö oli selge. Kõrgena võlvuvas taevas sirasid heledad tähed. Peahoone künnisel põles elektrituli ja eemal, sihvakate paplite vahel kumasid tuled postide otsas. Üle kiviaia paistsid lamedad mäeharjad nagu lamavate hiigelelukate turjad.

Mida ette võtta? Kas istuda pargipingil või minna ja jalutada maanteel?

Rein sammus aeglaselt mööda kivisõmeraga sil-
lutatud rada ja äkki meenus talle professor Kozini
eile õhtul öeldud lause: «Õpite kolhoosi tund-
ma . . .» Professor Kozin, kuuekümnene hallpea,
on suur spetsialist, üle poole oma elust on ta tegel-
nud tähtsa probleemiga, südametegevuse uurimi-
sega. Poolteise nädala jooksul, mis Rein on elanud
puhkekodus temaga ühes toas, on nad vestelnud
paljust. Ning Rein, kes pärast ülikooli lõpetamist
on veetnud paar aastat polikliiniku ahtas kabinetis,
on hakanud vestluste ajal oma elu ja töö üle järele
mõtleva ja on muutunud rahutuks ning rahulole-
matuks. Ikka ja jälle satub ta kahklevale mõttekäi-
gule: kas ei ole tema, polikliiniku haavaarsti töö
ainult tühine päevast päeva nokitsemine? Samas ta
aimab, et talle vaieldaks vastu: miks siis tühine ja
kas on üldse vähetähtsaid töid! Kuid Rein peab sel-
list vastuväidet ebaoluliseks ja kinnitab väärikalt:
võetagu ometi arvesse, et tema hing on hakanud
lõikussaali keeruka ning rahutu töö järele igat-
sema.

Mõte põikas selle juurde, kuidas professor rää-
gib uuest ja selle tundmaõppimisest. Küll see hea-
tahtlik vanamees mõistab irriteerida! Nagu mõni
päev tagasi ühisel jalutuskäigul.

«Kas teid, Rein Juhanovitš, ei meelita mäehar-
jad silmapiiril? Vaadake sinna!» Ja auväärne pro-
fessor näitab nimetissõrmega ettepoole ja tema
rohekad silmad ning kogu peenekortsuline nägu
muigavad kelmilt. Ta osutab kõrget mäge, mille
jalamini on tunni tee, jalamilt tippu tõusmiseks
kuluks aga teine tund. «Kas te ei taha sinna ronida
ja hingata sealset õhku, nimelt sealset? Ma nime-
tasin selle sakilise tipu Kukeharjaks. Miks, seda
otsustage ise.»

Tõsi, lai sakiline mäetipp meenutab suurt kukeharja ja seda muljet süvendavad mäeveerul süglselt punetavad puud ning põõsad.

Professor jutustab, et ta on roninud sinna mäkke paar korda ja läheb sinna veel, kindlasti läheb. «Oleksin ennast-täis kõlupea,» ütleb ta, «kui arvaksin, et mul pole seal enam midagi näha.»

«Te uurite kõike, pinnast, kivimeid, taimi, nagu oleksite tõeliselt geoloog või botaanik,» imestab Rein.

«Olen ainult inimene,» naeratab professor. «Inimene, keda huvitab uus. Ja uus on minu jaoks kõik, mida ma pole näinud või tundma õppinud.»

Praegu, öösi hämaras pargis uidates leidis Rein kindla seose professori selle arutluse ja eileõhtuse ettepaneku vahel.

«See, et te niimoodi satute brigadiri ravima, kas see pole tore juhus? Arvatavasti on käevigastus tühine. Kuid te näete siinset kolhoosi lähemalt, õpite tundma tubakakasvatamist.»

Jällegi: õpite tundma! Kuid kas üks inimene saab ja suudab kõike tundma õppida? . . . Rein asetasküsimuse ja jättis selle üsna meelega juurdlemata ning vastamata. Nagu tahaks sellega vana professorit trotsida: temal, kahekümne üheksasel täismehel, on veel küllalt aega ja aastaid igasuguste küsimuste ja nähtuste uurimiseks.

Kui Rein oli läbinud puhkekodu maa-ala, leidis ta, et hea oleks jalutada asfalttänaval, ja väljus jalgväravast. Lai ning sile tee viis kolhoosiküla poole. Elektrilaternate valgel hahetasid eemalt piklike ühekorruseliste elamute read.

Ta mõtles eileõhtusele juhtumile. Tõsi, selles pole midagi imelikku, et tema, Tallinna polikliiniku arst Rein Laas, sattus ravima Krimmi kagu-

ranniku kolhoosi brigadiri. Brigadir kukkus tellin-
gult ja väänas käe. Kolhoosi kontorist helistati
kohalikule arstile, seda polnud kodus. Siis helistati
meedikute puhkekodusse. Selge, ükski arst ega
õde — ja neid on siin puhkamas ligi paarsada —
ei keelduks esmaabi andmast. Aga raamatupidaja,
kes võttis telefonikõne vastu, leidis pingilt vestle-
mast Reinu ning professor Kozini ja pöördus nende
poole. Siis Kozin ütleski: «Hüva, meie Rein Juha-
novitšiga võtame selle oma mureks. Eks ole?» Ent
päris kohe pidi algama professori loeng puhkajaile,
ja nõnda juhtuski, et Rein läks brigadiri kätt vaatama.
Rein pani väänatud randmeliigese hõlpsasti
paika ja tegi kompressi ning sideme. Sergei Rah-
matov — endine partisan, praegu aga eesrindlik
tubakakasvataja — oli tugev mees, ei hoolinud
sellest, et käsi lõhkus valutada, vaid püüdis nalja-
tusega kogu tülitamist vabandada. Hiisõhtul ei
jäänud professor enne rahule, kui oli saanud Rei-
nult täpse informatsiooni brigadiri olukorra kohta.
«Hommiikul tulen teile assistendiks,» ütles profes-
sor ja lisas naljatoonil põhjenduse: «Eks minagi
taha tubakakasvataja ja tubakakasvatamisega tut-
vuda.» Rein noogutas lahkelt, mõtles aga pisut
üleolevalt: tulgu, kuigi saan üksindagi hak-
kama . . .

Heal asfalttänaval oli ladus käia ja Rein oli
jõudnud kolhoosiasulasse. Kui õige vaadata, kas
Rahmatov on ärkvel? Kui ta ei maga, siis võib
kompressi uuendada.

Siin oligi tubakabrigadiri eluase. Teivastara
ääres losutasid oma aja ära elanud päevalillevar-
red, lillepeenral aga hoidsid mitmevärvilised jor-
jenid elurõõmsalt päid püsti. Valgeks lubjatud
maja pikal lahtisel rõdul, mis paiknes vastu päi-

kesetõusu, eks seal lebanudki brigadir ise. Ta oli selili voodis, lahases käsi rinnal — magas. See on hea, et ta saab magada.

Jalutada edasi, mida's muud! Rein võngutas enesekindlalt keppi ja käändus jalgrajale, mis libises madalasse mäekurusse. Ta peatus ja vaatas ringi. Tulekuma jäi selja taha, ees aga laius tihe pimedus. Ta liikus aeglaselt edasi, ettevaatlikult samme astudes. Ta oli päeval siin küllalt hulkunud ja tundis hästi ümbrust. Nüüd pöördub rada ja hakkab minema rööbiti külatänavaga. Vasakul on järsak ja selle all kulgeb lai ning lausik rand, paremal aga kerkib mäeküngas, siis lebab orus küla ja edasi kõrguvad ridamisi küüarakad mäed. Kuula! Meri loksutab uniselt laineid. Kui aga möllab tormituul, siis tõstab see mere kõrgele ja paiskab vihaselt murdlaineid vastu järsakut.

Üksinda lõunamaises öös! Selles mõttes oli erutavat ja see erutav sai tajutavaks kõigi meeltega.

Rein kõndis edasi, kompides nõtke kepiga teed. Taevas helendas musttuhat tähte, kuid rada oli vaevalt nähtav. Rein aga liikus kindlalt, nagu käiks oma koduõues.

Kas ei vilkunud ees midagi? Rein peatus. Ei, ta vist eksis.

Kuid siis suunati Reinule taskulambi ere valgusekahl. Talle lähenesid kaks sõdurit, automaadid õlal. Rein mõistis kohe, et ta oli vastamisi sattunud piirivalve patrulliga. Vaat sulle nüüd üksindust!

«Kes te olete?» küsis üks sõdureist järsult.

«Kes ma olen?» kordas Rein imestunult ja püüdis vastata ükskõikse ning pisut üleoleva tooniga: «Arst. Puhkaja.»

«Kas teil dokumente on?»

Rein kobas taskuis ja ulatas küsijale passi.

Üks sõdur jälgis Reinu, teine lehitses ning uuris passi.

Siis ütles passi-uuriija muigenäol:

«Imelik, tulite ühe mere äärest teise äärde puhkama.»

«See ei ole võimatu,» lausus sõdur, kes pidas Reinu silmas, oma kaaslasele.

Kuid see vaatas Reinu endiselt muiates, nagu püüdes mõista anda, et kõik hädavaled, mida ta praegu mõttes otsib, on määratud väljanaermisele.

Teine sõdur küsis Reinult karm-asjalikult:

«Kas te teate, et liigute piirivööndis ja ebatavalisel ajal?»

«Ei tea,» vastas Rein trotslikult. Ta mõistis kohe, et selline vasturaiumine ei veena kedagi. Kuid teda vihastas piirivalvurite — tema arvates — vulgaarne käitumine. Teda, arsti, nõukogude arsti koheldakse nagu üle piiri pugunud vaenlast. Tal on ju dokument, pass, õige fotoga ja kohaliku miilitsa pitsati ning allkirjaga, mille ehtsust need poisid, kuigi lihtsad piirivalvurid, peaksid hästi tundma.

«Teil peaks olema teada, et siin on piir ja praegu on öö,» lausus üks sõdur ja teine lisas: «Me oleme piirivalvurid. Teil tuleb meiega kaasa tulla.»

Polnud mõtet vaielda. Rein läks sõduritega kaasa.

Idas oli taevaserv lõõnud nõrgalt roosatama, kuid taevalagi oli endiselt tume ning tähtedest tulvil.

Ja kui Rein tõstis pilgu mäetipu poole, mille professor Kozin oli nimetanud Kukeharjaks, märkas ta üllatunult, et sakiline tipp, mis oli altpoolt

sinkjas-must, värvus ülalt koidiku vastuhelgi tõttu erepunaseks ja meenutas tõelist kukeharja.

Selle ootamatu avastuse puhul hakkas Rein vilistama ja teda saatvad piirivalvurid vaatasid arusaamatult teineteisele otsa.

2

Major, kelle juurde Rein juhatati, oli esimese mulje järgi range mees. Tal olid pilukil silmad ja kitsas nägu, Reinust oli ta peajagu pikem ja näis pisut vanemana. Ta pakkus Reinule laual olevast karbist paberossi. Rein raputas sõnatult pead. Siis hakkas major Reinu passi lehitsema.

«Niisiis, te olete Eestist, Balti mere äärest,» ütles major lõpuks, sulgedes passi hoolikalt ja vaadates Reinule läbipuurivalt otsa.

«Kas ka teid hämmastab, et ma tulin ühe mere äärest teise äärde puhkama?» küsis Rein iseka muhelusega.

«Ka mind?» kordas major. «Ei hämmasta.»

Major tõusis, sammus akna juurde ja silmitses eemalt oma varajast külalist — pikka, kõhnavõitu meest, kes püüdis nähtavasti solvatut ning solvunud mängida.

«Rääkige ausalt,» ütles major ootamatu heatahtlikkusega hääles, «miks te hulkusite öösi piki randa.»

«Piki randa,» kordas Rein omasoodu teise sõnu. «Ma arvan, et kohtusin teie meestega rannast, veejoonest eemal, kümnekond meetrit kaugemal ja kuus-seitse meetrit kõrgemal.»

«Meil pole tarvis vaielda, mida tuleks rannaks nimetada.» Major naeratas leppida püüdvalt. «On teada, et puhkajad öösi ei jaluta.»

«Ma olen ka arst,» vastas Rein tähtsalt.

«Tähendab, arstid jalutavad öösi?» Majori hääles oli tunda ärritust, külalise isekus vihastas teda.

«Käisin oma patsienti vaatamas,» leidis Rein kiire vastuse.

«Öösi?»

«Nimelt — öösi. Öigemini, varahommikul. Siis aga tegin väikese jalutuskäigu.»

«Öösi haiged magavad, magavad varahommikulgi. Arstid samuti.»

«Eksite, mitte alati. Haigus ei lase.»

Major võttis taskust piibu ja tubakakarbi, tegeles nendega ning vaikis. Tal pole enam midagi öelda, võidutses Rein endamisi.

Nagu muuseas, oma tegevust katkestamata, küsis major viimaks:

«Teie arvates pole siis piirivalvureid vaja? Need ainult häirivad rahulikke jalutajaid!»

«Piirivalvureid on vaja,» vastas Rein tujutult.

Major tõstis pilgu ja sellest leekis sulaselge pilge. Ta ütles:

«Kuid nähes teiesugust vaga rändurit, ärgu nad jumala pärast teid heidutagu, vaid pugegu kuhugi urgu ja lasku teil vaikselt mööduda.»

Rein ei vastanud. Major vaikis mõtlikult, süütas piibu, tegi paar tõmmet ja rääkis aeglaselt ning rahulikult:

«Meie noormehed polnud vist kõige viisakamad. Pidasid teid . . . teab kelleks. Teie aga vihastusite. Näib, et teile on tarvis midagi meelde tuletada.»

Major viipas oma kirjutuslaua poole ja ütles Reinule:

«Seal on väljalõige ajalehest. Lugege!»

Rein kummardus laua kohale. Ta luges kiirustades.

Arktiklis kõneldi hiljutistest manöövritest Balti mere rajoonis, millest võtsid osa Atlandi bloki maad. Edasi räägiti kapitalistlike maade kindralitest, kes luusivad ringi piki Nõukogude piire. Punane joon oli tõmmatud alla lausele: «Ainuüksi viimase kolme kuu jooksul on Nõukogude — Türgi piiril käinud kuni kümme-kond Ameerika ja Inglise militarismi silmapaistvat esindajat.» Veidi allpool oli ümbritsetud tugeva punase sõõriga lausekatkend: «... meie oleme kohustatud alati üles näitama suurt valvsust...»

Kui Rein tõstis pilgu, küsis major:

«Kas tuleb tuttav ette?»

«Nagu tuleks.»

«Näete, kombitsad on välja sirutatud nii teil põhjas kui ka siin lõunas. Kuid meie oleme valvsad!» Ta mõtles veidi ja ütles: «Katsugu nad Nõukogude piirist üle hiilida! Lüüakse tiirud peale nagu tolele meretagusele külalisele... See oli ju teil seal käe-jala juures...»

«Jah,» noogutas Rein elavalt, «päris käe-jala juures.»

Seda öeldes märkas Rein, et tusk ja trots, mida ta oli visalt säilitanud, hakkasid väga lihtsalt ning lodusalt kaduma.

Uuriv pilk külalise näkku jutustas majorile midagi, mis sobitas tema suunurkadesse heatahtliku muheluse. Major pakkus Reinule uuesti paberossi. Nüüd võttis Rein pakkumise vastu.

«Niisiis, te puhkate meedikute juures?» küsis major Reinult. «Keda te külas ravimas käisite?»

Rein nimetas brigadir Rahmatovit.

«Mis siis temaga?» küsis major, ja Rein märkas, et majori näol välgatas hall vari.

«Kukkus tellingult. Randmeluu nihestus,» ütles Rein lühidalt ja küsis: «Te tunnete Rahmatovit?»

«Terve rajoon tunneb, kuidas siis mitte meiegi — head naabrid,» vastas major.

«Pole midagi hädaohtlikku,» teatas Rein. «Muidugi, mõne päeva annab tunda.»

Major hingas kergendatult tugeva sõõmu ja jutustas:

«Mõnus, tubli mees! Teeb oma brigaadiga imet. Saak oli neil selline, et andis koguda ja ära paigutada. Ükskord meie poisid rääkisid: «Näib, et Sergei Petrovitš on mures. Kui õige võtaksime oma väe kokku ja . . .» Läksime ja tegime pühapäevaku. Meil on vilunud ehitajaid ja lõime uhke kivi püsti. Avara, kahekorruselise. Kolhoosnikud nimetavad seda mõnuga «tubakalossiks».» Hele naeratus ilmus majori vidutavaisse silmisse ja valgus kogu näole, ja Rein mõtles, kuidas ta küll oli seda meest pidanud rangeks ning tigidaks. «Seda päeva annab mäletada,» meenutas major. «Ja õhtut: meie poisid istuvad kobaras ja Sergei Petrovitš jutustab, aina jutustab partisanilugusid . . . koopaelust, sambla keetmisest — nojah, polnud neil tihtipeale meie head tatraputru! — ja sellest, kuidas nad hitlerliku obersti «keeleks» hankisid. . . .»

Major vaikis ja vangutas järsku pead, mõeldes nähtavasti brigadiri vigastusele.

«Ma helistan siiski Rahmatovile,» ütles ta. «Küsin, kuidas ta end tunneb.»

Major astus telefoni juurde, ütles numbri ja ootas.

«Kodus pole seal hingelistki,» lausus varsti. Rein kehitas mõistmatult õlgu; ta oli öelnud Rahmatovile selge sõnaga: olgu kodus, lamagu. Major

andis uue numbri, sai ühenduse ja rääkis: «Sergei Petrovitš pidi haige olema. Ons tõi?»

Rein ootas pingeliselt. Major sulges toru peoga ja teatas kiirustades:

«Õeldi: mis haige säärane, eemalt kuulda, et käratseb oma «tubakalossi» juures.» Ta hakkas naerma ja tegi uhkeldades vahemärkuse: «Kuulsite, kuidas nimetavad! . . . Mindi kutsuma.»

Hämmastunult raputas Rein pead. Küll on aga inimene! Endal käsi tuld täis ja paistes nagu pakk, aga muudkui rühmab.

Major hakkas telefonitorru rääkima:

«Sergei Petrovitš? Tere! Arski kõneleb. Sa olevat tellingult maha sadanud? Kes rääkis? Sain tutvavaks arstiga, kes sinu kätt ravib. Armastab palju jalutada, mähklikku tammekeppi õõtsutada. Tubli poiss, ütled?» Major heitis Reinu poole lõbus-sõbraliku pilgu ja jätkas telefonijuttu: «Kuule, vennas, mis sa seal «lossi» juures mürgeldad? Kas käsi seda lubab? Lööb veidi pilli?» Rein viibutas kärsitult kätt ja sosistas kähku: «Mingu koju, puhaku.» Ja major jätkas: «Kas arst ei öelnud, et tuleb käele rahu anda?» Paus; major vangutas rahulolematult pead. «Sul on ju õigus, kuid ainult o s a l t. Mine aga koju, las käsi puhkab.» Paus; major ütles rõhuga: «Tead, vennas, mina austan arste väga. Neetud fritsud tahtsid mind verest tühjaks lasta, kuid hoolikad arstid . . . Inimestel on ometi tubakat tarvis, just sellepärast ravi oma käeranne terveks. Hüvasti, Sergei Petrovitš!»

Major pani toru hargile.

«Rahutu ja tõrges vanamees!» hakkas ta arutama. «Muidugi, süda valutab töö pärast . . . Kuid ärge kartke, küll ta kuulab teid. Kuhu me niimoodi jõuaksimegi, kui Sergei Petrovitš ei kuu-

laks teie korraldusi, teie aga ei tahaks mind tunnustada.»

Jälle küünitas major paberossikarbi Reinu poole. Rein võttis paberossi ja sobitas selle muhelas oma kõrva taha.

«Muidugi . . .» otsis Rein sõnu, «sattusin mõtlematult hulkuma, lõunamaist ööd imetlema . . .»

Major tõusis, ulatas Reinule käe ja lausus:

«Mis me siin vastastikku vabandame, nagu mõnes Gogoli komöödias. Ma arvan, et teil on vaja nüüd Rahmatov kätte leida. Ehk tegi mõtlematult haigele käele halba.»

Kui Rein sammus liuskjat rada pidi nõlvast alla, oli päikeseketas juba paar vaksa merepinnast kõrgemal ja meri sillerdas, sillerdas . . .

3

Brigadir Rahmatov istus oma elamu rõdul laua ääres, nagu oleks kõik parimas korras. Ta uuris mingeid pabereid.

«Käsi valutab? Teadagi!» ütles Rein pärast teritamist. «Te hulgute ringi ja vintsutate kätt.»

«Kust teie seda teate?» Üle Rahmatovi näo veeres imestuselaine. «Praegu professor Kozin helistas, tema ei teadnud midagi.»

«Major Arski rääkis,» ütles Rein teadasaamise kohta.

«Tõsi, ta helistas mulle ja hurjutas,» noogutas brigadir ja lisas naerdes: «Noomida ju võib, aga . . . et ta, täismees, läheb poisikeselikult kaebama . . .»

«Uurime järele,» ümises Rein, hakates Rahmatovi paremat kätt sidemest vabastama. Ise ta arutas: Kozin helistas, kärmas vanamees. Kõvasti aga

ütles: «Jaa, käsi on vihaselt paistes. Paneme kompressi, see kisub palavust vähemaks.»

Rahmatov jälgis usalduslikult Reinu tegevust ja jutustas:

«Professor ütles, et sõidame kohe Feodossiasse ja vaatame liigese röntgeniga läbi.»

«Õige, seda teeme,» nõustus Rein, askeldades kompressiga ja laskmata välja paista heameelt, et professor oli nõnda otsustanud. Kui kõik oli korras, ütles ta: «Nüüd aga heitke pikali ja puhake.»

«Rein Juhanovitš,» naeratas brigadir piinlikult, «mis te naljatate! Ma istun niisama.»

Kuid juba ta tõusis ja ütles Reinule:

«Istuge ise laua äärde. Mul on teile palve. Kirjutage meie seinalehele artikkel.»

«Artikkel? Mina?» hämmeldus Rein.

«Jajah,» kinnitas brigadir. «Ma ise ju ei saa. Et see just parema käega juhtus! Ma dikteerin teile. Algas on juba valmis, naine varahommikul abistas.»

Rein luges paberilt artikli algust:

«Kommunistlik partei andis meile, tubakakasvatajaile, tähtsa ülesande: suurendada tubaka kogusaaki 65 kuni 70 protsenti. Kas tuleme sellega toime? Tuleme, peame tulema.»

Rahmatov sammus piki rõdu ja arutas:

«Nüüd peame kõnelema sellest, mis meil Stalini-nimelises kolhoosis on vaja teha.» Ta peatus Reinu ees ja rääkis vasaku käega veheldes: «Tubakaistandust tuleb laiendada. Juba nüüd, sügisel, tuleb pihta hakata. Sel talvel peame ehitama paar uut tubakakuuri. Moodsad, mitmekorruselised.»

«Kas kirjutan?» küsis Rein.

«Ei, ei,» tõrjus Rahmatov, «enne me formuleerime kirjanduslikult.» Ta sammus uue tiiru ja,

jõudnud Reinu ette, küsis: «Kuidas me aga lõpetame? Lõpp olgu lõöv. Ma arvan nii: «Seltsimehed, meie loosung on: rohkem tubakat linnade, elektri- jaamade ja kanalite ehitajaile, rohkem tubakat meie kodumaa piiride kaitsjaile!» Tingimata: «piiride kaitsjaile». Nendega on meil tubli šeflus. Kas nii kõlbab lõpetada?»

«See on hea lõpp,» kinnitas Rein.

«Palun kirjutage siis üles.»

Rein kirjutas. Rahmatov jälgis kõrvalt. Siis mindi artikli keskosa juurde. Siin kõneldi asjalikult ja mõjuvalt istanduse laiendamisest ning uute tubakakuuride ehitamisest.

Oligi artikkel valmis! Rahmatov patsutas Reinule tänulikult õlale.

«Tulge meie «tubakalossi» vaatama.» kutsus Rahmatov õhinaga. «Piirivalvurite kingitus. Ah, on alles poisid!»

«Arski kõneles, kuidas nad seda ehitasid,» lausus Rein.

«Valvsad poisid!» kiitis Rahmatov. «Nägid kohe, kust meil saabas pigistas. Ja otsemaid appi!»

«Tubakakasvatamine on kindlasti suur kunst?» küsis Rein.

«On,» ütles Rahmatov. «Lehtedel olgu õhku ja tuul pääsegu ligi. Ja soojus on tähtis.»

Brigadir heitis noore arsti poole kiire, uuriva pilgu: kas see pärib niisama või siira huvi pärast? Kohe märkas ta, et noormees on tõsise mõttega jutu juures.

«Tulge aga ja vaadake oma silmaga, meeeldi näitame,» kordas ta kutset, istus Reinu kõrvale ja hakkas elavalt jutustama: «Kuivatamine, see on — võiks öelda — viimistlemine. Peamine on see, kuidas maad harid. Kui moepärast songid, pole sul

ka midagi korjata ja kuivatada.» Ta vaikis. Pilk uitas kaugel — lamedatel mäeharjadel. «Pole viga, nüüd tuustime maa kohevaks, nüüd on meil masinaid. Kuid pärast sõda oli istanduse asemel džungel: ohakad ja plink, pahtunud maa. Labidate ja harksahaga hakkasime põldu üles tuhnima. Nee- tud fašist oli meid paljaks riisunud; hea oli, et hinge sisse jättis. Inimesed — pärast sõjakoleduste lõppu, siis alles oli sitkust ja visadust ja tahet! — ei kartnud higi, rakke peopesades ega valu rist- luudes.»

Rein vaatas kõrvalt Rahmatovit. Tugev, jässa- kas — ei see mees alistu raskustele.

«Kuid praegu ei või nuriseda,» rääkis Rahma- tov. «Meie brigaad kogus kümme tsentnerit tuba- kalehti hektarilt. Eit mul aga hoopleb, et nemad said viiskümmend tsentnerit viinamarju hektari kohta. Ega me sellega jäta! Partei ütleb, et on vaja rohkem tubakat ja viinamarju. Saab tehtud! Las piiritagused ahhetavad!»

Rein noogutas. Talle meeldis see toimekas mees ja ta tahtis öelda midagi, mis oleks niisama hea ning optimistlik nagu Rahmatovi jutt. Ta lausus:

«Küll ravime käe terveks, siis on kergem . . .»

«Mis nüüd käest!» ütles Rahmatov, nihutas tooli Reinule lähemale ja rääkis: «Homme on mul bri- gaadis tootmisnõupidamine, aga ülehomme õhtul, laupäeval, kas te tuleksite meile külla? Palun leidke aega. Tutvute minu naise ja . . . Teate, ilma hooplemata, naine kostitab sellise baklažaa- niga, mis käänab keele kümnesse keerdu. Kas olete söönud hautatud baklažaanid?»

«Ei, pole ette juhtunud,» ütles Rein.

«Baklažaan,» jätkas Rahmatov lõbusalt silma pilgutades, «sibula, pipra ja veel selle-teisega segi

keeratud, on, lubage öelda, tõeline maiuspala. Minu Niina on meister selle valmistamisel. Muidugi, kõige paremini sobib see maius väikese napsi kõrvale.»

Nende pilgud pöördusid tänavale. Värava ees peatus «Pobeda». Autost väljus hallipäine professor Kozin.

«Professor ise,» teatas Rein.

Rahmatov astus õue, tegi rutakalt lähenevale Kozinile väärrika kummarduse ja hüüdis:

«Tervist, seltsimees professor!»

Kozin raputas brigadiri vasakut kätt ja vabandas:

«Oleksin eile õhtul tulnud, aga mul oli loeng.»

«Tean, Rein Juhanovitš rääkis,» ütles Rahmatov, professorit rõdule saates.

«Päris varajane!» kiitis Kozin, oma toanaabri eest leides.

«Istuge, Mihhail Ivanovitš,» lausus Rahmatov külalislahkelt, särades kogu näost. «Me oleme ju vanad tuttavad. Ma olen lugenud teie artiklit võitlusest surma vastu.»

«Te loete arstiteaduslikke ajakirju?» imestas professor.

«See oli «Molodoi Kolhoznikus». Te ise ei mäleta?»

«Õige, mäletan.»

Akki lõi brigadir endale laksu vastu otsmikku ja hüüatas:

«Idee, seltsimees professor! Kas te ei tahaks meie kolhoosnikele jutustada, kuidas teadlased pikendavad inimese eluiga. Muidugi, veidi lihtsalt ja vähemate erialaste terminitega kui meedikutele. Meie rahvas oleks väga tänulik.»

«Seda võib,» vastas Kozin, hakates brigadiri agaruse üle naerma.

«Lubage, ma helistan esimehele,» ütles Rahmatov; ja juba õiendaski telefoniga seinal. «Matvei Nikolajevitš? Siin Rahmatov. Ma leppisin praegu professor Koziniga kokku loengu kohta meie rahvale. Võitlusest surmaga. Jah, sellest, et inimesed kauemini elaksid. Ta on siin, tuli mind ravima. Olge lahke, tutvuge hääle kaudu.»

Brigadir ulatas professorile telefonitoru.

«Tervist!» hakkas Kozin rääkima. «Peaksin loengu pühapäeva õhtul? Hüva, olen nõus. Käe tervis? Teate, ma alles tulin ja kätt pole veel isiklikult silmitsenud, aga . . .»

Ta vaatas Reinu poole, nagu oodates, et see midagi ütleks.

«Käega saame hakkama,» ütles Rein.

«Ärge muretsege, käega saame hakkama, tingimata,» rääkis professor telefoni. «Mul on kolleeg abiks ja . . . Palun, palun. Nägemiseni!»

«Randmeluu nihetus kõige selgemal kujul,» teatas Rein professorile. «Paistes, tundeline . . . Praegu on kompress peal. On vaja röntgeniga kontrollida.»

«Kohe sõidame Feodossiasse, seal on röntgen,» ütles Kozin ja valmistus rõdult lahkuma.

«Oodake, seltsimehed!» hüüdis Rahmatov. «Ehk tohib pakkuda klaasi veini, naisukese teatud, tänuks ja sõpruse märgiks.»

«Täname südamest,» tegi Kozin kerge noogutuse. «Palume mitte solvuda, kuid ettepanek on: jätta edaspidiseks.»

Nüüd brigadir esitas uuesti kutse: olgu lugupeetud meditsiinilised töötajad nii lahked ja tulgu laupäeva õhtul baklažaani maitsma. Siis aga rut-

tas ta alla tänavale, et mõne kooli mineva lapsega seinaleheartiklit õigesse paika saata.

Kozin silus muiates oma harvu juukseid ja lausus Reinule:

«Kärsitu see meie patsient ja huvitub meditsiinist.»

«Oleksite te veel kuulnud, kuidas ta oma alast räägib ja mida kõike plaanitseb,» rääkis Rein.

«Kahtlemata on tubakakasvatamine omaette teadus,» ütles Kozin ja mõlgutas: «See on hea, kui inimene otsib, uurib ja kavatseb. Muidu mõte tardub. Kuid inimene, kelle mõte on tardunud, kas see ongi enam inimene?»

Rein vangutas pead. Selline ta on, see professor, aina esitab irriteerivaid küsimusi.

Samas mõtles Rein: kas mitte minu ind ja tarm ei tardu polikliinikus? See oli mõte, mis teda viimastel päevadel sageli ärritas. Juba ta arvas, et ütleb professorile siinsamas: «Ma olen peaaegu otsustanud, et esitan avalduse — paigutatagu mind polikliinikust haiglasse.» Kuid tuli uus mõte. Mis siis, kui professor vastab: «Mõttele järele, noormees. Näed, kuidas siin inimene on ihu ja hingega oma töö juures ega mõtle: mis see tubakakasvatamine ära ei ole. Ja sina oled tüdinud! Kas sa oled teinud kõik, mida polikliinik võimaldab?» Ei, vaja on mõelda, ei maksa uisapäisa otsuseid teha.

Nad kogunesid auto juurde.

Silmi pilutades vaatas hallipäine professor päikese suunas ja rääkis:

«Hea hommik . . . ja päev tuleb kuum . . . Ma käisin juba meres, tegin kerge hommikuse supluse. Vesi on mõnus, oma paarkümmend kraadi. Ometigi on oktoobri keskpaik.»

«Meil on ometi lõunamaa,» lausus Rahmatov

tähendusrikkalt ja laskis pilgul käia üle kõrge helesinise taeva.

«Eks ole, sellise ilmaga kuivab tubakas hästi?» küsis Rein brigadirilt.

Brigadir noogutas, näol rahulolev muhelus.

Ja Reinu peas segisid mõttekatkendid: major Arski ütles, et inimestel on tubakat tarvis, ja üks rääkinud sedasama nende ühiselt meisterdatud juhtkiri, ja brigadir on tubli ning ilm on ilus, ja saavadki kõik head tubakat.

Kuuldus ühtlast surinat. Kõigi pilgud kerkisid. Mägede tagant lähenesid kaks lennukit ja lendasid piki lahekääru.

«Saavad nemadki head tubakat,» lausus professor mõtlikult.

Rein naeratas üllatunult: professori mõte oli nii lähedane tema enese mõttekäigule. Ainsa hetkega tunnetades ning seostades kõike seda, mis ta oli sellel varahommikul läbi elanud, mõtles Rein erutatult: kuidas küll kõik on kindlas seoses! Seoses on tubakakasvatajad ja piirivalvurid, aastates professor ja noor arst, ja osavad lendurid nende peade kohal, seoses on nende kõigi elu ja töö... Ning tema, arst põhjast, pole siin mingi juhuse tõttul

Ja siis, kui nad istusid autos ning sõitsid mägedevahelisel teel, hakkas Rein professorile ja brigadirile jutustama sellest, mis temaga oli juhtunud sel hommikul — heal hommikul, nagu Kozin äsja ütles. Rein jutustas kõigest: piirivalvureist, meretagusest külalisest ning enda arutlustest oma töö kohta polikliinikus. Ta jutustas südamliselt ja siiralt nagu inimestele, kellega tal on ühine tee ning ühised eesmärgid.

Kohtumine trassil

1

Hommik oli soe ja tuuletu. Öösi oli sadanud kergelt lund. Oli veel täiesti pime, siin-seal helendasid valgustatud aknad.

Kui mehed autost maha ronisid ja hakkasid tööloigu poole sammuma, laskis Tiit Paerand ladusat vilet. Algul vilistas, siis aga jäi mõtlikuks.

Nad olid juhtunud Arvid Ozoliga koos minema. Nende voodid olid ühiselamus kõrvuti ja üldse said nad hästi läbi.

«Mis sul, Tiit, on?» küsis Arvid. «Mingi mure?»

«Mure või...» kohmas Tiit, vaikis ja lausus siis: «Täna on tuttava inimese sünnipäev.»

«Telegrammi saatsid?» päris Arvid.

«Ei,» vastas Tiit napilt. Samas aga mõtles: Arvidile võib ometi rääkida. Ja ütles: «Saatsin kirja. Kirjutasin, et tulen õhtul külla.»

«Ohool!» hüüatas Arvid.

Siis jutustas Tiit, mis ta kavatseb: sõidab kooperatiivi autoga kaasa, see lahkub kell seitse; kuidas aga tagasi pääseb, eks seda näe, võib-olla laenab vennalt mootorratta või tuleb lihtsalt juhusliku sõidukiga; hommikuks aga on tagasi ja istub õigeaegselt oma masinal. Kuid selle jättis Tiit targu ütlemata, kes on see tuttav inimene, kelle sünnipäevale ta kibeleb minná.

«Kas ta on sul heledapäine?» küsis Arvid väga lihtsalt, nagu oleks juttu millestki päris tavalisest.

«Ei,» kostis Tiit vastumeelselt ja lisas pärast tõrgest viivitamist: «Tume.»

«Kuidas kellelgi,» naeratas Arvid. «Minul, vennas, on hele nagu küpsenud nisu.»

«Sinul? Kus?»

«Kohtla-Järvel. Ega ma ole veel temaga midagi plaanitsenud. Mõne tiiru olen tantsinud, paar korda kinos istunud ja šokolaadi näsinud.»

Nad läksid mööda lagedat välja, jättes kohevasse lumme lahmakaid jälgi. Ja kumbki mõtles omast: Tiit Helgast ja Arvid oma heledapäisest.

«Ma ei tea,» mölgutas Arvid valjusti, «kas ma jäängi Tallinna gaasitungla süütamist ootama. Kui töö valmis, kihutan kohe Kohtla-Järvele.»

«Nii ei kõlba,» arvas Tiit. «Tungalt peab nägema.» Tiit mõtles pisut ja hüüatas äkki: «Tead, mul on idee.» Ja ta tegi ettepaneku: kirjutagu Arvid oma neiule ja kutsugu ta aastavahetuseks Tallinna, küll tema, Tiidu venna juures leidub seda natukest ruumi, mis neil vaja läheb; nii saab näha gaasi Tallinna jõudmist ja pidugi pidada.

Arvid ei tõrkunud vastu, ei olnud ka suisa nõus. Ütles, et ettepanek on aus ja väärib kaalumist.

Nad jõudsid gaasijuhtme trassile. Toruread olid kattunud lumekorruga ja masinad olid lumest laigulised. Asuti lõkkeid süütama.

Arvid küsis Tiidult vaikselt:

«Kas on tähtis sünnipäev?»

«Kahekümnes,» vastas Tiit.

«Siis pead kindlasti minema,» ütles Arvid ja leidis veel küsida: «Kes ta siis on?»

«Kangur. Foto oli hiljuti ajalehes.»

«Ja mulle sa ei näidanudkil»

«Küll ma juba näitan,» ütles Tiit pisut muheldes.

Kui nad lõkke valgel teineteisele näkku vaatasid, tundsid nad, et on korraga teineteisele lähedasemad ning sõbramad.

Tiit hakkas oma masinat lumest puhtaks rapsuma. Arvid aga kohendas lõket ja rääkis:

«Siin lõpeb varsti töö. Siis lähen kuhugi mujale. Lähen Narva hüdroelektrijaama ehitusele. Või Riia elektrikeskjaama ehitama. Kui minu valgepea kaasa tuleb, lähen ja näitan talle Riijat.»

«Küll ta juba tuleb,» ütles Tiit hoogsalt.

Ja sellest, et nad sattusid täna varahommikul oma südameasju arutama, tõusis Tiidu tuju kergeks ning rõõmsaks.

Piki trassi kulges vilkuvate lõkete rida. Inimeste sagivad kogud mustendasid hommikuses hämaruses. Harjunult, vähese jutuga, asus iga mees oma töö juurde. Monteerijad askeldasid eemal. Laiaõlgne keevitaja Rudenko korrastas oma agregaat. Pikka kasvu mehhaanik Raudsepp koogutas oma mootori kohal.

Tiit sammus piki kraaviserva ja uuris maapinda. Kõva põndak, see kannab masinat hästi. Siis pani Tiit mootori mürisema ja hakkas tööga pihta. Kraana haaras pika-pika torujätku, tõstis selle õhku ja laskis aeglaselt kraavi vajuda. Nii, korras. Tiit lülitas käigu sisse. Masin ronis roomikute nagisedes edasi. Juba sikutas kraana uut sirget torujätku.

Töö edenes. Mõtted uitasid omasoodu. Tihti-peale mõtles Tiit, et imeasi, kuidas ta selle vägeva masina peale sattus. Kas nüüd päris ime, sest

endal oli muidugi tahtmist ja hakkamist. Kuid juhus tuli appi. Oktoobrist saadik oli ta siin töodel autojuhiks, kuid detsembri algul, siis see kõik juhtuski. Torupanemismasina juht Boris Omarov, leningradlane, haigestus. Õhtul oli tal äge palavik. Kutsuti arst. See laskis haiglasse saata — kopsupõletik. Polnud sugugi imestada; päev läbi inimene ilma tujude all: kord ujutab vihmavesi, kord leotab lumelörts, samas aga piitsutab vihane tuul... Sel öösel ei saanud Tiit und. Kui õige räägiks... Hommikul läks ta jaoskonnaüleva juurde. «Torupanemismasinale on juhti vaja,» ütles. «Lubage, et mina hakkan. Mootorit tunnen, seadeldise õpin ruttu selgeks.» — «Või nii!» vastas ülem heatahtliku muigega. «Noh, katsuge jõudu!» Ja Tiit katsetas. Esimesel päeval vaatas ta kõrvalt, kuidas Kadamov, kes tavaliselt juhtis buldooseri, käsitses torupanijat. Teisel päeval võttis ise kangid pihku. Lõuna paiku ütles Kadamov: «Läheb. Mul pole aega sinu kõrvaltukuda.» Ja Tiidul läks tõesti. Iga päevaga asetaski paika oma kilomeetri pikki torujätke.

Ei, kõik päevad pole olnud tänase moodi, kus sõida nagu maanteel. Kord oli väga raske päev. Trassijoon läks läbi soonurga. Ilm kahutas ja tegi kraaviserva ehitatud palktee libedaks. Kui väärata mõne kangiga, kaotab masin tasakaalu ja libiseb pehmesse mutta. Ja katsu teda, rasket müra- kat, siis välja uppida. Ilm oli kõle ja tuul lõikav, Tiidul aga oli nahk seljas pingutusest märg. See päev oli pikk, aeg justkui ei nihkunudki edasi. Kuid õhtuks oli soonurk läbi ronitud. Torud olid sohu vajutatud! Mis sest, et käed olid kanged ja abaluud surisesid. Uhas kere teeveega kuumaks ja vajus sügavasse unne. Ei jäänudki haigeks, seda

veel tarvis! Teisel hommikul Räni-vana — ühiselamu komandant — keerutas oma kollakaid vurre ja muheles: «Noh, käenasime sellel mäda-sool kaela kahekorra! Omavahel öelda, ülemus kiitis sind meeste ees: «Sitke poiss! Ei lennanud uppi. Sooritas eksami.»»

Kuid nüüd läheneb töö jõudsalt lõpule. Veel nädal ja mõni päev, siis ollakse Tallinna all. Ja siis süüdatakse gaasitungal. Keevitaja Rudenko jutustas, kuidas säärane tungal süüdatakse; ta oli seda kaasa elanud, isegi paaril korral. Hele tule-sammast sööstis õhtutaevasse ja paiskas kõikjale — inimestele, hoonetele — punakat valgust. Inimesed nagu tardusid paigale ja vaatasid üksisilmi hiiglasuurt leeki, siis aga hakkasid valjusti naerma ja hõiskama, vastastikku käsi suruma ja üksteist sülelema. See oli siis, kui maailma esimene põlevkivigaasitehas Kohtla-Järvel andis proovigaasi. Teine selline tungal süttis Leningradi taeva all, kui lasti käiku Kohtla-Järve — Leningradi gaasijuhe. Ja kolmas tungal pahvatab heledasti põlema Tallinnas. Ning tema, Tiit Paerand, on kindlasti selle süütamise juures, on seal nagu väärikas asjaosaline. Küllap nad jälgivad seda ajaloolist sündmust koos Helgaga.

Tiit aina vajutab kange, jälgib torusektsiooni liikumist õhus ja kuulatab mõnuga, kuidas toru libiseb kraavi. Ning mõtleb inimestest. Nendel polnud kerge. Gaasijuhtme trass kulgeb ligi poolteistsada kilomeetrit. Siin on metsi ja võserikke, soid, jäärakuid ja paelademeid, siin on mituküm-mend jõge ja oja. Kõikjalt tuli ja tuleb ehitajail läbi tungida.

Miks nad, need inimesed, siia tulid? Kuid miks tuli tema ise? Selge, miks. Tema, kommunistlik

noor Tiit Paerand, tundis, et tema koht on siin. Kuid tema saabus lähedasest Tallinnast. Siin on aga inimesi Moskvast ja Leningradist, siin on lätlane Arvid Ozol, ukrainlane Rudenko ja valgevenelane Kalinovski . . .

Tiit vaatas ringi. Teda valdas rõõmus erutus.

Parajasti asetask keevitaja Rudenko oma agregaatid uude paika. Ta sirutas ennast ja laskis pilgul samuti ringi käia.

Oli alles hommik. Oli pime. Detsembris tõuseb ju päike üsna hilja. Taeva lääneservas virvendas lai valgusekuma. See oli lähedase linna tulede helk.

Rudenko näitas sinnapoole ja hüüdis:

«Näete, Tallinn kumab! Pole enam kaugel. Kuid aegagi pole enam palju jäänud.»

2

Keskpäeval hakkas lumelörtsi sadama ja ilm tõmbus kohe hämaraks.

Tiit aga mõtles, et töö edeneb ja päev liigub õhtu poole. Ja see on tühine, et märg lumi peksab vastu silmi.

Aeg-ajalt välgatas Tiidul mõtteis tuttav tütarlaps ja kohati nagu viirastus läbi tuisu kelmilt naeratav nägu. Kuu aega pole ta Helgat näinud. Viimati, kui Tiit tõi Tallinnast trassile materjali, võttis ta pool tunnikest enda jaoks ja ei saanud palju rohkem kui «tere» ning «hüvasti» öelda. Siis ta ei töötanud veel torupanemismasinal ja sellest ei kõssanud ta kirjaski. Küllap ta jutustab täna õhtul pisut oma uuest tööst ja ehk uhkustabki natuke, et on selle mürakaga päris hästi hakkama saanud . . .

Ah neid mõtteid! Näe, nüüdsama hakkas torusektsioon kraana haardes kõikuma ja kippus maha libisema. Tiit vajutas kangi ja laskis kogu torujätkul langeda.

Äärepealt sai kärmas brigadir Lukin eest ära hüpata.

«Mis sa pillud!» urises ta.

«Libe, kurivaim!» hüüdis Tiit ja tõmbus näost punaseks.

Tiit vinnas torujätku uuesti üles ja asetas selle aeglaselt ning ettevaatlikult gaasijuhtme lahtise otsa juurde.

«Lähemale!» hõikas Lukin.

Tiit nihutas toru ja kummardus ettepoole, et läbi saju paremini näha. Nii, paigall!

Nüüd ajas lüheldane Lukin enda sirgeks ja ähvardas Tiitu näpuga.

Keevitaja Rudenko sättis endale presentii kaitseks saju eest, noogutas mõtlikult ja rääkis:

«Jaa, varsti tuleb kohtumine. Saavad kokku kaks rinnet. Sealt, Tallinna poolt läheneb meile vennalik rinne ja meie läheme talle vastu. Varsti kohtume — keevitajad keevitajatega, samuti monterijad ja isoleerijad. Ja vana-aasta õhtul, siis on meil Tallinnas tõeline võidupidu.»

Rudenko näol levis hele naeratus.

Tiit aga mõtles: mina olen Tallinnas juba täna õhtul ja saan kokku kalli inimesega . . .

Arvid pilgutas lõbusalt silma. Küllap ta aimas, millest Tiit mõtles.

Kui Tiit hakkas järgmise torusektsiooni juurde sõitma, vaatas ta juhuslikult maantee poole. Sealt lähenes tuttav kuju — pikk, ägedalt vehkivate kätega noormees. Omarov, kindlasti Omarov!

Tähendab, haiglast tagasi . . . Muidugi, kaua's see haigus ikka kestab!

Tuli oli tõesti Boris Omarov. Õhetas näost, küllap kiirest tõttamisest. Tuli juurde, teretas mehi. Jäi vaikselt teiste tööd-tegevust jälgima.

Siis astus ta Tiidu kõrvale ja ütles ärevalt:

«Ma kuulsin . . . et sina mind asendad. Ja tuled, nagu räägitakse, hästi toime.»

«Tiit on meil juba spetsialist,» kiitis Lukin.

Tiit ei öelnud midagi. Tal oli Lukini ees valusalt piinlik, et oli muutunud hajameelseks ja pillanud torujätku maha. Hea oli, et Omarov seda ei näinud.

Parajasti tuli jaoskonnaülem Vetrov piki trassi. Teras pilguga jälgis ta meeste tööd.

Omarov tõttas talle vastu ja rääkis kärsitult:

«Tervist, Sergei Antonovitš! Lubage ette kanda: olen terve ja tahan tööle hakata.»

Küll aga kibeleb! Tiidu põsed hakkasid õhkuma ja käed tõmbusid hlgiseks. Ning mõtted pistsid meeletult kihutama. Ei osanud see Boris kauem haiglas lesida! Nüüd tahab muidugi oma masinat kätte. Tal on selleks õigus. Kuid kas temal, Tiidul, ei olegi mingit õigust? Mida's muud — jälle autole! See on nii tavaline, tühine, igav . . .

Omarov jutustas kiirustades Vetrovile:

«Selleks ma haiglast välja trügisingi . . . Räägin komisjoni ees: «Olen päris terve. Pole õieti haige olnudki.» Nemad, arstid, aga muigavad, klopivad ja kuulavad. Siis ütleb hallipäine peaarst: «Hüva, las läheb. Niimoodi võib inimene südamevalust uuesti haigestuda.» Siin ma nüüd olen . . .»

Kui Vetrov mõtlikult viivitas, sai Omarov ägedaks:

«Sergei Antonovitš, laske mind masinale, ja otsekohe!»

«Ma mõistan,» noogutas Vetrov ja hakkas arutama: «Teie, Boris Nikititš, ei taha loobuda aust jõuda masinal Tallinna alla, selge. Kuid Tiit Paerand, kas tema tahab loobuda, ah?»

Tiit raputas aeglaselt pead. Pilku ta ei tõstnud, põrnitses omaette nagu jonniv poisipõnn.

«No näete!» naeris Vetrov. «Kas loosi võtta? Või maadlusmatš korraldada, et kes teise õlgadele surub, saab masina enda valdusse.»

Vetrov naeris mahlakat naeru, aga Tiit ja Omarov — asjaosalised — olid süngelt tõsised.

«Asi on selge,» ümises Omarov. «Paerand ainult a s e n d a s mind.»

Ainult asendas, kordas Tiit mõttes. Ta oli solvunud. Ta töötas ju nii hästi kui oskas ja suutis! Kuid nüüd — loobugu masinast. Pagana lugul Nii palju oli mõeldud, kuidas ta räägib Helgale oma tähtsast tööst ja . . . kuidas ta jõuab Tallinna alla ja siis tuleb Helga nende tööd vaatama, nende tööd ja nimme teda ning tema erilist masinat. Ja Tiit kõhkles ja ootas, tusatses ning viivitas, ei rutanud vabatahtlikult taanduma. Tõepoolest, on aga olukord: tal on uus töö läinud üldiselt ladusalt, kuid ole lahke, astu heaga masinalt alla. Tiit vaatas üksisilmi maha, ilme pahur ja mõtted turris.

«Lugu on erakordne . . . tõesti erakordne . . .» kordas Vetrov, nagu tahtes aega võita. Siis ütles ta kiiresti, otsustunult: «Olgu siis nii: Omarov võtab masina üle ja Paerand tuleb minu käsutusse.»

Boris Omarov noogutas sõnatult, kuid silmad kõnelesid piiritust heameelest. Tiit punetas näost, viivitas, lõi siis alistunult käega ja hakkas masinalt pikkamisi alla tulema.

«Meil oli parajasti toru läbipuhumine,» rääkis Vetrov meestele.

Lähedalolijad jätsid töö ja said tähelepanelikuks.

«Õhk ei tulnud läbi,» teatas Vetrov. «Kusagil on jääkork ees. Nüüd sõidame seda otsima. Tulingi, et paar abilist kaasa võtta.»

Tiidul oli selge, et tema on üks, kes läheb kaasa. Ta vaatas murelikult käekella. Seitsmeni oli veel kuus tundi. Selle ajaga peaks takistuse — tolle sindrima jääkorgi — ikkagi kätte leidma.

Tiit vaatas ringi. Sadu vähenes. Kiskus tuulele.

3

Nad läksid neljakesi. Vetrov, Tiit, monteerijate brigadir Lukin ja monteerija Arvid Ozol. Maanteel ootajaid oli kolm: mehhaanik Kalinovski, autojuht Looke ja üks tundmatu mees. Sellise seitsmeliikmelise komandoga asusid nad teele.

Ilm oli muutunud tuisuseks. Seljad vastutuult, istusid nad autokastis. Mõlgutasid igaüks oma mõtteid.

Siis küsis Tiit Arvidilt:

«Mis sa arvad, kas paari-kolme tunniga leiab selle jääkorgi üles?»

«Peaks leidma,» arvas lätlane optimistlikult.

Mehhaanik Kalinovski, alati muhelev valgevenelane, ütles nüüdki muiates vahele:

«Ei te, sõbrad, enne keskööd pääse. Miks ülem muidu käskis laternad kaasa võtta.»

Muidugi valgevenelane liialdab, arvas Tiit. Kuid siiski laternad! Need on igaks juhuks, sest ilm kisub peagi hämaraks.

Auto peatus keset laia välja. Siin lagedal kee-
rutas tuisk eriti ägedasti.

«Ei ta tohiks kaugel olla, see tülipurikas,»
ütles Vetrov meestele. «Koht on enam-vähem
teada. Arvestasime välja. Täpsus on umbes pool
kilomeetrit.»

Pool kilomeetrit... Tiit ei teadnud, kuidas
need arvestused käivad. Ta oli küll kuulnud, et
takistuse asukoha määramisel võetakse arvesse
torusse juhitud õhu rõhk ja selle liikumise kiirus,
aga... eks öelnud Vetrovgi: u m b e s. Ja annab
pooltki kilomeetrit läbi uurida. Ning aeg liigub
tötates.

Mindi tuhkjäs lumes sumades. Lõikav tuul pani
näod õhetama.

Siinsamas legendikul mütati mõni päev tagasi
töötada. Kuid vahepeal on sadanud paksu lund ja
enam ei tunne paika äragi. Vajutati siin-seal labi-
das lumehange. Algul tuli vastu kõva maa, siis
aga leiti pehme kraavikoht üles.

Vetrov lõi kirkaga ja see tungis varreni
sisse.

«Käes!» hüüatas Vetrov. «Kraav on siin. Mis
siis ikka, alustame siitsamast.»

Labidad hakkasid kiiresti välkuma. Enne tuli
lumehang laiali visata, siis aga gaasijuhe mullast
vabastada. Tiit loopis täie jõuga ja mõtles: ehk
juhtub kogemata säärane imelik lugu, et jäätunud
koht leitakse esimese korraga.

Brigadir Lukin, tõsine, napolisõnaline mees, vaa-
tas piki ärevate meeste rida, noogutas ja hakkas
juhtmesse auku puurima. Tumeda sahinaga tungis
puur toru seina. Lukin tõmbas puuri välja ja —
august purskus heledasti tinisev õhujuga. Mehed
vangutasid päid. Ei vedanud! Pole veel märgata

mingit jääkorki, õhk on tunginud vabalt siia-
maani.

«Vara veel,» ütles Vetrov kuiva asjalikkusega, nagu oleks ta täpselt seda oodanudki, ja hakkas lumme mattunud trassil edasi minema.

Mindi kümme-kond sammu. Siis hakati uuesti maad kompima, et lume alt kraavi leida. Jälle asuti lund ja mulda loopima.

Kui paistis mustjalt läikiv toru, kõigutas Lukin puuri käes ja ütles rahutult:

«Noh, nüüd!»

Jälle kostis vinguva tuisu sekka puuri tume sahin. Uuesti paiskus õhujuga vihinal välja.

Jässakas Lukin astus tuseselt oma lühikesi samme. Teised järgnesid talle vaikides. Keegi ei lugenud enam samme, kuid edasi mindi endisest hoopis rohkem.

Kraavi koht leiti ladusalt. Sõnatult pandi labidad tööle.

Lukin kõhatas ja ütles lootvalt:

«Nüüd peaks . . .»

Kalinovski aga muhatas:

«Ära sa ennusta, lased viltu. Sa pole ju sugugi kaardimoori nägu.»

Valgevenelase naljas tundus olevat tõetera peidul. Nüüdki tungis juhtmest välja nagu võidurõõmust vilistav õhuvool.

Ikka ja jälle katsetati. Asjatult. Tühja askeldamine hakkas tüütama. Sammuti mornilt edasi.

Tiit vaatas aeg-ajalt kella. Juba oli üle paari tunni jännatud, kuid lõppu ei paistnud.

«Oleks suvi,» rääkis Tiit Arvidile tujutult, «siis poleks juhtmest mingit jääd. Tugev õhusurve oleks välja toonud nii muda kui ka vee, mis monterimise ajal torru satub.»

«Oleks!» ütles Arvid. «Tšehhovil on kirstutegija, kes rehkendab, palju ta on kahju saanud. Oleks pühapäeviti töötanud ja oleks ka neile, kes kubermangulinnas surid, kirstud teinud, oh, küll oleks teeninud.»

Arvid vaatas Tiidule kaastundlikult otsa ja Tiidul oli selle kaastunde tõttu piinlik. Nad ei kõnelnud sellest, mis pani Tiidu ärevlema.

Kui juba hämardus ja toodi autost laternad, ütles Arvid vaikselt Tiidule:

«Räägi Vetrovile, et . . . noh, pead tingimata minema.»

«Kuidas ma räägin?»

«Kuidas ikka: tähtis sündmus, oodatakse ja . . .»

«Muidugi, tähtis sündmus,» arutas Tiit mornilt. Aga kui Vetrov küsib, missugune sündmus, kuidas sa vastad, et muud ei midagi — tütarlapse sünnipäev. Tähtis ja ümmargune muidugi, aga imelik siiski öelda.

«Mis siin ikka, saame sinutagi hakkama,» lausus Arvid ja sundis:

«Räägil!»

«Pole viga,» vastas Tiit, püüdes muretut nägu teha. «Küll ma jõuan.» Kuid endal süda väreles: siin võib sonkida kas või üheksa-kümneni.

Viimaks ometi leiti jääkorgi tekkimise koht. Mehed elavnesid ja hakkasid läbisegi käratsema.

«Nüüd on lihtne,» rääkis Vetrov. «Hommikul torule lõke külje alla, jää sulaks kuumutada, ja lõuna paiku algab uus läbipuhumine. Kui õhk pääseb läbi, ongi korras. Kui aga jääb toppama, siis tuleb hakata uut jääkorki otsima.»

Vetrov peatus Tiidu ees, laskis talle laternatule näkku paista ja ütles lõbusalt silma pilgutades:

«Noh, seltsimees Paerand, kuidas te arvate, kas see töö on odavam kui torupanemine?»

«Kuidas odavam?» ei saanud Tiit aru.

«Ma mõtlesin: vähem tähtis.»

«Ei . . . ei ole.»

Tiit astus sammu tahapoole — laterna valgus-
sõõrist välja. Küll see ülem on aga mees: pidas
tema pahandamise meeles ja nüüd tuleb veel teiste
ees usutlema.

Kuid Vetrov jätkas heatujuliselt:

«Siis jäätegi meie juurde. Saate endale auto,
hakkate meid piki trassi vedama ja olete meile
abiks, kui jää hakkab jälle kimbutama. Ja karta
on, et hakkab. Nõus, mis?»

Ning Vetrov müksas Tiitu küünarnukiga, nagu
tahaks teda kiirele otsusele ergutada.

«Nõus,» ütles Tiit otsekohe.

See meeldis Vetrovile. Ta naksutas reipalt sõr-
medega.

«Õhtul võtate Lõokeselt masina üle. Tema aga
komandeerime Tallinna meestele appi, seal
antakse talle uus veok. Nii pääseb Lõoke oma
kodusesse pessa ja saab õhtuti naise-lastega juttu
ajada.»

Vetrov pöördus Lõokese poole ja küsis naer-
des:

«Või vaidlete vastu?»

Lõoke, vähese jutuga mees, pomises:

«Mis nüüd minust! . . . Võib ju kah.»

Kui autosse roniti, oli kell napilt üle kuue.
Tiidu tuju hakkas tõusma. Kaua's see Lõokeselt
veoki ülevõtmine ikka aega viidab. Nüüd polnud
enam karta, et hiljaks jääb.

Lõokesel oli auto igati korras ja masina üleandmine läks kähku-kärmesti.

Kuid nüüd oli Tiidul kiiremast kiirem. Ta lausa jooksis. Ta pidi meestest, kes peatusid ühiselamu ees, mööda tõttama, kuid vana Räni haaras tal käisest.

«Kuule, seltsimees Paerand, see huvitab sindki,» ütles vanamees muheldes.

Tiit jäi tõrksalt seisma.

«Meile tuli Tallinnast abiväge,» teatas Räni paljuütleva muigega.

«Noh, ja siis?» küsis Tiit, endal rutt jalus.

«Oota n'd, las ma jutustan järjekorras,» lausus Räni ja hakkas mõnuga sõnu venitades rääkima: «Nojah, ma jutustan täpsemalt, kuidas see abivägi meile sattus. Hommikupoole helistati. Hele naisehää. Ütleb, et sealt-sealt käitisest, ja küsib, et kas gaasijuhtme jaoskond. Mina vastu, et on küll teatav jaoskond ja räägib komandant. «Kas teil on abi vaja?» küsib too naisehää. Tohoh, mõtlen, mis sa, hing, talle kostad. «Mihukest abi?» pärin. «Inimesi,» vastab. Kedagi ülemust lähedal polnud, tuli ise otsustada. Vastutusrikas olukord, tjaa! Kostsin siis kindlalt: «Kui teil on, nagu võib arvata, soov appi tulla, olge lahked, tulge.» Ja seletasin, mis ja kuidas. Tema aga, linnuke, äkki siristab: «Kas teil töötab seal Tiit Paerand, autojuht?» Ütlen tõredalt: «Mingisuguseid andmeid ma ei anna. Esitage dokument, et võite küsida, siis vaatame.» Tema vastu: «Mis dokumenti siin!» Mina aga: «Selge, et traadi teel on raske dokumenti näidata.» Tema vaeseke ohkab torusse. Mõtlesin kohe, et... südamehaigus. Noh, ütlesin

ääri-veerl, et ärge siis, preilike, lootust kaotage, on küll siinkandis sellenimelist kuulnud ja nähtud. Neiul, kohe on märgata, hakkab süda ägeda mini tuksuma. Päril veel üht-teist, kuid mina raiun vastu: rohkem pole võimalik teatada. «Siis me tuleme tingimata teie lõiku,» ütleb viimaks. «Tulge aga tulge,» vastan. «Häid inimesi tere-tame alati kättpidi.»

Tiit sai rahutuks. Mida see Helga, vigurivänt, ometi kavatses? Oma sünnipäeval, sajuse ning tuisuse ilmaga . . .

Räni aga jutustas edasi:

«Noh, kella nelja paiku jõudsidki meile kolm autokoormat inimesi, puha noored. Käratsevad läbi-segi: «Tere, vanapapil Juhatage meid ülemuste juurde.» Ma siis kõhatan ja tutvustan end: «Ma olen siin komandant. Teatage, olge head, korra järgi: kes te olete, kust tulete, palju teid on.» Kuid juurde kargab pikk käbe neiu, haarab mul käest ja kukub raputama. «Tere,» ütleb. «Lubasite ju kättpidi teretada.» Ja küsib otsemaid: «Kus Tiit on?» Ehee, mõtlen, nii lihtsalt kallima rinnale ei lennata. «Ei või öelda,» vastan. «Täidab praegu vastutusrikast ülesannet.» — «Hea küll,» ütleb. «Kuid palun, seltsimees komandant, kui ta tuleb, juhatage kohe sohu.» Siis aga sosistab mulle, vanamehele, midagi kõrva.»

Vana Räni tatsas Tiidu juurde, upitas enda tema kõrvale lähemale ja kähistas poole häälega:

«Sosistas mulle: «Tulin peigmehele külla.»»

«Ahaa!» hüüatas vanamees, vaatas kavala pilguga ringi ja jätkas: «Võtan neiukese käe, lausun: «Lubage siis veel kord kätt suruda. Olgu teil õnne nagu tõrval!» Ja sulle, pojuke, ütlen ma: et sa teda hoiad nagu silmatera, ta on seda väärt!»

Räni-vana kõhistas naeru ja keerutas heameelega vurre.

«Kuhu see linnarahvas läks?» küsis Tiit ärevalt.

«Teadagi, kuhu,» ütles Räni. «Sohu, kraavi kinni ajama. Sinna, kuhu buldooseriga hästi ligi ei pääse.»

Jälle oli Tiidul kiire. Peas sähvis mõte: Helga on siin, küll on aga tüdruk! Kohe on tarvis teda otsima minna.

Kust sai Arvid tema kõrvale? Ja mida ta siin tähitab? Ah et endal tal, Tiidul, auto olemas, võtku kätte ja lasku sellega minema.

Brigadir Lukin oli ka siinsamas, oli nähtavasti asjaga kursis ja naljatas:

«Joo, sõber, kruusitäis külma vett, see jahutab südant . . . Ja siis pole karta, et rool vääratab.»

Lukin pilgutas kavalalt silma ja ütles siis tõsiselt:

«Oli nagu kuulda, et juba varem sõitsid mehed linlastele teise autoga appi. Mis seal ikka, lähme meiegi. Kellaaeg alles varajane, küll jõuab magadagi.»

Juhtus nii, et nendega läks kaasa kümme meest — need, kes käisid jäätöket otsimas, ja veel mõni hiline trassilt tulija.

Kui läbisegi autosse roniti, tõukas Boris Omarov Tiitu otsekui poolkogemata ja küsis tasa:

«Oled sa, Tiit, ikka veel vihane?»

«Mina . . . vihane!» imestas Tiit ja heitis ähvarduse: «No ära nori!»

«Ei nori,» vastas Boris naerdes. Edasi kiitis ta puhtsüdamlikult: «Saite jääkorgi kätte — hästi!» Ja lisas poolsosinal: «Ma nägin su tüdrukut —

voh!» Ning tõstis tunnustuse märgiks pöidla kõrgele.

Tiit vastas heleda naeruga.

Ah et tema, Tiit, oli vihane? Küllap siis oli, kui Boris seda märkas. Millal see juhtuski? Kas tõesti täna? Ei olnud hästi meeles, ei olnudki aega mäletada.

Jälle istusid Tiit ja Arvid kõrvuti autos, nagu hommikulgi. Seekord oli Tiit rooli taga.

«Noh, naaber, kus sünnipäevakink on?» küsis Arvid.

«Venna juures,» vastas Tiit.

«Oled sa alles pigis,» vangutas Arvid pead.

«Pole viga,» ütles Tiit. «Varsti oleme nagunii Tallinnas, siis annan üle. Fotoaparaat . . . Palun, et Helga võtaks esimese foto gaasitunglast.»

Oldigi soo ääres. Mindi kiirustades mööda tuttavat jalgrada. Juba eemalt paistis silma, et trassijoonel vilguvad lõkkesed ja askeldavad inimesed. Ning üle soo kajas rõõmsaid hõikeid.

Tiit leidis Helga kiiresti. Raputas tugevasti tugevasti tüdruku kätt ja ütles erutatud häälega:

«Oi sind küll!»

Nagu sõnatu kokkuleppe alusel hakkasid nad kõrvuti mulda kraavi loopima. Siis peatusid koraks, vahetasid lühikese rõõmsa pilgu ja jätkasid tööd. Kui hea oli nõnda, kõrvuti töötada!

«Küll sa aga korraldasid endale sünnipäeval» ütles Tiit tüki aja pärast.

«Komsomolikomitee korraldas,» vastas Helga. «Mina ainult uurisin, kas selles lõigus, kus sina oled, on abi vaja.» Ta naeratas soojalt ja lisas: «Ja pidid siis sina linna sõitma! Las parem mina tuln siia! Siin on nii tore!»

Helga vaatas särava pilguga ringi. Ja Tiidule
näis, et tüdruku silmist helkis vastu pikk lõkete
rida, mis kulges mööda trassi.

1952

Kauge sõber

1

Eerik Paakspuul algasid nüüd igavad päevad. Sõber lahkus, sõitis kaugele. Mitte päevaks-paariks, vaid pikkadeks kuudeks ja küllap vist aastateks. Sõbrast on alati raske lahkuda, eriti aga siis, kui omatakse aastaid kaheksateist ja üheksateist ning kogu elu on seotud hea sõbraga.

Paul Teearu sõitis tuhandete kilomeetrite taha uudismaid üles harima. Ja Eerik jäi maha.

Eerikul on meeles õhtu, kui nad järjekordseid kohtusid ja Paul kärsitult ning ilmse ärevusega kõneles:

«Meil vabrikus oli koosolek, et kes tahab uudismaale sõita . . . ja kokku tuli üle kolmekümne sooviavalduse.»

Paul tõmbas hinge ja pahvatas:

«Mina kah!»

«Sina kah!» jäi Eerik sõbrale ülima imestusega otsa vaatama.

«Nojah, otsustasin,» vastas Paul nagu inimene, kes on lõplikult otsustanud. Tema terashallide silmade vaade oli vankumatu.

Eerik langetas pilgu ja küsis kuidagi kõheldes:

«Aga . . . mina?»

«Mõttele järele,» ütles Paul tasa.

Mõttele järele! Kuid Eeriku mõtted takerdusid, silme ees hakkas imelikult virvendama ja hääli katkes, kui ta vaikselt rääkis:

«See on ikka kaugel . . . ja omastest eemal . . . ja siin on kõik teada ja tuttav . . .»

«Just, teada ja tuttav,» rõhutas Paul. «Seal aga uus ja huvitav.»

See oli märtsis. Oli õhtu. Sadas pehmet lund. Nad jalutasid mööda hämarat puiesteed ja olid kaua vait.

«Kas sa mäletad, kui olime üheksased-kümnesed?» küsis Paul äkki, vaadates endast lühemale Eerikule ootavalt näkku. «Istusime Suurmäe jalal oma koopas. Kas mäletad?»

«Mäletan.»

«Ja millest me rääkisime? Kas mitte sellest, kuidas sõidame kord põhja, kord lõunasse, ronime hiigelmägede tippu ja ratsutame keset steppi — ääretud lagendikud, siledad nagu meri . . .»

Eerik mäletas hästi . . . Neil oli tiheda kuuse all okstest põimitud tuulevari-ulualune, mida nad nimetasid koopaks. Vihmaste ilmadega istuti seal tundide kaupa ja arutati ning rännati kogu maailm läbi. Ja neis juttudes olid nad alati kahekesi koos, üks abistas teist ja päästis oma sõbra mõnest kohutavast ohust.

Kuid nüüd Eerik vaikus, nagu oleks ta siiski unustanud kunagised toredad unistused.

Sel õhtul nad uudismaadele sõidust rohkem ei rääkinud.

Kui nad uuesti kohtusid, vaatas Paul Eerikule ärevalt otsa. Eerik märkas, et Paul ootab midagi. Eerik vaatas aralt kõrvale. Kui ta hiljem mõtleb sellele, teab ta kindlasti, et peitis oma pilku sõbra eest, ja sellele mõeldes valgub talle häbipuna näkku.

Nad istusid kinos ja vaatasid filmi, siis tulid välja ja uitasid sihitult. Paul oli kuidagi hajameelne ja nagu kurbki.

«Kas kahetsed?» tihkas Eerik lõpuks küsida.

«Ei,» oli napp vastus.

Nüüd, hiljem, teab Eerik kindlasti, miks Paul kurb oli. Ta oli kurb sellepärast, et Eerikul ei leidunud julgust kaasa sõita. Ja nende vahele libises vari ning neil, muidu väga jutukatel, polnud äkki millestki kõnelda.

Neil päevil, kui Paul veel siin oli, mõtles Eerik palju sõbra ärasõidule. Tõepoolest, Paulita on elu tuim ning tühi. Kuidas sa üksi lähed kinno või liiväljale? Ja pühapäeviti — kuidas sa Paulita sõidad vanemate koju Mahulasse? Varsti tuleb kevad, ja kas ongi siis enam isu üksipäini Piritale matkata? Kehv on olla hea tubli sõbrata. Tõsi, ehitustrustis on ka häid poisse, nagu Peeter ja Kostja, kellega elatakse samas ühiselamutoas. Kuid nemad ei saa Pauli asendada. Paul on küll äge ja tormakas. a'ab tihti oma jonni, aga temaga on Eerik koos üles kasvanud, seitse pikka talve kõrvuti pingis istunud ja . . . üldse vanad sõbrad. Nii kindlad sõbrad, et Paul läks vabrikukooli — ja läks ka Eerik, et Paul astus komsomoli — ja paari kuu pärast astus ka Eerik, et Eeriku ühiselamu on Koidu tänavas ja Paul elab sealsamas kõrval Eha tänavas. Nüüd aga . . . jah, nüüd kipuvad nende teed lahku minema.

Kui siis Paul teatas, et nende vabrikust lastakse uudismaale sõita ainult kaheksal noorukil, leidis Eerik endale lausa tuhat vabandust. Kas tedagi oleks lastud? Kahtlane! Trustis on palju tööd ja tema tööga ollakse rahul. Normi ületab ta ühtejärge ja tema foto on juba jaanuarist saadik

autahvilil. Kui ta siiski tuleks sellise kavatsusega, hüüataks meister Moorats järsult: «Jutt jättal!» ja rapsaks käega ülalt alla, mis tähendab, et pole siin vastuvaidlemist. Ja kodused, ega nemadki oleks nõus. Isa ütleks: «Jõuad elus veel küllalt ringi kolada.» Ema aga leiaks väga lihtsa ettekäände: «Jälle sul sokikannas auk . . . Ei tea, kes sind seal nõeluks ja lapiks.»

Nii mõtles Eerik. Ta mõtles välja kõik need vabandused ja ettekäanded, et ennast õigustada. Ei lastaks, ei lubataks tal minna laia maailma hulkuma! Ja leidnud sellise lohutava mõtte, rahunes Eerik pikkamisi ja hakkas juba sellega leppimagi, et tuleb sõbrata elada.

Eerik harjus mõttega, et teda ei lasta kuhugi minna. Ja ta hakkas koguni endamisi imestama, kuidas Pauli tagasi ei hoita. Ei keelanud nähtavasti isa, ei haletsenud ema. Ning vabrikus ei tehtud märkamagi, et kaob tsehhist noor püüdlik lukksepp. Anti koguni hea karakteristika ja öeldi pealeselle, et just eesrindlastel lubatakse uudismaale minna.

Oma vabandavais mõttekäikudes kindel, arvas Eerik ajuti, et Paul kipub hoopis ja teeb ennast ülearu tähtsaks. Kuid siis luges Eerik ajalehest, et tööpoolest saadetakse parimad noored uudismaid harima, ja ta tundis piinlikkust, et oli Pauli huupi süüdistanud.

Siis oli Paulil muidugi palju tegemist ja korraldamist. Ja üle aastate juhtus nii, et Paul sõitis üksinda Mahulasse, vanemate koju. Eerik aga hulkus õhtuti sihitult mööda tänavaid ning mingi raskus rõhus teda. Ta isegi ei teadnud, ei osanud öelda, mis see õieti oli.

Ja nüüd on sõber ära . . .

Kõik läks nii ruttu. Eerik aitas Paulil kohvrit kanda ja ei leidnud midagi öelda, vaid mõtles kramplikult sellest, et kohver tundub päris kergena ja kuidas võib küll nii kerge kohvriga nii kaugele sõita.

Kui nad olid juba perroonil tihedas rahvahulgas, andis Eerik Paulile paki ja ütles: «Võta tee peale . . . natuke mugimist.» — «Aitäh! Pikk tee — kulub ära,» vastas Paul asjalikult, pistis paki palitutaskusse ja palitu jäi sellelt kohalt pungi.

Rahvast oli jaamas palju. Fotografeeriti. Peeti kõnesid. Anti lahkujaile lilli.

«Kirjuta . . . saada telegrammi!» hüüdis Eerik, tugevasti Pauli kätt surudes.

«Jah . . . telegramm . . .» vastas Paul ja neelatas.

Nad olid sõbrad ja lahkuda oli valus!

Rahvast oli palju ning tunglemine suur, ja sõnad telegrammist jäid Pauli-Eeriku hüvastijätuks. Muud nad ei saanudki enam teineteisele öelda.

Nüüd tulid Eerikul igavad päevad. Päevad venisid ja Eerik ootas kannatamatult, et Paul annaks endast elumärki.

Läks nädal ja möödus lisaks mitu päeva. Siis saabus ühiselamusse Eerik Paakspuu nimele telegramm:

«Jõudsin kohale. Kõik on korras. Paul.»

Ja edasi aadress: Tškalovi oblast. Sovhoos «Tselinnõi».

Miks on telegrammid nii lühikesed?!

Kuid Paul pidas meeles, pidas siiski meeles, mis lahkumisel öeldi ja lubati . . .

Läks veel nädalat poolteist, siis tuli Paulilt esimene kiri. See oli üsna pikk.

«Tere, Eerik!»

Siin ma siis nüüd elan.

Sõitsime kohale mahukas «ZIS'is». Sadas lumelörtsi. Vaatan ringi: kõle lagendik, ei ühtki maja, puud ega põõsast, ei tuulevarju ega ulualust. Stepp! Kõhe hakkas. Kuidas siin küll elatakse?

Lõime oma telgi üles ja tegime esialgsed narid sisse. Istusime siis nari äärel, sõime leiba ja poolkülmunud lihakonservi ja jõime kuuma teevett peale; seda keedeti suures välikatlas. Uni tuli raske. Kui aga öösi ärkasin, oli külm kontidesse pugunud. Läksin välja. Ilm kahutas, tähed sirasid. Siis ma mõtlesin: kuidas me siin elama hakkame? Pugusin narile tagasi, lõdisesin, lõpuks uinusin.

Kuid mida päev edasi, seda rohkem harjusin ja kodunesin.

Saab ju hakkama. Ja pole ma üksi. Poisid on tublid kambamehed. Ja kui ikka mõelda: tulime lagedasse steppi ja rajame siia järve kaldale uue asula, päris linna kohe.

Praegu kutsume oma asulat telklinnaks. Ja selle linna esimest tänavat nimetame Polevoiks. Telke on meil kakskümmend, kümme kummalgi pool tänavat. Enamus rahvast kuulub meil traktoribrigaadidesse. On veel kaks ehitusbrigaadi ja hiljuti asutati aiandusbrigaad. Ehitajad hakkasid kõigepealt maad tuhnama, tegid muldonnid ladude jaoks. Praegu aga kaevavad nad meie telkide taga vundamendikraave, sinna tuleb kolm kahekordset kokkupandavat maja. Kive vundamendi jaoks veetakse kolme kilomeetri kauguselt, seal on vägev

kivimurd. Hiljuti oli meil pühapäevak. Istutasime tulevaste tänavate äärde paarsada paplit, toomingat, akaatsiat ja sirelit. Aiandusbrigaad paneb praegu kartuleid maha.

Mõni päev tagasi saabusid meile kingitused Üleliiduliselt Ametiühingute Kesknõukogult. Iga brigaad sai bajaani või karmoška, peale selle raadio, grammofoni koos viiekümne plaadiga, male, kabe ja doomino. Nüüd on hubasem, kuulame õhtuti raadiot.

Mina kuulun viiendasse traktoribrigaadi, olen haakija. Kuid esimestel päevadel abistasin transporti. Sa muidugi ei taipa, mis see tähendab. Püüa kujutleda: lumelagunemise aeg, kõik kohad vett ja pori täis, ja teed õieti polegi, auto aga voorib auto kannul, kõigil rasked koormad peal. Noh, võid isegi aimata, et oli siis alles rükkimist. Juba siin, juba seal automürakas sisse vajunud, muudkui lükka ja hoova, vahel trügi paarikümnekesi ümber masina ja aina hõiska: «Раз, два, взяли!» Veeti siia igasugu kaupa: voodeid ja taburette, traktoreid ja õlivaate, toitu ja toidunõusid, naelakaste ja kokkupandavaid maju.

Siis maa tahenes ja läks künniks. Traktorid mürtsuvad hommikust õhtuni. Meil on uhiuus «S-80» ja traktoristiks on Pavel Kostenko, minuvanune Harkovi poiss. Mina aga muudkui kükitan traktori taga ja kamandan viit sahalahmakat. Muld on must kui pigi ja rasvane nagu keisri lõug jõulu-laupäeva õhtul. Maa on sile nagu meri ja pikad vaod venivad nii kaugele kui silm seletab. Pole siin maal ega tööl ei otsa ega äärt!

Ja kui siin kevadine äike korra põrutab, siis lööb kõravad nädalaks ajaks lukku. Nagu ühel ööl oli. Ärkame üles — kole mürin, nagu mürgeldaks

sada suurtükki, ja selline metsik tuul, et vaata, rebib telgi ribadeks ja viskab kõik need kakskümmend viis poissi õhku nagu takutuustid. Siis aga tuli kohutav vihm, peksis telki, nagu oleks tuhat piitsa vehkinud ja vemmeldanud. Lagistas minutit viis ja oli jälle üle. Telk aga ujus nagu saareke keset järve.

Niimoodi ma siin elan ja olen. Meie telgis on venelasi, ukrainlasi ja lätlasi. Mina olen ainuke eestlane (kõrvaltelgis elab veel kaks Tartu poissi). Naabriks on mul Pavel Kostenko, keda juba eespool nimetasin. Hea seltsimees, siiski vähese jutuga ja armastab rohkem suupilli mängida. Istub õhtuti voodi äärel, aina mängib ja mängib vaikselt, ja paistab, et mõte rändab ei tea kus. Mina jälle mõtlen õige tihti sellest, kuidas me sinuga hulkusime Tallinnas mööda Kadrioru randa ja rääkisime kõik maad ja ilmad kokku, ja nüüd mina olen üsna maailma otsas, ja ei saa me enam niimoodi lobiseda. Kiri, jah, pole ikka see, mis inimese enda jutt.

Lugesin oma kirja uuesti üle. Siin on küll sile maa, aga näe, kiri läheb mööda kive ja kände. Ja silmad tikuvad vägisi kinni. Lõpetan sedapuhku, eks teinekord kirjuta jälle.

Kirjuta siis ikka oma vanale semule. Kirjuta, kas Tallinnas juba kastanid õitsevad ja kuidas Sul endal läheb.

Tervitades ja meie ühiseid vempe mäletades,
Paul.»

Eerik luges kirja ja leidis kohe, et Paul ei kurdagi oma rasket elu. Tõsi, Paul pole mees, kes pea norgu laseb. Minna ikka lagedasse steppi ja hakata seal päris otsast peale, ega see kerge ole. Kuid Paul ütleb kindlalt, et saab hakkama, ja Eerikule

tundub, et poiss lööb seejuures pea uljalt kuklasse. Ja millise hoo ning mõnuga ta kirjeldab autode rükkimist ja äikest, ning kõigest sellest räägib ta nagu mingist põnevast seiklusest. Kui aga kirjutatakse sellise mõnuga, siis on suured raskused möödas ja kojuigatsusest ollakse juba üle saanud.

Kuid siiski . . . Paul kirjutab, et mõtleb tihti Eerikule ja sellele, kuidas nad koos hulkusid. Ja küllap ta mõtleb, et nüüd, kevade saabudes, oleks päris tore matkata Piritale ja sealt edasi Meriväljale, ja kui õhtul linna tagasi jõuad, siis jalad surisevad mõnusalt ja nägu õhetab päikesest ning tuulest.

Ta räägib küll suupilli mängivast Pavel Kostenkost ja teistest . . . Kuid millest tal ongi tolle Paveliga vestelda, pole neil ju ühiseid mälestusi, pole neil ühiseid vempe, nagu Paul ise nimetab . . .

Eerikut rõõmustas Pauli kiri ja kõige rohkem heameelt tegi see, et Paul tunneb siiski temast, Eerikust, puudust. Ning naljatoonil noomis Eerik kaugel olevat Pauli: ära sa ikka huupi arva, et jätad sõbra heast-peast maha ja pärast süda ei valutagi . . .

3

Eerik vastas sõbrale peatselt ja kirjutas oma võrdlemisi üksluisest elust ja sellest, et kased on juba hiirekõrvul ja kastanid veel ei õitse.

Paulilt tuli uus kiri maikuu keskpaiku. Ja selles oli juba tõsisemaid noote.

«Tere, vana sõber! Elu läheb siinkandis endist viisi. Mingit erilist uudist pole. Muudkui mütta päevast päeva tööd teha.

Täna oli siiski väike seiklus.

Eks meil ole sellest ja teisest puudus. Pole ka imestada, asumise asi. Meie «linnas» pole sauna. Et ennast üle küürida, tuleb sõita kolmekümne kilomeetri taha kolhoosi. «ZIS'id» veavad meid laupäeviti sinna. Saun ise on seal aga väike. Sõidad, ootad, pesed ennast, vaatad pisut ringi, ongi pool päeva läinud. Samuti pole meil juuksurit.

Täna juhtuski halb nali. Öhtu eel mõtlesime kolme poisiga, et läheme juukseid pügama. Mõeldud — tehtud. Sõitsime juhusliku masinaga kolhoosikeskusse. Kui parajasti tagasi jõudsim, satustime oma direktoriga vastamisi. Kukkus teine pragama, et kolame töö ajal ringi. Mis lusti me ajame, kus käisime? Juuksuri juures. Kes lubas? Meie: ei keegi, ise läksime. Direktor aga: loodrid, distsipliinirikkujad! Lubas käskkirja panna, koosolekul läbi võtta, koju kirjutada. Meie vastu: päevanorm on meil täis ja saunapäeval katsu sa juuksurile ligi pääseda. Jäi praegu niisama, käskkirja veel ei pandud.

Üks haakija, Paršini-nimeline, pisut kergevõitu mehike, võttis oma seitse asja ja kadus nagu tuul. Algas see nii, et mehike jõi enda saunapäeval rängalt purju. Hakkas räuskama ja brigadiri süüdistama, et see tema normitäitmise valesi kirja pannud. Öösi lärmas ja laamendas, ei lasknud teisi magada. No anti siis mehele kõva noomitus ja pandi veel seinalehte karikatuur. Muidugi oli mees kõik selle kuhjaga ära teeninud. Aga ei kannatanud ta sarjamist välja, läks paremat paika ja lahkemat linna otsima.

Muidu aga on meil tubli rahvas, teeb ausalt tööd ja peab hästi korda. Viilijaid ja nahavedajaid pole siia sattunud. Sellist lugu, mis täna minuga juhtus,

ma veel tõsiseks korratuseks ei pea. Oleks meie elu-olu parem, poleks ka selliseid pisikesi korralikkumisi. Selle koha pealt, kuidas meie eest hoolitsetakse, on juba kõva nurinat kuulda. Esimestel päevadel nagu lepiti igasugu puudustega, nüüd aga tõstetakse lärmi.

Kõige rohkem tehakse meie poiste hulgas kõva häält toidu kohalt. Muidugi, eks suure pere kokk saab alati sõimata, ühele on supp soolane ja teisele praad põlenud. Kuid mulle paistab kah, et mõned tegelased, kelle ülesandeks on meid toidu ja muuga varustada, on kitsed kärneriametis. Ma pole mingi maiasmokk, ei nõua siin pannkooke ega rosinasaia, kuid . . . Enamasti «jooksevad» meil hirss-nuudlid ja nuudlid-hirss. Leiba veetakse saja kilomeetri tagant ja «leivalaev» jõuab mõnikord kohale alles hilisõhtul. Pühapäeval anti siiski saia, nimi oli aus — batoon. Oli teine aga kuivanud ja maitsetu, nagu oleks saepurust küpsetatud. Pole siis imestada, kui vahel tekib tahtmine mõne mehikese kõrvad pihku võtta.

Neli-viis korda on meid külastanud liikuv kauplus. Sellele joostakse küll tormi, kuid saada pole sealt suurt midagi. Muidugi, küpsistest, kompvekidest ja šokolaadist ostetakse autopood tühjaks, vähesed särgid-püksid ja pearätid haaratakse otse lennult, ja siis jääbki kogu see torm vakka. Sest palju sa ikkagi kokku ahmid musta niiti (mingipärast valget pole), kamme ja taskupeegleid, hambapulbrit ja lõhnaõli — korra ostad ja sellest jätkub siis mitmeks ajaks. Otse välja öeldes, meie liikuva kaubanduse sortiment on kehv.

Mida kõik müüjalt nõutakse: taskunuge ja spor-disärke, kaustikuid ja õngi, täitesulepäid ja jahipüsse. Kuid vaesel mehel pole õieti midagi anda.

On see aga varustamine . . . Mõnd saamatut asja-
meest peaks valusalt pigistama!

Hiljuti sai siin päris nalja. Tuli autopood
jälle kohale, ja äkki — kõik ostavad aina musta
niiti. Müüja imestab: «Varem niit seisis, keegi ei
tahtnud. Nüüd kõigil korraga midagi rebenenud!»
Varsti oli niiditagavara läbi. Läks mõni päev, ja
siis selgus, mis katki oli. Naabertelgi poisid olid
pununud mustast niidist vägeva pallivõrgu. Kel-
lelgi oli pall, taheti mängida, aga võrku pol-
nud . . . Mis puutub jahipüssidesse, siis nendel
oleks siin küllalt põmmutamist. Järve kallastel
pesitseb parte ja hanesid, stepi kohal tiirutab suuri
kulle. Paaril traktoristil ongi püssid kaasa võetud,
märklaud teistel üleval ja treenivad kõvasti. Mui-
dugi poistesumm ümber ja kõik on sõbramehed,
ehk saab kah pauku teha. Kui jahihooaeg algab,
siis läheb kindlasti põnevaks.

Kui ma sulle eelmine kord kirjutasin, siis rää-
kisin, kuidas me varakevadel autosid läbi vee ja
pori rükkisime. Siis unustasin kõige tähtsama —
meid filmiti selle kõva töö juures. Kui Tallinnas
näidatakse filmi uudismaadelt, mine tingimata vaa-
tama. Ehk leiad minugi sihverplaadi pildilt üles.

Praegu aga midagi põnevat kirjutada pole. See
kiri tulebki igavest irinat-virinat täis. Parem siis
juba lõpetada.

Ela hästi ja kirjuta kähku!

Paul.»

Eerik luges ja parastas mõttes sõpra: näed sa
nüüd, pole see kõik ainult põnev seiklus! Läksid
head ja huvitavat otsima, kuid saad sõimata ja pead
kõhtu pitsitama. Eerikule paistis, et Paul aina kur-
dab. Ta libises otsekui meelega üle sõbra reipaist
mõttekäikudest ja sellest, et Paul ironiseerib oma

«irinat-virinat» ja nimetab jooksikut «pisut kergevõitu mehikeseks».

«Ela hästi ja kirjuta kähkul!» Sellest samast Pauli lõpulausest luges Eerik välja, et Paul tunneb kojuigatsust ja teda huvitab, kuidas siinmail elatakse-ollakse. Pauli huvitab see sootuks rohkem, kui ta märgata laseb.

Eerik mõtles ja mõtles, millest vastu kirjutada. Ei olnud aga midagi erilist juhtunud. Nii ta kirjutas ki headest ilmadest, kinoskäimisest ja muust tühjast-tähjast. Lisaks sellele kordas järele, et on tõesti rumal lugu, kui seal uudismaal tuleb leivaga ja muuga kõvasti «löömist» ja direktor aina käre-gib jne. Eerik tahtis sõpra lohutada, ent see kukkus päris armetult välja.

Eeriku elu kulges tõesti enam-vähem üksluiselt. Varsti tuli siiski uusi sündmusi. Ehitustrusti saabus kiri uudismaadelt ja see loeti koosolekul ette. Kiri oli ülev ning paljusõnaline nagu ajalehe juhtkiri pidupäeval. Kirja lõpul kutsusid uudismaaharijad noori ehitajaid endile appi — uusi asulaid ehitama. Ja samal koosolekul võtsid sõna kleenuke Endel Väli ja pikk Kostja Timofejev, ütlesid, et nemad lähevad meeleldi, ja lisasid, et teistelgi kõlbaks sellele mõelda. Kostja ütles isegi, et tema on sellest ammu mõlgutanud, ja nüüd, kui lausa kutsutakse, on ta valmis otsemaid teele asuma.

Pärast koosolekut läks poiste hulgas tõsiseks arutamiseks. Eerik hoidus vargsi kõrvale. Tema otsus oli kindel — ei lähel! Kes teab, ehk tuleb Paulgi varsti tagasi . . .

Pühapäeval, kui Eerik Mahulasse sõitis, rääkis ta isale ja emale sellest, et mõned nendegi hulgast kavatsevad uudismaadele sõita, ja luges siis Pauli

kirja. Isa, tõsine töömees, silitas mõtlikult lõuga ja küsis Eerikult: «Noh, mis sa ise selle nutulauu kohta ütled?» — «Ei tea midagi öelda,» kahtles Eerik. «Mina aga ütlen,» arvas isa, «et just sealt tulevad õiged mehed välja. Mõni ehk laseb alguses kõrvad lonti, aga see läheb mööda.» Ema leidis: «Pole seal siis toidupoolisega suurt kiita ühti. Noored kasvavad poisid tahavad ikka korralikult süüa.» Isa aga torises: «Või nad näljas on! Hirss ei lähe nahka ja sai kõvaks kuivanud, tohoh sakslast! Julgeb niisugust lori ülepea kirjutada!» Nüüd oli Eerikul piinlik, et oli vanematele kirja lugenud. Sõbrale võib kõigest kirjutada, aga vanemad inimesed ei saa paljustki aru . . .

Uudismaale sõidu kohta ütles isa: «Mõttele ise järele ja otsusta. Kui tahad, mine. Kui raskusi kardad, jää koju. Ega sinna nannipunne tahetagi.» Ema ainult noogutas, noogutas üsnä tagasihoidlikult. On aga vanamehel rasked sõnad, mõtles ta. Nannipunn! Hea seegi, et isa põega suisa ei sunni. Ja üks poiss või siingi, kodus, mehe eest väljas olla. Ei tema, ema, oma last, pealegi noorimat, pesamuna, kerge südamega kaugele saadaks.

Rohkem neil sellest sõidust juttu polnud ja Eerikul oli isegi hea meel, et sellest rohkem ei räägitud. Tal oli ebamugav. Talle meenusid omaaegsed vabandavad mõtted: isa keelab ja ema häletseb . . . Kuid nähtavasti ei oleks isa keelanud ja ega vist emagi mitte. Ta otsustagu ise, oli isa täna öelnud. Hea öelda — ise.

Paul oli kirjutanud uudismaafilmi. Huvitav, põnev . . . Pikisilmi hakkas Eerik seda filmi ootama.

Kevadest sai südasuvi.

Oodatud filmi ei tulnud ega tulnud. Saabus hoopis Pauli uus kiri.

«Tere, kauge sõber!

Viimane kiri oli mul igavene virisemine, ja sina ajad kah nina vingu ja nutad järele, et küll see minu põli võib siin kole olla — aina nälg ja näägutamine, tapmine ja tagaajamine.

Küllap mul oli tol päeval tuju kehv — sain ju pragada — ja siis tuligi kiri tõnniga pooleks. Ja seda sa ära arva, et ma sõitsin siia kulda ja kalliskive otsima ja moosipirukaid sööma.

Ma tõesti virisesin ülearu. Kuid siis ei tundnud ma veel Boris Klotškovi — sõjaveterani, tankisti. Ta kaotas rindel parema jala. Nüüd on ta meil. Mees oleks võinud kusagil laua taga istuda ja midagi nokitseda. Aga ei! Tankisti rahutu veri ei lubanud. Tuli uudismaad harima. Tema juba siit magusat leiba ei otsi. Ta käib proteesiga ja juhib traktorit paremini kui ükski teine. Tema oli esimene, kes hakkas meil normi ületama. Päevast päeva annab ta ülenormi seitse-kaheksa hektarit. Kõik meie noored traktoristid peavad Klotškovist väga lugu. Ta käib muigenäol ringi, naerab ja naljatab. Vahel aga, kui midagi on korrast ära, kargab tal hing täis ja siis loobib sarvilisi üksteise otsa. Kuid varsti naerab jälle. Niisugune mees on Boris Klotškov. Kindlasti pole tal siin kerge, kuid ta ei tee sellest väljagi.

Ja minu kambamees Pavel Kostenko — ega temagi ole virimokk. Pole ma veel kuulnud, et ta millegi üle kurdaks. Kuid seda ma tean nüüd, kellele Pavel endamisi mõtleb. Oma tüdrukule, Mar-

fale, kes jäi Harkovisse maha. Kord näitas mulle fotot, küsis: «Kuidas on?» Mis ma teadsin vastata? Vaatad fotol võõrast tütarlast, leiad, et kena ja muud ei midagi. Ütlesingi siis: «Kena.» Tema aga: «Muidugi, sul ju ei ärka mingeid mälestusi, kui seda fotot vaatad.» Ja veidi aja pärast ütles: «Talvel lähen talle külla ja võib-olla toon endaga kaasa.»

Me vahel Paveliga räägime ja tuletame meelde esimest päeva, kui me kündma läksime. Jah, mäletan selgesti. Pavel sülgas pihku, hüüdis: «Ну-ка, начнем!» ja lükkas traktorile käigu sisse. Ja mina hüüdsin endale sulaselges eesti keeles: «Hakkame pihta!» ja vajutasin sahad tihkesse mulda. Kui me siis õhtul telki kobisime, kipitas nagu kevadisest vingest tuulest ja silmade ees virvendasid läikiv-rasvased vaoküljed. Näed sa, on meil siin juba mõndagi mäletada . . .»

Eerik ohkas valjusti. Neil see a l, Paulil ja tollel Harkovist tulnud Pavelil, on juba mõndagi mäletada! Ammu see oli, kui mõeldi: ei ole Paulil ühiseid mälestusi tolle Paveliga, vaid temaga, Eerikuga. Eerik oli solvunud: näib, et Paul ei mõtlegi enam sellele, kuidas n e m a d koos matkasid ja kuidas n e i l siis õhtuti näod õhetasid ja jalad surisesid. Enam Paul ei kirjuta «meie ühistest vempudest». Leidnud niiviisi kirjast okka, mis teda valusalt torkas, tekkis Eerikul äkki tunne, nagu oleks Paul temast veelgi kaugemale rännanud . . .

«Tulime siia Euroopa ja Aasia piirile varakevadel. Nüüd on südasuvi. Kui tulime, oli siin lund ja lõrtsi, vett ja pori. Nüüd aga ulatub nisu rinnuni. Vägev nisu kasvab põllul, mida me alles kevadel kündsimme. Nüüd künname uudismaad juurde. Taevas on selge ja sügav-sinine. Kuiv tuul puhub nagu

keriselt kuuma leitsakut ja kannab ninna kusagilt kaugelt, kümnete kilomeetrite tagant, niidetud heina head lõhna. Stepp, ääretu stepp . . .

Olen siin elanud üle kolme kuu. Miks aga tundub, nagu oleksin ma siin teab kui ammu? Vist sellepärast, et kõik on siin põhjalikult muutunud. Kui tulime, oli see tühi koht. Nüüd aga on siin korralik asula.

Täna oli meil komsomolikoosolek. Tuleb öelda, et see oli väga tormiline.

Kiideti eesrindlasi ja laideti mahajääjaid. Parimatele traktoristidele, haakijatele ja ehitajatele tehti head meelt sellega, et saadeti kiituskirjad nende kodukohta. Ühe eesti poisi kohta saadeti kiri Tallinna Masinaehitustehasesse, ühe ehitaja tütarlapse kohta läks kiri Riiga. Selliseid kirju saadeti teele oma kümme-kond.

Sõnavõttud olid ägedad. Kritiseeriti varustajaid. Meile tuleb traktoreid juurde, kuid puudus on sahkadest. Sahku on vähem kui traktoreid. Mis need trusti tegelased õige mõtlevad? Kritiseeriti direktiooni. Tehtud tööd arvestatakse uisapäisa. Palka makstakse korrapäratult. Söökla sai küll valmis, kuid toit on siiski ühekülgne. Ei saa korralikult laua ääres istuda, ei jätku taburette. Kauplus on katuse all, kaupa aga pole küllaldaselt. On suhkrut, heeringaid ja kalakonserve, kuid pole võid, juustu ega vorsti. On küll päevasärke ja supel-pükse, kuid pole ülikondi, saapaid ega kingi. On liiga suuri õngekonkse, mida kalad ei võta, kuid pole jalg- ja mootorrattaid, mida oleks siin hädasti vaja.»

Erik luges edasi ja muigas: Paul saadab mulle päris koosoleku protokoll! Aga koosolek oli kirja kirjutamise päeval ja kõik on värskelt mees. Ja

küllap see kõik on tähtis ning oluline, et peab sõbralegi jutustama. Kirja mõnus-muhedast toonist võib selgesti järeldada, et Paul ei virise enam sealsete puuduste puhul ja tunneb saavutustest uhkust. Võeti endale uued kohustused. Uudismaa üleskündmine, ehitustöö, spordiväljakute rajamine, isetegevusringide asutamine . . . Paul ütleb: «Kohustused pole muidugi väikesed, kuid rahvas on meil tugev ja töökas — kui juba lubab, siis ka teeb.» Sovhoos sai hobuseid ja lehma, hulk tüdrukuid pandi lüpsmist õppima. Pagaritööstus hakkas tööle ja nägus pagarineiu, kiievlanna, jõudis nädal aega saia-leiba küpsetada, kui saigi juba mehele; vana lugu: armastus käib kõhu kaudu.

Jajah, mõtleb Eerik lugedes, Pauli tuju ja enesetunne paistavad heal järjel olevat. Ei siin ole enam mingit «nutulaulu», kui isa ütlemist tarvitada.

«Juba on meil paar elamut valmis. Need, kellel on perekonnad siin, said korterivõtmed. Teistele anti ühiselamus voodikoht. Paljud lähevad kodupaika perekonna järele.

Ehitada on veel rohkesti. Pooleli on sovhoosi administratiivhoone, saun ja koolimaja. Viis suurt elamut, mille ehitamine on veel tänavu plaanis, pole alusmüürist kaugemale jõudnud.

Varsti tuleb sügis oma vihmadega, siis aga tuleb külm talv. On tarvis, et inimesed veedaksid talve по-человечески. Koduselt, mugavalt. Ehitada on palju. Uued majad edenevad visalt. Vilunud ehitajaid on vähe. Jah, Eerik, ehitajaid on meil vähe.

Südamlikult tervitades,

vana sõber Paul.»

Eerik oli kohal pool tundi enne seansi algust. Kinohoone välisuks oli veel suletud. Möödus minutit kümme, siis avati.

Eerik ruttas kassa juurde ja nõudis piletit.

«Kas dokumentaalfilmi jaoks?» küsis müüja, kõhn naine.

«No muidugi.»

«Oodake veidi. Praegu olete ainuke, kes tahab vaatama minna. Kui rohkem ei tule, jääb etendus ära.»

Eerik kehtas taipamatult õlgu. Etendus jääb ära! Mis nali see on?

«Palju siis . . . peab olema inimesi?»

«Vähemalt kakskümmend.»

Eerik sammus fuajees rahutult edasi-tagasi. Tuli vanem naine, küsis piletit. Ei müüdnud, paluti oodata. Kui naine kuulis, milles asi, lõi ta käega ja lahkus. Tulid kolm poissi, vaatasid üle tühjapimedada kinosaali ukse, arutasid pisut isekeskis ja kadusid jälle tänavale.

Küll on lugu! Filmi näidatakse Tallinnas alles esimest korda, aga vaatajaid pole. Tõepoolest, ei taipa, ei mõista . . .

Veel sisenesid kaks koolitüdrukut, üks neist küsis pileteid. Müüja ütles, et oodaku veidi. Tüdrukud jäid ootama ja omavahel sosistlema.

«Kell on kaksteist,» hüüatas piletimüüja ja vaatas kassaluugist välja. «Ainult kolm inimest. Kas rohkem pole? Pole näha. Siis jääb kahjuks etendus ära.»

«Kuidas siis nii?» imestas Eerik ja astus luugi ette.

«Kolmele inimesele ei tasu filmi näidata,» vastati.

«Miks siis etendus välja kuulutati?» ägestus Eerik. «Mis tsirkust siin tehakse?»

Tüdrukud hakkasid naeru kihistama. Neile tegi Eeriku ägedus nalja. Kergatsid! Siin pole ometi midagi naerda. Tõsine asi. Korralagedus.

Siis tuli kõrvalruumist keskealine mükitud naine.

«Kuidas tsirkust!» ühmas müüja Eerikule vastuseks ja osutas tulija poole: «Eks küsige direktorilt.»

Eerik küsis uuesti, miks filmi ei näidata, kuigi on välja kuulutatud.

Kino direktor hakkas vurinal selgitama:

«Ei näidata sellepärast, et pole vaatajaid. Ja vaatajaid pole sellepärast, et kes on koolis, kes töö.»

«Miks siis planeeriti reedele ja südapäevale?»

«Enne oli pühapäevaks planeeritud, siis paigutati ümber.»

«Paigutati ümber?»

«Pühapäeval näidatakse «Mägijärve saladust».»

«Miks?»

«Sellepärast, et «Mägijärve saladus» on põnevam. Selle järele on suur nõudmine. Selge, mis?»

«Kas «Esimene kevad» ei ole põnev?»

«Ma ei tea. Kui vaatate, küll siis näete.»

«Kus ma vaatan?»

«Võib-olla meil, võib-olla mujal.»

Naise vastused olid nipsakad.

«Võib-olla!» osatas Eerik.

Naine pööras selja, ei pidanud vajalikuks rohkem vastata. Säärane poisiohtu mehehakatist, teeb

ennast hirmus tähtsaks! Nõuab ja pärib nagu revident! Tegelikult — tühine kollanokk!

«Igavene jama!» hüüatas Eerik naisele järele. «Noormees, valige sõnul!» heideti üle õla ja lisati asjalikult: «Kinofikatsioonivalitsus planeerib filme, minge sinna.»

Kui Eerik kino fuajeest väljus, oli ta tulivihane. Nägu õhetas ja käed olid higised.

Paul oli kirjutanud igasugu lohakustest ja saamatutest asjameestest. See on seal, kaugel lagedas stepis, kus elamist tuleb otsast alata ja kõike sadade kilomeetrite tagant vedada. Sellest, et seal tekib takistusi ja viperusi, et seal pole müügil jalgrattaid, ülikondi, vorsti ja võid, võib kuidagi aru saada. Kuid siin, suures linnas, kus kõik peaks käima ja liikuma nagu kellavärk, siin leidub muga-vaid ja eluvõõraid inimesi, kes . . . toimivad mõtlematult ning hoolimatult. Planeerivad filmi demonstreerimise ajale, millal vähestel on võimalik kinos käia. Tembutavad just filmiga, mida Eerik kärsitult ootab! Paigutavad viimasel minutil ümber, ei tee ega jõuagi reklaami teha. Ime, et Eerik ise juhtus kinost möödudes nägema, ja juhus, et ta töötab täna õhtuses vahetuses.

Korralagedus, hoolimatus! Paul kirjutab, kuidas nad uudismaadel ei jää äraootajaiks. Kritiseerivad, nõuavad. Ka tema, Eerik, peab praegu midagi ette võtma. Ta tuli äkki heale mõttele. Ta läheb noorte ajalehe toimetusse ja jutustab seal sellest, mis temaga praegu juhtus.

Kümne minuti pärast oli Eerik ajalehe vastutava sekretäri — aasta kolmekümnese asjaliku mehe — lihtsas kabinetis ja algas oma juttu:

«Kas te kirjutaksite ajalehes . . . väikese

artikli... kuidas nüüd öelda... ühest siga-
segadusest.»

Eerik jutustas katkendlikult, ise näost õhetades, jutustas kogu äsja juhtunud loo.

«Tõesti segadus,» noogutas vastutav sekretär, ulatas Eerikule sullepea ja paar paberilehte ning ütles: «Pange see kõik paberile.»

«Mina?» imestas Eerik.

«Nagu ma aru saan, olete te vihane.»

«Ausalt öelda, olen küll.»

«Siis on kõik korras... Iga teine, kes teie jutu põhjal kirjutaks, teeks seda leebe asjalikkusega. Teie ise aga kirjutate sellest ägedalt, ja ägedalt ongi tarvis niisugusest asjast kirjutada.»

Eerik istus laua taha ja hakkas kirjutama sellest, kuidas mingid puised bürokraadid peidavad, nimelt peidavad head, tähtsat ning vajalikku filmi noorte eest.

Järgmise pühapäeva ennelõunal näidati kinos uudismaafilmi. Eerik oli varakult kohal. Kino oli inimesi tungil. Eerik parastas mõttes noid eluvõõraid tegelasi, kes olid arvanud, et vaevalt seda filmi eriti vaatama tullakse.

Ta ise vaatas filmi suure erutusega. Selles pidi ta kauget sõpra nägema.

Ja Eerikule tundus, et filmis on kõik tuttav. Seal nad sõidavad autos kohale, sõidavad läbi lumesaju. Seal nad löövad telki püsti. Lumelagunemine, vesi, pori... Autode rida, poisid lükkavad... Auto-mootorite pingutatud mürin, poiste tõugete rütmis hõiked... Läks liikuma! Kõigil on heameel. Üks viipab rõõmsalt käega. See on ju Paul, Paul ise!

Viipab ja naerab . . . Hele juuksetutt lipneb nokats-
mütsi alt, nagu on naerul ja hiline, vattkuue lah-
tised hõlmad lehvivad ja säärikud on porised.

Paul viipas, lehvitas nagu temale ja hüüdis:

«Eerik, meil on ehitajaid vaja!»

Eerik jälgib filmi ja aina mõtleb sellele Pauli
kirja lõpumõttele. See on ju kutse, selge kutse!
Kuidas ta küll seda varem ei taibanud?

Stepp, tühi lagendik . . . Keegi noormees läheb,
kohver näpu otsas. Teda näidatakse selja tagant.
Läheb, kaugeneb, jääb ikka väiksemaks ja väikse-
maks. Kaob.

Kõlab diktori hääl: «Ei pidanud vastu, kartis
raskusi. Head teed!»

Kas tema, Eerik Paakspuu, on selle põgeneja
taoline? Ei!

Ehitatakse maju, uut asulat tühja steppi. Poisid
on reipad, kissitavad heleda päikese käes silmi,
tuul sasib nende juukseid. Tuul, mis puhub ääretust
stepist ja toob kümnete kilomeetrite kauguselt nii-
detud heina ning küntud maa ja võrsuva vilja
lõhna . . .

«Eerik, meil on ehitajaid vaja!»

Otsustatud!

Uus inimene

1

Kui sel detsembripäeval Juhan Saarikule helistati, ei taibanud ta äkki, mis temalt õieti tahetakse. Töölaual lebas poolik kiri ja mõtted olid naise juures, kelle ta oli mõni päev tagasi haiglasse viinud.

«Tere, Juss!»

«Tere!» vastas ta mehhaaniliselt.

«Siinpool oodatakse aruannet.»

Aruannet . . . Mis pagana aruannet?

Kes see tülitaja ongi? Mõtteis oli naine ja ta ei tundnud helistajat häälest. . . Ta oli ärevil Kaie tervise pärast. Hommikul kella kümne paiku — kõigiti mõistlikul ajal — püüdis ta haiglast järele küsida. Ei öeldud. Informatsiooni antavat kella ühest peale. Ja nüüd lausutakse ainult: «Kõik on korras. Tüsistusi ei ole.» Ei pooltki sõna rohkem!

Tüütu helistaja oli Narusk.

Endel Narusk, kursusekaaslane, on ju nüüd uues ametis — osakonnajuhataja. Nõuab dekaadi-aruannet. Tema eelkäija, Rimmel, ei tulnud kaaluka tööloiguga toime ja viidi kitsamale-hõlpsamale alale. Kuid Naruskil, ehtsal maadlejal (eks ta olnud kunagi instituudi tšempiongi), on turja ja nappu, ehk peab vastu.

«Oota aga oota, küll sa saad,» ütles Juhan nagu õrritades.

«Ära naljata!» vastati. «Homme pean koondaruande esitama.»

«Mis sa tühja nukrutsed, tunni-poolteise pärast koputab meie käskjalg sinu uksele.»

Kuid Raaviku asi peaks ju nüüd Naruski käes olema! Kuidas sellega ongi?

«Pea, pea!» jätkas Juhan kõnet. «Kuidas on Raaviku asjaga?»

«Ma olin komanderingus. Lasksin mööda Leningradi tehaseid.»

Põikleb! Ja Juhan sähvas:

«Ära jutusta elulugu! Millal sa Raaviku plokid kolleegiumi viid?»

Raaviku plokid . . . Millal see oligi, kui meister Raavik — vaiksevõitu, endassesüvenenud lühel-dane mees — tuli oma läbimõeldud ettepanekuga? Eks see olnud aasta tagasi, varatalvel, polnud veel õiget külma ega lund. Tehase laboratooriumis algasid katsetused. Raavik ise jändas seal varahommikust hilisööni. Kukermiiditaignale lisati saepuru, tehti ja uuriti mitmesuguseid seguvariante. Ritta kogunes sadu proovikuubikuid. Pärast visa katsetamist leiti, et puitkukermiidist vaheseinaplokid on head, tugevad ja tulusad. Minister käis tehases, uuris ise ja kiitis. Materjalid — kogukas kaust pabereid — viidi ministeeriumi. Kuid seal nad seisavad. Pole nagu meest, kes nad kõrge kolleegiumi ette viiks.

«Ei ole minu teha,» ütleb praegu isegi Narusk, see sitke maadleja.

«On!» surub Juhan peale. «Millal?»

«Olgu, eks ma vaata,» tõmbub Narusk tagasi. «Ütleme, tuleval reedel.»

«Peaksid juba sel reedel.»

«Ei vist jõua. Ministri asetäitja peab tutvuma ja . . . ma pole mahti saanud . . . ausalt öelda, ma pole materjale üles leidnud.»

«Taga targemaks!» Juhan kiristab hambaid — see on kurat teab mis! «Kuhu nad's kadusid?»

«Ei saa öelda, et kadusid. Ma ju rääkisin, et Rimmel, kui meie maja maha jättis, õnnistas mind igavese paberivirnaga.»

«Ja sina, vennas, pole seda virna liigutanudkil»

«Miks ei ole.» Oli kuulda, et mees ohkas. «Kuid osa on veel . . . Saadeti komandeeringusse ja . . .»

«Tammud eelkäija jälgedes,» tõreles Juhan. «See korjas pabereid hunnikusse, tema käes vedeles Raaviku ettepanek oma pool aastat. Mäletad, minister ise — see oli maikuus — käis meil, vaatas ja uuris Raaviku katseplokke ja ütles, et neid tuleb kähku tootma hakata.»

«Minister jah . . . Minister võib muidugi öelda, kuid meie kohus on mõõta ja vaagida, kalkuleerida ja kontrollida.»

Kontrollida! Juhan pigistas pihus kirjapressi.

«Kõik on ammu mitut-setut kanti kontrollitud. Ja mis kontrollimine see ongi, kui materjal vedeleb laekas või kapis.»

«Olgu pealegi, sul võib õigus olla. Kuid mina olen kohal olnud paar nädalat ja sellestki olin poole komandeeringus.»

«Paberivirn aga seisab sul puutumatult. Ei viitsinud neid korraks läbigi vaadata! Kas need on tühised kirjaproovid? Ei! Seal on inimese mõte, loov, juurdlev mõte . . . kuula, kuidas see sinu laegastest nõuab, karjub, süüdistab!»

«Kuule, Juhan . . .» Mees teispool toru otsas hingeldas. «Muidugi, tingimata, on see lohakus, hoolimatus, nii-öelda, sigadus, kui soovid . . .»

«Ära lobise! Anna materjalid käiku ja — kõik.»

Kuid polnud veel kõik. Mees teispool oli visa:

tunnistas ennast süüdi, kuid samas aina õiendas — tema vastutab ainult kahe nädala eest.

Ärgu ta kelkigu oma kahe nädalaga! Juhan ägestus, nõudis, ähvardas ja nimetas lõpuks Endel Naruskit venivillemik, kes oma palka välja ei teeni.

Teispool toru otsas raiuti jonnakalt vastu.

«Ära noril Eks ole, sa ju lihtsalt norid?»

«Norin, kuid mitte lihtsalt. Ma norin asja pärast.»

«Sa nii-öelda ägestusid, kuid tegelikult, eks ole . . .»

«Mis siin niipalju keerutada. See on tarbetu.»

«Mis on tarbetu?»

«Suur osa sinu jutust on tarbetu,» ütles Juhan pikast vaidlusest tülpinult ja lisas naljatoonil: «Sina, vennas, tarvitad palju üleasureid sõnu: tähendab, eks ole, nii-öelda . . . Nägemisenil!»

«Olgu's nägemisenil!»

Õige mul asjamees — tema sõna jäägu peale! Kuid sai teine koonu pihta, va koopakaru! Mõmiseb nüüd endamisi, põhjab teda. Põhjaku! Peaasi et vajaliku kausta üles otsib ja õigesse paika toimetab.

Poolik kiri lebas laual . . . Kaie lamab haiglas. Ta kukkus libedal tänaval, tundis ennast halvasti ja arst soovitas kohe haiglasse minna, kuigi sünnitamiseni pidi olema veel mõni päev aega . . . Kaie ootab last, nende esimest last. Ja tema, Juhan, maa-delgu siin igasugu bürokraatidega. Õhtul aga pole kellelegi rääkida, kuidas ta sellele Naruskile nina pihta andis.

Kiri lebas laual. Siin ta, Juhan, kirjutas: olgu aga Kaie tubli ja püüdku rahulik olla, kodus on kõik korras, toad on soojad ja ootavad teda ning

väikest inimest, kellest nad kasvatavad suure, tugeva ja targa . . . Siin oli kiri pooleli. Juhan tam-mus korda paar piki tuba ja kirjutas edasi: «Praegu olen oma kabinetis ja kiirustan haiglasse tulema. Äsja läksin karvupidi kokku Naruskiga (mäletad, see kohmakas maadleja) meie puitkuker-miidi pärast. Pole viga, ta on heasüdamlik poiss, ei pane pahaks. Nüüd hakkab tulema. Toon sulle natuke mandariine. Ole vahva, naisuke!»

Juhan sulges ümbriku. Hajane pilk libises aknast käitise õuele. Väravast sisenes tühi veomasin ja veeres lao ette. Juhiruumist väljusid kaks meest ja tõttasid lattu. Vana Sillaots vedis värava kinni. Ja nüüd on jälle vaikne . . . Juhan vaatas kella. Pool viis. Praegu oli ta rohkem abielumees kui peainsener. Kella viieni võetakse haiglas pakke vastu . . .

2

Reet Ojalo, noor sünnitusosakonna arst, tuli sel pärastlõunal viiendasse palatisse nagu ikka — ilmes ja rühis lihtne, loomulik rahu. Mitte ainult soe helk silmades, mitte ainult mahe naeratus suunurkades, vaid kogu arsti olemusest õhkus abivalmidust ning sõbralikkust. Ta käitus nii lihtsalt ja omaselt, et haiged usaldasid teda üsna esimesest lausest. Usaldasid teda ja uskusid, et tal on teadmisi ja kogemusi. Kuigi temale võis aastaid anda ainult pisut üle kahekümne viie ja kuigi temas, kõhnakeses, oli palju tütarlapselikku haprust.

Algul, palatisse tulles, ei osanud arst Kaie Saariku juures midagi erilist tähele panna. Tema voodi

oli ruumis viimane ja arstil läks nelja eesmise haigega pisut aega.

Siis aga, jõudnud toa lõppu, märkas arst kohe, et Kaie Saarikul, sel lohkus põskede ning suurte silmadega naisel, olid silmaalused nutumärjast niisked. Vahest hiilis hirm südamesse, võib-olla ägenesid valud . . .

«Teil on halb . . . halvem?» küsis Reet Ojalo ja võttis naise käe, et pulssi katsuda.

«Ei, ei ole,» vastati tõrksalt-tõrjuvalt.

«Me leppisime ju kokku, et te ei karda. Te olete ometi tugev, mitte aga minusugune nääpsuke,» püüdis arst naljatada, istudes voodi äärde toolile.

«Ei, ei karda,» kordas naine kuidagi masinlikult.

Arst taipas, et nutul on muu põhjus. Kuid miline? Reet oli vestelnud naisega varem küll paaril korral, ent polnud saanud teda pikalt kõnelema: naine oli tõsine, asjalik, vähese jutuga. Reet ei teadnud temast õieti muud, kui et ta oli ametilt telegrafist ja ootas esimest last. Nüüd viivitas Reet pisut, nagu endamisi aru pidades, ja ütles siis vaikselt, lamajale leebelt-kaastundlikult silma vaadates:

«Mis teie südant vaevab? . . . Ärge olge pahane, kui ma niimoodi küsin.»

«Sain kirja . . . mehelt,» vastas Kaie Saarik raugelt, võttis öölaualt kokkumurtud paberi ja näitas üht kohta: «Lugege, olge hea, siit.»

Arsti liigutas naise usaldus. Ta võttis kirja, libistas silmad üle ridade ja peatus kohal, kus räägiti — karvupidi kokkuminekust. Oh neid mehi! Siin ta hellitab naist, kes on haiglas sünnitamas nende esimest last, muretseb naise pärast, julgustab teda, kuid samas pillab mõtlematu lause —

omaenda sekeldusest-pahandusest. Mis ta küll mõtles, kas ta üldse midagi mõtles? Mees pidi olema väga ärritatud. Kuid see ärritus kandub praegu üle naisele ja suurendab hingelist ning kehalist pinget. Praegu erutab naist iga sõna ja veel rohkem see, mis on sõnade taga. Solvab see, et mees oli taipamatu ja kirjutas oma tülist. Ja erutab teadmine, et mehel on ebameeldivusi — tema peale vihastuti, tema elu tehakse nüüd kibedaks.

«Mis te sellest nii südamesse võtate!»

«Kuidas nüüd öelda . . .»

«Muretsete mehe pärast?»

«Jah. Teate, kui ta ägestub, siis pahvatab välja teab mida. Ütleb otse, mida mõtleb ja nagu õigeks arvab.»

«Nii ju peabki.»

«Kuid nii on raske elada. Inimesed solvuvad ja . . . Teinekord on parem, nagu öeldakse, pool suud kinni pidada.»

«Te arvate, et . . . Ei, ärgõ te muretsege midagi.»

«Ma ei tea isegi . . . Kuidagi raske hakkas ja . . .»

Pole midagi imestada, arutas arst endamisi. Sellises pingelises olukorras on närvid eriti tundelised. Kuidas küll naist rahustada? Mitte pulbreid ega süste ei vaja ta, vaid sõbralikku mõistmist, head sõna.

«Teil on hea mees,» rääkis noor arst aeglaselt ning tasa, lamajale koduselt näkku vaadates. «Natuuke ehk äge, aga sellest saab üle . . .» Arst ei osanud midagi rohkem öelda. Mida teabki ta võõrast, võhivõõrast mehest kõnelda! Aga sünnitajat peab lohutama. Peaasi — rääkida, lihtsalt, südamlilikult. Ja arst jätkas: «Me oleme vist enam-vähem

ühevanused, minul aga pole veel meest . . . Kül-
lap vist minagi muretseksin samuti oma mehe
pärast, kui ta mul oleks.»

«Jah,» noogutas lamaja ja vaatas teraselt arsti
leebeisse pruunidesse silmadesse.

Kas polnud sünnitaja pilgus nagu väheke kaas-
tunnet, et Reet Ojalol pole meest, kelle pärast ta
võiks ja saaks muretseda? Arst lõi näost veidi õhe-
tama.

«Narusk . . .» viis arst jutu teisale. «Ega te ei
tea tema eesnime?»

«Endel.»

«Endel Narusk,» kordas arst. «Kui vana ta on?
Kus ta elab?»

Kaie Saarik ei pannud arsti küsimusi imeks ja
jutustas:

«Juhan, minu mees, on kahekümne üheksane,
eks Naruski ole sinnapoole, nad on kursusekaasla-
sed. Kui ma ei eksi, elab ta kusagil sadama kandis,
vist tädi juures.»

«Ka mina elasin kunagi,» rääkis arst vaikselt,
«aastat viisteist tagasi, sadama kandis . . . ja nüüd
tuleb meelde, et oli seal tõesti üks sellenimeline
poiss. Nagu ma mäletan, pole ta põrmugi kuri ega
õel.» Kas ei ole see pisut naiivne jutt, mõtles arst
endamsi. Aga mis sellest! Peaasi — rääkida,
koduselt, sõbralikult. «Mis te arvate,» arsti hää-
l elavnes, «kui ma õige võtan ja helistan talle ja
noomin pisut.»

«Ei, ei, ärge te . . .» ütles haige tõrjuvalt.

Arst aga oli oma mõttekäigust haaratud:

«Umbes nii: kuidas elate, kas mäletate . . . ja
nii edasi. Mina, teate, pöördun teie kui spetsialisti
poole: mis te arvate puitkukermiidist? Lugesin
selle kohta ajalehest. Ah veel ei toodeta? Miks

siis?» Ta raputas pead ja heitis käega. «Ei, nii ei lähe. Olgu pealegi, küll ma juba leian, kuidas . . .»

«Ärge tel!» püüdis Kaie arsti tagasi hoida. «Hakkate oma aega raiskama!»

«Pole midagi!» naeratas arst ja küsis: «Ega te juhuslikult tea Naruski telefoni?»

Ei, Kaie Saarik ei tea. Kuid mees peaks teadma. Ja naine ütles oma mehe telefoninumbri.

Noor arst aga hakkas tasakesi naerma:

«Huvitav oleks selle poisiga juttu ajada; tollal elasime lähestikku, ainult paar maja vahet. Mis poiss ta n'd enam — kas tunnebki mind ära või mina teda.»

Nii nad vestlesid poolihääli, justkui noored tüdrukud, kes pajatavad teineteisele oma südamesaladusi. Rohkem rääkis küll arst. Lamav naine kuulas ja kuulas. Ning arst märkas, et naise pilk rahunes. Nii — haige usaldab teda. Ka professor Toompuu tavatses üliõpilastele öelda: «Kui haige kaotab usalduse arstisse, on kõik kadunud . . .»

Reet Ojalo lahkus palatist. Ta läks oma kabinetti ja hakkas telefoniga rääkima. Ta oli agar ning enesekindel. Ta noomis peainsener Juhan Saarikut, et see kirjutas naisele läbimõtlematu kirja. Mees vabandas ja päris ärevalt naise tervise järele. Kuid osakonnajuhatajale Endel Naruskile rääkis arst surmtõsiselt, et haigla vajab juurdeehituse jaoks puitkukermiiti, just nimelt puitkukermiiti, ja lõpetas jutu nõudega, et selle tootmine otsustatakse võimalikult ruttu. Endel Narusk ei vastanud midagi kindlat; asja otsustab ikkagi kolleegium, aga tema, Narusk, teeb kõik, mis temast oleneb.

Muidugi, selleks Reet ju helistaski, et oleks sellele murelikule naisele midagi rahustavat, hästi

rahustavat öelda. Kuid telefonikõne ei andnud kindlat-konkreetset otsust.

Reet Ojalo ei mõelnud kaugele ette. Teda haaras vastupanematu tung viia sellele naisele kindel, väga kindel sõnum. Ja Reet läks uuesti palatisse. Läks ja rääkis: keerutas see Narusk mis ta keerutas, kuid lõpuks ütles, et viib asja kolleegiumi juba sel nädalal, nädala lõpul. Nii et — kõik on hästi. Sel nädalal! See oli sulaselge vale. Aga olgu pealegi . . .

«Ja teie abikaasa,» lisas Reet, «palus teid tervitada. Küsis, kuidas teil on. Ütlesin, et olete tubli ja tugev.»

«Tänan,» sõnas naine ja ütles noomivalt, pilgus siiras imetus: «Teete endale liiaks tüli.»

«Pole siin mingit tüli.» Reet surus naise kätt, naeratas rahustavalt ja lahkus.

Asi viiakse nädala lõpul kolleegiumi! Küll aga mõtles ta loo välja . . . Professor Toompuu, mis te ütleksite, kui kuuleksite, et teie hea õpilane lausa valetab? Olgu pealegi! Kuid naine, kes äsja nuttis, on nüüd päris rahulik . . .

Professor Toompuu, vana hõbedapäine naine, rääkis oma kasvandikest lahkudes: «Oleme paljust jutustanud. Mis teile veel öelda?» Ta muutus pisut pateetiliseks: «Olgu teil lahke pilk inimeste vastu ja kindlad käed lapsi ellu aidates.» Ning professori hääl katkes, kui ta lõpetas: «Ja mäletage oma vana professorit.»

. . . Kuidas teda mitte mäletada! Kui vaatab oma leebete silmadega, siis need aina naeravad, kuigi peenekurruline nägu on tõsitõsine. Vaatab sulle otsa ja sul on hea, kui ta sind poole sõnagagi kiidab. Helistatakse, küsitakse teda. «Helistage veerand tunni pärast, professor Toompuu puhkab.»

Keegi ei imesta — mis, kuidas, töö ajal? Elage ise kaheksakümne kolmeseks, ka siis mööduvad kõik kivistarvul teie toast, kui te paari-kolme tunni järele heidate kümneks minutiks pikali. Kaheksakümmend kolm . . . See oli kolme aasta eest, siis ta pigistas hüvastijätul Reeda kätt. Nüüd on ta kaheksakümne kuuene. Kui ta väsib, hakkab tal pea tudisema, kuid pilk on lahke ja käed kindlad. Kas tema, professor Toompuu, lubab nii kergemeelselt valetada? Ei, ei vist . . .

3

Aasta hakkab lõpule jõudma . . .

Lüheldast kasvu õde, lumivalge marlimask näo ees ja tekki mähitud imik süles, laskub trepist alla ja temast sammukese tagapool tulevad noor ema, lohkus põskedel ärev puna, ja arst Reet Ojalo.

Reeda silmis sirab rahulolu. Neis silmis on praegu rõõmu ja vallatustki, ning kõik see saab hästi nähtavaks kirka päikesehelgi tõttu. Päike helgib trepikoja suurtelt akendelt, väljas aga säratab päike haigla pargi härmatunud puid ning puudealust kohedat, nagu vahulelöödud lumekoorikut. Täna on vana-aasta viimane päev, ja tema, Reet Ojalo, saadab koju üht neist sadadest lastest, kelle ta sel lahkuval aastal lahkesse päikesevalgusse aitas. Võiks ja tahaks naerda ning hõisata!

Reet on endaga rahul. Kõik läks hästi, ema on toibunud ja tütar terve. Alles see tõsine naine — nagu vist tõeline telegrafist peabki olema — lamas palatis, nutetud silmis mure vari. Kuid selle mureliku naise tõrjub mälust välja hoopis teine pilt: tema, Reet, istub laua nurga juures, räägib ja aina räägib, ja teda kuulab taltsas mees — ümar

nägu, heledad juuksed, avalais silmis imetlus ning kohmetus. Endel Narusk, ministeeriumi osakonna-juhataja, ei ütle sõnagi vahele. Ei, see mees pole õel ega kuri. Ja tema, Reet, aina räägib. Ta tuli, et nõuda ja süüdistada, kuid ta ei tee seda. Ta jutustab Kaie Saarikust, tema mehe kirjast ja oma valest, hädavalest — ministeerium lubas puitkukermiiti toota.

. . . Ja siis, siis tõusis see laiaõlgne mees, nõjat-
tus raskelt tugevaile kätele ja ütles ohates: «Jah, mina olen süüdi.» Ka tema, Reet, tõusis: «Mis te nüüd! Pole vaja süüdlast. Tarvis on kolleegiumi otsust.» Narusk: «Ärge muretsege, te ei jää — valelikuks. Minu sõna selle peale!» Tema, Reet: «Ehk saan kuidagi aidata? Kui tarvis, lähen või ministri enda juurde.» Narusk: «Ei, ei, küll ma ise.» Ja Reeda lahkudes oli mees päris endast väljas, nägu õhetas ja käsi õhkus kuuma, kui ta hüvasti jättis. «Mul on piinlik, et kõik nii läks . . . Teie olete imelik . . . haruldane inimene . . . uus inimene, nagu öeldakse.»

. . . See oli — oli peaaegu nagu armuavaldus. Reet, kui ta lahkus, uskus Naruski lubadust ja südamel oli kergem. Järgmise reede päeval aga tuli õde palatisse ja sosistas talle kõrva: keegi rahutu mees kõlistab iga viie minuti järel ja küsib teda, doktor Ojalot, ja palub viimaks edasi anda, et kolleegium on otsustanud, midagi jaatavalt otsustanud . . . Uus inimene, oli see tõsise-pilguline mees öelnud tema kohta. Ei tea. Tema, Reet, tahtis head, kuid valetas nagu rumal plikake ja oleks vist kimpugi jäänud, kui see mees poleks . . .

Seal all, avaras ooteruumis istub seina juures ümara laua ääres neli-viis meest. Kõigi pilgud kerkivad trepist laskujate poole, valges kitlis sih-

vaka arsti ja temast pisut lühema naise poole. Kes on Juhan Saarik, kellega Reet riidles läbi telefoni ärritava kirja pärast? Küllap ta nüüd tõuseb ja tuleb neile ärevalt vastu, tuleb vastu naisele ja pisikesele tütrele.

Tõusebki. Pikk, sirgekasvuline mees. Ja hakkabki tulema. Ning Kaie Saariku näole viskub helge naeratus. Tema, Reet, aga pidas teda karmtõsiseks.

«Önnitlen,» ütleb arst mehele. Öde ulatab talle vaipa mähitud lapse.

«Sa täna seltsimees doktorit,» ütleb naine pisut kohmetunud mehele.

«Andestage,» kohmab mees. «Olen südamest tänulik.»

«Ja täna ka kolleegiumi otsuse eest . . . teie puitkukermiidi tootmise kohta,» ütleb naine mehele.

Kolleegiumi otsuse eest? Juhan Saarik kortsub laupa. Arst on kindlasti seesama, kes temale helistas, ning Juhanit hämmastab asjaolu, et arst on säärane kõhn ja habras ning mahe, kuigi ägedast telefonikõnest võis järeldada, et küllap seal räägib toeka kondiga äkiline naine . . .

«Ma ei mõista,» lausub mees ja on tõsiselt taipamatuses.

«Pole vist vaja,» arvab arst. «Kui seltsimees Narusk pole minust rääkinud, siis on see saladus.»

«Õige, see on ju saladus,» nõustub naine, isegi mõistmata, mida see tähendab.

Kuid Reet Ojalo süda kipitab. Niimoodi, selgitamata, ei tohi sellest naisest lahkuda. Ta läheneb naisele ja hakkab poolihääli, katkendlikult rääkima. Endel Narusk pole tema, Reeda vana tuttav, nad pole kunagi lähestikku elanud, ta luiskas

pisut, kuid püüdku Kaie Saarik aru saada, ta ei võinud . . . ta pidi ju . . . Ja arsti jutt takerdub.

Arsti jutt takerdub. Naine noogutab. Mõistis! Kuid arst mõtleb endamisi: ega teie, professor Toompuu, ole mulle enam selle vale pärast kuri?

Reeda mõte välgatab uuesti Endel Naruskile, sellele tõsisepilgulisele mehele. Ning vilgas mõte arutab: homme on uusaasta, õnnitletakse üksteist, ja ehk Endel Narusk . . .

Nad liikusid välisukse poole. Noor naine peatus hetkeks.

«Tütar on alles nimeta,» hakkas ta rääkima, endal hääl katkev ning silmis niiske virvendus. «Mõtlesin ja otsisin, ei leidnud head. Nüüd ma tean — Reet!»

«Mis te . . . mis te . . .!» hüüatas arst ja hakkas näost eretama. Võttis siis Kaie Saarikul käealt ja pigistas õrnalt, sõbralikult.

Eemalt vaadates võis arvata, et arst talutab haiget üle läve. Kuid nemad ise, erutusest elevil, läksid kergel sammul ning rõõmsal meelel, sammusid nagu sõbratarid, hellalt teineteise kätt surudes. Mees aga, uues olukorras kohmetu, astus äärmise ettevaatusega, hoides kandamit kaugel ees. Jõudis auto juurde ja seisatus abitult — ei osanud ust avada. Noor ema ja arst vahetasid lõbusa pilgu.

«Õnnelikku uut aastat!» ütles noor ema.

«Palju õnne . . . pisikesele Reedale!» ütles arst.

Nad sülelesid teineteist. Ei saanud teisiti.

Pisike Reet vaatas tekipilust ja vidutas äkki silmi — sattus südapäevast päikesehelendust nägema. Vidutas silmi ja avas suu, nagu tahaks öelda: ah kui hele!

Et süda oleks rahul

Ma tunnen Villem Joosti Kahula külast juba ammu.

Nüüd juhtusime teel kokku. Ma läksin jalgsi. Villem jõudis mulle hobusega järele. Tohoh, keda me näeme, tere, tere! Vankril oli õlivaat, ette mahutus teinegi mees istuma.

Teadsin, et Villemile, üle seitsmekümne-aastasele vanamehele, antakse kolhoosis kergemat tööd, ja teadsin ka, et praegu veab ta traktoritele ja kombainidele traktorijaamast kütet, ning ei hakanudki pärima, kuhu või milleks.

Istun Villemi kõrval ja vaatan teda küljelt. Nägu näitab pikka iga — silmanurgis tihe kortsuräga, põsed sügavalt aukus. Kuid selg on tikuna sirge ja silmis kilgendab ergas-rahutu pilk.

Tunnen Villemit ammust ajast.

Mul on meeles, kuidas ta kolmekümnendail aastail vekslite ja nende protsentidega heitles ning jonnakalt ütles:

«Olgu kui raske tahes, lootust peab olema.»

Mäletan hästi, kuidas ta neljakümne neljandal vanema poja langemise teadet vastu võttes kaua üksisilmi kaugusse vaatas ja siis raskelt lausus:

«Et võiksime elada ja vabalt hingata, peame oma verega maksma. Nii see on. Nii on see veel kaua aega.»

Püsib meeles seegi, kuidas Villem kolhooside asutamise kevadel rääkis:

«Inimesed on kahevahel ja kõhevil. Aga mis siin imestada. Räägitakse, kui esimesed rongid käiku pandi, kartsid paljud peale minna, äkki lendab kraavi. No mina seda kraavilendamist ei karda, mul nimi üsna esimesena kolhoosikirjas.»

Olime Villemiga mõndagi puhku pikka juttu ajanud ja paljusid maailma asju arutanud. Ta armastab jutustada ja juurelda.

Nüüd istusime kõrvuti vankril. Oli sügis. Oktoober oma leige päikese ja vingete tuultega, oma sinkjasmustade künnivagude ja eredalaiguliste metsatukkadega.

Sügis olevat hall, tusane ja kõle aastaaeg. Miks? Kas sadude tõttu? Kuid egas alati saja. Nüüd olid need möödas — pikad ja tüütud sajud, mis tuju rikkusid ning väliseid töid takistasid.

Kolmandat päeva näitas ilm selget ja tahedat nägu, ning kolmandat päeva lendas ringi Maa kunstlik kaaslane. Polnud siis midagi imestada, kui vestlesime ilmast ja rääkisime kaaslasest.

Villem laskis natuke vilejoru, et hobust ergutada, ja lausus:

«See kunstlik kaaslane, jaa, see on ikka toekas värk küll. Muudkui kihutab. Viuhti — ja möödas. Mõned mujalt maade asjamehed ütlevad, et ah mis, tühipaljas rautükk. Ehee, vennikesed, küll teile meeldiks, kui nihukestelegi rautükkidele hinge sisse puhuksite. Ei te saa aru või ei taha aru saada, missugune vägitegu on tehtud. Nagu seitsmeteistkümnendal aastal: ah mis, see uus kord või asi, korra sääsk aevastab ja — uppis. Ja veel hiljemgi: varsti on sellel nõukogude asjandusel hing kinni ja lõpp käes, puha nälg ja vaesus, vilesus ja korralagedus. Aga ei ühti! Sõjad võidetud ja mis kõik rajatud ja ehitatud. Otse uskumatul

Olen ma vahel mõelnud, et küll inimesed võivad palju teha, kui ikka kokku hoiavad ja üht-sama eesmärki silmas peavad. Ja on alles inimesi, oi, missuguseid inimesi leidub. Nagu võõra sõnaga öeldakse — entusiastid. Enne ma arvasin, et neid tuleb ette mõned üksikud. Polnud neid palju kohanud. Kuid nüüd mõtlen vahel, et neid on miljooneid. Jaa, suuri asju tehakse maailmas . . .»

Jõudsime Sauksi koolimaja juurde. Pargipuude taga kõrgus koolihoone, endine mõisa härrastemaja. Silmitsesin pisut tähelepanelikumalt teeäärset vähemat hoonet; ma ei tea, kas tõmbasid silmi endale hiljuti valgendatud seinad või erkrohelised aknaraamid.

«Kooli internaat,» ütles Villem. «Vanasti oli see ühekordne maja, teine kord ehitati peale neljakümnendal aastal.»

Villem vaikis mõne hetke ja ütles siis sumbunud häälel:

«Siin juhtusid kord rasked sündmused. See oli seitsmeteistkümnendal aastal . . . ei, kaheksateistkümnenda alguses. Ega sa neist asjust pole kuulnud?»

Ei, ma polnud kuulnud.

Hobune astus nagu mõtlikult. Määritud vanker nagises ja sahises ühetooniliselt.

Villem kõhatas ja hakkas jutustama.

*

See oli seitsmeteistkümnenda aasta novembrikuu lõpul, kui ma koju tulin. Sõjaväljalt või õigemini Petrogradist. Olin siis kolmekümne nelja aastane tugev mees, ainult et kolm korda haavatud. Viimane kord, kui hospitalist välja kirjutati, saadeti

meid Petrogradi. Olin seal vahiteenistuses. Siis kutsuti komisjoni ja öeldi: «Sina, vennas, oled küllalt tolle uppilöödud tsaari eest verd valanud ja nüüd, nõukogude ajal krepostis pursuisid valvanud, laseme õige su vabaks ja saadame koju. Küll sealgi läheb inimesi tarvis.»

No saadetigi. Polnud mul aega Tallinnas ringi vaadata. Saaks aga koju. Mõelda ainult: üle kolme aasta rännanud ja viirelnud, pakase ja palava käes vaevelnud, kuulide all kõssitanud, pori sees püherdanud, nälga kannatanud, täisid söötnud, ja nüüd — kõik on möödas, koju! Siis on see parkümmend versta, mis raudteejaamast vantsida, tühipaljas naljategu. Tuled ja vaatad ja uurid iga küngast, iga metsatukka, iga maja ja üksikut puudki. Ja ise mõtled: nüüd, kui koju jõuan, viskan pikali ja puhkan välja.

Seda ma teadsin, et kodus on vana emake, vend Vidrik ja selle naine Kai. Küll ma nendega juba hakkama saan. Vidrikuga suurt sõprust polnud, kolme aasta jooksul vahetasime ainult paar kirja. Noorem vend Juhan, kes pidi nüüd kuueteistkümne-aastane olema, oli kevadel kodunt lahkunud. Juhan kirjutas siis mulle: «Aitab naljast, lähen laia ilma. Kodus oma venna palgata sulane olla ja vennanaise toapoiss — tänan väga! Otsin rihukese peremehe, kellel palgast ega söögist kahju pole.» Olgu kuidas tahes, mina vennase palgata sulaseks ammugi ei hakka.

Vidrikule meeldiks, et selleks hakkaksin. Ta on eluaeg olnud lõdva ja mugava olekuga. Kodus, kui veel noored olime, mängis teine alati prints. Oli raskem töö või kehvem ilm, tema ei anna näolegi, las teised rassida. Kord sügisel — juba parajate töötajajatena — pidime minema hagu raiuma.

Mina lähen, õde Anni tuleb kaasa, aga Vidrikut — netu. Hing kargas täis. Seda nõökimist ei kingil! Võtsin metsast kamalutäie uimaseid sipelgaid, sidusin taskurätti ja viisin jopitaskus koju. Vidrik lesib voodis, raamat peos — olevat haige. Läks vennas välja asjale, mina sipelgad taskurätist tema voodikoti alla. Tuleb mehike. Vântsti pikali. Videvik. Soe tuba, sipelgad teadagi lähevad erk-saks. Ja Vidrik muutub rahutuks — ikka kraps siit ja kraps sealt. Lesib veidi, siis jälle sib-lima. Lõpuks võtab tule üles, tõstab patja, uurib kotti ja kukub kiruma: «Sipelgad, raiped, tuppä roninud.» Nüüd oli venimusel väledust küll!

Ei tea, mihuke herilane Vidrikut parajal ajal hammustas, et ta naisevõtmisega hakkama sai. Ja kuidas veel! Kosis Sälikülast üksiku peretütre. Kai oli küll Vidrikust viis aastat vanem, aga mis sellest. Vanemad surid, talu jäi tütrele.

Eks Vidrikutki oleks sõtta tahetud. Kuid Kai laskis mehele mingit sodi jalga torkida. Antigi talle valge pass. Jah, selle valge passi tõttu vedis Vidrik kogu aeg, kõik oma ülejäänud aastad, paremat jalga järel. Kord haavad paranesid, samas löid uuesti lahti, ja nii polnud mehest õiget elu-inimest.

Kaiega nad kahekesi ikka hakkama said. Kai oskas niisama hästi koonerdada kui Vidrik laiselda ja sellepärast sobisid nad imehästi kokku. Nii kirjutas mulle Juhan. Nimelt andsid Kai ja Vidrik sõjaajal oma Saviaugu rendile ja kolisid Arusoole. Et aidata vanal emal talu pidada, nagu nad ütlesid. Siis õppiski Juhan nende õelust tunda ja Juhani kirjade kaudu ka mina. Algul põgenes kodunt Anni ja aasta pärast Juhan. «Parem

küla piits kui omapere malakas,» oli Juhan kirjutanud.

Olgu mis on, mina jään! Nii mõtlesin ma koduteel.

Jõudsin siis koju. Maja oli endine, katusel ehk pisut rohkem rohelist sammalt. Vidriku ümarik nägu õhetas endiselt. Kaie altkulmu pilk kahtlustas endiselt. Ainult ema, üle seitsmekümne-aastane vanainimene, oli kortsu kuivanud ja küüru vajunud ja lamas seljavaluga voodis. Vidrik ajas silmad pärani, ei lootnud mind elusast peast tagasi. Kai muheles puiselt; on sihuke veider naeratus — suu ja hambad irevil, silmad aga vahivad tige-tõsiselt. Ema pilgus sähvatas hea meel, kuidagi aralt ja hirmunult.

Ebamugav oli. Mis elu siin tulla võib, mõtlesin.

Suuri kingitusi mul kaasa tuua polnud. Emale sitsist pearätt, Kaiele kamakas kartulisiirupit, Vidrikule kamalutäis mahorkat.

Ilm läks pimedaks. Köögilauale pandi rasva-küünal põlema. Kutsuti sööma. Hüüti ka tagakambrisse emale.

«Heitlikud ilmad, selg lõhub valutada,» ütles ema. «Ei hakka ma end üles ajama. Eks ma söö natuke siinsamas nagu ikka.»

Ema rõhutas meelega seda natuke-sõna. Küllap tahtis öelda, et paljuke talle ülepea süüa antakse.

Istusime lauda. Keedekartulid, vesine soustilake, kõva, tahke leivakannikas.

«Pole sulle kärakatki pakkuda,» vabandas Vidrik, «et teretuseks või nõnnasi.»

«Või kärakat veel tarvis,» uras Kai. «Oleks midagi laualegi anda.»

«Eks ta ole, vaene ja vilets aeg,» hakkas Vidrik virisema. «Näe, minul pole jalgu all ja mis

majapidaja see naisterahvas. Leib otsas, viljakribe alles jahvatamata. Elajad ka näljas, ei saa teistele heinu toodud.»

«Ma võin veskile minna,» pakkusin ennast appi. «Ja kui taliteed tuleb, võin ka heinu vedada.»

«Oh mis, pole tarvis,» tõrjus Kai. «Saame oma perega hakkama.»

Oma perega! Tähendab, sina, kojutulnu, oled võõras. Selle peale ei oska kohe midagi öelda ega kosta.

Jutt võttis pikkamööda uuesti vedu. Nagu ikka, hakati tulijalt mujalt maailma uudiseid pärima. Uurisid teised mõlemad.

«Kuidas seal Petrogradis ka oli? Ja mis Tallinas näha? Kas puudus on väga suur? Pidi inimesi üsna robinal nälga surema.»

«Ei mina seda näinud,» vastasin. «Paistab, et tööinimesed on julgemaks ja nagu uhkemakski läinud. Pursuid muidugi värisevad. Ja kõik ajavad aina poliitikajuttu.»

«Mis meie, harimata inimesed, sellest poliidigast teame,» lõi Vidrik käega. «Tuleb üks, tuleb teine, lööb oma toru lahti. Päris kuula ja pane imeks — kus on inimestel ikka suuvärk. Aga kes see lõugadega sõda võidab või virtsahvti parandab.»

«Mis siin niimoodi sõda võidetakse,» sähvas Kai vahele, «kui sõjamehed koju lastakse.»

«Oli kuulda,» lõõpisin, «et nüüd kutsutakse platsi priskemad mehed, kes siiani kodus koostasid.» Ja lisasin asjalikult: «Nõukogude valitsus pakub teistele hoopis rahu.»

«Mis tal muud teha,» torkas Kai, «kui sõdida ei jaks.»

«Ei tea,» küsis Vidrik, «kas uus valitsus on ka vanast parem, mis sina arvad?»

«Peaks ikka parem olema, see ju kogu tema olekust näha,» vastasin.

«Ahah,» ühmas vennas ja jäi vait. Küll tal oli nüüd selgus käes, et see koju tulnud sõjamees pole uue valitsuse vastane. Seda selgust ta tahtiski. Vaatas mind uurivalt ja kahtlustavalt — viimaks on päris punane.

«Meil ka, näe,» jutustas Vidrik, «valiti nüüd valla nõukogu ja suur «kometee» ja Paevälja saunik on kange esimees. Aga pole targemat sugugi: meierei kinni ja pood tühi, ja rahvas jällegi ootab, mis sellest naljast saab.»

«Mis seal saada,» tõgas Kai. «Pole mehel tolku oma peret toita, mis siis valla juhtimisest rääkida.»

Oli selgelt näha, et uus võim oli vennale-vennanaisele vastukarva, ja sellepärast polnud ka uue võimu esindaja suurt asja mees.

Kuid mina hakkasin nagu kiuste kiitma:

«Nagu ma mäletan, on Sammuli Antsu ikka heaks töömeheks peetud.»

«Eks vikatit ja hangu oska igäüks hoida,» arvas Vidrik, «aga valla eesotsas peab kirja ja rehknutti tundma.»

Ma leidsin Antsul sellestki küljest voorusi:

«Minu teada pole Ants küll suurt kooli saanud, aga lugenud mees on ometi, teab igasugu maailma asju.»

«Ah, saamatu mehike,» laitis Kai, «egas muidu eluaeg saunahütis konutaks.»

Polnud mõtet nendega õiendada, nendel ikka oma joru. Käänasin jutu hoopis mujale:

«Mismoodi siis teil on läinud?»

Vastus oli üsna napp: üks ikka kuidagi kah.

«Jätsite oma talu maha. Siin ju väiksem ja vaesem elamine.»

«Saab hakkama,» kohmas Vidrik. «Ema ka, vanainime, ei tulnud üksinda toime.»

«Juhan oli ju abiks.»

«Ah, poisikese asi,» muigas Kai, «tahtis teine ilma näha.»

Vidrik seletas vähe pikemalt:

«Sa tead minu tervist, see ränka tööd ei talu. Ja Kai, naisterahvas, mis temagi rassib. Leidus ka inime, kes võttis talu rendile. Tulime siis emale abiks ja seltsiks. Noh, kala otsib sügavamalt vett ja inime kergemat elu . . . iga inime.»

Sinnapaika meie jutt jäigi.

Inimene otsib kergemat elu . . . Ahnus, muud ei midagi, mõtlesin endamisi. Arvasite, kallid omaksed, et Villemist vend notitakse liinil maha, meie pärimise eidelt koha ja elame nagu mõisnikud — ise püherdame Arusool ja Saviaugust lõikame raha. Kuid nüüd on ärakadunud poeg koju jõudnud!

Õhtul heitsin tagakambrisse, kus ema üksinda elas (eestuba oli Kaie-Vidriku päralt), ahju ette põrandale magama.

«Kas jääd nüüd koju? Päriselt?» küsis ema.

«Jään küll,» vastasin. «Muidugi päriselt.»

«Eks sa ise näe,» ütles ema.

Eks ma olnud juba näinudki! Kuid nii ma ju kavatsesin ja kuhu mujale ma siis pidin minema.

Teisel hommikul küsis Kai:

«Sa ka linnast midagi ei toond, suhkrut või vähemalt sahariini?»

«Ei toonud,» vastasin. «Ei teadnud arvata, et teil pole.»

«Ei teadnud arvata!» osatas Kai ja nähvas:
«Me juba sõime. Kui tahad, võta ka. Leib ja sil-
gud on laual. Mullused, tsaariaegsed silgud.
Neid meil on.»

Võtsin ja sõin kiuste tüki leiba ja paar-kolm
rihmjat soolasilku.

Edaspidi mulle enam süüa ei pakutud.

Igast Vidriku ja Kaie pilgust võisin lugeda, et
mind peeti tülikaks kontvõõraks, kelle lahkumist
oodati.

Ei olnud meil suurt ega pikka juttu. Ja väik-
sedki ütlemised tulid ikka teatud sihiga.

Kord kõneleb Vidrik heast peast:

«Lokuta Jaan peetud teel kinni. Mees veab
oma heinu, aga nemad: kust sa said? Pole mingit
korda ega seadust!»

Sajab näiteks vesist lörtsi. Kai kohe kiruma:

«Aina mäss ja märul, pole enam õiget ristiini-
mese ilmagi.»

Igale poole kõlbasid ühed-samad sõnad: «Pole
enam korda ega seadust!» või «Ei kardeta enam
pattu!»

Kuid ühel hommikul — see oli juba kolmandal
või neljandal päeval pärast kojutulekut — hak-
kasid uutmoodi jutud.

Olime Vidrikuga kahekesi köögis ja siis ta alus-
tas:

«Nüüd peaksid sa olema välja puhand. Eks asu
siis endale ulualust otsima.»

Näed sa, mihukesed vinged tuuled puhuma hak-
kasid!

«Missugust ulualust?» imestasin. «Mul ju katus
pea kohal!»

«Siia me koos elama ei mahu. Meil on siin kitsas. Saad aru — kitsas. Ja polegi mõtet pikemalt seletada.»

«Sina naisega ühes, mina memmega teises toas — peaks ometi hakkama saama.»

«Paljugi mis peaks. Meie ei mahu koos elama ja muud midagi.»

«Kui ei mahu — sul ju endal koht, kuhu minna.»

«See on naise koht ja ära sa minu naist puutu.»

«Siit ma kroonusse läksin, siia ma kroonust tulin ja mujale ma ei kavatse minna.»

«See on nüüd räägitud ja rohkem ma suud ei kuluta. Hommepäev — et enam sinu haisugi majas poleks!»

«Memm on siin otsustaja, maja ja koht on tema omad.»

«Eit ei otsusta midagi. Mina olen peremees.»

«Vend peaks ikka venna vastu armulisem olema,» ütlesin lõpuks pilgates.

«Minult ära sa venna-armu oota,» käratas Vidrik, «mangu seda oma punastelt semlakitelt.»

Minul kargas hing täis. Ma sind, täimuna, paluma ei hakka! Võtsin sineli, mütsi ja seljakoti ja lõin ukse pärani.

«Me veel näeme!» hüüdsin.

Ja läksin. Jätsin mõlemad ukсед, köögi ja koja oma, ristseliti. Olgu, on maailmas teisi ulualuseid!

Kõmpisin sihitult. Mõte hakkas kainemalt liikuma. Kuhu mul minna ongi? Ei mind oodata kusagil.

Läheks õige vallamajja, küsiks Sammuli Antsult nõu. Ta peaks mind tundma ja teadma. Kui Ants oli veel Sauksi mõisas kärneriks, olin mina seal paar suve kärneripoisiks.

Tehtud, vallamajja. Ants, tugev mees, nii aasta viiekümnene, uurib siis mind, sinelis selli, uudishimulikult. Tunneb ära. Sirutab käe ja küsib sõbralikult:

«Noh, mis head kuulukse?»

«Pole siin head midagi,» vastasin. «Tulin kroonust tagasi, purupaljas inimene, nagu näed. Kuulsin, et sina, Ants, pead vallavanema ametit. Ehk on sinul mulle peavarju juhatada ja seda ka, kuidas kõhutäidet saaks.»

«Millal sa tagasi jõudsid?»

Nimetasin päeva.

«Kus sa tänini olid ja elasid?»

Kahulas, Arusool.

«Eks ela siis edasi.»

Aga sealt aeti välja!

«Kas Vidrik ajas välja?»

Vidrik jah.

Ants vangutas pead ja seletas:

«Seadus on ju niisuke, et kui keegi kroonust tuleb, läheb sinna, kust kroonusse võeti.»

«Vidrik ütleb, et nüüd pole mingit korda ega seadust.»

«Või pole seadust ega kordal!» ümistas Ants ja mõtles tükk aega. Siis vaatas mulle muhedalt otsa ja küsis:

«Palju sa Vidrikule kolimiseks aega lubad?»

Küll Ants seda teadis, et Vidrikul, õigemini Vidriku naisel on Sälikälas talu, ja üks ta mõelnud vennikese sinna kihutada.

«Kas kolmest päevast aitab?»

«Peaks aitama.»

«Niimoodi siis kirjutamegi: kolme päeva jooksul.»

Ants hakkas kirjutama, lükkas oma raske käega tugevaid ridu ja vajutas tõhtsa pitsati alla.

«Ja ütle Vidrikule, et kui ta seda paberit seaduseks ei tunnista, siis saadan püssimehed, kes talle alles korda näitavad.»

Ants naeris. Minulgi võttis naeru lahti. Teel juba kummitas mõte, et ega ma niipea koju tagasi lähe, aga nüüd ilmun täie õigusega ja näitan kibeda kirjatähe ette.

Sammuli Ants siis ütles, et tulgu ma vahel vaatama ja jutustama, kuidas eluke edeneb.

Vantsisin mööda tuisanud teed ja lasksin vilet. Saab veel maailmas nalja, mõtlesin. Videvikus jõudsin kodumaile.

Vidrik üksinda köögis. Ajab silmaluugid pärani — kuidas see mees äkki tagasi kookab! Tuleb vist armu paluma.

Kuid küllap vennas ehmatas, kui ma hoopis teisest otsast alustasin:

«Hommikul me pidasime aru, nagu ei mahuks hästi koos elama. Eks sinul tuleb muud ulualust otsida.»

See oli järsk uudis! Vend algul röögatas ja kukkus siis kiledalt tänitama:

«Kur-rat! Sina, näljarott, sina, kõlkakott, tahad mind välja ajada!»

Puhus enda laiaks ja kõigutas õlgu:

«Küll me näeme, kes kellele tuule alla teeb.»

Ma ainult muhelesin ja ütlesin õige vaikselt:

«Taavet oli ka tilluke mees, aga kus võttis ja pörutas vägeva Koljati pikali ja lõi mehel ta oma mõõgaga pea nagu kaalika otsast.»

«Ära ikka ähvarda!» müristas vennas.

Võtsin siis taskust oma tähtsa paberi ja liputasin seda:

«Näe, siin on valitsuse otsus — korja oma kodinad kokku ja hakka astuma.»

«Mis sa jamad!» kohmas Vidrik, endal silmänägu jahmatust täis.

Läksin akna alla, lõin paberi lahti ja kuulutasin kõva häälega:

«Siin on öeldud: Vidrik Mihkli poeg Joost koligu oma Saviaugu päristallu. Koligu heaga, kui tüli ei taha.»

Vidrik vahtis mulle suuril silmil otsa, rebis siis kambriukse lahti ja hakkas naist kutsuma:

«Kai, tule siia, tule hullumeelset vaatama. Tarvis teine kinni siduda, hakkab viimaks märatsema.»

Kuid mina ei teinud sõimust väljagi, lehvitasin uhkelt oma paberit, lugesin Sammuli Antsu read uuesti maha ja panin vist omalt poolt paar mõnusat sõna soolaks juurde.

«Noh, kas kuulsite: kolme päeva jooksul,» lisisin lõpuks.

«Näita siia!» püüdis Vidrik paberit kahmata.

Torkasin talle pitseri korraks nina alla, käänasin siis paberi kokku ja pigistasin taskusse.

«Hull mis hull!» kilkas Kai.

Vidrik urises:

«Ma sinu valitsust ei tunnista. Paevälja saunik ja — valitsus!»

«Valitsegu oma Lisetet ja lapselitakaid!» ilkus Kai tagantotsa.

«See Paevälja saunik ütles,» teatasin, «et kui te tema korraldust ei täida, saadab ta püssimehed õpetust andma.»

«Või sina ähvardad püssimeestega!» mõnas Vidrik. «Oma venda, oma lihast venda!»

Kai kriiskas, et maja kõlises:

«Igavene röövel ja riisuja! Teised nähku vaeva, tehku ja kogugu, tema ahmib endale! Ehtne enamlane!»

Polnud mul himu nendega jagelda, ütlesin ainult:

«Ärge siin tänitage midagi! Ise kuulutasite, et venna-arm on lõppenud.»

Oleksin kuulnud veel seda ja teist, kui poleks neid kahekesi jätnud ja ära tagakambrisse läinud.

«Masuurikas!» karjus Kai veel järele.

Tagakambris vanainimene kohe pärima:

«Mis te seal vaidlesite?»

«Mis seal ikka,» kostsin kõvasti, et oleks kõõkigi kuulda, «neil leivajahu otsas, panid suuvärgi koduselt jahvatama.»

Ise mõtlesin: ei ole see trall veel läbi.

Kes seda teab, mis teisel päeval, kui ma väljas juhtusin olema, vanainimesele ette keerati. Kuid pärast ema manitses:

«Sa oled ärgitand, et lööd Vidriku-Kaie püssimeestega majast välja. Mis sa kiusled, siin ju ruumi kõigile.»

«Ei aja mina kiusu. Mulle öeldi, et koos me elama ei mahu. Kui nii, siis muidugi. Kuid mina ei lähe kodunt kuhugi, seda ma neile ütlesin. Lasku ise jalga, kui kitsaks jääb. Mingu heaga minema, ja kui heaga ei taha, eks siis pea kurjaga. Sul kästi mulle aru pähe ajada, ah? Mis punktid sa siis ette paned?»

«Pole siin punkte kedagi. Leppige ikka kokku ja . . .»

«Ega mina tüli norinud, pole ka minu asi lepitust otsida.»

«Nad viivad ju kõik minema, ei sulle jää viljativa, kartulipabulat, lihatükki ega puutikku. Ja

minu, vanainimese viivad kaasa. Ütlevad: kuidas me jätame sinu siia külma ja nälga — selle hundiga koos ulguma.»

«Ei mina kavatse külma ega nälga jääda. Sina tee, kuidas süda kutsub.»

«Kuhu minagi kodunt lähen.»

«Küll me hakkama saame, veel on mul pea otsas ja käed ka.»

«Minu nimel ju lehm, kaks lammast ja siga nuumal. Ei saa nad neid kuhugi viia.»

«Ei ma hakka sinu, vanainimese loomanatukeste peale lootma. Pealegi — lehm jääb varsti kinni, siga seisab hädavaevu püsti ja lambad kah parajad luukered. Tuleb mul ikka mõni tööots leida, muud ei midagi!»

Ema siis kurdab, et ega Kai tema loomadest hooli, rohkem näljutab kui söötab. Kui ise tõvega voodis oled, pole siis loomadelgi laudas paremat järge. Mis seal parata, eks minia ole sihukest sorti inime, kel kõverad küüned ja haagid ikka enda poole.

Mina jälle mõtlen, et hea on ju tööotsast rääkida, aga katsu sa leida. Aeg talvine ja segasevõitu, kus need ülearused tööd nii ootavad.

Kolmandal hommikul pärast seda riidu tuleb Kai tagatuppa ja räägib nutuselt:

«Ei tea, mis sel meie Vidrikul viga on. Ihu kuum nagu keris, kaebab rinnas koledaid pisteid. Öösi ajas unes segast juttu. Sa, Villem, tule õige ja vaata.»

«Mis mina tean,» ütlen. «Mine ja kutsu arst.»

«Kipub vist kopsupõletik olema,» kaebas Kai. «Me juba seadsime kolima, aga ei sellest tule nüüd

välja. Kus sa tõbisega lähed, kui talle lausa surma ei taha.»

«Kutsu aga arst, ei mina oska nõu anda.»

Kui Kai lahkus, ütles ema:

«Paistab jah, et nende kolimisest ei tule midagi välja.»

Läksin siis Sammuli Antsule teatama, kuidas see kodune olukord ennast käänas. Antsu valla-majas polnud, oli juba koju läinud. Mul aega jätkus, läksin järele.

Kui Paevälja sauna jõudsin, hakkas videvikuks minema. Ants istus pliidisuu ees, lapsepabulad ümberringi, jutustas neile midagi. Antsul oli viis last, kaks tüdart peaaegu täied-inimesed, kolm vähemat aga riburadamisi paarist aastast kuue-seitsmeni.

Istusime siis Antsuga sinna köögi akna alla laua äärde. Hakkasin jutustama, et nii ja nii.

«Vidrikul on nuppu,» naeris Ants. «Las ta praavib, eks siis vaatame. Või kui saatagi arst koju?»

«Hakka n'd arsti tülitama,» arvasin. «Ehk annab tõbi niisama järele.»

Järsku teeb Ants teist juttu:

«Sa peaksid Punakaarti tulema. Meil on püsse üle. Ja varsti lubati Tallinnast uusi saata.»

«Ei tea,» põiklen. «Küllalt seda vintovkat vedanud. Tahaks rahu saada.»

«Rahu jah,» kordab Ants ja räägib: «Ega rahu varnas ripu, et ajad käe õieli ja ongi käes. Sina tahad rahu, igaüks tahab. Aga kas seda palja sõnaga, palja tahtmisega saab? Oleks meil sinu-suguseid püssimehi, kes oskavad sõjariistaga pimedastpeast ringi käia, vallas rohkem, siis oleksid

võim ja kord kindlamad. Ja siis võikski rahulikult elada.»

«Seda n'd küll,» sõnan. «Aga nii äkki ei tea öelda.»

«Olgu. Mõttele järele.» Ja küsis siis: «Kuidas sa nüüd ise ka elad?»

«Peost suhu,» vastasin otsekohele. «Pole jõudnud veel oma elamist sättida.»

Ei pannud ma hämaras köögis täheleegi, millal Antsu tütar oli kambrist välja tulnud. Äkki kuulen — hele ja lahke hääl küsib:

«Isa, kas ma tohin teile teed pakkuda?»

«Ole hea, too jah,» ütles Ants.

Vaatan — sihvakas, nõtke tütarlaps, nii aasta paarikümnene. Piinlik hakkas: ehk ta kuulis minu peost suhu elamist. Vist läksin näost punasekski.

«Ei, tänan,» kohmasin, «ma hakkam kohe minema.»

Ja tegingi kähku minekut.

Ants veel kinnitas:

«Tule siis homme ja anna otsus teada, kuidas Punakaardiga jääb. Räägime ehk veel muustki.»

Maja ees kuulen — keegi tuleb järele. Antsu vanem tütar — ei teadnud tema nimegi.

«Oleksid sooja teed joonud. Külma, röske ilma minna.»

Vaatan, neiul kanamunad rüpes. Topib neid mulle taskusse. Puiklen vastu, kogelen midagi.

«Selle trahviks, et teed ei joonud.»

Tunnen — ärevad, õhetavad sõrmed. Vaatan — lahked, lõbusad silmad. Piinlik ja häbi on. Tütarlaps poetab mune taskusse — nagu vaesele-vilet-sale sandile. Katsusin, et tulema sain. Pärast kobasin — viis muna.

Ma ei mäleta hästi, kas ma kodus kaua aru pidasin. Kuid otsustasin: lähen pealegi Punakaarti. Tahtsin vist — küllap Antsule ja ehk ka tema tütrele — näidata, et pole ma argade killast. Ja mis seal koduski jõude olla ja ilmast ilma teistega nagelda.

Järgmisel päeval läksin vallamajja. Andsin oma otsuse teada. Poole tunni pärast oli mul vintpüss õlal. Ja paber taskus, mille ettenäitamisel pidin valla magasiadast leivajahu saama. Mitte kingiks, vaid raha eest, riigihinnaga. Vististi puuda paar. Esialgseks, oli Ants kinnitanud.

Nagu selgus, äratasin oma püssiga kohe tähelepanu.

Vantsin mööda tuhkjat teed, püss põigiti seljas. Saan tuiskab järele. Sälg pillub jalgu ja puristab. Sõitja laksutab keelt ja ähib. Minu kõrval prattakse hobune seisma. Vaatan mehele näkku. Ennäel Karunõmme peremees, keda Meie-Matsiks hüütakse. Lihav punetav nägu, hallid kissis silmad, lai suu alati irevil — täpipealt nagu Meie-Mats vana naljalehe kaanel.

«Kas sa Karunõmme hallparunit ikka tunned?»

«Ikka tunnen.»

«Oled vist kadund Arusoo Mihkli poeg?»

«Olen vist jah.»

«Mihkel oli osav looga- ja rangimeister. Sina aga tulid kroonust ja hakkasid joonelt Punakaarti, mis?»

«Kui sul otsad käes, mis sa enam pärid.»

«No roni siis peale, proovi ka, mees, Karunõmme Madise saani.»

Ronisin peale, mis seal ikka. Lükkasin jalad vaiba alla ja nõjatasin selja vastu korju. Madis sähvas sälu minekule.

Vahib mees mulle silmi kissitades näkku ja pärib:

«Kas see Punakaart leiba ja leivakõrvast kah pakub? Või tuleb ise vaadata, kust saab ja mis võtta annab?»

«Sa mõõdad oma mõõduga,» ütlen vastu. «Mille pealt see Punakaart peaks matti võtma ja kasu välja kaaluma?»

Madis kihistab naeru:

«Einoh, sul näikse nuppu ja nutti olevat.»

Ja natukese aja pärast:

«Ma võin sulle tööd anda, kui vaja on ja teha viitsid. Mis sa, tugev, nutikas mees, muidu ringi luusid. Tahad, tule möldrile abiliseks. Tahad, hakka vedude peale. Punakaarti võid edasi jääda, ega ma keela. Oleks mul paar-kolm meest Puna-kaarti saata, hoopis kindlam tunne kohe. Kord kõvem ja endalgi julgem — poisid ehk kostavad parajal kohal oma peremehe eest, hähähää!»

«Ise ei kavatse ka Punakaarti astuda?»

«Naljamees, hallparun nüüd mõni punakaart-lane. Ei mind võta keegi. Aga minu sulane, veski-poiss — hoopis teine asi. Niimoodi toetan minagi teie töörahva riiki. Annan leivakoti kaasa, minge, poisid, ja valvake seda korda ja värki, sest kord peab olema ja korralvurid kah, kuidas siis tei-siti. Ja kui teil, poisid, aega üle jääb, eks siis tehke ka leivaisa töid-toimetusi. Oleks mul jah seal Punakaardis paargi meest, aga va Simli-Jass peab ennast vanaks, möldrile jälle ei luba meistri-mehe au.»

Sedaviisi see hallparun lobises. Aina muheleb ja vahib silmanurgast, kuidas jutt ka mõjub.

«Kuidas siis jääb?» küsib äkki.

«Millega?» küsin vastu.

«Selle tööletulekuga ikka. Kas läheme ja teeme kohe liigud ära?»

«Tuleb veel mõelda. Näe, ongi mul paras koht maha ronida. Aitäh hea sõidu eest.»

Ja astusin saanist välja.

Karunõmme hallparun luges mulle veel epistli:

«Tead sa, mees, miks ma sinu, sitavarese saani kutsusin? Sel saanil on sinu taadi painutatud jalased, sellepärast. Kas kuulsid, kuidas vinguvad ja vilistavad? Ära tee kadund vanamehele häbi, ütlen ma sulle.»

Ja andis sälule nähvaka.

«Eks ma püüa,» hüüdsin talle järele.

Muidugi ei tulnud Karunõmmele sulaseks minekust midagi välja. See oli otsemaid selge: ei tõmba mind tema vägeva talu tööd ega veod, ei oota mind tema perekamber ega jahu- ja villa-veski. Olgugi see Meie-Mats suu ja silme ees rahva- ja aumees, maksku ta üle valla palka, nagu ise uhkustab, ja andku laupäevaõhtul klähvakas puskaritki, ometi on ta konksude ja krutskitega väänkael — kurat temaga.

Kui koju jõudsin, püss seljas, tegi Kai suured silmad.

«Mis sa selle tapariistaga, hullvaim! Kas tahad meid tõesti hange otsa surema kihutada või siinsamas maha põmmutada?»

«Ei ma himusta kedagi tappa, aga ma soovin rahulikku elamist. Kui kipute siin veel kiusu ajama, eks me siis vaata.»

Kai kadus tupp mehele kurba lugu rääkima.

Paar päeva hiljem hõikas Vidrik mind üle ukse oma tupp.

Mees ikka pikali. Kurdab oimetu häälega:

«Kuule, vennas, minuga on asi sant. Palavik hakkab küll järele andma, aga jalahaavad löid hullusti lahti. Kus ma sedaviisi kolin. Ma tahtsin sulle öelda, et katsuksime siin kuidagimoodi ära elada. Jagaksime põllumaa pooleks. Ma laenaksin sulle viljaseemet. Annaksin ka mullika laenu peale. Hobust saaksid ka, kui tarvis, ta ju muist aega jõude.»

Vaata aga, mihukest kena kodurahu pakutakse! Aina kuula ja imesta. Mis kõik ainult püssi nägemine, paljas kuulmine, et püss majas, võib korda saata. Kuid teisest küljest: igamehe lubadusi ei tasu tõemeeli võtta ja laenegi on mitmelaadilisi.

«Ole terve lubama,» ütlesin. «Eks siis näe, kui kevad käes.»

Niimoodi siis oli selle Punakaarti minekuga.

Tõin leivajahu koju. Hakkasin tainast seadma. Kai tikkus vägisi ligi: mis see nüüd oleks, jäetagu see töö ikka naistele. Ei jätnud, tegin ise leivad valmis ja panin ise ahju. Kiuste. Õelt Annilt laenasin vitsikutäie soolaliha, tema andis helde meelega ja temalt võtsin kerge südamega. Leppisin emaga kokku ja sain tema jaost kartuleid. Tegin süüa ja sõime emaga koos.

Elu võttis juba vedu.

Detsembrikuu algupoolel hakati mõisaid üle võtma. See oli rohkem mõisatööliste eneste asi, kuid meid, punakaartlasi, saadeti ka salk kohale. Igaks juhuks — korda hoidma. Vallas oli neli mõisat. Ma käisin ainult Sauksil, mujale ei sattunud.

Mäletan, oli pühapäevane päev. Rahvas kogunes härrastemaja saali. Mõisnik oli juba ammu jalga lasknud — kogu perega, kõigi oma toapoiste

ja virtinatega. Sellepärast ei peljatudki, prooviti sohvasid, uuriti kroonlühtrit, lasti kibedat suitsuvingu ja mõnigi mees lärtsas koduselt põrandale süljata. Valitseja Winter, ka sakslane, ei heidutanud rahvast. Mõisa lukk ta ju pidi olema, aga tühi temaga.

Ei see olnud tänapäeva koosolek. Ei seal valitud juhatajat ega kirjatoimetajat, polnud presiidiumi ega kedagi. Sammuli Ants avas koosoleku ja asus siis ise kõnet pidama. Inimesed istusid seinte ääres, kes sohval, kes tugitoolis, kes laial aknalaulal.

Ants pidas suure kõne. Jutustas pikast orjapõlvest, parunite jõhkrast vägivallast, töörahva vabadusvõitlusest ja kättejõudnud õnneajast. Nagu sel puhul ikka kõneldi ja räägiti. Ja seletas seadust, et mõisad võetakse üle kogu elus ja eluta inventariga ja antakse mõisatöölise juhtimise alla.

Siis hakati mõisakomiteed valima. Hüüti nimesid. Kõige rohkem kuuldus Tõnu Piida nime. Äkki nimetas keegi Winterit. Kes teab, kas teda olekski valitud — kuigi tollal leidus mõisates küllalt aupaklikke ja alandlikke —, aga mees ajas ise sõrad vastu.

«Mind ei maksa valida. Kui härra kuulda saab, et tema ustavam ori on rahva poole üle läinud, laseb ta minu tagaselja maha lüüa. Ma ei tahaks küll nii haledat otsa leida.»

Rahva hulgast hõisati:

«Ää tühja värise, kes sind, saksa, ikka valib.»

Valiti siis Piida Tõnu ja veel mõned teised. Piit sai komitee esimeheks. Teda tunti kui õiglast meest, kes seisis, kui tarvis, enda eest ja ei lasknud ka teistele liiga teha.

Tähtis koosolek läks enam-vähem ladusalt.

Mõisniku käsilased — oli ju neidki — ei söandanud häält tõsta. Polnud õieti mingeid vahejuhtumisi. Võis ainult näha, et mõni ettevaatlik mees või naine ei teinud suudki lahti ega tõstnud ka kätt.

Keegi vanaeit — truu sakste kummardaja — tuli pärast meie, punakaartlaste juurde ja sosistas:

«Ei saksad teile, mässajatele, kingi.»

«Või me nende kingitusi ootamegi.»

«Tulite siia rahvast hullutama. Ega see hästi lõpe, kord teile kaelakiike tehakse. Saksa laevad kuulukse Tallinna all olevat.»

Ei me sellest hoolinud. Naersime ja nõokasime vastu.

Ka teised mõisad võeti hõlpsalt üle. Kuid üsna pea selgus, et mõisates polnud kõik kaugeltki korras.

Sauksi Winter ilmutas ennast tõepoolest nagu paruni ustav ori. Püüdis veel enne ülevõtmist päästa, mis päästa andis. Oli lasknud sigu tappa ja liha kõrvale toimetanud. Oli mööda küla sarvloomi müünud või ka sõpradele kinkinud. Oli lasknud laraka head kasvumetsa maha võtta. Kui mõisakomitee juba ametit pidas, saadi jaole, et Karunõmme hallparuni mehed voorivad mõisametsast puukoormaid vedada. Nõuti meestelt aru — nende pere-mees valitsejalt ostnud. Küsiti Winterilt — tema olnud härra palgal ja täitnud härra käsku.

Egas muud, hakati mõisa vara üles otsima ja tagasi nõudma. Tapetud sigade jälile saada, see oli raskem ja ega sellest midagi välja tulnudki. Kindlasti oli ka härgade ja lehmade kättesaamisega üsna palju jäندانmist. Täpsemalt ma sellest ei tea ega mäleta, seal ma juures polnud. Kuid Karunõmme Madisega sekeldamine, see on hästi meeles, seal tuli osaline olla. Läksime kohe suure killavooriga,

viis-kuus hobust ja rege ja mehi ka terve trobikond.

Sisse läksid Sammuli Ants ja Piida Tõnu kahekesi. Pärast räägiti, neil olnud seal Karunõmme peremehega üsna äge jutuajamine.

«Me tulime nende mõisa puude järele,» öelnud Piit.

«Mi-is!» müristanud va Meie-Mats.

«Eks puude järele, mis sa ajutiselt oma hoolde oled võtnud,» lisanud Sammul.

«Ma pole teid kutsund,» sähvanud Karunõmm.

«Koera kutsutakse, õige inimene tuleb ise,» andnud Sammul vastu.

«Meil mehed ja hobused ootavad, ehk peremees näitab töö kätte,» nõudnud Piit.

Karunõmm, näost sinise- ja punasekirju, karjunud:

«Seda pole enne nähtud, et lao röövlitele kraam ette ja tõsta kooremgi peale.»

No tuli siiski välja ja hakkas meeste ees kõmpima — suur, lai ja sünge nagu potiäss. Polnud enam Meie-Matsi muhelusest jälgegi. Kõmpis küüni nurga juurde ja viskas käega laia kaare. Siin need olid — pikad, sirged puuriidad, süllaviisi latid vahel. Kased, kuused, haavad, saetud ja halgudeks lõhutud. Muudkui võta ja viruta leiva- või saunaahju või siis tõsta koorem peale ja sikuta see linna.

«Kas kõik?» küsis Piit Karunõmmelt.

«Kõik!» mürtsus see. «Vaadake ainult, et naba-sid paigast ära ei tõsta. Hakka veel pärast teie peale kallist venituserohtu raiskama.»

Sõnad olid laadilt sihukesed, nagu heidaks mees nalja, kuid tema silmad pildusid välke ja suu kargatas kaasa.

Hobused-reed aeti ligi ja hakati koormaid laduma.

Karunõmm seisis vihaselt küüni nurga juures ja tammutas jalgadega lumes, aina samas paigas nagu kütkes loom.

Juhtusin hallparuni lähedusse. Irvitas mulle tigidalt näkku:

«Näed sa, Arusoo Mihkli poeg, pead ikkagi minu tööd tegema, ja päris ilma palgata.»

«Palgast pole lugu,» alpisin ma, «peaasi, kui sooja saab.»

Kui koormad peal, näitas Meie-Mats — ikka veel oma tammumispaigal — puru-prahti täis riidaasemeid ja nurises:

«Pühkige ikka plats puhtaks, Karunõmmel poolikut tööd ei tunta.»

Mõisamehed viskasid vastu:

«Jätame sinule kah midagi teha.»

Asuti teele. Lõkerdati Karunõmmele lausa näkku. Hoobeldi:

«No kütame nüüd niisukese sauna, et kärsahais taga.»

Karunõmm pööritas silmi ja sajatas:

«Et see saun teil kõrbeks . . . ja te ise kah . . . oma haisuga tükkis!»

Nojah, Karunõmmega jäi kõik niisama. Oligi neil Winteriga ja kuupalju nimelt noid rahaasju klaarida, kes seda teab. Kuid Winter ise sai oma vitsad, saadeti priiküüdiga tribunali ja mõisteti vangi.

Varsti, nädala aja pärast, teati vallamajas rääkida, Sauksi mõisas olevat inimestel ärev meeleolu. Mõisnik ilmunud äkki tagasi, püssimehed kaassas, kärkinud ja kurjustanud et küll saanud. Seletanud, et temal on mõisas «silmad» ja «kõrvad»,

ja ähvardanud, kui uuesti tagasi tuleb, kõik, kes tema vara rüüstavad, nagu metselajad maha kõmmutada. Läks siis Sammuli Ants ise mõisa ja pidas seal pika koosoleku. Rääkis üldisest olukorrast ja ülesannetest, mis rahva ees seisavad. Pärast käis veel mitmel päeval, ajas meestega juttu ja värbas kümnekond moonakat Punakaarti. Siis muutus elu mõisas jälle rahulikumaks.

Tegemist oli meil, punakaartlastel, üldse laialt. Pidasime vallamajas valvet. Samuti tuli teedel varitseda, et ülesostjaid-spekulante tabada. Pidime viinapõletajaid, vilja ja kartulite raiskajaid otsima ja mõisate heinavargaid kätte leidma. Tuli talude viljatagavarasid uurida, aidad läbi vaadata, vili ära kaaluda, inimeste ja loomade normid välja arvata ja ülejäägid valla magasiaita toimetada. Selle viljaga oli segimist palju. Leidus ju küllalt neid, kes oma ülearuse vilja hõlpsasti riigihinnaga ära andsid. Kuid tihtipeale katsuti vilja hoida ja peita. Spekulant, teadagi, maksis rohkem. Püüti meid oma nõusse saada, meelitati ja hurjutati, anti mõista, et «kes teab, mis veel tuleb». No tegime, mis suutsime, ja küllap meie tegevus aitas ka linjarahva leivamuret vaigistada.

Pastoriga, vana Neumanniga, oli kah tegemist. Ei lase vanamees aida ligigi. Jutustab enda nii vaeseks ja viletsaks, et las aga olla. Ei rahvas maksa kirikumakse, ei käi armulaual, lapsi enam ei sündivatki; surnuid küll olevat, aga nendele lugevat isehakanud palvevennad sõnad peale. «Siis peame õpetajasaksale vaestemajas ruumi varuma,» haletsesime. Kui lõpuks aita pääsesime — maokad viljakotid riidas. Pool päeva kaalusime. Heitsime nalja, et mängigu pastor halastajat Samaaria meest ja kinkigu oma ülejäägid näljastele. Kuid tema,

lihalik nagu teisedki inimesed, ei põlanud hoopiski mammonat ära.

Kord jälle töid punakaartlased vallamajja Uri-
last Väljaotsa Kustase. Oli mehel viinavabrik üles
leitud. Oli teine siis marru läinud ja kirvestki väl-
gutanud. Ma juhtusin teisele vahimeheks. Algul
põrnitses endamisi ja mühises vihaselt. Varsti hak-
kas peale ajama, lastagu teda vabaks, ta maksab
hästi. Lubas ikka raha ja puskarit ja pärast veel
nuumsea pealekauba. Teisel hommikul, kui Sam-
muli Ants vallamajja tuli, viisime mehe tema ette.
Ants noomis teist ja seletas, et leivavilja raiska-
mine on kahjulik ja otse kuritegu. Kustas siis
vastu, et tema on ka kahju saanud, torud ja nõud
rikutud ja kraam puha untsus. Kuid tema maksab
selle leivavilja raiskamise kahju vallale kinni. Haa-
raski äkki põuetaskust rahapataka ja viskas lauale.
Olid enamasti sajarublalised. Ants võttis raha
vastu, tänas lahkelt ja lubas selle eest valla hoole-
aluseid toita. Väljaotsa Kustas saadeti ikkagi tribu-
nali, mõisteti seal kinni nagu seaduserikkuja kuna-
gi, ja istuski mees Paide vangimajas oma kuu aega.

Eks neid juhtumisi ja lugusid olnud teisigi. Ei
tule kõik nii äkki meelde.

Kord pidi mul täbarasti minema. Venna käsi
näis mängus olevat. Mitte küll otseselt, aga siiski.

Viimasel ajal tegi Vidrik ennast heaks ja lah-
keks, püüdis ikka vahetevahel juttu alata. Päris
ühtelugu, mis ka uudist ja kuidas need «puistami-
sed» lähevad. Mõtlesin, mees kipub leppima, aga
küll seal oli seda huvi, et vattran ehk kogemata
midagi salajast välja. No polnud mul kihku temaga
lobiseda ja ei kuulnud ta siis mõhkugi.

Uhel hommikul — ei tea, kuidas see tuli, —
juhtusin Vidrikult küsima: «Oled sa kuulnud, kas

Tõnkmaa Värdil ka liha on?» Värdi oli tollal laialt tuntud lihunik ja sahkerdaja. Ei Vidrik tea, aga mis siis. Vastasin, et lihajärg on otsakorral, peaks natuke ostma. Hea küll, sinna see jutt jäigi. Pärast kirusin, et oli mul seda küsimist tarvis.

Kui me päeval läksime kolme Punakaardi mehega Tõnkmaa Värdi majapidamist vaatama ja ülearust kraami otsima, siis Värdi aina koogutab ja itsitab: olge head ja olge lahked. Ei leidnud me midagi. Pöörasime siis otsad ümber. Istusime kolmekesi reel, ruun laseb parajat sörki. Äkki kõrva juures: viu ja viu! Tee äärest küüni nurga tagant lasti. Nii lähedalt läks mööda, et kõrvetas läkiläki karvu. Meie kähku reelt maha, kõhuli lumme, anname vastu. Püüame küüni kahelt poolt ümber võtta. Näeme, kaks kogu silkavad minema. Jookseme järele, laseme. Lippasid teised võssa.

Õhtu eel, kui koju tulin, vaatan: värsked reejäljed toovad õue. Kas polnudki mitte Vidrik, kes Tõnkmaal hoiatamas käis?

Vidrik istus pliidi ees tule paistel, hakkas mind üksisilmi uurima ja küsis kuidagi isemoodi elevalt:

«Kas said?»

«Mis asja?»

«No liha muidugi.»

«Ah lihast räägid. Sa olid ju ise seal käinud, kas sa mulle mõnda kintsu või veerandit kaasa ei toonud?»

«Mis sa lorad?»

«Nagu sa polekski väljas olnud, sind ju ometi nähti,» katsusin teda püüda.

«Ega ma Tõnkmaal, ma käisin Karunõmmel,» õiendas Vidrik. «Lasksin koti kruupe teha.»

«Ah soo, siis on teine asi,» laususin ja narrita-

sin: «Nagu külamees ütles: ma pole midagi kuulnud ega näinud, ma olin puu otsas, kui pauk käis.»

Vidrik jäi järsku vait. Läks ära kambrisse. Aga kogu tema olekust ja jutust taipasin ma, et tegemist on salakavala selliga. Eks ta, Vidrik, oli ju peremeeste killast ja püüdis oma leerile kasu tuua. Ruttas Tõnkmaa Värdit hoiatama, et teda puistatama tullakse. Käis ehk tõesti Karunõmmel ja sealt siis viidigi sõnum Tõnkmaale. Küllap oli Vidrikul seegi teada, et kavatsetakse meid, punakaartlasi, tee ääres varitseda. Mis ta muidu nii ainiti uuris, kas mul luud-liikmed terved. Krants, verekoer nihuke, muud ei osanud öelda.

Pärast seda tulevahetust pidi silmad-kõrvad rohkem lahti hoidma. Vaenlane, näe, hakkas lagedale ujuma. Koduski tuli hoopis rohkem valvel olla. Valgete luuraja pesitses oma katuse all.

Polnud meil kodus tükil ajal enam suurt sekeldust ega õiendamist. Polnud ülepea rääkimist peale hädapäraste jah-jah'ide ja ei-ei'de. Kuid järsku märkasid Vidriku juures kentsakat muutust. Mees ajas pea püsti ja jõllitas mulle hulljulgelt näkku. Imestasin tõsiselt ja küll see ka välja paistis.

«Varsti, vennas, on sinu laul lauldud,» tänitas Vidrik.

«Nonoh!»

«Lõõg kaela ja ongi kisal lõpp.»

«Ei tea, kes?»

«Küllap on ilmas kangemaid võime kui Paevälja saunik.»

«Nüüd ma tean, kust tuul puhub,» ütlesin. «Räägitakse, va Närepi Nohin korjanud puskari-pangega allkirju, ikka toop ja nimi... et keiserlik kõrgus Wilhelm II saadaks oma väed Eestisse

«korda jalule seadma». Kas panid kah käe alla?»

Vidrik kihistas naeru ja kavaldas:

«Vaata aga vaata, mis tähtsaid uudiseid sa tood!» Ja põhjas tõsiselt: «Kaua see segadus peab siis kestma. Hädasti on korda ja ornungit tarvis.»

«No said ikka poole toopi kätte?» pilasin. «Vaevalt sinu lahja allkirja eest rohkem anti.»

Või nii! Mehike, kes alles hirmunult ahju tagant varju otsis, on äkki ootamatult kikkis ja kohevil. Ju siis tema rebasenina soodsaid tuuli haistab.

See oli juba jaanuaris.

Mul on neist päevist hästi meeles, kuidas me Sammuli Antsuga Sauksi mõisa sõitsime. Ants pidi minema mõisa majapidamist vaatama. Mõisast saadeti mees hobusega järele. Ants võttis minu kaasa.

Teel hakkas Ants rääkima. Algul vaikselt, endamisi, siis aga ägedalt ja valjemini. Need Antsu sõnad on mul kogu elu jooksul meeles seisnud:

«Eks ole teada, et õige paljud mõtlevad: ootame ära, kuidas läheb ja mis saab. See uus kord on ju hea ja õige, kõik inimesed on vennad ja üks ei tohi teist kurnata, aga . . . ühesõnaga: elame — näeme. Pursuid pole veel löödud ja lahingud on alles ees. Ja lahingus võib tappa saada. Las teised sõdivad, kui himu on, mina vaatan pealt. Tunnen küll südames kaasa, teinekord ka poole sõnaga, aga . . . elu on ikkagi armas. Kurat võtku sihukesi sahkerdajaid! Mina neid ei mõista. Kuhu me jõuaksime, kui kõik oleksid vaiksed pealtvaatajad? Jõuaksime uuesti ürgmetsa ja kaljukoopasse, ausõna. Ja mis süda neil sees on? Kui inimene tõmbab hinge tagasi, peab ta endamisi aru. Mis aru neil leigeve-relistel pidada on? Nad ei saa ju öelda, et tegid kõik, mis jaksasid ja oskasid. Nende elu on üks igavene valvamine, kuidas võimalikult paremini

oma nahka hoida. Mina küll niiviisi elada ei mõista. Minu meelest tuleb elada nõnda, et süda oleks rahul, ausalt rahul . . .»

Jõudsimе Sauksile. Sellessamas majas, kus praegu internaat, oli tollal mõisakomiteel üks tuba. Muidu nimetati seda antvärkide majaks. Ants ja Piida Tõnu hakkasid seal komitee toas mõisa arve- raamatuid uurima.

Oli juba paras videvik — mäletan, lamp põles —, kui tuli Antsu tütar ja tõi isale sooja einet. Paeväljalt sai Sauksile napp verst maad ja eks kodus olnud teada, et Ants siin viibib ja teab millal õhtule jõuab. Ants hakkas laua ääres sööma. Tütar istus tema kõrval, hiirvaikselt, suurrätt ümber. Mina ja teine punakaartlane, moonamees, istusime kõrvuti seina ääres pingil, kummalgi püss käe ulatuses. Piida Tõnu oli teises seinas.

Äkki paisati uks lahti. Keegi vanamees lükati sisse. Hiljem selgus, et see oli Piida Tõnu isa. Tema kõrvalt paistsid püssitorud.

«Pikali!» hüüdis vanamees.

Kõlasid paugud.

Kõik toimus sekundi-paari jooksul. Vanamees kukkus maha. Lamp laual purunes. Ants hüüdis midagi. Tütar kiljatas. Uued paugud — nüüd juba minu ja mõisamehe omad. Siis lasti aknast sisse.

Hoidsime külma verd. Mina tulistasin aknast välja, mõisamees uksest koridori.

Jäi vaikseks. Meie tulele ei vastatud. Hiilisime välja. Vaenlane oli põgenenud.

Kui uus lamp toodi, avanes jube pilt. Sammul lamas kummargil laual, tütar kägeras põrandal. Sammul surnud, tütar hingas. Piida Tõnu oli õlast haavatud. Vana isa, kes ise maha heitnud, pääses ainult kukkumisest tulnud kerge põrutusega. Kuid

koridoris lamas üks sissetungijaist. Närepi Nohina poeg.

Seda ei teadnud ega saanudki teada, kas hallparunite kamp jahtis Sammuli Antsu või ihkas mõisakomitee mehi vagaseks teha. Silmasid komitee toas tuld, läksid, vedisid vana Piida kaasa. Tahtsid vanameest kilbiks kasutada. Laske, kui soovite, oma mehe pihta. Palju neid üldse oli, ei seda tea. Piida isa kimbutajaid olnud kolm.

Neli-viis moonameest-punakaartlast, kes laskmise peale kohale tulid, võtsid õues valve sisse. Ja üsna varsti kuulduks väljast kära.

Tuppa toodi Karunõmme hallparun, kes saaniga ette sõitnud. Mees ajas silmad pärani. Kuid kõigile paistis, et vana reinuvader tuli luurama, palju siin ka kaotusi.

Ma korraldasin kähku, et keegi mõisamees võtaks Karunõmme hobuse ja kihutaks arsti järele.

«Anna hobusele valu ja tulgu Sakjas otsemaid.»

Karunõmm istus toanurgas nagu heitunud eideke.

Kuid hiljem väljas leidis juhuse mulle sisistada:

«Kange mees — võõraid hobuseid kaman-dama.»

«Hobune ei maksa inimest,» ütlesin.

Sakjas, vana maa-arst, mis temagi teha sai. Vaatas ja vangutas pead. Sidus Sammuli tütart, sidus ka Närepi perepoega, Tõnu Piida haava nimetas kriimustuseks.

Sammuli tütar suri neljandal päeval. Suri ka Närepi perepoeg.

Olin ma lahinguväljal küllalt verd ja surma näinud. Olin nendega nagu kokku kasvanud. Kuid nüüd võttis kõik see norgu. Kahju oli Ants Sammulist. Olin ju ise täismees, tema kõrval aga tund-

sin ennast poisikesena ja võtsin teda — arukat, tasakaalukat ja julget — otsekui isa eest. Ja kahju oli Antsu tütredest. Seal ta alles istus, pilk tõsine, põsil õhetus, suurrätt õlul. Ei jõudnud ma teda tundma õppida. Kuid aimasin tema head südant ja nobedaid käsi. Mälestuses sidusin teda ikka ja jälle selle hämara talveõhtuga, kui ärevusest tukslevad sõrmed mulle viis kanamuna taskusse poetasid . . .

★

Jutt soikus. Vanker vuras. Istusime mõtlikult.

«Nojah, mis siis edasi juhtus?» jätkas Villem veidi aja pärast. «Varsti olid sakslased sees. Tuli taganeda. Ma läksin naabervalda, varjasin end vanema õe juures. Ühel õhtul kevade poole tuleb Juhan, noorem vend, räägib: Vidrik kutsunud teda koju. Ise ta kolivat Sälikülla tagasi, rentnik läinud välja ja uut ta ei võtvat. Hoidku Juhan maja ja kohta ja ärgu ta seda «punast hunti», seda «ristinimeste hirmu» sisse lasku. Hiljem räägiti, keegi pole tahtnud Vidriku-Kaie rentnikuks hakata, neil olnud hirmus rängad nõudmised, ja läksid siis ise tagasi. Juhan tuligi kodutallu. Ma andsin talle nõu, võtku Sammuli lesk ja lapsed enda juurde. Paevälja jõhkard oli nad samal kevadel saunast välja kihutanud. Kui sakslased vaterlandi kadusid, tulim ma koju. Ema oli sügisel surnud, tema matusele ei saanudki minna. Teisel sügisel võtsin ma naise: Leena — Antsu ja Lisete vanema tütre. Tema õde Liina, aastat paar noorem, sai tollal haavata ja surma. Nagu nende nimed, olid nad isegi sarnased, mis siis imet, et Leenat, vanemat, surnuks pidasin. Kuid Vidrik ei näidanud oma nägu enam Kahulasse.»

Vasakul pööras tee traktorijaama, minul tuli otse minna.

Pidin vankrilt maha ronima, kuid Villem hoidis mul käisest. Ta tahtis veel midagi tähtsat öelda. Jäin istuma.

«Ma ei tea,» rääkis Villem poolihääli, «olen ma hästi või halvasti elanud. Kuid Antsu ja Lisete kolmel lapsel aitasin üles kasvada. Leenal ja minul on olnud kuus last. Olen neile kõigile Ants Samulist jutustanud. Olen neile ausust õpetanud. Ja paistab, et ükski neist pole teelt kõrvale läinud. Selles mõttes on minu süda küll rahul.»

Tagasihoidlikult naeratades ütles Villem:

«Üks Antsu poeg on insener, teine major, noorem tütar kooliõpetaja. Minul üks poiss brigadir, teine linnas treial, kaks tüdart tublid kolhoosinased, noorem õpib arstiteadust.»

Ta neelatas korra ja ütles tasa, otsekui hella salasoovi väljendades:

«Võib-olla kasvab aga nende lastest või lastelastest niisuguseid mehi ja naisi, kes saavad millegi päris suurega hakkama — nagu need sputniku õhkulaskjad. Kõik võib juhtuda. Elul on juba säärane hoog sees.»

Surusin tugevasti Villemi soonilist kätt. Ei leidnud vajalikke sõnu.

Mehe sinihallides silmades peegeldus väarika sügispäeva selginev ja vihmavaenuline taevast oma rahutute tuulte ning rühkivate pilvedega. Neis silmades peegeldusid ka laiuvate põldude süli ja kirevate metsade vöö. Maailm on ju suur. Ja arukas pilk haarab palju.

Olen kuulnud, et nii mõnigi ütleb, sügis olevat hall, ilmetu ja igav aastaaeg. Sügis looduses ja inimese elus. Olen valmis neile kõigile vastu vaidlema.

See ei ole minevik

«Täna hommikul sain kirja,» jutustas koolivend Peeter Vainumäe, kellega Nõmme rongis kohtusime. «Rootsist. Peen ümbrik. Luksuslik paber. Esinduslikud, maalitud read, tähtedel keerdu käänatud sabad. Sa peaksid tundma, peaksid mäletama Mart Miilenit. Temalt see kiri oligi.»

Küllap ma mäletan. Mäletan keskkoolipäevist. Sihvakas poiss, kärmas ja sõnakas. Pruunid heitlikud silmad, millest enamasti kumab luuravat helki ja vahel lööb käredat välku. Nösunina, punnis põsed, täidlased huuled. Sitikmustad kulmupuhmad, peadligi võitnud juuksed. Taibukas matemaatik, väle korvpallur.

«Kiri oli napipoolne,» jutustas Peeter Vainumäe. «Ütleb lihtsalt: «Sa tulid meelde. Oled ennegi meeles olnud.» Endast teatab paari-kolme lausega. Peab kuskil mingeid raamatuid. Naine, kaks last. Üldiselt — «elu veereb nagu ratas». Tead, säärane kiri on imelik. Mitte kiri iseendast, vaid asjaolu, et mees, kellega sind pole sidunud suur sõprus ega tõsine tutvus, saadab sulle äkki kirja. See paneb mõtlema.»

Me istusime vagunis vastamisi. Peeter Vainumäe vaatas mingisse ebamäärasesse punkti ja rääkis poolihääli ning tõtlikult, nagu kardaks, et rong jõuab enne lõppjaama, kui tema oma mõtete ja arutlustega kindlale selgusele.

«Muidugi, me käisime Mart Miileniga koos koolis ja juhtus nii, et klasski oli ühine. Aga sõprust, nagu juba ütlesin, meie vahel ei olnud.

Mart Miilen on õieti minu kahekordne koolivend. Kõigepealt nühkisime koos koolipinki Vabriku tänava algkoolis. Hiljem vaevasime päid Kloostri tänava gümnaasiumis. Elasime mõlemad Kungla tänaval, neli-viis maja vahet. Minu isa oli rauatreial Krulli vabrikus, ema pidas pesunaise ametit. Miileni-vana oli raudteelanè, vedurijuhi abi. Nii et kumbki meist ei võinud uhkustada läheda elu ega «kõrge seisusega». Vanemad pidid kõvasti pingutama, et poisid saaksid nendest rohkem haridust.

Kui kuuendas klassis käisime, tekkis meil ühine ettevõtmine, mis tõigi meie vahele pikaldase vimma. See lugu sai alguse karikatuurist klassitahvlil. Oli meil saksa keele õpetaja, keda hüüdsime Kähkaks. Pärinimi oli Käfer, herr Wilhelm Käfer. Aasta kuuekümnene kõhn mehike, ehtne balti sakslane. Ta ei piirdunud ainult saksa keelega, vaid püüdis meile — alles lapseohtu inimestele — ühtlasi saksa meelt sisse pumbata, ikka selles vaimus, et kõik hea ja tähtis on sakslaste asutatud, leiutatud, tehtud ja toodetud. Hüüdnimi oli lähedane pärisnimele ja tuletas ka seda meelde, et vanamehe hääl kähises rääkides ja eriti naerdes.

Nojah, ükskord sehkendas pisike Soonik, kel oli osav käsi karikatuuri jaoks, klassitahvlile Kähka sihverplaadi. Ja Miilen kirjutas alla: Müllers Esel. Tühipaljas poiste nali.

Vanamees tuli koo'tsa-koo'tsa klassi, vaatas karikatuuri, luges allkirja. Vangutas pead ja näitas Miileni poole:

«Müllers Esel — das bist du!» (Oli sääranõ ütlemine saksakeelses laulusalmis.)

Poisid-tüdrukud rõkkasid naerda. Tärke läks! Ei tea, kas vanamees tundis käekirjast või ütles päris huupi. Kähka pörutas rusikaga lauale, naer vaikis. Kähka laskis tahvli puhtaks pühkida ja võttis taskuraamatu välja. Kahed hakkasid len-dama.

Kähkast, karikatuurist ja Müllers Esel'ist polekski mõtet kõnelda. Aga kõigest sellest tekkis mul mõnus idee.

Vahetunni ajal juhtusin ma Miilenile rääkima, et oleks vahva reklaam, kui elus-ehne eesel kõn-niks mööda tänavaid ja kannaks plakati: «Ainult mina ei tarvita hambapastat «Chlorodont»!» Tol-lal, ehk mäletad, reklaamiti kõvasti seda pastat, majaseinu ja planke «ehtisid» sildid siniste pasta-tuubidega.

Miilen lõi kohe põlema. Idee on «maru»! Ta tunneb kedagi meest, kes on tähtis «naase» samas firmas, kes sellesama «Chlorodondiga» kaubitseb. Leiaks ainult mõne eesli... No mina teadsin meest, kellel on ehne ja elus eesel. See mees elut-seb Tarabella tänavas, minu onuga ühes majas. Mees hulgub eesliga mööda aguleid ja müütab mune, sibulaid ja suitsusilku. Selle mehega võiks ehk kaubalegi saada, arvasin ma.

«Hüva, olgu,» plaanitses Miilen, «ma ajan seal firmas asja ühele poole ja siis õiendad sina eesli peremehega.»

Nii jäigi. Oli meil selle tehinguga palju ärevust. Vähemalt mina kahtlesin tublisti, kas idee äri-meeste juures tunnustust leiab. Ei tea, paljuke Miilen toda «naaset» õieti tunnebki ja kuigi tun-neb, ikkagi võidaks poiss lihtsalt välja naerda.

Aga ei midagi. Ühel päeval Miilen vilistab minu akna taga, ma lippan välja ja siis ta teatab, et — asi susiseb. Oligi teine läinud ja teinud juttu tolle «naasega». See — ameti poolest raamatupidaja — viinud poisi sakslasest pärisšefi juurde. Miilen rääkinud reklaamiideest suure õhina ja vaimustusega, võtnud käed-jaladki appi, nii et too šeff hakanud naerma ja läinud päris heldeks ja öelnud, et: gut-gut, teeme proovi. Küsinud siis, kas eesel on ka feist und anständig. Miilen kiitnud eesli kenadust ja siledust, kuigi polnud ise veel looma näinudki, ja küsinud vapralt, kui palju meie hea idee eest makstakse. Kui eesel on ilus, siis täpselt viis krooni, öelnud ärimees, kui aga kõhn ja hatune, siis ärgu tuldagu üldse näole. Miilen seletas mulle edasi, et viis krooni teeme muidugi pooleks. Jäin ettepanekuga otsekohe nõusse, sest oli ju Miilenil selle raha saamise puhul küllaltki palju teeneid.

Nii me siis isekeskis karunahka jagasime.

Läksime eesli omaniku juurde. See oli väike tõntsakas mees, aeglase jutu ja pika mõtlemisega. Mehe nime ma enam ei mäleta, aga eesli nimi oli Juku. Rääkisime oma loo maha. Mees torises vastu, et mis me, poisid, tühja latrame, ei need ärimehed raha tulde loobi. Me jälle kiitsime — peamiselt küll Miilen — tolle ärimehe lahkust ja heldust ja uudse reklaami kasulikkust. Mees uras vastu, et tema oma looma tsirkust teha ei anna. Me ei jätnud järele. Viimaks heitis ta käega, et võib ju kor-raks vaatama ja kuulama minna. Me aitasime siis eeslit kammida ja käru pesta. Ja läksime «otsegu oostellungile», nagu eesli peremees ütles.

Eesel oli üsna sile ja puhta karvaga. Too «Chlorodondi» ärimees — lihav ja lõkendav kiilas-

pea — käis paar korda tümber looma, sügas lõuga ja muheles. Küllap talle meie reklaaminõks vist meeldis ja ega eeslitki laita saanud. Õiendati eesli omanikuga, jõuti kaubale. Võeti eeslist ja kärust mõõtu, seda plakatite jaoks.

Läks paar-kolm päeva, siis olid plakatid valmis. Suure plakati mõlemal küljel ilutses minu leiutis: «Ainult mina ei tarvita hambapastat «Chlorodont»!» Väiksem plakat kandis kirja: «Maailma kuulus hambapasta «Chlorodont».» Suur plakat upitati eesli turjale, seda hoidis isemoodi kaadervärk, mis oli käru aisade külge kinnitatud. Väiksem plakat kattis käru tagakülge.

Ja läkski komejant lahti. Mees ronis kärusse. Eesel lonkis minema; käänas aeg-ajalt pead, vaatas ja võõrastas oma uut kandamit. Aga kui ohje jõngutati, venis siiski edasi. Mina ja Miilen käisime kõnniteel üsna selle palagani lähedal. Pisut tagapool jalutas šeff — eks tedagi huvitanud, kas uhiuus reklaam äratab tähelepanu.

No äratas tähelepanu. Inimesed jäid uudistades seisma. Varsti traavis eeslikäru taga käratsev poisitesumm.

Vaatasime, šeff lagistas naeru. Küllap ta leidis, et uus reklaamivõte ennast tasub. Meie Miileniga olime oma meelest oh kui tähtsad ja nupukad. Paljuke see kolme-neljateistkümnestel poisipõnnidel tarvis ongi, et enesetunnet pilvini tõsta. Kuid eesel lonkis tuimalt ja eesli peremees põrnitses süngelt omaette, nagu oleks mõlemal häbi sellest iselaadi ametist ja teenistusest.

Eesel lonkis mööda südalinna tänavaid terve õhtupooliku. Meie kahekesi hulkusime väsimatult kaasa. Läksime õhtul isegi kontori juurde. Ehk näeme šeffi, ehk kuuleme, kas on ikka rahul. Eesli

peremees läks sisse, me jäime välja. Mees tuli tagasi, ütles, makstud tänane päev kinni, kästud homme kell kolm «ametisse» tulla ja samuti ühte meist, kui aega on.

«Eks ta laisaamet ole,» lausus eeslimees ja sülitas, aga jäi siiski teenistusega rahule. Egas muidu oleks meile kummalegi pudeli «vurtsu» ostnud.

«Ehk saame homme oma viis krooni kätte,» ütlesin ma Miilenile.

«Ei tea,» vastas Miilen kuidagi imelikult.

Hiljem selgus, et ta, vemmäl, oligi juba selle raha kätte saanud, aga varjas minu eest. Endal alles põlvpüksid jalas, aga nihuke salakaval äri-mehevaim sees, et hoia alt.

Noh, tol šefil oli see plaan, et las üks meist, poistest, juhib eeslit. Sellest pidi reklaam vist tulusam saama. Oli lasknud mingist sinivalge-vöödilisest pesuriidest lotendava mundri õmmelda, mille emb-kumb meist pidi selga tõmbama. Olgu pealegi, olime päri. Teadagi, teenistus. Eesli omanikule öeldi, et las poisid teevad sõitu, tema saab oma tasu, nagu oli kaubeldud. Eks saksad ise tea, ühmas mees, kuidas parem ja seadsam. Kuid paisis selgesti, et mehele tegi heameelt sellest klouniametist pääsemine.

Meile, poistele, ei teinud klounimängimine mingit tuska ega muret. Pärast koolitunde olime platsis. Ühel õhtupoolikul mina, teisel Miilen. Terve pika nädala. Oli sügis, vist alles september, ilmad püsisid ilusad ja valget aega jätkus. Hulgutasime eeslit neli-viis tundi, enne kui pimedaks läks. Meile mõlemale tundus see «töö» huvitav ja lausa põnevgi. Siis — pühapäeva hilisõhtul, kui jälle kontori juures plakateid maha võtsime, — ütles

šeff, et schluss, lõpp, see reklaam on nüüd vana. Andis mulle kaks krooni, Miilenile samuti. Eesli omanikul käskis homme tulla lõpparvet tegema.

«Meie lõpparvest polnudki juttu,» ütlesin Miilenile.

«Vist unustas. Ma lähen homme kaasa, küsin,» lubas Miilen.

Läks, küsis. Tuli tagasi, polevat praegu raha. Suur äri ja pole viit krooni, imestasin. Oli öelnud, et nädala pärast saab.

Nädala pärast Miilen kirus: šeff ära sõitnud, teised ei tea midagi, igavesed sulid!

Uhel heal päeval tulin kavalale mõttele ja ütlesin Miilenile:

«Sa said ju viis krooni kättele!»

«Mis sa jamad!»

«Käisin küsimas. Šeff ütles.»

«Valetad.»

«Ise sa valetad!»

Miilen käänas mulle selja. Jäime vihasteks. Ei rääkinud teineteisega enam poolt sõnagi.

Ma hoidusin Miilenist eemale, ei vaadanud tema poolegi. Vist hakkas see teda viimaks vaevama, paari nädala pärast otsis ta minuga juttu:

«Ega ma seda raha ära raisanud, ostsin endale uued saapad. Vanad olid läbi. Ma korjan raha ja annan sulle sinu jao kätte.»

Ega ma kartnudki, et Miilen mind petma hakkab. No läheb kuu või kaks või siis kolm, küll ma saan oma kroonid ja sendid kätte. Ehk ei kavatsenudki Miilen esialgu sulitempu, mõtles vahest tõesti, et kogub raha ja tasub võla. Võib-olla alles hiljem hakkas seda võimalust arutama, kuidas raha endale jätta. Möödusid nädalad ja kuud. Ei teinud mina võlast juttu, olin trotslik ja uhke. Ei teinud

ka Miilen välja, lootis vist, et ma unustan. Kuid puruvaesel poisil, kel viiski senti on juba suur raha, ei unune niisugune pettuselugu hoopiski.

Aja jooksul ilmnes Miileni-poisi juures muidki kalduvusi . . .

Tipre andis ju teilegi keskkoolis matemaatikat? Eks olnud käre ja nõudlik vanamees? Kui vahel vihaseks sai, lennutas poolele klassile ühtesid ja kahtesid. Vihane oli ta tihtipeale, sest poiste hulgas leidus paras jagu külmaverelisi loodreid ja «matemaatilisi vesipäid», nagu neid Tipre nimetas.

Kuid ma tahtsin rääkida Ants Tõnupärdist, vooimehe pojast. See oli tasane mehike ja Tipre põlualune; kas nüüd otse põlualune, ütleme parem, et kiusualune. Vaevalt jättis Tipre ühtki tundi vahele, ilma Tõnupärti küsimata ja hurjutamata. Hurjutamine on siiski vähe öeldud, poleks suur liialdus, kui seda sõimuks nimetada. Seejuures vanamehe silmad välkusid, suu pritsis sülge, terav kõrisõlm hüples ja hää — see oli täis püha viha.

Tähtsamate ja rikkamate vanemate poegi Tipre ei hurjutanud. Käratas ainult: «Ah, istuge!» Rahaka vorstikaupmehe võsule ütles kord sarkastilise muigega: «Tervitage oma papat ja teatage, et teist ärimeest küll ei saa.» Aga oma tule ja tõrva kallas ta vaese Tõnupärdi kaela. Kui vanamees hüüdis: «Tõnupärt vastamal» või «Tõnupärt tahvli juurde!», oli tema hääles tunda naudingu eelamust. Poiss kargas püsti nagu ussist nõelatu. Püüdis rahulik olla, vastata, lahendada, ent varsti oli ta ummikusse aetud, hakkas kogeleva, puterdama, ja teadagi, mis järgnes. Meil, enamikul poistest, oli Tõnupärdist kahju. Õpetasime teda, julgusta-

sime. Aga täga hullemaks läks. Poiss nägi, et kuigi ta mõistab, leiab Tipre ikkagi konkse ja nõkse, kuidas teda segadusse viia, ja poiss muutus üha aremaks ja närvilisemaks ega saanud sageli a-b'gagi hakkama. Tipre aina kärkis ja ristis teda puu-, jahu-, pudru- ja muuks peaks ning igaks võimalikuks elajaks.

Kord pörutas Tipre Tõnupärdile:

«Minge kohale! Säärane hobusehaigus!»

Tõnupärt viskus näost tulipunaseks. Istus pinki raskelt nagu kümnepuudane jahukott. See käis ju selle pihta, et poiss on tühipalja voorimehe poeg. Ja ehk tähendas sedagi, et mis ta üldse keskkoolis konutab.

Küllap Miilenile tundus see «hobusehaigus» erilise vaimukusena. Ta hakkas Tõnupärti selle nimetusega kõnetama ja narrima. Igal võimalikul ja võimatul juhul. Ühtelugu võis kuulda: «Näe, hobusehaigus kah platsis!», «Mis sa, hobusehaigus, koperdad ees!», «Kuule, hobusehaigus, täna müüakse turul hästi odavalt kopitanud kaeru!» jne. Tõnupärt ei teinud väljagi. Mõni poiss keelas Miilenit. Aga ei see jätnud järele. Miilen ise oli nutikas matemaatik ja Tipre paipoisu. Eks selles rumalas Tõnupärdi narrimises olnud kõike — üleolekut, pilkavat nõökamist ja muudki. Tipre sadismi jäljendamist. Sest Tipre juures nimetaksin ma seda julgelt sadismiks. Ja Miilenigi juures.

Siis ühel heal päeval Kipasto — tugev, turske poiss, kel oli samuti arvude teadusega heitlemist, — haaras Miilenil turjast kinni nagu üleannetult kassipojal, sakutas vennikest korda kümme ja kuulutas:

«Kui sa järele ei jäta, siis teen tagumiku tuliseks!»

See kõlas nii tõsiselt ja kindlalt, et Miilen jättis Tõnupärdi nokkimise. Jättis küll sõnadega solvamise, aga kui vähegi sai, nügis ja müksis teist — olgu siis pallimängus või muidu jooksurüsinas — pani talle meelega jalga ette või kukkus talle otseku kogemata selga. Ei jätnud teist päris rahule, niivõrd rübala iseloomuga oli.

See juhtus keskkooli teises klassis. Tipre sokuatas Tõnupärdile järeleksami, sügisel kukutas poisi läbi. Puha kiusu pärast. Ja oligi Tõnupärdi koolitee lõppenud.

Aastad läksid. Lõpetasime gümnaasiumi. Teed ja huvid viisid meid lahku. Miilenil oli küll äri-mehevaimu, aga ometi ei saanud temast mingit äri-meest, isegi mitte tavalist poeselli, sest oma taskud olid tühjad ja puudusid abivalmis ning mõjuvõimsad onud. Kuid ega see mees meelt heitnud, silm sihtis ja nina nuuskis tal kogu aeg kasu pakkuvaid võimalusi.

Kord — kooli lõpetamisest oli pool aastakest möödas — seletas ta õhinaga, et annab nüüd järela-aitamistunde ärijõmmide poistele ja tüdrukutele. Paljud rahakad papad-mammad olevat hullusti mures seepärast, et nende võsud koolis matemaatika küüsis vaevlevad. Lausa häbi ja häda, kui poisist ei tuleks firma edasiarendajat või tütrest ei saaks haritud mõrsjakandidaati. Siis ilmub «kodu-pedagoog» Mart Miilen ja pakub omakasupüüdmatut abi. Ta otsib üles papa ja mamma, räägib kahetsevalt, et on kuulnud lapsukese ebaedust matemaatika valdkonnas ja oleks meeleldi valmis oma aega ja energiat auväärse perekonna auks ning eduks ohverdama. Siis hakkab kiitma oma erilist õppemeetodit ja nimetab nagu muuseas tun-

tud perekondi ning tutvustab nende soovitusi. Meetod on tal aga säärane, et läheneb igale jantsule ja igale noorhännale ning preilikesele individuaalselt, koostab ülesandeid vastavalt õpilase kalduvustele ja huvidele, poiste juures rõhutab seikluslikku külge ning tüdrukuid paelub romantilise laadiga jne. Üldse ja ülepea: olge õnnelikud, et temataoline ekstra-eriline pedagoog teie maja üles otsis.

Nõnda ta pajatas:

«Poistega on tüütu jännata, igavesed pujäänid teised, isekad, hooletud ja laisad. Aga tüdrukud — hoopis teine element. Eriti vastuvõtlikud on viie-kuueteistkümnused preilnad. Neid, ka kõige isekamaid, väana nagu saiataignat. Ole galantne ja soliidne, viisakas ja väärikas, räägi vaikselt, nagu avaldaksid talle armastust, vaata tungivalt silma, naerata ainult pisut — ühele natuke, teisele tsipa rohkem — ja plika kuulab sind hardalt ja pusib meeleheitlikult ülesannete kallal, et aga sinu kiitust ja naeratust ära teenida.»

Ennast kiitma oli ta mees küll.

Ma lisasin tagasihoidlikult omagi kiituse:

«Õpetad rehkendamist ja mängid ühtlasi kavaleri, mis seal muud, kütid endale rikast pruuti.»

«Kui õnne on, miks siis mitte,» naeris ta.

Kuid säärane «ješeft» Miilenil siiski ei õnnestunud. Vist olid mammad eriti valvsad ja ei olnud vist ka tütrekesed päris saiataignast tehtud.

Keegi mees, Sanglepa-nimeline — sa teda ei tunne —, rääkis kord, nad teeninud «kroonut» Miileniga koos, Tallinnas Juhkentalis. Olnud nende kompaniis paar-kolm seltskonna- ja ärituusa pojukest ning Miilen osanud kenasti nende kambaliseks pageda. Saanud nad «mahvi» hoopis vähem kui

teised sõdurid ja antud neile ohtrasti linnalubasid. Sõdurite nn. «hallist massist» hoidunud nad uhkelt eemale, hulkunud ja vadistanud omaette. Olnud samas kompaniis keegi saamatu-abitu maapoiss, «tume maakas». Teda vintsutanud allohvitserid nagu osanud, teda nõökinud ka too «eliit» koos Miileniga. Et oma häid sõpru tõhusalt lõbustada, toppinud Miilen kord öösi selle maapoisi varvaste vahele pisikesed vatitükid ja süüdanud need põlema. Poiss ärganud üles, karanud püsti ja muutunud valu ning viha pärast nii metsikuks, et hakanud Miilenit raske saapaga pähe taguma. Pärast Miilen tohterdanud mitu nädalat saadud haavu ja muhke. Eks see «maaka» nõökimine olnud täpselt sama laadi nagu omal ajal Tõnupärdi kiusamine. Täpselt sama metsmehekultus — tüssa lolli ja vemmelda väetit.

Hilisematel aastatel sai Miilenit Tallinnas harva näha. Oli ta mõnda aega kindlustusseltsi agent ja rändas mööda maad ringi. Siis kadus Tartusse, oli pisut aega «Postimehe» kuulutuste korrajaks ja tudeeris natuke ülikoolis juurat. Kuid suurt hakkamist ega kestvat pidamist ei olnud mehel kuskil.

Oma kirjas küsib Miilen:

«Kas oled Miiat näinud, tead küll, minu esimest armu? Küllap oled! Ons tal ikka veel roosad põsed ja helkivad silmad?»

Ega ma Miiat (nii teda kutsuti, tegelik nimi oli Maria) hästi tundnudki, olin teda korda paar koos Miileniga kohanud. Elurõõmus tütarlaps, lahke ja sõbraliku olekuga, brünett, pisikese suuga ja sale. Muud ei oska ma Miia kohta öelda.

Kord võtsime ühiselt uut aastat vastu, Miia, Miilen, mina ja veel keegi Reimali-nimeline noor-

mees. See oli kolmekümne kuuenda-seitsmenda aasta vahetusel. Nagu täismehed kunagi — enese teenitud raha taskus, mida võis oma tahtmise järgi kulutada, — pidasime seda pidu restoranis. Algas tuli Miilenilt. Väga lihtsalt. Otsis ta minu üles ja tegi «austava» ettepaneku. Osamaks viis krooni, rohkem kulutusi ei ole ega tule. Mis seal's ikka, jäin nõusse. Muidugi, mind ja teist noormeest kampa võttes tuli Miilen odavamalt toime kui neiuga kahekesi restorani minnes; selles peitus tolle «lahke» kutse tuum. Nojah, lugu juhtus Nõmmel, päris tagasihoidlikus, teisejärgulises restoranis. Istusime, sõime-jõime ja olime rõõmsad. Kasin laud, lihtsavõitu rahvas. Miilen käis oma Miiaga tantsu löömas, me Reimaliga (Miileni tuttav, riidekaupluse müüja) istusime niisama ja takseerisime tantsijaid kõrvalt. Reimal keerutas paar tantsu, ma ei olnud selle töö mees.

Aeg liikus. Tunnist sai kaks, kahest kolm jne. Söögid söödud, joogid joodud, kära ja sagin hakkasid juba tüütama. Parajasti tantsis Reimal Miiaga. Ma istusin Miileniga lauas.

«Varsti teeme sääred,» ütles Miilen. Ja teatas uudise: «Sul tuleb mulle kaks krooni juurde maksta.»

«Nonoh!» tõrjusin.

«Ma tellisin ju veel lisa,» ütles Miilen, «veini ja vurtsvasserit.»

Ei tea, kuidas vahel muistne viha lõkkele pahvatab; ju ta siis kogu aeg kuskil sisimas hingitسنud nagu tulesäde tuha all. Nüüd sähvasid mulle valusalt meelde nood õnnetud kaks ja pool krooni ja hüppasid kohe nobedalt keelele:

«Siis oleme peaaegu tasa.»

«Peaaegu . . . tasa?» imestas Miilen.

Ma siis tuletasin meelde:

«Peaksid eeslit Jukat ja maailmakuulsat «Chlorodonti» mäletama!»

Miileni näole tekkis isemoodi viril ilme. Kül-
lap ta mäletas.

«Sa räägid kiviajast,» püüdis ta naljatada.

Tõsi, sellest oli möödas seitse-kaheksa aastat. Tollal kandsime põlvpükse, nüüd ajasime juba habet ja pidasime täismehe-plaane.

Minagi laususin naljatoonil:

«Olgu siis peale, ma kingin sulle need viiskümmend senti.»

Kuid see polnud nali, see oli vihane solvamine. Seda teadsime mõlemad.

Kauemat see pinev mõttevahetus ei saanud kesta, sest Miia ja Reimal tulid tantsupõrandalt tagasi.

Oli minek käes. Ei ole meeles, kuidas Reimal meist lahku pudenes, aga seda mäletan, et tulime kolmekesi — Miia, Miilen ja mina — mööda hommikueelset tänavat, tüdruk meie keskel, ja olime oma arust lõbusad. Mäletan, oli seal mingi plank, kõnnitee kulges mööda planguäärt, siis lõppes plank.

«Peeter, tule väheke siia nurga taha,» kutsus Miilen mind äkki ja ütles tüdruku suunas: «Meil on väike eraasi.»

Plangu nurga taga küsis ta minult:

«Kas ma kuulsin ikka õigesti? Kas sa ütlesid, et oleme . . . peaaegu tasa?»

«Ütlesin.»

«Ja et kingid mulle . . . need viiskümmend senti?»

«Ka seda ütlesin.»

Ja virutas teine, kaabakas, mulle hoobi vastu põske. Nii et lausa kõlises. Ise irvitas.

«Nüüd oleme täiesti ta-sa!» sisistas läbi hamaste.

Ma ei jõudnud veel õieti reageeridagi, kui Miilen putkas juba plangu tagant välja.

Tulin samuti välja, endal põsk justkui põleb ja süda lõhub viha pärast. Pealegi tüdruku ees häbi, ta pidi seda plaksu kuulma.

Kuid tüdruk, see Miia, ei pannud mind õieti nagu tähelegi, vaatas hoopis imestunult Miilenit, pisut nagu ehmunult ja pisut nagu muheldes.

«Head tervist!» ütlesin Miiale ja andsin käe.

«Te lähete ära?» küsis Miia.

«Jah.»

Tegin, nagu poleks Miilenit olemaski, ja läksin, läksin hoopis teisele poole.

Ei juhtunud ma Miileniga hiljem suurt kokku. Oli paar tänavakohtumist: tere-tere, kuidas käbarad käivad jne.

Kord neljakümnendal aastal uhkustas Miilen, et on nüüd rikkam mees kui Vestman Vestmani uulitsast, on nimelt majavalitseja ja võib iga sõpra ning tuttavat «oh missuguse» korteriga varustada.

Ma rääkisin, et kasutasin soodsaid võimalusi ja astusin ülikooli, ning küsisin, kas tema ei kavatse oma katkenud juuratudeerimist jätkata.

«Punases ülikoolis!» hüüatas Miilen. «Sel pole mingit kaalu. Tühi energia ja aja raiskamine. Mõtetul!» Usaldavalt lisas ta: «See kord pole igavene Eestimaa pinnal, usu mind!»

Neljakümne esimese aasta suvel sattusime Tornide väljakul kokku. Laupäeval, 26. juulil. Sel päeval kuulutati välja mobilisatsioon.

«Lähed?» küsis Miilen.

«Lähen,» vastasin.

«Tola!» Ta naeris üleolevalt ja õpetas heatahtlikult: «Võid ju kõigile öelda, et lähed, aga tule, ma peidan su ära, ootad, kuni sõjatrall möödab, siis ronid lagedale ja oled aus mees pealegi.»

Imestasin poolnöökavalt tema heldust ja abivalmidust.

«Oleme ju ühed eesti mehed ja koolivennad kah,» ütles ta kõrgelennuliselt.

Tänasin siiski lahkuse eest ja kiirustasin edasi.

See oli viimne kord, kui ma Miilenit oma ihusilmaga nägin.

Olen kuulnud, saksa okupatsiooni ajal olnud Mart Miilen kuskil «direktooriumis» raamatupidaja või midagi taolist. Paistnud, et Hitleri mesti mees, aga see olnud siiski näiline. Miilen rääkinud umbes niimoodi (pisut Käferi-papat jäljendades): «Kõik, mis leidub maailmas head ja suurt, on sakslaste tehtud ja leiutatud, välja arvatud hiina müür ja egiptuse püramiidid, hollandi juust ja rootsi kardinad.» Üldse, mehe poolt-jutudel olnud pisuke pilkevarjund man. Kirunud ta oma klassivenda-pinginaabrit Alf Sõõrikut (peaksid mäletama, rätsepmeistri poeg ja kange tantsulõvi), et see oli hakanud kergemeelselt mingiks vanglafüüreriks. Miilen öelnud Sõõriku kohta: «Kui peaks tarvis olema, siis pinnigu ja piinaku eesti mehi ja naise sakslased, aga et seda teevad eestlased ise, see on ebamõistlik, see süvendab lahkkelisid ja vihavaenu rahva seas.» Küllap oli

nõnda, et koolivend Miilen ei pooldanud nõukogude korda ega natslikku režiimi, vaid otsis mõnesugust «kolmandat teed». Hitleri «totaalse» mobilisatsiooni eest pages ta Soome, sealt rändas veidi hiljem Rootsi. Ja mida ta praegu oma ja samuti meie elust mõtleb ning peab, kes seda arvata oskab.

Nojah, Miilen küsis oma kirjas, kas ma olen Miiat näinud. Olen küll. Vist möödunud aastal. Tartus, bussis.

Juhtus see niiviisi: keskealine rõõmsailmeline naine sikutab mind käisest.

«Ei tunne vist ära?» küsib ta.

«Tunnen. Teie nimi on . . . oli kunagi Miia.»

«Sõbrataridele-kooliõdedele olen praegugi Miia.»

Istusime kõrvuti. Miia-Maria rääkis mõne lausega oma elust. Sellest, et on ise laborant, mees juhatab uurimisinstituuti, vanem tütar lõpetab keskkooli ja . . .

Katkestades jutu oma elamisest, küsis Miia äkki:

«Ega te ei tea, kus Miilen praegu elab ja mida ta teeb?»

Täpselt ma ei teadnud. Kuuldavasti pidi ta Rootsis elutsema. Nõnda ütlesingi.

«Küll see mulle meeldis,» lausus Miia elevalt, «kui te ükskord närihommikul Miilenile vastu kõrvu andsite.»

«Mina . . . Miilenile vastu kõrvu?»

«Ise ei mäletagi enam?»

«Õige jah, tuleb nagu meelde.»

Ons see tõi, et Miia pidas toda heledat plaksu Miileni põse ja minu kämbla ägeda kokku-

puute tulemuseks? Vaatasin talle näkku. Sealta vaatas mulle vastu kõige südamlikum siirus.

Imelikke asju sünnib maailmas. Nüüd, üle hulga aastate, selgub äkki, et kõik see alandus ja häbi, mis tekkisid kord ülekohtusest käeviibutusest, olid mõttetud. Küllap Miia aimas või teadis juba tollal Miileni autust ja alatust ning pidas mind õiglaseks karistajaks. Oleksin ma seda tollal teada saanud! Kuid olin nüüdki tänulik sellele helgepilgulisele naisele, et ta toda vana lugu meelde tuletas ja oma ekslikust arvamusest jutustas. Tema meelest ja tema mälestuses olin ma oma jagu kangelane ja ma ei hakanud seda ümber lükkama.

Miia ütles mulle seal bussis Miileni kohta:

«Ta oli kommertsant, tal oli niisugune vaim sees. Ta pidi igast asjast, igast inimesest ja olukorrast kasu saama, muu ei olnud tähtis. Minu tõttu ja minu kaudu ei olnud mehikesel mingit tulu loota ja . . . parem oligi, et meie teed viisid lahku.»

On olemas ilusad mõisted ja terminid: humanus ja amnestia, sõbralik kooseksisteerimine ja rahulik võistlus . . . Tuleks siis Mart Miilenilegi käsi ulatada ja . . . sõbralikult koos eksisteerida? Sellist mõtet ma algul mõlgutasin, arutasin ja kaalusin, ennist, hommikul, kui seda Rootsist tulnud kirja lugesin. Kuid . . . too närihommikune kiilakas ei ole hoopiski ununenud, see ei ole minevik, kauge minevik. Õhetab edasi põsel ja kuskil sügavamal, ja süda lihtsalt ei luba kätt anda sellele . . . kommertsandile . . . Nii jah, süda ei luba ja mõistus ei käsi . . .

Korraks tuli kiusama mõte, et võiksin Miilenile kirjutada, kuidas kohtasin juhuslikult Miiat. Ise ta ju küsib «oma esimese armu» Miia järele. Kir-

jutaksin sellest, et Miiale teeb pöörast heameelt üks ammune kõrvakiil. Helisev kõrvakiil, millega mina olevat Miilenit kostitanud oma paarkümmend aastat tagasi. Kuid olgu! Seesugune edev hooplemine ei kõlba ometi väarikale nõukogude insenerile.

Miks see Miilen mulle kirjutas? Ei tea. Ei usu, et heast peast. Ta küsib nagu muuseas, kes koolivendadest on siinmail, kuidas nad elavad ja mida teevad. Kas lihtsalt uudishimu? Või mingi varjatud tagamõte? Ei tea, pole ma selgeltnägija. Miia-Maria ütles, et Miilen peab igast asjast ja igast inimesest kasu saama. Küllap Miia mõistis õigesti, et Miilenis pesitseb isemoodi kommersandivaim. Ja nüüdki, kes teab, mida ta tahab ja püüab välja luurata. Pärib koolivendade järele . . . Sellel võib tõepoolest tagamõte olla, kindel. Miilen juba huupi ei küsi, Miilen on kaval ja salakaval. Ja säärasega ühendusse astuda, see on segane asi, segane ja kahtlane. Ei tunne selleks kutsumust, ei, tänan väga!

Nii jah, hommikul olin kahevahel, aga nüüd tean, et ei kirjuta ma talle ühtki rida, ei kirjuta ühtki sõna . . .»

Seda viimast lausus Peeter Vainumäe rõhuga. Seda lausus ta ilmse raevuga ja jäi siis vait.

«Kindel?» küsisin ma.

«Kindell!» vastas Peeter ladusalt.

Ta võttis taskust kirja ja rebis selle pisikesteks ribadeks. Avas siis vaguniukse ja heitis peotäie paberipuru õhku.

Paberitükid lendasid, lendlesid . . . Sile, luksuslik paber — nagu tolle Miileni naeratus, lahkelt sõbralik ja ühtlasi üleolev-ülemuslik. Keerdude

Ja kõverustega tähed — nagu too Millen ise, nagu mälestus temast.

«Et ei oleks taganemisteed?» küsisin.

Peeter Vainumäe ütles latus-lõbusalt otsekui inimene, kes on endaga rahul:

«Enne mõeldud, pärast tehtud, nagu vanarahvas õpetab.»

1958

Inimesed puhkusel

1

Kuidas mul puhkus läks? Ei olnud viga, läks päris ludinal. Andis olla ja oleskleda, aga kui otsa sai ja läbi oli, siis tundus, et kadus teine ülearu kähku.

Puhkus kulub tööinimesele marjaks ära, eriti aga siis, kui aastate koorem sisaldab juba ligikaudu kuuskümmend üksust. Siis ootad puhkuse päevi ja nädalaid nagu loteriivõitu. Ja kui see õnnis aeg kätte jõuab, oled elevil ja ärevil, otsekui oleksid noormees ja läheksid oma neiuga kohtama.

Puhkuse ajal tahad lõdvalt olla, pisut laiselda ja logelda. Tahad rangid kaelast ja sedelga turjalt minema heita ja korralikult pehmel murul püherdada. Ja püüad unustada, et on olemas kell ja õige aeg, ajalehed ja päevauudised ning säärased kärarikkad nähtused nagu uksetiristi, raadiopill, müri-sev Pärnu maantee (ma elan justament selle ääres) ja laepealne elurõõmus perekond.

Sedapuhku veetsime — mina ja memm — puhkuse Aegviidus. Koht on ilus: männimets, musttuhat teerada, järved, ahvenad ja särjepojad, mustikad ja puravikud. Maja, puhkekodu, asub metsa sees, maanteest eemal; väljast kena ja nägus ning seestpoolt igati korras ja korralik. Maja on enne sõda ehitatud. Sisaldab ta kaheksateist tuba.

igäüks paari-kolme inimese jaoks. Toad kipuvad kitsavõitu olema, aga hakkama saab, palju's inime suve ajal seinte vahel konutab.

See on väike hubane puhkekodu, kus ei ole mingit personali peale perenaise (ma ei tea, kuidas tema ametinimetus ongi). Ta on nii-öelda maja lukk. Ta annab sulle saabumisel toa võtme, annab vajalikud potid-pannid ja kausid-taldrikud. Muuga katsu ise hakkama saada. Tahad, keeda toitu ühis-es köögis. Pead seda tülikaks, ole lahke, mine ja toida ennast alevi sööklas. Kodukord ripub seinal, selles on tosin punkti või pisut rohkem. Neist püsi-sid meeles kolm: puhkekodus on alkohoolsete joo-kide tarvitamine keelatud, välisüksed suletakse kell 23.00, ja kella 23.00-st kella 6.00-ni peab valitsema öörahu. Ega neidki meeldejäanud punkte suurt rikutud. Inimesi on meeldivaid, on ebameeldivaid, on tülikaid ja sääraseid, kes ei tee lillele liiga ega kuradile kurja. Puhkekodus viibis enamasti tasane rahvas ja sellepärast ei rikutudki suurt neid kodukorra punkte.

Nii jah. Kui me memmega jaanipäeva paiku sinna läksime, oli maja alles pooltühi. Saime toa number kolmteist ja see oli väga mõnus. Mõnus selle poolest, et tuba oli reas äärmine ja et naa-bertuba oli tühi ja jäigi tühjaks (välja arvatud kolm-neli öökest).

Üsna peatselt selgus, et näiliselt tühine asjaolu, kas naabertoas elatakse või mitte, osutus vägagi eluliseks küsimuseks. Nimelt olid omaaegsed ehi-tusmeistrid kasutanud seinte jaoks õhukest ja ebahelikindlat materjali. Ja seetõttu said sa täpipealt teada kõik seinatagused jutud ja tege-vused — ükspuha, kas need sind huvitasid või mitte —, mida oleks võinud meeldivaks ajaviiteks

pidada, mis oli aga tegelikult tüütu ja tülikas elu-
nähtus.

Kuigi naabertuba oli elaniketa, märkasime siiski toaseinte eriomadusi. Vaevalt saime oma kambrikeses ringi vaadata, kui meie kõrvu ulatus päris selget jutuvada ja sootuks heledat laulutralli; see kõik tungis läbi seinapaari number üheteistkümnest, kus elutses noorepoolne abielurahvas, ja nad ei olnud salajutu sõbrad, sest neil ep olnud maailma ees teps mitte saladusi.

Ning varsti õppisime inimesi tundma ja iseloomustama sammude järgi, mis ukse tagant koridorist kostsid. Preili Pumbert, peenutsev vanapiiga, tipsis mööda kui peentel karkudel; Maire ema, pikk nooruke naine, astus aeglaselt ja raskelt nagu elevant; Maire vanaema lohistas jalgu ja toatuhvleid järele; madam Soovik sammus käbedalt ja väarikalt, iga kõps kuulutas: andke teed, mina tulen; ja Nupsi-nimelisel valgel puudlil olid tihedad ja lühikesed sammud, memm ütles, et kõnnib kui nukk.

2

Ega see suvituskaaslaste tundmaõppimine kuigi äkitselt läinud. Vähemalt minul mitte. Ma sain neid tundma naise juttude järgi. Ja tema muidugi õppis neid köögis tundma. Köögi kasutamise ja juhtus mõningaid sekeldusi, aga köök öeldakse naiste riik olevat ja mina selle riigi siseasjadesse vahele ei seganud.

Nii jah, et õppisin ja õppisime inimesi tundma. Kõige esmalt Maire ema. Maire ise — napilt pool aastat vana — jäigi mulle tundmatuks. Ta kas magas või karjus ja tema häält ei oskaks ma eraldada teiste pisikeste kisakõride omast. Aga Maire

ema — pikk ja kõhetu nagu Oskar Lutsu Jaama-
ülema Abi — omandas minu silmis peagi musta
lamba kuulsuse. Seda esmajoones ikkagi köögijut-
tude kaudu. Püüab see inimene teiste kulul elada.
Ei too ta kööki puutikku ega pangetäit vett. Kui
keegi on tule pliidi alla teinud, jõuab temagi jaole,
lökkab oma supipoti podisema või pudruanuma
hauduma. Vett ta ei too, aga ilmast ilma peseb ja
solgutab lapse hilpe. Ja ei ole sedagi nähtud, et ta
haaraks mustaveeämbri ja viiks välja. Igavene
veenusk! Ja tuleb arutu tillukese lapsega sellisesse
kohta! Iga piimatilka soojenda, putru keeda suu-
täite haaval, aina pese ja kuivata hilpe, võõras
kohas on endal rohkem tüli ja oled teistelegi
tülik; inimesed on tulnud puhkama, tahavad rahu
ja vaikust, aga kuulaku imiku kisa.

Ma püüdsin öelda, et üks laps ja ema ja vana-
emagi tahtnud kitsaste linnamüüride vahelt loo-
duse rüppe ning õhu kätte. Hea küll, jäi memm
nõusse, olgu siis ise korralik ja viisakas. Mina
vastu: öelge talle seal köögis, et nii ja nii. Võiks
ju öelda, arvas memm, aga siis, teadagi, tõmma-
takse nina kirtsu — küll oskavad inimesed väikla-
sed olla, lausa kiusupunnid, ei salli väikesi lapsi.
Nagu muistsed pirtsakad majaperenaised.

Seni elutses see imiku-rahvas võrdlemisi rahuli-
kult, neil oli nurkmine tuba ja naabreid ei olnud.
Kuid siis ilmus naaber — preili Pumbert, peps
vanapiiga, oma Nupsi-nimelise kutsikaga.

Ja koridorist kuuldus järgmine kahekõne.

Preili Pumbert: «Kas minu kallid naabrid öösi
rohkesti häälitsevad? (Seda küsiti varjundirikka
tooniga, mida mõned nipsakad daamikesed hästi
valdavad, — näilise peene viisakuse taga kükitab
üleolev pilge.) Ma pean ütlema, mul on linnuuni.»

Maire ema: «Ärge kartke, armuline, ma võin teile garanteerida tõelise öörahu päevakorra nõuetele vastavalt. Meie häälitseme õhtul viimast korda kell 22.59 ja hommikul kell 6.00 sooritame äratusmängu. Kuid see kestab paar tühist minutit, siis oleme toidetud ja uinume edasi. Päeval, kui te lubate, anname teile mõnikord tasuta kontserdi.»

Preili Pumbert: «Täna lahkuse eest. Ma olen siiski võimeline oma lõbustuste eest maksma ja kahjuks ei ole ma vokaalmuusika sõber.»

Maire ema: «Meie, väikesed isetegevuslased, ei aja taga suurt tasu ega kõrget tunnustust.»

Niiviisi. Preili Pumberti öö läks harilikult. Aga järgmisel südaööl pani tilluke Maire oma pasuna üürgama. Ja vanapiiga väike karvanäss kukkus vastu kilkama. See oli tõesti selline kontsert, et kogu maja kajas. Teisel päeval tuli muidugi rääkimist ja seletamist. Lapse ema vabandas, et muidu on imik öösiti vaikne ja rahulik, aga tal hakkavad vist hambad tulema. Ja Nupsi emand õiendas, et tema puudlike ei kannata öist müra, ta ärkab unepealt ja hakkab hüsteeriliselt nutma ja ulguma ja võib kergesti šoki saada; antagu neile — talle ja Nupsile — mõni teine tuba, võimalikult alumisele korrusele. Puhkekodu perenaine andiski neile uue toa, mis just samal päeval vabanes.

Järgmisel öösel häälitseks laps vähem. Ei tulnud sellest enam ütlemist. Kuid Nupsi emand läks esimesena hommikul kööki ja nägi, et lapse rätid ripuvad pliidi kohal nõõril. Ja hakkas tänitama: mis kord see on, siin, kus teised toitu keedavad, hilbutatakse nii- ja niisuguseid kaltse. Lapse ema rääkis, et ega ta päeval rätte üles riputanud, vaid

ööseks, kui keegi ei keeda, ja pole need, vaadaku igäüks, nii- ja niisugused, vaid valged ja puhtad nagu lumi. Kuid vaikne tagasihoidlik vanainimene, kes alumisel korral elas, — teda kutsuti üldiselt poiste vanaemaks, sest oli puhkekodus kolme kooliealise poisiga — ütles mahedalt, et ega see ikkagi lapse rätide paik ole. Ja siis korjaski Maire ema need hilbud käbe-kärmelt kokku ja tegi minekut.

Peatselt tuli uus rahvas. Soovikute pere. Vaiksevõitu mees. Kaks poissi, üheksa-kümne aasta ringis, parajalt vallatud, vahete-vahel üleannetud nagu marakratid ikka. Aga naine, keda kutsuti seljataga madamiks, näis olevat perekonna pea. Mees pidi tsinkograafias töötama, naine öeldi majavalitsust juhtivat. Ega naise, selle madami — välimuses olnud midagi erilist: keskmist kasvu, pisut täidlane, jumekas nägu, pigimustad juuksed. Vaatad ja kuulad — kena ja viisakas inimene. Kui aga jälgid lähemalt, siis on kõik tema astumised-istumised tähtsust täis, nagu küll naeratab, ent silmad sähvivad ägedaid ja isemeelseid välke. Tüürann, mõtlesin.

Ja kõögikuuldused vihjasidki sinnapoole. Varsti mu memm jutustas: tormab madam müriinal kööki, nügib teiste nitsikud-nätsikud kõrvale ja sobitab oma poti kõige mõnusamasse paika («See pisike nõu mahub imehästi vahele!»); ei huvita teda teiste varasemad kokkulepped ega järjekorrad, temal on aga tarvis ja tema pere on harjunud kella järgi sööma. Mis seal muud, teised tõmbusid pisut tagasi, kes see lausa tüli tahab. Mu memm isegi loobus lõunasöögi valmistamisest, ütles, et läheme ja proovime korraks alevi sööklad. Läksime siis ja proovisime.

Veel paistis, et madam Soovik on kangesti pilkehimuline. Ning miskipärast sattus preili Pumbert madami pilkealuseks. Memm rääkis, et sageli aimab madam järele Pumberti-preili kõn- nakut, näoilmet ja hääletooni. Kord juhtus Nupsi võõraste koertega ninapidi kokku ja preili hõiskas talle järele: «Nupsi, tule tagasi, külakoeral on kir- bud!» Seda hõiget hakkas nüüd madam sageli kor- dama, nagu oleks ta kutsika valvuriks palga- tud. Ja madamil oli veel säärane komme, et kiitis nimme teise iga hilpu või asja, ka kõige lihtlabasemat ja tavalisemat: ah, kui huvitav! oh, mis eriline! Eks seegi olnud omamoodi pilge.

Kui Pumberti-preili kord oma kohvikarbi — kirjaga «Atlantic House Coffee» — välja võttis, küsis madam uudishimutsedes:

«Kas sisugi on välismaine?»

«Aga muidugi,» ütles preili.

Ootas madam kannatlikult, kuni teine karbi avas, ja hüüdis:

«Täiesti meie pakikohvi lõhn!»

Preili läks näost punaseks ja kadus koos oma karbiga.

Kõik see ei mõjutanud veel nende häid suhteid halvema poole. Madam oli lahke ja preili oli viisa- kas ning nad võisid omavahel päris ladusalt lobi- seda.

Meie ja kahe naabertoa akende taga oli ühine rõdu. Naistele meeldis seal lebada ja peesitada. Ja sealsamas tekkis preili Pumberti ja madam Soo- viku vahel juba tõsisem arusaamatus.

Ma ise juhtusin seda kõnelust-sõnelust kuulma. Lesisin toas oma koikus, lasksin leiba luusse. Ega need naised aimanud, et keegi neid kuuleb, sest

aknad olid kinni ja kardinaid ees. Aga jutt kostis selgesti.

Kul ma jutuajamist märkama hakkasin, oli see alles igati viisakas.

«Mul neid kavalere ikka oli ja leidus,» jutustas preili Pumbert hooplevalt. «Nagu see ärimees. Või see majaomaniku poeg. Või see leitnant. Või meie oma kassapidaja.»

«Oi, oi, nii palju kohel!» imestas madam Soovik.

«Aga ma jätsin nad maha, jätsin nad kõik maha.»

«Jätsite maha? Tõesti?»

«Olid sihukesed armetud ja kehvad.»

«Kehvad?»

«Kehvad ja nigelad.»

«Aga too ärimees, kas sellel oli ikka oma kauplus?»

«Oma kauplus. Koloniaalkauplus. Aga mehi-kese vasak silm pilkus ja vilkus nagu katkise klaasiga latern.»

«Jaa... Aga majaomaniku poeg?»

«See oli kohutav kokutaja. Ja leitnant kandis jõledaid vurre.»

«Miks need's jõledad olid? Kas sellepärast, et kõditasid?»

«Valged olid, noh. Nagu seaharjased. Ütlesin, ajagu maha. Ei saavat, vurrud katvat soolatüü-gast.»

«Aga kassameister?»

«See saamatu ei pidanud minu eesnime mee-les.»

«Ju ta siis päris mitme kallimaga sekeldas, et nimed segi läksid. Aga selle vea oleks saanud ära harjutada, kui muidu kena ja paslik oli.»

«Kena ja paslik! Pärast sõda juhtusin teda eemalt nägema — roosa ja paks nagu ppeekonppörsas. Lihtsalt vastik.»

«Hih-hih-hih!» kihistas madam Soovik.

«Ja hästi tegin, et nad maha jätsin,» hooples preili Pumbert. «Kõik nad kõrbesid põhja. Äri-mees läks ära Saksamaale, suri seal tüüfusesse. Majaomaniku poeg ei pärinud maja ega midagi, sai teisest mingi laohoidja, sealt kukkus vangi.»

«Varastas muidugi?»

«Omastas, öeldakse. Praegu parandab kuskil artellis vanu kottasid.»

«Ja vurrudega leitnant?»

«Leitnant tõusis küll kapteniks, sõjas olevat isegi majoriks saanud, aga sõtta ta kadus.»

«Ja too hajameelne kassameister?»

«See elavat maal õe või õetütre juures, karjatatavat selle lapsi ja kanu.»

Ja siis tuligi pahaendeline pöörak.

Kui madam Sooviku hääles oli kogu aeg väikest pilkevirkendust kuulda, siis läksid nüüd sõnadki lausa pilavaks. Madam naeris:

«Hih-hih-hih, eks naine, kui ta noorem on, valib ja loodab aina head ja paremat. Aga nüüd muidugi kahetsete, kas pole tõsi?»

«Oh ei, är-rge ar-rvake!» põristas preili Pumbert. «Mul on mõnus ja muretu elu. Ei ole tarvis kedagi kasida ega kamandada.»

See oli ilmselt vastulööök ja puudutas muidugi Soovikute pere siseasju.

Oh häda! Perekonnapea kaotas tasakaalu ja kukkus kriiskama:

«Teie võimed on ju hoopis piiratud. Te ei saa oma koerakutsikagagi hakkama, see on kirpe täis

ja . . . mis sellest kaasa veetakse, ega siin ole koerte puhkekodu. »

Lugu paistis põnevaks minevat. Nüüd, nüüd kargavad naised käsitsi kokku, arvasin ma.

Seda ometi ei juhtunud. Kuuldus ainult preili Pumberti kile hüüatus:

«Tulge, otsige, kui leiate ühegi kirbu, siis . . .»

«Ärge ärritage, gnädiges Fräulein!» katkestas madam preilit, hääles mesimagus varjund.

Siis oli kuulda, kuidas Pumberti-preili äkitselt tõusis, oma kõpskingad jalga naksutas ja rõhuka vaikimisega lahkus.

Madam Soovik saatis teda lahkete, lohutavate sõnadega:

«Küll Nupsi kirpudest lahti saab, ärge asjatult muretsege.»

Kui ma selle kuuldemängu oma memmele ümber jutustasin, ütles ta:

«Ei need kannata nüüd enam teineteise varjugi.»

Nõnda see näis olevat.

Kui madam Soovik hommikul preili Pumbertist möödus, venitas ta oma «Te-ere!» meelega ülearu pikaks ja sobitas näoilme liialt mahearmsaks. Kuid preili ainult ühmas ega vaadanud madami poolegi. Kui madam kõõgis askeldas, ei läinud preili ligigi. Varem oli ta esimene, kes hommikul lamamis-kresla haaras ja rõdule päikest võtma ilmus. Nüüd ta rõdule ei läinud, sest madam Soovik võis samuti sinna tulla; ta vedis kresla trepist alla ja asutas enda metsa serva põõsaste varju. Varem meeldis preilile õhtuti all saalis raadiot kruttida. Nüüd pidi ta selle kombe maha jätma, sest tihtipeale tok-sisid Soovikute poisid saalis lauatennist. Kogu

madami vahmiil oli nähtavasti preili Pumberti silmis vääritud ja alatu.

Ei madam Soovik pidanud seda suures saladuses, miks ja kuidas must kass oli nende vahelt läbi jooksnud. Kus ta saigi nii põnevat lugu ainult enda teada hoida!

Ma juhtusin majaanisel istuma — sirvisin-lugesin ajalehte —, kui see jutustamine aset leidis. Minust paarikümne sammu kaugusel istusid sirelipõõsaste ääres aiapingil kolm-neli naist, madam Soovik teiste keskel, ja temap see neid valgustaski. Madam jutustas ja lõkerdas naerda et hing kinni, ja teised kuulasid ahnelt. Jutt oli vaikne ja ega see mind tõmmanudki, aga hiljem taipasin kõike.

Nagu kutsutult väljus majast preili Pumbert, Nupsi siblis talle järele. Läksid nad otsesihis metsa poole.

Naised aiapingil märkasid neid. Madam Soovik tõstis häält ja osatas:

«Mul neid kavalere ikka leidus, hih-hih-hih! . . .»

Ja lisas kähedalt-põlastavalt, nii valjusti, et Pumberti-preili pidi sedagi kuulma:

«Vana kuivetanud luud!»

Küll ikka mõne inimese sees on kiusulusti ja lausa õelustki!

Pumberti-preili lemmik Nupsigi sai tunda pilget ja kiusamist. Jookseb Nupsi lihtsalt lusti, madam Soovik hüüab talle järele, kutsika pere-naise häält jäljendades: «Nupsi, ära mine, küla-koertel on kirbud!» Paneb keegi koerale räästa alla toidupoolist, mõne vorstikillu või kondijupi, siis õpetab madam: «Ärge nähke vaeva, see elajaloom sööb ainult torti ja küpsiseid.» Tuleb koer

vihmase ilmaga väljast ja tatsab trepi ja koridori poriseid jälgi täis, siis hurjutab teda madam: «Fuih, Nupsi, on sul aga kombed, ei oska jalgu pühkida!» Ja need õiendused ja manitsused, mis koerale osaks saavad, on valjud ja heledad ning kõlavad läbi terve maja. Kuulgu kõik, kuulgu kutsika perenainegi, kui lahkelt ja viisakalt madam Soovik üleannetule kutsule kombeõpetust jagab.

Preili Pumbert — nii vähemalt paistis — sai peagi tagasi oma rahu, tubli kohvijanu, sirge rühi ja tippiva sammu. Ometi säilitas ta madam Sooviku vastu külma ja tagasitõrjuva hoiaku. Aga Nupsi, lollike, liputas igäuhele, kes teda hea näo ja leebe sõnaga meeles pidas, koduselt saba ega osanud madam Sooviku ja tema lähikondsete vastu mingit viha pidada.

Siis jõudis kätte marja- ja seeneaeg. Maja oli äkki rahvast tühi. Inimesed kadusid pikkadeks tundideks sügavasse metsa. Ja tagasi tuldi mustikanooside ja puravikuvoosidega. Mingi õhin haaras naise ja pisut nagu lapsigi. Saaks aga teistest rohkem marju ja leiaks teistest jumekamaid-kogukamaid puravikke. Selle kõigega käis kaasas omamoodi salatsemine: metsa hiiliti üksi või perekonniti ja hoiduti poole sõnagagi ütlemast, mis suunas ja kui kaugel käidi ning korjati. Ja oh seda keetmist, mis nüüd algas. Aina mustikasupp ja seenesoust. Keldrisse kogunes kausse ja purke mustikahoidise ja soolatud ning marineeritud seentega. See hasart ja tuhin haaras kõiki, hiljutine nagelus ja vihavimm näis kõrvale jäävat. Näis kõrvale jäävat, aga mitte täiesti.

Puhkekodu perenaine — lihtne ja vaikne inimene, nii viiekümne ümber — oli neil päevil hin-

natud kaaslane, sest temap see teadis-tundis ümb-ruse metsi nagu oma põlletaskuid. Perenaine ei olnud kade ega kitsi, läks, näitas ja juhatas; ütles ise: «Leidub seal mulle ja kõigile teistelegi!» Käis ta mitmel korral metsas koos ühe või teise naisega, siis aga — nagu pärast kuuldus — leppisid nad madam Soovikuga õhtul kokku, et lähevad järgmisel hommikul kahekesi pisut kaugemale riisikametsa. Ei tea, kuidas see õieti juhtus, aga teisel hommikul, kui madam ärkas, oli perenaine juba lahkunud ja kõige hullem — koos preili Pumbertiga. Enne lõunat jõudsid nad tagasi, korvid kuhjaga seeni täis. Ja kuuseriisikaid, mida ligilähedal ei leidunud, päris rohkesti hulgas. Madam Soovik oli muidugi turris. Teati rääkida, et ta nõudis perenaiselt tagasihoidlikult aru. Perenaine öelnud, et tema ei jõudnud oodata, mil-lal madam üles tõuseb ja ükskord metsaminekuks valmis saab. Olgu kuidas tahes, puhkekodu rahvas — peamiselt muidugi naised — võttis seda vahejuhtumit kui Pumberti-preili kenakest ninapipsu madam Sooviku vastu. Ja üks muiatigi tasapisi — uhke tüssas upsakat.

Eks sellest sekeldusest jäi madam Sooviku hinge pisike okas perenaise vastu. Ja sihukest okast osatakse torkama panna. Ja kui üks torkab, ega teine jää vastu suskamata. Niisugune on elu.

Uhel õhtupoolikul tulime memmlega jalutamast. Juba eemalt kostis valju kõminat; ei olnud see rahulik jutuheitetus, vaid käre sõnavahetus. Madam Soovik seisis kõögi uktsel, pea trotslikult kuklas ja käed puusas. Perenaine oli temast viiekuue sammu kaugusel. Ja kohe võis arvata, et teine on perenaise üles ärritanud.

«Te keedate poole ööni,» õiendas perenaine, «kaote siis minema, tuli jääb pliidi alla, mina valvaku.»

«Ei ole teid keegi palunud valvata,» pistis madam Soovik.

«Kas teie vastutate, kui midagi juhtub? Kas mina polegi inimene, kas mina ei tohigi mõistlikul ajal magama minna?»

«Mina ei saa teid käskida ega keelata, magage, millal soovite, oma asi.»

«Mul ei ole kahjuks aega teie kombel poole päevani voodis vedelda.»

«No kuulge!» vangutas madam Soovik pead. Perenaine ütles nõudlikult:

«Õhtune tuletegemine olgu kella kümneks lõpetatud.»

«Tehakse, millal tarvis,» teatas madam upsalt. «Nagu elu nõuab.»

Ja lahkus aeglase, väärrika kõnnakuga, astus perenaise eest mööda, otsekui eputav moemannekeen.

«Nagu elu nõuab!» kordas perenaine vihaselt ja hüüdis madamile järele: «Ärgu ikka tulgu oma eluga teiste kukile!»

Niimoodi. Ei olnud jah see puhkekodu elu nii väga vaikne ega vagune ühtigi.

3

Sedaviisi need päevad veeresid. Uitad metsas. Solistad järves. Puhud memmuškale mõne antsaka noorpõlveloo.

Meie naabertuba jäi tühjaks. Paaril korral ööbis seal küll keegi, mõni «põlistele» puhkajatele küllasõitnu. Ei kuulnudki neid õieti, tulid ja

magasid ning olid vaiksed magajad. Aga seda peret, kes toa endale varus, ei tulnud.

Siis — laupäeva õhtul, nädalake enne meie puhkuse lõppu — kuuldus kõrvaltoast samme ja kibinat-kōbinat. Mees rääkis torinal, naine kihistas naeru. Saimegi viimaks endale naabrid, arvasime memmega ja vahetasime ärevaid pilke.

Uks klõpsus, sammud kaugesid. Uustulnukad lahkusid, läksid jalutama. Kõndigu või hommikuni välja!

Olime memmega äsja uinunud, kui uks uuesti klõpsus. Ja nüüd algas häälte ja häälotsuste kakofoonia. Jutuümin, naeruturtsatused, vaikne sosin, sekka mõni valjem sõna, pikk naerukihin. Paberi krabin, riiete sahin, voodi krägin, paar imetasast hetke, siis äkiline naerulagin. Ja ikka uued ja uued häälte kombinatsioonid.

Algul lamasin vaikselt — ehk uni tuleb veel. Ei midagi. Katsin kõrva linaga. Ei aidanud ühti, kõik oli selgesti kuulda. Ehk nad ei tea, et seinad lasevad kõik hääled läbi, mõtlesin. Kõhatasin valjusti, tonksasin küünarnukiga vastu seinat. Ei need pane tähele, nende sosinad ja lagistamised kestavad edasi.

Memm oli samuti ärkvel. Kirusime vaikselt inimeste mõistmatust. Mõni noorpaar, arvas memm, ei niisugustel tule teised mõttesegi. Kaua nad ikka, arvas memm, küll varsti jäävad magama.

Tühi lootus! Arvatav noorpaar häälitseks edasi.

Ma siis ütlesin päris kõvasti:

«Muudkui pirisevad kõrva ääres . . . need õelused . . . need sääsed . . .»

Memm vastas niisama valjult:

«Maga, mis sa kuulad.»

Ja mina võtsin vihase tooni;

«Katsu sa magada, kui need sumisevad ja ümisevad . . . need õelused ikka.»

Seina taga muidugi kuuldi seda. Mees laskis jämedat naeru, naine või noorik kihistas peenelt. Sihukesed tüüpused!

Minu kannatus sai otsa. Põrutasin:

«Need on metsast tulnud, ei need korda tunne.»

Memm püüdis mind vaigistada:

«Ole parem vait, mis sa ennast ärritad . . . nii-suguste pärast.»

Haarasin mantli õlgadele, läksin hoopis välja. Niikuinii magada ei saa. Oli juba varajane hommik, ilm hakkas valgenema. Läksin sihti pidi maanteele, tegin seal paraja rännaku.

Hulkusin tundi paar. Tulin siis tagasi. Seinatagused olid viimaks väsinud. Memm oli uinunud. Pugesin voodisse.

Kui ärkasin, näitas memm kardina vahelt rõdule:

«Vaata, see volask . . .»

Memm ei tarvita harilikult teiste inimeste kohta halbu ega raskeid sõnu, kui ta aga seda teeb, siis on nad selle kuhjaga ära teeninud.

See volask oli noormees. Seisis rõdu äärele nõjatades, suitsetas.

Lähen ja ütlen talle midagi . . . midagi asjalikku, mõtlesin. Olingi minekul. Memm nagu aimas, mida kavatsen, tõmbas mind kuuesabast. Viipas talle rahustavalt, läksin.

Mõtlesin endamisi: kuigi olen ametilt «murdja» (s. t. trükitöölise keelepruugi järgi), ega ma kipugi teda murdma, ütlen ainult paar-kolm tugevat sõna.

Juurdetulijana oleksin pidanud teretama ja võib-olla ennast esitlemagi. Umbes nii: «Tere terekest! . . . Jaan Lõhmus, küljendaja.» Kuid ma ei pidanud noormeest selle austuse vääriliseks.

«Ilus ilm,» ütlesin ainult.

«Suvine,» vastati kuidagi loiult.

Noormees mõõtis mind pilguga. Ma mõõtsin teda.

Silmis iseteadev pilk, suu ümber lõtv muie — niisugune ta mulle seal paistis. Pikk, laiaõlgne, isekas ja jultunud.

«Mina olen teie naaber,» tutvustasin ennast.

«Rõõmustav,» öeldi muiates.

«Kas te jääte kauaks siia . . . siia puhkekodusse?»

«Ei. Mis siis?»

«Peaksite teadma, et tubadel on õhukesed seinad ja inimesed seina taga tahavad öösi magada, mitte aga igasugu häälightsusi pealt kuulata.»

«Igasugu häälightsusi?»

«Lühidalt: te ise ei maganud ega lasknud ka teisi magada.»

«Nõore rahva asi.»

«Olete vist alles lühikest aega abielus?»

«Veel ei ole.»

«Kavatsete siis varsti abielluda?»

«Veel ei kavatse.»

Noormees muhatas ja nõudis tõredalt:

«Kas on rohkem küsimusi?»

«See on puhkekodu, aga mitte lõbumaja.» ütlesin häält tõstes, kurjustavalt.

Kuid noormees ringutas ennast ja lausus kuidagi lodev-hooletult:

«Vabandage, minu aeg on otsas. Tänan, oli väga õpetlik vestelda.»

Ja lahkus. Säärane jõhkam!

Tulin tuppa tagasi. Küllap memm oli jälginud akna kaudu mu ebaõnnestunud missiooni. Vaatas mulle kaastundlikult otsa.

«Noh, said!» ütles.

Läks memm alla midagi õiendama. Kas kööki või keldrisse. Juhtus madam Soovikuga kokku.

See kohe pärima:

«Teid näikse saatus naabritega õnnistanud olevat?»

«Seda küll,» kostis memm.

«Kas noorpaar?»

«Vist mitte.»

Muidugi, madami uudishimu paisus. Saaks aga rohkem teada.

«Lõbus rahvas, naer kostab meieni.»

«Nil lõbus, et ajab hinge täis.»

«Ajab hinge täis?»

«Üks lõkerdus ja kekutamine öö läbi, ei lase kõrval magada.»

«Nool! Või öö läbi! Jutustage ometi!»

«Mis siin ikka jutustada.»

«Noh, teate . . . mis te tühja salatsete.»

Mu memm ei ole keelekandjate killast, aga üks sedapuhku pahameel lükkas pisut tagant. Küllap ta siis rääkis mõne lausega möödunud ööst ja meie — memme ja minu — vintsutustest. Ja kuulajaid sigines juurde: kõigepealt väikese Maire ema, siis rahulik-lahke vanainimene, keda kutsuti poiste vanaemaks, ning siis veel preili Pumbert. Jajah, asi oli niivõrd põnev ja erutav, et preili Pumbert, kes algul aupaklikust kaugusest kõrvu teritas, nihkus peatselt teiste naiste selja taha.

Ei tea ma täpselt, mida need naised seal kokku vatrasid. Aga seda võib arvata ja aimata, et ristiti

noormeest ja tüdrukut igasugu hullude nimedega ning mõisteti hukka nende ulaelu. Muidugi õigusega ja teenitult. Võib arvata, kuidas niisugune kohtupidamine arenes. Üks: «Säärasele poisikolakale, kes tüdrukuid mööda nurgataguseid veab, tuleks kaigast anda.» Teine: «Tüdruk on süüdi, tema see poisse hullutab; täna lastakse Jaaniga ringi, homme Jüriga.» Kolmas: «Oleksid nad veel abielus!» Neljas: «Kes see keelab — abiellugu!» Ainult Maire ema püüdnud noori kaitsta, et kes neid teab, kas on omaette tuba või toanurka, ja kuidas sa nõnda abiellud ja perekonda asutad.

«Peaks neid kuidagi häbistama,» leidnud preili Pumbert.

«Peaks neid pilkama, välja naerma,» arvanud madam Soovik.

Ning paistnud, et äkki on preilil ja madamil omavaheline pahandus sootuks ununenud. Püüdnud nad teineteise võidu välja mõelda, kuidas «noorpaari» hurjutada.

Madam Soovik: «Kui nad praegu trepist alla tuleksid, võiksime kõik päid vangutada ja laitvalt hüüda: «Oi-oi-oi!» Sellest aitaks.»

Preili Pumbert: «Võiksime näpuga ringiratast keerata ja öelda: «Häbi, häbi, häbi!»»

Madam Soovik: «Täpselt! Nagu üleannetutele lastele. See oleks vahva kollektiivne kriitika.»

See pentsik kavatsus tekitas nalja ja naeru. Aga «noorpaar» ei mõelnudki tulla. Siis arvas madam Soovik, et tuleks rõdule minna ja seal, «noorpaari» akna all, seda kollektiivset kriitikat teha. Ei leidnud siiski kaasaminejaid.

«Eks me ole kõik noored olnud,» rääkis poiste vanaema, «ja armastus . . . see on püha asi, seda ei tohi pilgata.»

«Õige armastus on tasane ja häbelik,» targutas madam Soovik, «aga need ei häbene kedagi; nagu oleksid mingid kinosuurused — nähku ja kuulgu kõik, kuidas nad olesklevad.»

«Mis armastust see tänapäeval, puha liiderlikkus ja lihahimu,» täiendas preili Pumbert madamit.

Umbes nii see naiste koosolek lõppes. Tehti kriitikat, teravat kriitikat, ja nagu enamasti ikka — tagaselja. Otsustatigi midagi, kuigi mitte päris ühel häälel. Ja nagu tihtipeale: otsus oli hea ja tulus, aga selle täitmine jäi õhku rippuma, seda ei kindlustatud (nagu bürokraatia keeles öeldakse) küllaldase organisatoorse tööga. Kuid üks on kindel: küsimuse arutamine tihendas hulkade monoliitsust, eriti madam Sooviku ja preili Pumberti osas.

Memm tuli üles tuppa. Ma võisin talle teatada, et kõrvaltoast kuulduv vaikset-ühtlast nohinat — magavad. Memm pajatas siis naiste jutupuhumisest.

Ilmus rõdule madam Soovik. Ja hakkas laulma, heledalt, kõrvu piinavalt, ahnelt kõrvaltoa aknasse piiludes:

«Igatsusest valutab mu süüda.

Millal sind ma jälle näen, jälle nä-äen?»

Ei tea, kas pidi see laul «noorpaari» kiusama ja pilkama või lihtsalt häirima ja tülitama. Võib-olla kõike kokku. Ja võib-olla lootis madam, et tullakse aknale vaatama ning ta saab üleannetuid näost näkku näha. Kuid lootus läks luhta. Toast kuuldus ühetaolist hingamist. Magati ausa ja õiglase inimese und.

Ma läksin hulkuma. Perenaine riputas mõnda pesutükki kuivama. Läksin juurde, andsin jõudu.

Keelel kipitas tüütu-tülikas «noorpaar». Küsisin siis, kes need naabrid on ja kauaks nad mõtlevad jääda. Perenaine vastas: noormees on sealt-sealt käitised, neiu kohta ei tea midagi, ja pidid nad esmaspäeva lõunani olema. Ah nii, ütlesin, siis on meil, memmel ja mul, veel üks unetu öö varuks. «Unetu öö?» küsib perenaine. «Nii jah,» vastan ja jutustan pisut lähemalt. Ning perenaine: «Seda see paistab, et oleks nagu tegemist lõdva noormehega; jaanuarikuus käis ta siin sama tüdrukuga, pidi pruut olema; mais aga tuli hoopis teisega, seda nimetati juba teisekspooleks, magasid siin tolal paar ööd; ja ei tea, kuidas need tüdrukud niisuguse õnge hakkavad.» Küsisin ma siis tagasihoidlikult, miks ta, perenaine, neile ikkagi tuba annab. Perenaine: «Noormees näitab paberi ette, tuba kinni makstud, ja kinnitab, et kaasas on pruut või naine, hakka's noori inimesi takistama ja kimbutama; teineasi, kui joovad ja lärmavad, siis tuleb muidugi korda nõuda.» — «Mujal,» ütlen ma, «lastakse ühte tuppa ainult abielus inimesi, kas teil niisugust ettekirjutust ei ole?» — «Ei ole lausa niisugust olnud,» vastab. «Imelik küll,» ütlen. Aga ei hakka ma pikemalt õiendama. Need jutud tuleks mujal rääkida, need jutud lohakusest ja nõudlikkusest.

Kui majja, üles ja rõdule läksin, leidsin sealt tütarlapse, kes nõjatus rinnatisele ja vaatas kaugusse. Sale, sihvakas, moodsalt salkus juuksed, sigrimigriline suvekleit ümber keha nagu tupp.

«Te olete vist uus . . . uus puhkaja?» küsisin võrdlemisi lahkelt, ei tahtnud otsemaid hirmutada. Osutasin naabertoa poole: «Vist siit?»

Neiu tõstis pilgu ja noogutas.

«Ma olen teie naaber,» ütlesin.

Neiu kogu olekusse tekkis valvsust.

«Võib-olla ei meeldi teile see, millest ma kavatsen rääkida,» laususin.

«Ma ei tea,» vastati.

«Mul oli teie peigmehega väike jutuajamine . . .» Püüdsin tasa ja targu alata, aga tüdruk heitis mulle terava pilgu (ah see ongi too moraaliapostell!) ja kohe sähvatas mõte: mis siin hellitada. Ja ma hakkasin otsekoheselt rääkima:

«Teate, ma ütlen lihtsalt: kui ma oleksin teie isa, kütaksin teil pehme kehaosa päris tuliseks. Aelete mingisuguse . . . mingisuguse kehkadiveiga ringi, ei ole au ega häbi.»

Tüdruk vaatas mulle kuidagi väljakutsuvalt näkku ja ütles isemoodi peenelt, huuli hädavaevu praotades:

«Kahjuks ei ole ma teie tütar . . . ja mul ei ole isu teie vananenud targutusi kuulata.»

Tolle jõhkamiga paras paar, mõtlesin ma ja noomisin:

«Teil, neiu, ei paista eneseväärtustunnet olevat . . . enesest lugupidamise tunnet . . .»

Vastus tuli ootuspärane:

«Teie, onu, jutlustate egoismi. See on samuti vananenud.»

Jooksen nagu vastu kivimüüri, arutasin endamisi. Ei ole mõtet pikalt sekeldada, ei seda plikat jutlustega pööra ega paranda. Mõtlesin, et lajatan paar äkilist sõna ja tulen tulema. Aga keelele kerkis hoopis selline noomiv jutt:

«Te võiksite tõesti minu tütar olla — mul ei ole kahjuks tütreid, on ainult kaks poega — ja mul on väga kahju, et te — ütlen lihtsalt, ilma keerutamata — magate noormehega, kellel on võib-olla iga öö jaoks uus kallim.»

«Kust teie seda teate?»

«Ma arvan, et teie seda ei tea.»

«Ei tea ega tahagi teada.»

Need laused lendasid nagu kuulipildujast.

Siis jäi tüdruk vait, laskus uuesti rinnatisele längu ja ütles mõne hetke pärast vaikselt, sootuks uue hääle ja tooniga:

«Ma armastan teda . . . ja teie sõnakõlksutamine ei muuda midagi.»

Mulle näis, et äkki on tüdrukus midagi murdunud, see on nii järsku juhtunud, et ta ise seda ei tea ega tunne, või kuigi tunneb, siis ei söanda märgata ega tunnistada.

«Ma juba ütlesin, et mul on väga kahju,» ütlesin ma leebelt.

«Mis te keerutate!» ägenes tüdruk ja nõudis: «Õelge, kas see on tõsi, et tal . . .?»

Ei ole mõtet salata, ei tohi salata, mõtlesin ma ja jutustasin:

«See on tõsi, et jaanuaris oli ta siin puhkekodus teiega, mais aga hoopis teisega, kuuldavasti koguni paar ööd. Ja seda viimast tütarlast nimetas ta oma abikaasaks. Seda kõike rääkis mulle puhkekodu perenaine.»

Vaikus. Siis vibutus tütarlaps sirgu. Ta kõhnad põsed lõõskasid, ta tõmmud silmaterad sähvisid, kui ta ägedalt, nagu endast midagi välja pursates, ütles:

«Ma ei tule enam kunagi siia . . . siia . . .»

Ja otsekohe, olles nagu mingist painajast vabenenud, lõtvus ta. Ning ta silmad pahvatasid märjaks.

Ma ei osanud kuidagi reageerida.

«Kas teil isa on?» küsisin siis.

«Ei ole, ainult ema,» vastas tüdruk. «Isa langes sõjas.»

«Ma kohtlesin teid karmilt . . . isade kombel.»

«Mis karmilt!» hüüatas tütarlaps ja rääkis siis päris vaikselt, peaaegu sõinal: «Paistis küll, et te olete kole vali ja karm, aga te olete vist . . . olete vist päris hea isa.»

Ja ilma, et see oleks jutuks olnud, teadsin ma: tütarlaps on midagi otsustanud, midagi väga tähtsat ja olulist ning väga rasket.

Sellepärast ma ütlesingi talle:

«Te olete noor, maailmas on palju häid noormehi.»

«Maailmas . . .» küsis ta võõra, sumbunud häälega. «Ma ei tea . . .»

Ta viivitas pisut, näos ja kogu olekus abitus ja nõutus, haaras siis mu käe, pigistas seda kogu jõust ja ütles tõtlikult, mulle pärani silmi otsa vaadates:

«Elage hästi! Suur tänu . . . keretäie eest!»

Ja lahkus jooksujalu.

Ei läinud viit minutitki, kui ta, see ärevil tütarlaps, alevi poole kiirustas, mantel üle käsivarre, kandekott käes. Kiirustas alevi ja jaama poole. Üksinda.

Seina tagant kuuldus noormehe — selle jõhkami — ühetasast norinat.

«Ei see olnud mingi armastus,» ütles memm mulle.

«Ega vist,» ütlesin ma ja mõtlesin: ehk läheb tal, tütarlapsel, veel hästi ja küllap ta leiab selle õige, ainuõige.

Oligi läbi kogu seiklus. Puhkekodu naised olid oodanud, et juhtub midagi põnevat, midagi . . . noh, eriskummalist. Aga nüüd — tütarlaps jooksis

minema. Ja muud ei midagi. Kuid seda kiideti: tragi oli ta, see tütarlaps, tragi ja tugeva karakteriga. Kahju ainult, et teda, kangeloomulist tütarlast, enamik ei näinud, ei sattunud isegi selja tagant silmama. Pikka noormeest nähti küll, nähti õhtul ja hommikulgi, aga tema vastu ei tundud huvi. Säärane läbikõrbenud kekutis, õige n'd vaatamisväärsust! Sellest hoolimata, et naisi tükkis hiljuti mõnigi tüli ja nagelus lahutama, olid nad sedakorda päris üksmeelsed — oma hinnanguis nende kahe noore inimese kohta. Ja eks ole hea, kui ikka ühist meelt ja keelt leitakse.

Nii need puhkusepäevad lõpule jõudsid. Oli toda puhkust seda- ja teistsugust, oli passiivset ja paras jagu aktiivsetki.

Kas ma ajasin mõnele hirmu nahka, et küll sealne puhkekodu on kärarikas ja sekeldusrohke? Ärge kartke, elada ja olla võib. Leidub inimesi, kes on seal juba kümmekond aastat suvitanud ja puhanud. Need aina kiidavad, kiidavad valju häälega. Vahel nad küll nagelevad, aga lepivad ära ja elavad edasi. Minge aga julgesti, osooni jätkub, samuti särjepoegi, mustikaid ja seeni.

16. oktoobril 2126. aastal

1

See juhtus neil ilusail augustipäevil, kui Nõukogude satelliitlaev viis kosmosesse kaks elurõõmsat koera ja tõi nad õnnelikult Maale tagasi. Sellest kõneldi ja kirjutati rohkesti. Ja hiljem andis selle erakordse sündmusega siduda üks teine juhtum, mis oli samuti tähtis, vähemalt kahe noore inimese elus.

See juhtus nõnda: Enn Viirats, kahekümne-aastane terve ja tugev noormees, helistas uksekella ja avama tuli sihvakas neiu.

«Tervist! Vabandage, kas tädi . . .?»

«Tervist! Tädi tuleb kohe. Astuge, palun, sisse.»

Neiu oli sihvakas. Ta vaatas suurte helehallide silmadega, vaatas pisut nagu uudishimulikult, ent igatahes sõbralikult.

Tädi ei tulnud otsekohe ja Enn tutvustas ennast:

«Enn Viirats.»

«Maie Tarimäe,» vastas neiu.

Siis alles tuli tädi. Enn õnnitles, ulatas lillekimbu ja koogikarbi.

«Kas olete tuttavad?» küsis tädi noortelt.

«Oleme küll,» ütles Enn.

«Praegu saime tuttavaks,» lisis Maie.

Tädi sünnipäev oli alati niisugune, et inimesed tulid ja läksid, millal keegi mahti sai. Nii oli siin päev läbi kohvikeetmist ja koogisöömist.

Tädi hakkas otsemaid Ennule jutustama:

«Su taadi telegrammi sain kätte. Et teda just tänaseks komanderingusse saadeti! Aga ametimehe asi. Olid sa memmega jutus, kas ja millal tema meitele ilmub?»

«Küll ta juba ilmub,» vastas Enn napilt.

Tädi jutuhoog tegi käänaku:

«Maie elab meie majas. Ta on minu õpilane . . . usin õpilane. Ta töötab sukavabrikus ja käib õhtukoolis. Me siin Maiega rääkisime, et naissugu on ikka kangem ja kangelaslikum — eks Belka ja Strelka ole ka õrnemast soost.»

«Seda küll,» oli Enn leebelt nõus.

«Vestelge, palun, pisut omavahel, ma õiendan veidi kõõgis,» ütles tädi ja läks.

Enn istus akna all toolil, Maie vastasseina ääres diivanil. Nende vahel olid laud ja toolid ja lilled vaasides.

Enn püüdis jutuotsa üles võtta. Ta tegi seda konarlikult, aga kui tütarlaps siira huviga kuulas ja talle just nagu julgustavalt otsa vaatas, hakkas võõristus pikkamööda kaduma.

«Vanasti,» rääkis Enn, «siis said naissoo esindajad enamasti teistviisi kuulsaks. Oma ilu ja armuseiklustega. Või ka veidrate kommetega. Nero naine Poppaea ligunes iga päev piimavannis, milleks kulus päevas viiesaja emaesli piim.»

«Mis te räägitel!» hüüatas Maie.

«Aga keegi nunn Silvia,» jätkas Enn, «läks ajalukku sellega, et ei pannud oma kehale kuuekümne aasta jooksul tilkagi vett.»

Maie vangutas pead. Ning Ennul oli hea meel, et talle see kuskilt loetu õigel ajal meelde tuli. Võib-olla eksis ta arvudega, ent see pole oluline, vähemalt praegu mitte.

«Mis te arvate,» küsis Maie, «kas Strelkale ja Belkale püstitatakse ausammas?»

«Kindlasti,» ütles Enn. «Nad on niisama tähtsad kui Kolumbus!»

Tekkis paus. Enn pani tähele, et tütarlaps on kuidagi tagasihoidlik ja veidi nagu arglikki. Ei, mõtles ta otsekohe, kartlik ta siiski ei ole, ta ei peida oma pilku, vaatab sulle päris koduse avameelsusega otsa. Kuid ta on tõsine, tõsisem kui tõsine, ta ei naerata, ei edvista, ta nagu ei olekski seitsme-kaheksateistkümnene tütarlaps.

Enn leidis jutujärje:

«Juba on tuhanded inimesed soovi avaldanud kosmosesse lennata. Nende hulgas on piloote, inseneri, arste, töölisi, kolhoosnikuid, üliõpilasi ja isegi vaimulikke.»

«Aga teie — kas julgeksite kosmosesse lennata?» küsis Maie ja jäi pinevalt Ennule otsa vaatama.

Küll alles küsis! Lihtne oleks vastata, et miks ma's ei julge. Aga kas ta usub?

«Jaa,» venitas Enn, «paljast julgusest ei aita, tarkust on tarvis.»

«Eks ole,» arvas Maie, «peab päris professor olema.»

«Päris professor,» nõustus Enn.

Päris professor, kordas ta mõttes. Ja kui see tüdruk kuuleks, et tema, Enn, kukkus neil päevil eksamil läbi. Ajas midagi segi, vassis tehtega ja eksis valemiga ja . . . head tervist, kõrge instituut. Ei tähenda mitte midagi, et oled sisse võetud masinaist ja tehnikast. Füüsika ei ole mõeldav ilma matemaatikata ja matemaatikas olgu tehned käe sees ja valemid pähe raiutud. Või nagu tädi Rosalie, elupõline koolmeister, ütleb: mate-

maatikas olgu kõik selge, seal juba ennast tühja jutuga välja ei räägi.

Kui tädi sisenes kohvikannuga, oli Enn parajasti leidnud uue kõneaine ja hakkas jutustama:

«Ma lugesin saksa ajalehest, et ühes Alžeeria koolis andis õpetaja kahe-kolmeteistkümneaastastele õpilastele kirjandi teemal «Mis ma teeksin, kui oleksin nähtamatu?».»

«Huvitav teema,» ütles tädi.

«Jah,» sõnas Maie.

«Kirjandid tulid tõesti põnevad,» jutustas Enn. «Näiteks üks poiss kirjutas: «Kui ma oleksin nähtamatu, sööksin kõike, mis kauplustes head leidub, ja tooksin ka koju emale. Peksaksin inimesi, kes löövad väikesi lapsi. Lähaksin Prantsuse valitsuse lossi, laseksin nad kõik maha ja siis oleks sõjal lõpp.» Teine kirjutas: «Kui oleksin nähtamatu, rööviksin panga tühjaks ja jagaksin raha kerjustele tänaval. Siis saaksid vaesed vanakesed rikkaks ja rikkad jääksid vaeseks.» Ja kolmas kavatses: «Kui oleksin nähtamatu, viskaksin pommi prantslaste komissariaati, vabastaksin vangid ja hüüaksin: «Elagu araablased! Elagu partisanid! Elagu Alžeeria vabadus ja sõltumatus!»»

Enn jutustas ja imestas samal ajal, et tema kõne päris ladusalt voolas; ometi ei pidanud ta ennast kuigi jutukaks, eriti tütarlastega vesteldes.

Tädi, kooliõpetaja, kel oli täna viiekümne neljas sünnipäev, vaatas noori kuidagi eemalt-kõrvalt ja arutas endamisi: kuidas nad on äkki suured ja täiskasvanud! Ja kuidas Maie innukalt noormeest kuulab ning kuidas Enn püüdlikult jutustab, et neiu tähelepanu ja kiitust ära teenida . . . Imelugu,

nad on äkki suured ja täiskasvanud, see raamatuis tuhnija poiss ja see tasane ning hoolas tütarlaps . . .

Ei tea, kas see juhtus kogemata või meelega, aga Maie ütles, et tal on aeg minna, ja otsekohe leidis Enn, et temagi peab ruttama, nojah, lihtsalt kuhugi minema.

Ja majauksel, kui nad kahekesi olid, viivitas Enn, leidmata kõige kohasemaid hüvastijätusõnu, ning Maie isegi kiirustas, umbes nii, et mingu juba, muidu jääb hiljaks.

«Ega mul ruttu olegi,» tunnistas Enn. «Kui te minema hakkasite, ma siis niisama, et . . .»

«Hästi,» ütles Maie. «Ma saadan teid pisut, oleme ju üheõiguslikud ja . . .»

«Suurepäranel!» hüüdis Enn.

Nii nad läksid. Algul tänavanurgani, siis bussipeatuseni . . . ja siis leidsid nad, et ilm on ütlemata ilus ja mõistlik oleks pisut kõndida ning õhku hingata.

Päike eretas neile otse näkku. Kuigi neiu oli tõsine ja tagasihoidlik, lisas sillerdav päike tema silmile rõõmsat helki, põskedele kaunimat jumet ja huulile ergemat puna ning paistis tema lillemustrilise kleidi värvirikkamalt õilmitsema. Ja kuigi noormees ise pidas ennast puiseks ja kohmetuks, näis ta heleda päikese valgel — neiu vaatas teda vahete-vahel kõrvalt — oma terashallide silmade, kõrgete põsesarnade ja pisut kantis lõuaga tubli, tarmuka ning uljanagi.

«Küll te teate kõiksugu asju,» leidis Maie öelda. «Päris huvitav on teid kuulata.»

«Oh mis!» heitis Enn käega.

«Mina olen hoopis kehvem jutumees,» tunnistas Maie. «Mul on isegi õpitud asjade «ülesütlemisega» suur häda.» Ja siis ta nurus: «No jutustage midagi.»

Midagi säärast, mõtles Enn, mis naerma ajaks. Ja nagu tellimise peale välgatas meelde lugu, mida ta selle tarvis — naerma ajamiseks — väga koha-seks pidas.

See oli juhtum Ennu enese elust. Vähemalt säärasena ta selle jutustas. Kuu aja eest tulid nende majja uued elanikud. Selles perekonnas on kaks tütart, vanem neist umbes kuueteistkümnene. Tre-pikojas juhtuti vahete-vahel kokku, tervitati, roh-kem ei midagi. Kuid üleeile vahetati vanema õega esmakordselt mõned laused. — Ilmad on ilusad. — — On küll. — Kas neiu käib jalutamas? — Ei käi, ei ole aega. — Aga pühapäeval? — Pühapäeval läheb ta õega Kadriorgu, seal on tore, seal on luiged, oravad ja meri. — Haruldane kokkusattu-mus: Enngi pidi pühapäeval Kadriorgu jalutama minema, kas ei võiks seda koos ette võtta? — Miks mitte! Lihtsalt ja lodusalt — miks mitte! — Vahva! Nüüd ei jõua Enn kuidagi pühapäeva ära oodata . . . Eile satuti jälle kokku. Öhtu eel, tram-mis. Enn läks peale ja nägi — mõlemad õeksed. Tervitas. Kohe tõusis vanem õde pingilt, pöördus Ennu poole ja ütles: «Palun istuge!» Ja ühe het-kega varisesid kokku helged unelmad.

Enn lõpetas jutustamise ja mõtles endamisi: selle tasase tütarlapse läheduses muutun ma üsna jutukaks, päris lobisejaks kohe. Ta vaatas tütar-lapse poole, nagu loodaks tema uut kiitust ja tun-nustust.

«Teil tekkis vist küll tudikese tunne?» küsis Maie. See oli otsekui naljatades küsitud, kuigi neiu

jäi tõsiseks. Ja edasi ütles ta hoopis tõsiselt: «Kuulge, te lihtsalt fantaseerite. Seda ei saanud juhtuda — te pole ju mingi rauk!» Ning neiu kib-rutas kulme, mõeldes nõrdinult: milleks ta mulle kõike seda jutustab . . . sellest kuueteistkümne-aastasest tüdrukust?

Enn hakkas naerma ja ütles:

«Ega see juhtunudki minuga, see on lihtsalt üks kuuldud-loetud lugu, aga nii oli mõnusam rääkida.»

«Ah nii,» vastas Maie. Ta ei osanud äkki midagi rohkemat öelda, aga tema häälest kõlas solvumist ja halvakspanu. Säärane veiderdaja, tahab ennast huvitavaks teha!

Kui nad edasi läksid, mõtles Enn: too lugu kahest õest, trammist ja püstitõusmisest ei olnud kuigi naljakas, ei ajanud naerma, nähtavasti oli ka kehvalt jutustatud. Ja juba ta vormis mõttes uue loo algust.

Kuid Enn ei saanud sõnajärjele, sedakorda jõudis Maie ette:

«Te ei räägi midagi endast. Äsja paistis küll, et hakkate, aga see oli ju niisama lobajutt.»

«Kas olete ikka veel pahane?» küsis Enn. «Kas olete siis nii pika vihaga?»

Märkas, mõtles Maie, et ma pahaseks sain. Mis ta siis veiderdab! Aga ta ei vastanud, vaid küsis:

«Miks te endast midagi ei räägi?»

«Kuidas nii?» vaidles Enn vastu. «Te teate ometi, mis mu nimi on . . . kes mu tädi on ja . . .»

«Ja rohkemat ei tea.»

Rohkemat ei tea, kordas Enn mõttes. Kas ta hakkab nüüd tõesti pärima, kus ma töötan ja õpin? Ja kuidas sa jutustad, et lõpetasid keskkooli ja läksid trammitrusti «väikeseks vennaks», ja jäidki

remondimeheks, lihtsaks kruvikeerajaks, ja et püüdsid küll kõrgemale ja kaugemale, aga prantsatasid selili nagu poisike libedal jääl.

Siis tuli päästev mõte ja Enn lausus:

«Ei või iseendast palju rääkida. Ei ole kasulik.»

«Ei ole kasulik?» imestas Maie.

«Teate, ma lugesin hiljuti . . .» alustas Enn hoopis uut lugu. «Oli mingi jutt, kus . . . Ma algan poolepealt, algus pole huvitav ega oluline. Lühidalt: nad tantsisid kahekesi kogu õhtu.»

«Kes nad?»

«Noormees ja neiu. Ütleme Teet ja . . . kuidas me seda neidu nimetamegi?»

«Kiki,» pani Maie ette.

«Kena nimi,» kiitis Enn ja hakkas oma lugu jutustama. «Niisiis: Teet ja Kiki tantsisid. Teet püüdis Kikile meeldida. Algul vaikselt, siis jutukamalt ja lõpuks päris pealetükkivalt. Kas tohib koju saata? Millal jälle näeme? Kas me ei kohtuks, ütleme, laupäeval? Kiki vastas ainult ei-dega või ei vastanud üldse midagi. Ei olnud mingit lootust, kurb asi. Teet arutas endamisi: ta ei andnud ju mulle korvi, ta tõusis üles ja tuli isegi mulle vastu, ja kui oli daamide valik, kutsus ta ikkagi minu, järelikult ei ole ta siiski ükskõikne. Siis mängis kapell lõputantsu. Teet kordas oma anumisi. Kuid Kiki pareeris: «Ma tantsisin teiega meeeldi. Oleks veel kenam olnud, kui te oleksite vähem rääkinud. Ja kas pole siis millestki muust kõnelda kui ainult iseendast? Hüvasti!» Ütles nii ja jättis Teedu vaesekeese sinnapaika.»

Enn jäi vait, nagu ootaks jällegi tütarlapse reageerimist.

Ja Maie ütleski:

«Ah siis sellepärast te ei räägi endast? Teile ei meeldi vaesekese osa?»

«Muidugi ei meeldi,» vastas Enn magushapu muigega ja tõttas edasi jutustama. Tõttas jutustama noormehest, kes oli Teeduks nimetatud. Ning sellest, kuidas Teet hakkas paari-kolme semuga toda tütarlast otsima. Ei teatud nime ega aadressi, ainult seda mäletas noormees, et pidi ta selles-selles rajoonis müüja olema. Ja asutigi neidu mööda kauplusi otsima. Otsiti päev, teine, kolmas... Asjatult! Siis — paar nädalat hiljem — tormas Teedu juurde sõber ja hüüdis: «Jookse, karga, lippa — leidsime üles sinu sümpaatia!» Sõbrad olid tasapisi otsimist jätkanud.

Enn lõpetas oma loo:

«Nojah, lühidalt: Teet läks ja pani Kiki ette letile kimbu nelke. Tegi seda viiel päeval. Ja siis oli Kiki nõus temaga koos kinno minema. Ja nii edasi, ja nii edasi. Happy end, счастливый конец.»

Jälle vaatas Enn ootavalt tütarlapse poole. Kuid Maie pilk viibis kuskil eemal, nagu ei oleks ta Ennu põnevat — nimelt põnevat — lugu kuulnudki ja nagu mõtleks ta oma mõtteid.

Ning Maie mõtles tõesti oma mõtteid. Jälle ta arutas: miks jutustab Enn säärast tühja-tähja, miks ei räägi ta iseendast ja miks ei küsi ta temalt, Maielt, midagi? Ega see olegi viisakas — ise kogu aeg lobiseda ja teist vaikida lasta. Eks oleks Maielgi mõnda jutustada, muidugi mitte nii pikalt ega keerukalt.

Enn ootas pisut ja ütles:

«Noh, nüüd olen enda tühjaks rääkinud, vähemalt tänaseks.»

«Nii et täna ei räägi enam ühtki sõna?» küsis Maie.

«Ei, mitte nii,» õiendas Enn. «Ma tahtsin öelda, et olen harilikult hoopis jutukehvem ja täna aina latran ja lobisen . . .»

Maie mõtles: oled tavaliselt jutukehvem, aga nüüd, juhtunud kokku vaikse tütarlapsena, kes ainult kuulab ja vahele ei räägi, a i n a l a t r a d ja l o b i s e d, häbitul!

«... ja et teie panete mu lobisema,» lõpetas Enn oma lause.

«Mina? Kuidas mina?»

«Nii mõnus on teiega rääkida ja käia.»

See oli ju kompliment! Aga mõlemad kohmetasid sellest. Enn sellepärast, et see üsna kohmakalt välja kukkus. Ja Maie sellepärast, et noormees talle põletavalt otsa vaatas.

«Millal siis meie koos kinno läheme?» küsis Enn julgust võttes.

«Kinno? Ma ei tea,» vastas Maie.

Jutt katkes. Enn tundis, et kõik see kukkus armetult välja, see tema rohmakas lähenemiskatse. Ning Maie oli pahane, et noormees teda — kuidas seda nüüd öeldakse, mõtles ta — ootamatult «ründama» tikkus.

Nad läksid edasi vaikides. Ennu kimbutas endine mõte, et peaks siiski püüdma neidu naerma ajada.

Kuid paraku ei saanud Enn naerma ajavat juttu alustada. Parajasti jõuti tänavanurgale. Ja siin «meenuse» äkitselt Maiele, et siinsamas elab tema sõbratar, kes lubas talle ühe huvitava raamatu anda. Samas ta kartis, et noormees küsib nüüd, milline see raamat oli. Aga Enn ei märganud seda küsida.

Enn küsis hoopis muud:

«Me kohtume homme, eks ole?»

«Homme? Ei tea . . .»

«Või ülehomme?»

Maie vaikis. Ei osanud nagu otsustada.

«Või üleülehomme?»

Maie naeratas nõutult.

«Teate mis: homme ja ülehomme ja üleülehomme!» hüüdis Enn.

Nad leppisid siiski kokku, et järgmise pühapäeva pealelõunal.

Kui nad hüvasti jätsid, surus Enn tugevasti Maie kätt ja Maie pigistas ujedalt vastu. Ning üle Maie näo virvendas põgus naeratus.

Õhtul kodus mõtles Enn: see oli väga tubli, et ta Maiele siiski ütles, et temaga on hea käia ja rääkida. Ning Enn meenutas Maie naeratust lahkumisel. See oli iselaadi naeratus, see sähvatas vaid hetkeks ja kadus kui viirastus, ja Ennule näis, nagu oleks naeratus ainult suunurki puudutanud ning silmad nukker-tõsiseks jätnud. Ja otsemaid hakkas Ennul pööraselt kahju, et see naeratus oli nii arglikult vilgas. Kui väga oleks ta tahtnud neidu uuesti naeratama panna.

Kuid Maie mõtles õhtul: ma vist meeldin talle! Samas küsis ta endalt: millest ma seda järeldan? Ei olnud ju midagi erilist juhtunud. Mitte midagi, mis laseks arvata ja oletada. Ei helli sõnu, ei otseleid ütlemisi ega kaudseid mõistaandmisi. Aga siiski! Aga mõned kuumad pilgud ja üksainus käepigistus, mis oli rohkem kui käepigistus. Ning edasi mõlgutas Maie: homme ja ülehomme ja üleülehomme! See kõlas, otsekui oleks öeldud: me jääme kokku ja läheme koos maailma lõpuni ning aegade otsani . . . Ei, ei ole mingit lõppu ega otsa, vaid igavik ja otsatus!

Küllap nad lugesid endid juba sõpradeks. Augustist oli saanud september ja nad olid mitmeid-setmeid kordi kohtunud. Nad olid koos jalu-
tanud, kõrvuti mererannal ja pargipingil istunud, paaril korral üheskoos kinoski käinud. Ja Enn oli kõik maad ja ilmad kokku rääkinud. Ning paistis, et Maie kuulab teda meeeldi. Juba oli Enn jõudnud kõnelda uusimast ekspeditsioonist Tunguusi meteoriidi langemispaika, Stanislav Lami utoopilisest romaanist «Surma planeet» ja julgest hüpoteesist, et sadu miljoneid aastaid tagasi elasid Marsil mõistusega olendid, kes löid oma planeedi kunstlikud kaaslased ja käisid isegi meie Maal.

Enn oli rääkinud muu jutu hulka õige pisut ka endast, oma tööst ja kaaslastest, aga enamasti oma kintspüksiaegseist lõbus-kurbadest elamustest. Ning viimaks oli Maie endast kõnelnud. Ta isa suri paar aastat tagasi raskesse haigusse ja tema, Maie, jättis sealtpeale koolitöö unarusse («Pea ei võtnud enam ja isu oli otsas») ja jättis seejärel kooli sinnapaika. Oli ta mõned kuud kodus, tülpis jõudeolekust ja läks vabrikusse ema «kääealuseks». Õppis tööd ja hakkas varsti poolelijäänud kooliõppust taga kahetsema. Ja nii ta nüüd töötab vabrikus ning õpib õhtukooli kümnendas klassis, ja teeb kõik, et hätta ega häbisse ei jääks. Täpselt nii oli ta öelnud: «Teen kõik, et hätta ega häbisse ei jääks.» Maie rääkis seda usaldavalt nagu heale sõbrale ja Ennu hakkas neiu siira usalduse tõttu mingi okas torkima . . .

Ja homme on jällegi pühapäev — järjekordne kohtumise päev. Maie tuleb väga täpselt. Silmad helgivad ja põsed õhetavad, aga muidu on tõsine

ja ütleb kuidagi poisilik-karedalt: «Tere!» Kui on ilus ilm ja soe õhtupoolik, siis nad uitavad, kui on vilu, tõttavad kinno. Jalutada on parem, huvitavam. Lähevad lihtsalt, kuhu jalad viivad. Otsetse ja siis ülemeelikult ümber nurga ja siis jälle otse edasi. Kas Koplisse või koguni Pääskülla välja. Eks tramm too hiljem tagasi.

Enn istub ja sirvib pabereid. Mõned raamatud ja brošüürid, suur kuhi ajalehe väljalõikeid. Peab kõneainet koguma. Maie kuulab rohkem kui räägib ja temal, Ennul, tuleb siis seda enam juttu puhuda. Sellepärast peabki oraatori või lektori kombel ettevalmistusi tegema.

Enn sirvib pabereid, loeb, mõnda lõiku loeb uuesti, püüab meelde jätta.

«... Ei ole enam kuigi pikk samm astuda esimese kosmosereisija Kuule saatmiseks.» Seda väidab autoriteetne professor.

Äkki tekib imeselge kujutluspilt. Soe-sume õhtu, hämardub, nad istuvad Maiega pingil. Ning Enn ütleb:

«Kujutle, Maie, — me oleme Kuu peal ja istume Unistuste mere rannal.»

(Tegelikult ütleks ta pisut teisiti, sest nad ei sinata veel teineteist.)

Kas Maie vangutaks pead või puhkeks lõbusalt naerma? Ei tea, ei oska öelda. Naerma ta vist siiski ei puhkeks, ta naerab nii harva, et ei olegi meeles tema vallatuid naerupahvatusi.

Teadus ja fantaasia — kui hästi need kokku sobivad. Eks ole see ometi väärikas akadeemik, kes kirjutab elu eksisteerimisest lõputus maailma-ruumis — väga mitmekesistes vormides ja väga paljudel taevakehadel. Ja teine, võimas tarkpea, ütleb, et võib kujutleda inimeste kohtumist teist-

suguste elusolenditega mõnel meie või kaugema päikesesüsteemi planeedil. Meile tundub see fantastilisena, arvab teadlane, järgmisele põlvkonnale aga võib see juba reaalsuseks osutuda.

Kui panna Maie kujutlema, et kosmosereisijad toovad Marsilt seemneid, mis on põllumajandusele väga kasulikud, avastavad Kuul puhta kulla hiiglavarud või rikkalikud teemandiväljad — ta vist kahtleb tublisti. Aga siis ütleks veenvalt: nii räägivad spetsialistid ja nemad need arutlevadki, et tegelikkus on suurepärasem kui kõige julgem unistus.

Kas on juba nüüd võimalik raketti Marsi või Veenuse piirkonda saata, juureldakse teisel. Jah, see on võimalik. Sellise raketi kiirus peab siiski ületama teise lunniku kiiruse, umbes 11,5 kuni 11,7 kilomeetrit sekundis. Igatahes on alles siis mõtet saata raketti kosmose avarustesse, näiteks Marsi, Veenuse, Merkuuri või Jupiteri piirkonda, kui on võimalik tagada kindel raadioühendus miljonite kilomeetrite taha.

Enn kordas poolkuuldavalt: 11,7 kilomeetrit sekundis . . . Mõttekäik kiskus kõrvale: kas ma julgeksin kosmosesse lennata? Kuid püüa sa kosmosesse lennata, kui oled matemaatika eksamil läbi kukkunud, julgusest ei maksa rääkidagi! Aga ometi on kosmoseasjadest erutav mõelda ja põnev kõnelda . . .

*

. . . Enn ärkas, ärkas nagu mingist raskest-rusüvast unenäost. Ta avas pikkamisi silmad. Sinakas valgus, ühtlane ja mahe . . . Mahe ja ometi valus . . . Ta sulges silmad uuesti. Ta mäletas üsna ähmaselt, et kogu aeg oli miski otsaesist rõhunud ja käsi aheldanud. Ta liigutas käsi. Need

olid praegu vabad. Kuid pea oli painavalt raske. Ta lamas. See ei olnud oma ase, kodune kušett, vaid midagi sootuks võõrast, millel ta lebas. Ta püüdis pead tõsta, aga tõusis ka peaalune, ja ta ei saanud aru, kas tõusis ta ise või tõsteti teda. Ta kergitas kätt, et umbset otsaesist masseerida. Käsi kerkis isemoodi hõlpsalt — ei olnudki nagu iseenda käsi — ja laksatas vastu pead.

Keegi naeris. Tuhmilt, tumedalt, otsekui seinaga või eesriide tagant. Keegi naeris ja ütles niisama tuhmilt:

«Imelik, mis? Pole viga, küllap harjud.»

Enn avas uuesti silmad. Pööras pead hääle suunas. Temast kolme-nelja sammu kaugusel lamas inimene iselaadi kõrgendil. See inimene oli Maie, tõsine ja kahvatu. Vastasseinas asetsetes tahvel, mis oli täis osuteid, nuppe ja vilkuvaid tulesilmi; tahvlist vasakul kumas sinkjas-must illuminaator ja paremal läikis violetne ekraan; mujal olid kalkkülmad seinad päris tühjad, siin-seal rippusid ainult harvad käepidemed ja paiknesid mingid piklikud metallribad.

Korraks sähvas tahvlil mingi ring põlema ja Maie ütles:

«11,7 kilomeetrit sekundis.»

Kosmoselaeva kabiin — taipas Enn ainsa hetkega . . .

Samas meenus Ennule, et ta kukkus läbi instituudi sisseastumiseksamil ja Maie ei teadnud seda. Kohe unustas ta selle. Ta ei saanud üldse mõelda, pead raputas mingi surin; otsekui oleks tolmuimeja unnanud.

«Kuhu me sõidame?» küsis Enn.

«Sa ei teagi?» imestas Maie.

«Ei tea. Ei mäleta.»

«Marsile.»

«Tore!» hüüdis Enn. «Kindlasti selgitame Marsi kanalite saladuse.»

Maie ei ütelnud midagi. Nagu oleks Enn min-
geid rumalusi rääkinud.

Midagi sadas suure mütsuga vastu seinä. Tahv-
lil süttis hele sõõr, viskus hüplema närviline osuti.

«Magnetiline torm,» ütles Maie.

Siis põrutas seinä uus tugev mürtsak. Täheleäev
lõi korraks võppuma.

Maie tõusis oma istmelt, äjas käed laiali, õõtsu-
tas neid ja hõljus nagu lind mööda ruumi. Ta põi-
kas siia-sinna, vajutas nuppudele seinäl, ja mit-
mes kohas helenesid seinäosad, helenesid ja kus-
tusid taas. Siis astus Maie metallvöödile ja libises
seda mööda nagu tuisakas uisutaja, liugles seinäl
ja rippus lae all. Enn ei saanud aru, kas liikus neiu
lusti või õiendas midagi. Enn oli siin nagu võõras ja
võhik ning tal hakkas sellepärast süda valutama.

Miski naksus. Ekraan paiskus heledaks. Selgi-
nes tõsine-asjalik naisenägu. Kas see ei olnud tädi
Rosalie! Aga praegu ei lobisenud ta koduselt,
praegu oli ta range koolmeister. Tal oli käes
kaardikepp. Tagapool mustendas tahvel ja sellel
valendasid arvuderead. Mis ajast tädi Rosalie,
põline keeleõpetaja, arvudega tegeleb?

Kuid see tõsine naine hakkas rääkima, valjusti
ja hirmus kimedalt:

«Kõige kõvemad ja väärtuslikumad kivid kaas-
aegsete inimteadmiste hiiglasuurde püramiidi on
müüritud kosmoserändurite poolt. Nende oma
põlvkonnast lahkumise hinnaga... nendest
tuhandete elu hinnaga... omandas inimkond hin-
damatud teadmised ja...»

Enn mõtles: kust ta, tädi Rosalie, kõike seda

teab? Ning tema peas vasardasid kõledad sõnad: oma põlvkonnast lahkumise hinnaga... Ta ei haaranud nende sõnade mõtet, teda vapustas nende õudne, painajalik kõla.

Ragin, sähvatus. Naisenägu ekraanil hakkas virvendama, moondus tundmatuks ja hajus. Ekraan kustus.

«Tümponaator!» hüüatas Maie.

«Mis?» küsis Enn mõistmatult.

Kuid Maie ei saanud vastata. Kabiini tungis vali hüüatus:

«MTEV-2126, kuulake mind!»

Ekraan süttis helendama, sinna ilmus kesk-ealine mehenägu ja see küsis nii kõvasti, et kogu ruum kõmises:

«Kus te olete? Kus te olete? Vastake! Vastake!»

Mehenägu vaatas ekraanil rahutult-abitult, nagu pingutaks oma silmi, et tohutust vahemaast läbi näha.

«Miks me ei vasta?» küsis Enn.

«Ei ole mingit mõtet,» ütles Maie. «Meie tümponaator ei funktsioneer. Meid ei kuule keegi.»

«Tümponaator?» kordas Enn ja pingutas mälu: kas ta teadis, kas oli kuulnud, mis riistapuu nii-sugune on? Ei tulnud meelde. Ei teadnud. Piinlik!

«Tarvis leida alapürgimuse koefitsient,» ütles Maie käskivalt. Ja Enn taipas otsemaid, et tema pidi seda... seda kummalist koefitsienti otsima. Aga kust siis? Ja kuidas?

Kõlas tume plõksatus. Järgnes mahe surin. Ekraan helenes pikkamööda. Nähtamatu käsi kirjutas sinna pikad, keerukad arvuderead.

«Arvuta!» käsutas Maie.

Enn asus pominal lugema. Luges arve ja tehtmärke ning tundis, kuidas pea hakkas tuikama ja

tiksuma, nagu oleks ta tõeline arvutusmasin. Arvud virvendasid silme ees ja sagisid peas . . . ja mitte midagi ei tulnud välja.

Maie hüppas ärritatult püsti ja hüüdis, endal silmad pärani ning veepakil:

«Miks sa mulle ei rääkinud?»

«Mida?» küsis Enn taipamatult. Aga ta teadis, et juttu saab olla ainult ühest — tema, Ennu läbi-kukkumisest eksamil. Muidugi oleks pidanud sellest kõnelema . . .

«Mida ma ei rääkinud?» kordas Enn jonnakalt. Ärgu ikka tarvitagu sihukest käsutooni see tüdruk . . . see kümnenda klassi plika!

Kuid Maie ütles vaikselt:

«Et sa mind . . . ei armasta!»

Ta ütles seda vaikselt, üsna sosinal, ent ometi kõlas see otsekui vali karjatus.

Ja Maie käenas Ennule selja ja sammus läbi õhu nagu imeline kummitus. Ta liugles, ta ujus. Illuminaator avanes kui iseendast. Maie tõmbas käega üle pea, nagu siluks juukseid, ja pähe tekkis läbipaistev maskmüts. Tütarlaps sirutas käed välja, võttis hoogu ja hüppas.

«Pea, ootal» tahtis Enn hõigata, ent kurk oli umbne ja häält ei tulnud.

Ning Maie liugles, käed väljasirutatult ees, musta lõputusse. Prožektor tema peakatte küljes heitis ettepoole sinava valguskahlu ja kogu tema keha ümbritses sinakas värelev kuma. Ta õõtsutas pisut käsi ja võngutas jalgu, muutus aina pisemaks ja kahvatumaks, eemaldus, kaugenes . . .

Enn oli nagu halvatud, justkui käsist-jalust seotud. Siis ei tundnudki ta enam oma käsi ega jalgu, ei tundnud muidki kehaosi, tundis ainult kahte silma, mis vaatasid ääretusse maailmaruumi ja

nägid pilkases õhumeres ujuvat pisikest kogu, kellel olid suured ning etteheitvad silmad . . .

«MTEV-2126, kuulake mind!» kõmises äkki ruumis hääl.

Ekraan pahvatas valgeks, sealt paistis ärev mehenägu. Ning räme hääl mürises:

«Teatage oma asukoht! Teatage oma asukoht!»

Ei ole mõtet, tūmponaator ei funktsioneerigi . . . Nii oli Maie öelnud. Aga kus ta nüüd ise oligi? Illuminaator mustendas võikalt, seal kilgendas tähtede müriaad, ent hõljuvat eresinist kuju ei paistnud enam . . .

MTEV — mida see tähendas? Ja mida tähendas arv 2126? Vähemalt see arv oli tuttav . . . oli päris tuttav? Aga kus ta oli seda kohanud? Kas eksamil, sel õelal eksamil? Ah, pea on tühi, tühi.

Ta avas suu ja hakkas karjuma. Häält ei tulnud. Ta ei kuulnud iseennast ja teda ei kuulnud keegi teinegi. Ta oli üksinda ja abita kohutavas tühjuses.

*

Kui nad — Maie ja Enn — jalutasid mööda päikesepaistelist puiesteed, ütles Enn ootamatult:

«Ma nägin sind täna unes.»

«Mind?» imestas Maie.

«Vabanda . . . vabandage . . . aga me ütlesime unes teineteisele sina.»

«Tõesti?»

«Kas see on siis nii imelik?»

«Miks imelik?»

Nad hakkasid ühtaegu naerma. Tõepoolest, mis oli selles imelikku ja kentsakat, et nad teineteisele sina ütlesid. Ja miks siis ainuüksi unes?

«Sina, Maie!» ütles Enn tasa.

«Sina, Enn!» ütles Maie veel tasemini.

Ja siis hakkas Enn oma fantastilist unenägu jutustama. See oli tal väga hästi meeles ja ta rääkis üsna kõigest. Ta hooples, et leiutas unes seni-olematu aparaadi, vähemalt seniolematu nimetuse, ja kõneles sellest, et Maie käskis teda tühjapõhja alampõlvimise koefitsiendi leida. Ta rääkis isegi sellest, et oli jäänud arvutamisele häta. Kuid sellest ta vaikus, et oli unes muretsenud ebaõnnestunud eksami pärast, ning Maie etteheite, et Enn teda ei armasta, jättis ta samuti enda teada.

«Küll sul on aga fantaasia,» ütles Maie Ennu unenäo kohta. «Nagu kirjanikul kohe.»

See kiitus — mis seal salata — meeldis Ennule. Aga veel rohkem meeldis, et Maie teda nii koduselt ja endastmõistetavalt sinatas.

«On neid kosmoseasju loetud, sellepärast,» ütles Enn pisut hooletult. «Millest mõeldud ja loetud, eks sellest nähtagi und.»

Edasi rääkis Enn õhinaga:

«Küll ma unes mõistatasin, mis see tähelaeva nimetus tähendab, aga kätte ei saanud. Alles ärkvel olles taipasin: MTEV — see on ju Maie Tari-mäe ja Enn Viirats.»

«Õige!» hüüatas Maie. «Kas siis inimene unes tõesti nii keerulisi asju välja mõtleb?»

«Sa ei usu? »

«Usun.»

Ta uskus tõepoolest, see paistis tema sõbralik-siirast pilgust. Ning Ennul oli hea meel, et Maie teda uskus ja luiskajaks ei pidanud. Ja neil mõle-mal unes see, et tähelaeva nimetuse juurde kuu-lus arv 2126, ja nii jäigi arutlemata, kas see tähendas midagi või oli päris juhuslik.

Kui juba hämardus ja nad olid hoopis kaugele jõudnud — kuhugi Hiiu kanti —, küsis Enn:

«Oled sa vahel tundnud, et tahad öelda midagi luulelist?»

«Ei tea,» vastas Maie ja kordas mõttes: midagi luulelist . . .

Ja äkki kerkis tema silmade ette helge pilt: nad jalutavad isaga pargis — isa oli siis veel terve ja reibas —, kõnnivad kevadiselt pakatavas pargis, neil mõlemal on hõlmad lahti ja pead paljad, ning päike paistab ja linnud laulavad . . . Nad jalutasid käsikäes nagu armunud, tõepoolest nagu armunud . . . Ja isa ütles: «Kuula, kuidas kevadine laas heliseb . . .» Isa ütles niimoodi, sest ta oli maal kasvanud, ja siis oli küll isesugune tunne. Ning hiljem ei ole Maie kuulnud, et keegi oleks öelnud Kadrioru pargi kohta — laas, kevadine laas, ja — heliseb. Siis oli Maie kaheteistkümnene, punnpõskne patsidega tüdrukuke.

Maie oleks kõike seda Ennule jutustanud, aga ta kõhkles, ta kartis, kas oskab seda nii kaunitkenasti rääkida, nagu peaks. Sõnadest tuleks puudus . . .

Ja kui ta niiviisi kõhkles, hakkas Enn tasakesi deklameerima:

«Sa oled päkseline päev, kui ma olen jäänud
krossita,
sa oled vaikne südaöö, kui ma tulen tagasi koju.
Sa oled mesilane, kes üksinduse tunnil
ruttab meega täitma
minu hinge kargi.»

Ja Maie võttis Ennu käe ja Enn tundis, et tütarlapse käsi tuikab kuidagi õrn-ärevalt.

Siis suudles Enn Maie ja mingisugune puu kohises nende peade kohal ja mingisugune tuuleiil sasis nende juukseid ning nad ei märganud sugugi kõike seda.

Hiljem, hoopis hiljem küsis Maie:

«Mis see oli . . . see päikseline päev ja vaikne südaöö? . . .»

«See on ühe türgi luuletaja . . . noore luuletaja luuletus.»

Siis suudles Maie Ennu.

Hiljem ütles Enn:

«See oli ette määratud.»

«Ette määratud?» küsis Maie.

«Jah, saatus!» Ja Enn jätkas paatoslikult: «Olen seda päeva ja seda õhtut kakskümmend aastat oodanud . . . ja sada aastat . . . ja miljon aastat . . .»

«Sada? Miljon?»

«Saja aasta eest, siis olin ma tõrksa teoorja rahutu verelible . . . ja miljoni aasta eest olin ma mingi sauruse või tauruse rakuke . . . ja ootasin, ootasin sind!»

Nad puhkesid naerma.

Säärane lobiseja, mõtles Maie. Aga ta ei salanud, et talle meeldis Ennu lobisemine.

Maie naerab nii harva, mõtles Enn, ja tema naeru on hea kuulata.

Nad lahkusid teineteisest tänavanurgal. Nagu alati. Nad jätsid hüvasti lihtsa käepigistusega. Nagu ikka. Ja ometi ei olnud see nagu alati.

Maie ei läinud koju. Ta tahtis üksi olla. Tähed sirasid kahvatult visalt pimenevas taevas, tänavalaternad heitsid eredaid valgussõõre, majade aknaread kumasid igasugu varjundeid. Maie läks tähtede kahvatu sira all ja laternate ning akende ereda kuma paistel. Ta jõudis puiestee hämarusse.

Midagi kees ja käärís hinges . . . Mingi hell aimus, mingi virguv teadmine, mingi pakitsev loo-

tus, mis kasvab ja paisub ja äkki välja paiskub ning valjusti helisema hakkab nagu kevadine laas. Nagu kevadine laas oma tuhande elurõõmsa linnuga.

Ja äkki meenus Maiele üksainus lause. Lause ammuloetud raamatust: «Suudle mind kõvasti, kõvasti . . . nii et valus on! . . .» Ja edasi oli raamatus, et noormees suudles neidu, ning edasi öeldi: oli nii pime, et ta — see neiu — sugugi ei häbenenud.

Aga noormees? leidis Maie küsida ja puhkes valjusti naerma. Ning kokkus, et ta üksinda naerab ja nii valjusti. Ent kedagi polnud nägemas ega imestamas.

Ja Maie püüdis meenutada, mis raamat see oligi. Aga kõik oli nagu mälust pühitud: raamatu pealkiri, neiu nimi ja kogu muu sündmustik. Ei mäletanud Maie enam sedagi, et too raamatu-neiu, keda suudeldi, nuttis hiljem üksinda olles õnnelikuna; ei mäletanud enam imekaunist sõnagi, mida ta tollal lugedes kordas ja imetles otsekui kummalist leidu. Õnnekurbus . . . Tollal ta mõtles veel: küllap õnn teeb kurvaks, teeb sellepärast kurvaks, et kaob ja hääbub nagu silmapete, nagu unenägu.

Maie läks mööda vaikset-üksildast puiesteed ja keksles ning trallitas, ise sugugi märkamata, et ta seda tegi.

Kuidas saigi ta õnnest nagu silmapetttest mõelda, kui see oli olemas, kui see tuikas ja õhetas tema huulil ja põskedel, sõrmeotstes, põlvedes ning jalavarvastes, kui see pulbitses ja leegitses kõikjal, kõikjal . . .

Imekaunis õnnekurbus oli Maiele praegu olematu mõiste. Sest Maie hing laulis ja suu trallitas, süda hüples ja jalad kekslesid.

See oli 16. oktoober ja ilm oli pilves ning viluvõitu.

«Täna on mõõdukas ilm,» ütles Enn.

«Mismoodi?» küsis Maie.

«Noh, täpselt selline, nagu ilmajaam tihtipeale ennustab: mõõdukas temperatuur, mõõdukas pilvitus. Ainult mõõdukaid sademeid pole esialgu märgata.»

See oli mõeldud naljana, aga kukkus kehvasti välja. Ja nad jäid tõsiseks. Küllap Ennul oli halb tuju hommikust saadik ja see kandus ka Maiele. Ennul oli halb tuju sellepärast, et ta kavatses täna — viimaks ometi — Maiele oma ebaõnnestunud eksameist rääkida.

Kuid Ennule tundus, et meeoleu rikub nii temal kui ka Maiel see hahk ja kõhe ilm. Ja kuidas sa niiviisi ebamugavat kõnelust alustad. Peaks rääkima millestki kõrvalisemast ja kergemast. Tuleks ennast soojaks kõnelda ja käia, ennast ning samuti Maietki.

«Kui sa lubad, räägin õige ühe pisikese loo,» ütles Enn ja algas harjunud kombel:

«Noormehe nimi on, ütleme, Peedu. Aga kuidas tütarlast nimetada?»

«Kiki?» arvas Maie.

«Kena nimi,» kiitis Enn ja jutustas: «Niisiis — Peedu armus Kikisse. Mõtles ja mõlgutas, kuidas tütarlapsele imponeerida. Ja tegi otsuse: tuleb ennast pisut ülistada. Mõtles välja kolm punkti, mis pidid neidu üpris soodsalt mõjutama. Ja kõnles siis neiule: «Esiteks: sina, Kiki, oled minu elu esimene sügav ja tõeline kiindumus. Teiseks: ma olen veendunud karsklane. Kolmandaks: ma tee-

nin keskelt läbi kaks tuhat rubla kuus.» Kiki oli ülimalt vaimustatud. Ta ütles: «Sina, Peedu, oled tõeline mees.» Ja nad olid õnnelikud, nagu ilusates lugudes peabki olema. Siis tuli kuri saatus vahele, ütleme, õela ja kõikteadja kojanaise näol. See rääkis Kikile, et Peedul on varemgi olnud sügavaid kiindumusi. Kiki ei hoolinud sellest, vaid sädistas õrnalt: «Nüüd, kallim, kus ma tean, et sa oled ka teisi neide hullutanud, oled sa mulle veelgi armsam. Õige mees vaatab ringi ja valib endale kõige meeldivama, kõige huvitavama.» Ja nad olid veelgi õnnelikumad. Kuid siis juhtus, et Peedu tuli õllebaarist, jalad pehmed all. Kiki sattus talle vastu, toetas ja talutas Peedut ja juhtis ta pargipingile istuma. Peedul oli halb ja rumal olla. Kiki aga sosistas: «Ega see, kes ainult vesisest veest lugu peab, olegi õige mees.» Ja nad olid endiselt õnnelikud. Peedut vaevas siiski südametunnistus, ta võttis südame rindu ja tunnistas vapralt üles, et teenib kuus ainult seitse sada rubla. Kiki, aus ja õiglane tütarlaps, solvus, ütles üheainsa sõna: «Kaabakas!» ja kadus pargi sügavusse. Ja siitpeale oli Peedu-poiss talle tühi õhk ja ümmargune null. Oma sõbrataridele jutustas Kiki, et jättis maha selle lodeva seelikuküti ja parandamatu lakkekrantsi.»

See jutt hakkas Maiele vastu. Eks ole ennegi Ennu naljalugusid kuulnud ja mõnikord olid need tõesti mõnusalet kentsakad, aga see, see — vihas-tas. Maie ootas pisut, kogus nagu julgust, ja ütles siis ägedalt:

«Tead, Enn, mulle see lugu ei meeldi. Mis sa mulle jutustad niisugustest inimestest! Mina ei ole niisugune ja ma arvan, et sinagi ei ole. Või eksin ma?»

«Ei eksi,» ütles Enn, kohkununa tütarlapse ägedusest. «Muidugi, sina ei ole... ja ega minagi.»

«Ja ma ei taha,» jätkas Maie, «et sellel... sellel oleks Kiki nimi. Tead, Kiki on minu nukk. Ta on mul praegugi alles, riidekapis... ja tema on hea, saad aru?»

«Saan aru,» kordas Enn kuulekalt. «Vabanda!»

Ja siis... siis ei peljanud Enn enam ja jutustas oma ebaõnnestunud sisseastumiseksamist hilissuvel, jutustas kobamisi ja kogeldes, aga täiesti ausalt ja siiralt. Ja lubas, et võtab end kokku ja läheb tuleval aastal uuesti «tulle» ja siis juba, siis juba säärase häbiväärse kaotajana tagasi ei tule.

Maie kuulas, kuulas. Pahameelepuna ei olnud ta põskedelt hääbunud. Ta silmad tõmbusid veidi pilukile, nende vaade tumenes ja muutus läbitungivaks ning nõudlikuks.

«Ah siis sellepärast sa endast ei rääkinud...» ja tema hääles oli etteheidet ning pisut nagu solvumist ja pettumustki, «... ja jutustasid mulle selle asemel kõiksugu muinasjutte. Miks sa siis sellest varem ei rääkinud?»

«Miks ma varem ei rääkinud?» kordas Enn, oskamata midagi vastata. Temas tekkis segadus, saamatusetunne segunes häbiga, ja ta hakkas kogeleva. «Ja mis... mis muinasjutte? Sa ju kuulasid, mulle paistis, hea meelega. Nojah, mul oli häbi, et ma nii huupi, halvasti ettevalmistunult, sinna eksamile... Oli häbi sinu ees, sest ega sul kerge ole, aga saad hakkama, käid päeval tööl ja õhtul õpid.»

Maie ei vastanud. Enn mõtles öelda, et lepime ära, aga ei sõandanud. Ja niimoodi jäigi mingi vimm nende vahele.

Kõndisid, kõndisid ja vaikisid . . . Kuid kaua sa tusatsed, ja Ennul oli tänaseks, just tänaseks varutud veel teinegi jutuaine, pisut lihtsam ja kergem. See oli seotud tänase kuupäevaga — 16. oktoobriga — ja osalt ka tähelaevaga, selle kunagi unesnähtuga, ning see kõik oli kavatsatud üheks tänaseks muhedaks vahejutuks. Ja nüüd tuligi Enn sellega lagedale. Hiljem ta arutas, et oleks pidanud alustama kuidagi teisiti, mingi pikema ja mõnusama hakatusega.

Aga nüüd juhtus, et ta sundis küll hääletooni lõbus-muretuks, ent küsis äkitselt ja umbropsu: «Kas sa tead, mis 16. oktoobril 2126. aastal juhtub?

«16. oktoobril . . . mis aastal?»

«2126-ndal.»

«Ei tea.»

«Vaata, kui kaugele ma võin ette öelda,» hooples Enn. «Päeva ajal langeb Moskvale õhtune hämarus. Päike, mille kuu katab, paistab taevas tumeda kettana. Siis on ka Eestis ja küllap Tallinnaski täielik päikesevarjutus.»

«Võib-olla.»

«Päris kindlasti.» Ja Enn jätkas hooplevalt: «Pea meeles ja kontrolli, kas minu ennustus läheb täide.»

«Eks sa ise kontrolli.»

«Oota, ma arvutan. Ma olen siis 186-aastane. Jaa, miks ka mitte. Juba praegu elatakse 150 aastat ja rohkemgi vanaks.»

Elatakse . . . vanaks, kordas Maie mõttes, kordas nagu ennekuulmatut võõrkeelset lauset.

«Kui ei ela mina, elad ehk sina. Pea siis meeles!»

«Ära jaburda!»

«Miks ka mitte?» jätkas Enn lõõpival toonil. «Teadus ja tehnika arenevad... arstiteadus ja iluravi...»

Miski kihvatas Maie peas. Ennu kõnes oli midagi häirivat. Mitte ainult häirivat, vaid otse vastumeelset. Mitte sõnad ise, vaid toon, millega need öeldi. Pilkav, ei, kiusav, noriv ja õrritav toon.

Nad olid jõudnud kuhugi tänavanurgale.

Maie samm takerdus. Enn vaatas tütarlapsele näkku ja kokkus: Maie silmad kilgendasid külmalt ja tema nägu kattis kivine tõsidus. Mis teda vaevas? Viha, solvumine, pettumus, trots? Miks, millest?

Mis ta, Enn, siis halba tegi või ütles? Maie ometi sallis tema lobisemist ja ise ta pakkus oma nuku nime... Nii mõtles Enn.

Peab teda, Maiet, vist lapsikuks plikakeseks, kes mängib alles nukkudega, ja sellepärast räägibki oma lobajutte, ning räägib neid isekal, üleoleval toonil... Nii arutas Maie.

Ja Maie ulatas Ennule käe, ei vaadanud noormehe poolegi ja ütles rutakalt:

«Mul pole enam aega. Ma lähen siia.»

«Oota n'd!» hüüatas Enn.

Maie rebis käe lahti ja pöördus ümber. Läks.

Enn käändus aeglaselt teisele poole. Hakkas minema.

Nad läksid ja kiirustasid käiku, nagu oleks neid keegi tagant lükanud. Nad ruttasid vastupidises suunas, meeled segi ja mõtted sassis. Ja küllap mõlemad aimasid, et see ongi nüüd lõpp. Hüvastijätt ilma hüvasti jätmata!...

Maie tormakas samm aeglustus. Mingi äkiline tuulepuhang raputas teda, mingi sisemine värin.

Ja järsku sähvatas mõte: kas ta ei olnud siiski Ennu vastu ülekohtune, ja kuidas ta, Enn, niiviisi üksinda ja hüljatuna, oma eksameiks valmistuma hakkab?!

Ning Maie pistis jooksu, sai Ennu kätte ja ütles lõõtsutades:

«Kuule, Enn, me ei leppinudki kokku, millal jälle kohtume.»

«Tõsi, ei leppinudki kokku,» kordas Enn kuidagi masinlikult.

Ja hoolimata sellest, et ilm oli pilvine ja vilu, hakkas neil mõlemal päris soe.

1960

SISUKORD

Va Kõhva	5
Koduväras	14
Vendlus	27
Kohtuotsus	41
Tööpäeva lõpp	66
Üksik post	82
Öövahetus	97
Hea hommik	118
Kohtumine trassil	137
Kauge sõber	156
Uus inimene	179
Et süda oleks rahul	193
See ei ole minevik	228
Inimesed puhkusel	248
16. oktoobril 2126. aastal	273

Сикемяз Ильмар Рудольфович

ЛИЦОМ К БУДУЩЕМУ

Рассказы

На эстонском языке

Оформление И. Торна

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

•

Toimetaja E. Priidel

Kunstiline toimetaja R. Pangsepp

Tehniline toimetaja A. Sepp

Korrektorid A. Kalberg ja H. Abo

Ladumisele antud 14. VI 1961. Trükkimisele
antud 11. IX 1961. Paber 70×90, ¹/₃₂. Trüki-
poognaid 9,5. Formaadile 60×92 kohaldatud
trükipoognaid 11,11. Arvutuspoognaid 11,95.
Trükiarv 14 000. MB-05582. Tellimise nr. 2146.
Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk tn. 40/42.

Hind 52 kop.

Käesolev kogumik annab läbi-
lõike autori loomingust. Ilmar Si-
kemäe on oma teostega kaasajas
elav autor. Ikka on ta tähele pan-
nud enda ümber toimuvat. Kohe
pärast nõukogude korra taaskeh-
testamist andis ta jutustuses «Va
Kõhva» valusa hoobi neile, kes
püüdsid ennast maskeerida ja
teha nõukogude korra ees kannat-
ajanägu. Suur Isamaasõda, taas-
tamisperiood, kollektiviseerimine,
hoogne ehitustegevus, kas või gaa-
si toomine Kohtla-Järvelt Tallin-
na, uudismaa ülesharimine — kõi-
ke on näinud autor ja ütelnud
oma sõna.

Suure soojusega elab autor
kaasa oma tegelastele, tavalistele
lihtsatele tööinimestele. Meie
ühiskonnas elab inimene sõprade
seas, kes teda aitavad ja toeta-
vad, aga kui vaja hoiatavad ja
juhatavad õigele teele. Mitmetes
juttudes tuleb esile nõukogude
inimese moraalne puhtus. Näeme
teda kui suurte väärtuste loojat,
kes vaatab julgelt tulevikku.

52 kop.